
achtergronden van
nozemgedrag

stellingen

1. Het is vanuit preventief standpunt bezien, van belang na te gaan of de verschillen tussen criminelen en niet-criminelen, zoals die geconstateerd kunnen worden op een leeftijd van gemiddeld 17,5 jaar, ook op jongere leeftijd waargenomen kunnen worden.
2. De uitspraak dat het niet gerechtvaardigd is om het verschijnsel der 'verwilderde' jeugd te vereenzelvigen met dat der (prae)-criminaliteit is juist.

(Maatschappelijke verwildering der jeugd, 1952, pag. 19).
3. Criminologie is geen aangelegenheid voor sociologen, juristen, psychologen, psychiaters e.d. maar voor criminologen.
4. De methodologische onvolkomenheden die aan het onderzoek van Krantz en Vercrujssse kleven, maken deze studie ongeschikt om uitspraken over 'de' jeugd te doen.

(D. E. Krantz en E. V. W. Vercrujssse:
De jeugd in het geding).

5. Een experimentele jeugdgevangenis mag geen 'experiment' zijn, maar moet gebaseerd zijn op principes die het recidiveren tegengaan.
6. Met zijn uitspraak: "Als 'eindstudie', als deugdelijke basis voor wetenschappelijke theorievorming of voor beleidsbeslissingen, is de participerende waarneming beslist onvoldoende", concludeert Lammers meer dan zijn onderzoek toelaat.

(C. J. Lammers: Het Koninklijk Instituut voor de Marine, 1963, pag. 560).
7. Het spreken over het aantal onbevoegde leerkrachten in het onderwijs blijft een administratieve aangelegenheid zolang nog niet afdoende vaststaat dat onbevoegd zijn als leerkracht resulteert in minder goed overkomen van de te doceren materie.
8. Alvorens de vraag te kunnen beantwoorden of veel roken slecht is voor de mens, zal eerst vastgesteld moeten worden waarom bepaalde mensen veel roken.
9. Het verdient aanbeveling ook voor de kleuterschool een algemene 'leerplicht' in te stellen.
10. Ook wat sociaal-wetenschappelijk onderzoek betreft behoren in Nederland de bejaarden tot de vergeten groepen.
11. Wanneer de selectie-psycholoog die tegen de grafologie als onderzoeksmethode is, even kritisch op zijn eigen materiaal is als op dat van de grafoloog, zou er een niet geringe sanering in zijn testmateriaal hebben plaatsgevonden.
12. Het aantal lessen gymnastiek dat op de lagere school gegeven wordt zou minstens verdubbeld moeten worden.
13. Het is onbegrijpelijk dat men in Nederland na vijf of zes jaar middelbaar onderwijs, nog niet in staat is zich redelijk in de moderne talen uit te drukken.

achtergronden van nozemgedrag

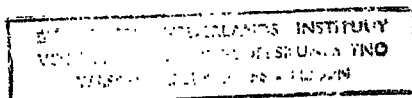
ANALYSE UND DEUTUNG DER HALBSTARKEN-ERSCHEINUNG

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR
IN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN
AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT,
OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS
PROF. MR. L. J. HIJMANS VAN DEN BERGH
VOLGENS BESLUIT VAN DE SENAAAT DER UNIVERSITEIT
IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP 22 JANUARI 1965
DES NAMIDDAGS TE 3.15 UUR DOOR

WOUTER BUIKHUISEN

GEBOREN OP 5 DECEMBER 1933 TE PARÉE

TE ASSEN BIJ

VAN GORCUM & COMP. N. V. - DR. H. J. PRAKKE & H. M. G. PRAKKE

PROMOTOR: PROF. DR. M. MULDER

Dit onderzoek werd mede mogelijk door een gemeenschappelijke subsidie van het Ministerie van Maatschappelijk Werk en van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

UXQ
Bgy 3)

VOOR TOOS

MAARTEN JAN

MARIEKE

Instituut voor Sociale Psychologie van de Rijksuniversiteit te Utrecht.
Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde te Leiden.

voorwoord

Wanneer er, zoals in dit geval, een lange periode ligt tussen de aanvang en afsluiting van een onderzoekprogramma, dan is het achteraf vaak moeilijk de van anderen ondervonden steun op hun juiste waarde te schatten. Het onderzoek, – een wedloop met hindernissen – is voorbij. De barrières zijn genomen en hebben hierdoor hun dreigende karakter verloren. Dat het echter allesbehalve kleinigheden zijn geweest, weet niemand beter dan U, Professor Mulder, mijn promotor. U in 't bijzonder ben ik grote dank verschuldigd voor de vele steun en medewerking die ik van U mocht ondervinden. Met name in de eerste fase van het onderzoek, toen alles er op scheen te wijzen dat het onderzoekplan niet gerealiseerd kon worden waren Uw advies en daadwerkelijke hulp van onschatbare waarde. Dankzij de vele inspanningen die U zich toen heeft willen getroosten is dit onderzoek niet in zijn eerste 'levensmaand' blijven steken. Maar ook daarna klopte ik nooit vergeefs bij U aan. Het is dan ook met gevoelens van dankbaarheid dat ik terugblik naar deze periode van samenwerking.

U, Professor Koekebakker, en met U het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, ben ik in hoge mate erkentelijk voor het feit, dat U mij ongestoord hebt laten werken aan een onderwerp, dat mij zo na aan het hart ligt. Dat U met het verstrijken van de tijd zelfs niet liet blijken dat U ongeduldig werd heeft voor mij de laatste loodjes minder zwaar gemaakt dan ze anders ongetwijfeld geweest zouden zijn.

Ook mijn collega's van de afdeling Geestelijke Gezondheid dank ik voor de van hen ondervonden hulp. In het bijzonder dank ik drs. R. van der Vegt, wiens morele en daadwerkelijke steun voor mij van grote betekenis zijn geweest. Het afdelingssecretariaat, met name mejuffrouw J. P. R. van der Maat en mejuffrouw J. K. M. de Waal, dank ik voor de zorg die zij hebben besteed aan het persklaar maken van het manuscript. Ook het directiesecretariaat en de dames van de tikkamer dank ik voor het grote aandeel dat zij hierin gehad hebben. Voor het feit mejuffrouw W. A. J. van Royen en mejuffrouw W. M. Dekker, dat ik, in geval van nood, nooit vergeefs een beroep op Uw hulp deed, ben ik U en Uw medewerksters zeer dankbaar.

Ook van de Technische Dienst en van de afdeling Statistiek van ons Instituut heb ik veel hulp mogen ondervinden. Met name dank ik de heer G. A. de Vries, die altijd weer klaar stond wanneer er technische problemen waren, de heer P. H. de Blocq van Scheltinga voor het vele fotowerk, dat hij verrichtte, de heer N. H. de Kleyn voor de grote zorg die hij besteed heeft aan het tekenwerk en de heer P. van Leeuwen voor de ontvangen statistische hulp.

Aan het verzamelen van het voor deze studie benodigde materiaal hebben een groot aantal personen deelgenomen. Op pag. xi is een lijst met namen vermeld van medewerkers die rechtstreeks bij de uitvoering van het onderzoek betrokken zijn geweest. Alle daar genoemde personen dank ik nogmaals voor de wijze waarop zij zich ingezet hebben voor deze studie. Zonder de anderen tekort te willen doen wil ik hier graag in 't bijzonder mijn dank betuigen aan drs. W. A. M. Evers, drs. J. J. M. Zwezerijnen en drs. S. Zoutendijk. Hun nimmer aflatende hulp is voor mij van grote waarde geweest. Met dankbaarheid gedenk ik ook de medewerking die ik mocht ondervinden van onze uitnodigsters: mejuffrouw A. M. C. van Rest en mejuffrouw J. Klaren. Het is voor een groot deel aan hun inspanningen

te danken dat het vergelijkend onderzoek heeft kunnen plaatsvinden.

Ook de heren T. de Haan en E. Kooyman ben ik veel dank verschuldigd. Maanden lang hebben zij als observatoren hun weekenden en overige vrije tijd opgeofferd om ons een inzicht te kunnen geven in het doen en laten van bepaalde groepjes 'nozems'.

Ook van de Stichting Film en Wetenschap mocht ik veel hulp ontvangen. In het bijzonder gaat mijn dank hier uit naar de heer R. Groot en zijn medewerkers die onder zeer moeilijke omstandigheden voor ons uiterst waardevol werk verricht hebben.

Gaarne betuig ik ook mijn dank aan de Staatssecretaris van Marine en de leiding van de Koninklijke Marine. Dat deze studie mogelijk was, is voor een niet gering deel te danken aan de medewerking die ik van de Koninklijke Marine mocht ondervinden.

De politie dank ik voor de prettige wijze waarop zij met ons heeft samengewerkt. Het feit dat ik veelvuldig heb mogen profiteren van de kennis en informatie van vele politieautoriteiten is voor dit onderzoek van grote waarde geweest.

Ofschoon vrijwel geen voordracht over jeugd, jeugdproblemen en jeugdcriminaliteit wordt afgesloten zonder de zinsnede dat 'onderzoek op dit terrein dringend nodig is', is het in de praktijk voor onderzoekers verre van gemakkelijk om aan de benodigde onderzoeksgelden te komen. Nadat vergeefs bij een vijftal organisaties aangeklopt was om subsidie, vonden wij uiteindelijk de Ministeries van Maatschappelijk Werk, en Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, bereid de aan deze studie verbonden kosten te financieren. Gaarne betuig ik deze beide Ministeries mijn dank voor het vertrouwen dat zij met deze beslissing in dit onderzoek hebben uitgesproken.

Ook wil ik hier graag mijn leermeesters in Amsterdam: prof. dr. H. C. J. Duijker, prof. dr. A. D. de Groot, prof. dr. C. F. van Parreren, prof. dr. J. T. Barendregt en prof. dr. R. Vuyk, danken. Hun denken is van grote invloed op mijn vorming tot onderzoeker geweest.

Tenslotte dank ik mijn ouders voor het vele dat zij voor mij gedaan hebben. Dat ik mij hiervoor niet altijd even dankbaar getoond heb moge mij als kind vergeven zijn.

OKTOBER 1964

lijst van medewerkers

OBSERVATIE-STUDIE : *relletjes tijdens de jaarwisseling 1961/1962.*

PLAATS A

Drs. P. B. Defares
E. van Praag
P. C. Schoonenboom
Mr. R. Veenis
J. T. F. Vos

PLAATS B

Prof. dr. M. Mulder
C. van Calcar
W. A. M. Evers
T. H. Hijzen
W. G. Lötgerink
T. K. Westerduin
J. J. M. Zwezerijnen
S. Zoutendijk

PLAATS C

Drs. W. Buikhuisen
C. M. Baerwaldt
H. Exterkate
W. Fluit
J. G. F. Geerdink
R. W. Jongman

INTERVIEWTRAINING : Drs. W. Buikhuisen en Drs. R. van der Vegt.

VERGELIJKEND ONDERZOEK: nozems- criminelen - controlegroep.

INTERVIEWERS:

W. A. M. Evers
C. M. Baerwaldt
W. Fluit
T. H. Hijzen
E. van Praag
P. C. Schoonenboom
Mr. R. Veenis
J. T. F. Vos
T. K. Westerduin

UITNODIGSTERS:

Mej. A. M. C. van Rest
Mej. J. Klaren.

PARTICIPATIE-STUDIE: T. de Haan
E. Kooyman

OBSERVATIE-STUDIE: *relletjes tijdens de jaarwisseling 1962/1963.*

PLAATS A

Drs. R. van der Vegt

PLAATS B

Drs. W. Buikhuisen
S. Zoutendijk
J. J. M. Zwezerijnen

PLAATS C

W. A. M. Evers
I. Evers-Wasmoeth

RELPREVENTIE-EXPERIMENT:

Drs. W. Buikhuisen
S. Zoutendijk
J. J. M. Zwezerijnen
T. H. Hijzen
T. K. Westerduin
P. C. Schoonenboom
A. Boegborn
P. van Calcar
H. Has
F. Henner
K. van Kooten
D. N. Kwerreveld

F. de Leeuw
J. de Leeuw
J.-P. Maas
A. Mascini
P. V. A. Mascini
W. H. Mineur
J. C. Nederveen
A. Rietvink
F. J. Sybrandy
H. van den Weg
W. Westenberg

inhoud

DEEL I	INLEIDING TOT HET ONDERZOEK	I
HOOFDSTUK 1.	INLEIDING	3
	Wat is een nozem?	4
	Nadere aanduiding van het onderzoekgebied	5
	Gedragsomschrijving van de provo's	6
HOOFDSTUK 2.	IS HET PROVOGEDRAG EEN MODERN VERSCHIJNSEL? .	8
	De waarde van de 'historische' bewijsvoering voor het provo- probleem	11
HOOFDSTUK 3.	FACTOREN DIE WEL IN VERBAND GEBRACHT WORDEN MET HET PROVOGEDRAG	13
	Factoren samenhangend met het ouderlijk huis	14
	Factoren samenhangend met de maatschappelijke positie en de aard van het werk	15
	Vorming en onderwijs.	15
	Factoren samenhangend met oorlogs- en naoorlogse invloeden. .	16

Factoren samenhangend met gebrek aan recreatiemogelijkheden .	17
Factoren samenhangend met persoon en type van de provo . . .	17
De puberteit.	17
Persoonlijkheidskenmerken	18
De belangstelling en interesse.	18
Situationele factoren	20
De communicatie media	20

HOOFDSTUK 4. BESTAANDE ONDERZOEKEN OP HET TERREIN VAN DE PROVOGEDRAGINGEN.	22
Onderzoek in Nederland.	24
Onderzoek in Duitsland	28
Onderzoek in Zweden.	38
Samenvatting	43

**DEEL II PROBLEEMSTELLING, DESIGN, VERANTWOOR-
DING VAN METHODE EN INSTRUMENT 45**

HOOFDSTUK 5. NADERE UITWERKING VAN DE DOELSTELLING	47
Primaire doelstelling	47
Het samenstellen van de groep provo's	48
Resultaat sigarettenactie	51
Het samenstellen van de controlegroep	52
Tweede doelstelling van het onderzoek.	54
Derde doelstelling van het onderzoek	54
Wijze waarop het materiaal verzameld werd.	56

HOOFDSTUK 6. HET INTERVIEW	57
Overwegingen die een rol gespeeld hebben bij de samenstelling van het instrument	57
Korte aanduiding van de vraaggebieden	60
De aard van de gebruikte technieken.	60
Directe en indirecte vragen.	60
Statements	61
Schalen	63
Semantische differentialen	64
Tests.	65
De bruikbaarheid van de ontwikkelde tests	68
De scoringsproblematiek.	69
Het scoren van de interviews	72

HOOFDSTUK 7. HET INTERVIEWPROCES	73
Controle op het interviewproces	73
Selectie en training van de interviewers	76
De plaats van het interview	79
De camouflering van het doel van het onderzoek	80
 HOOFDSTUK 8. HET UITNODIGEN VAN DE PROEFPERSONEN	 82
De bevordering van de uiteindelijke vergelijkbaarheid van de groepen	87
 HOOFDSTUK 9. DE WIJZE VAN BEWERKEN VAN DE UITKOMSTEN VAN INTERVIEW	 90
Uitgangshypothese	90
De toetsingstechnieken	91
Wat betekent statistisch significant	91
Het samenvoegen van de beide controlegroepen	92
 DEEL III DE RESULTATEN VAN HET INTERVIEW.	 93
 HOOFDSTUK 10. DE RESULTATEN VAN HET INTERVIEW	 95
Achtergrondgegevens: Leeftijd, Opleiding, Beroep, Beroep vader Samenvatting	95
 HOOFDSTUK 11. OUDERLIJK HUIS.	 101
Gezinsgrootte	101
Het hebben van een eigen kamer	103
Gezinsonvolledigheid	103
De plaats in de kinderrij	105
Samenvatting	109
Opvatting van proefpersoon over ouders en ouderlijk huis (semantische differentiaal)	110
Benoeming van de gevonden factoren	112
Vergelijking van de onderzoeksgroepen op overeenkomstige factoren	115
Evaluatie van de ouders	115
De invloed van de ouders	116
Het optreden van de ouders	118
Beoordeling van de genoten opvoeding	119
Samenvatting van de resultaten	121
Relatie met ouders	122
Houding tegenover toezicht van de ouders	123
De mening van zijn ouders (volgens proefpersoon)	124
Samenvatting	125

HOOFDSTUK 12. HET LEREN EN HET NAAR SCHOOL GAAN	127
Hoe staat proefpersoon tegenover het leren	128
Waarom geeft men de voorkeur: aan leren of aan werken	129
Hoe vond proefpersoon het op school	130
Hoe gedroeg proefpersoon zich op school.	131
Hoe staan de ouders tegenover het leren	132
Samenvatting	133
HOOFDSTUK 13. DE WERKSITUATIE	134
Hoe staat proefpersoon tegenover zijn werk	135
De werkinstelling	136
Wat vindt men het belangrijkste in het werk.	136
Hoe staat hij tegenover de mensen op zijn werk	138
Wat verwacht hij van zijn werk en de toekomstige werkmogelijkheden	139
Wat meent hij dat anderen vinden van zijn werk	141
Samenvatting	143
HOOFDSTUK 14. FACTOREN SAMENHANGEND MET PERSOON EN TYPE	145
Persoonlijkheidskenmerken	146
Het gevoelsleven	149
De plaats in de groep.	151
Meer algemene typering	153
Samenvatting	156
HOOFDSTUK 15. DE PERCEPTIE VAN ZIJN VRIENDEN (semantische differentiaal)	159
Benoeming van gevonden factoren	160
Vergelijking van de onderzoeksgroepen op overeenkomstige factoren.	164
Evaluering van zijn vrienden	164
Manier van optreden	166
Optreden tegenover hem	167
Samenvatting	167
HOOFDSTUK 16. OPVATTING OVER DE MAATSCHAPPIJ WAARIN ZIJ LEVEN.	170
Maatschappij-stereotypen	171
Oorlogsdreiging	173
Samenvatting	174

HOOFDSTUK 17. DE BELANGSTELLING	176
Samenvatting	180
HOOFDSTUK 18. DE VRIJETIJDSEBESTEDING	181
Belangstelling voor het verenigingsleven	181
Hoe brengt hij in het algemeen zijn vrije tijd door?	183
Hoe heeft proefpersoon de afgelopen week zijn vrije tijd doorgebracht?	185
Voorkeurspatroon vrijetijdsbesteding	187
Samenvatting	189
HOOFDSTUK 19. DE BEOORDELING VAN DE POLITIE (semantische differentiaal)	191
Benoeming van de gevonden factoren	193
Vergelijking van de onderzoeksgroepen op overeenkomstige factoren	196
Evaluering optreden politie	196
Het gezag van de politie	197
Optreden van de politie tegenover hen	198
Samenvatting	199
HOOFDSTUK 20. SAMENVATTEND BEELD VAN DE CRIMINELLEN	201
Groepsbeeld criminellen	201
Ouderlijk huis	202
School en leren	204
De werksituatie	204
Persoon en type	206
Maatschappij	207
Belangstelling	208
Vrijetijdsbesteding	208
De beoordeling van de politie	209
HOOFDSTUK 21. SAMENVATTEND BEELD VAN DE PROVO'S	210
Groepsbeeld provo's	210
Ouderlijk huis	211
School en leren	213
De werksituatie	214
Persoon en type	215
Maatschappij	217
De belangstelling	219
Vrijetijdsbesteding	219
Beoordeling van de politie	221

HOOFDSTUK 22. VERGELIJKING VAN PROVO'S EN CRIMINELEN . . .	222
--	-----

DEEL IV DE PARTICIPATIESTUDIE	227
---	-----

HOOFDSTUK 23. DE PARTICIPATIESTUDIE	229
---	-----

Het doel van de participatiestudie	229
De selectie van de participanten	230
De keuze van de cafetaria	232
De introductie van de participanten	233
Duur van de participatieperiode en wijze van rapportering	235
De controle op de populatie	235

HOOFDSTUK 24. RESULTATEN VAN DE PARTICIPATIESTUDIE	237
--	-----

Beschrijving van de cafetaria	237
De Rimboe als ontmoetingscentrum	238
Wat gebeurt er in de cafetaria	239
De structuur van de groep	243
Het woordgebruik	244
De verteringen	245
Hoe gedragen zij zich buiten de cafetaria	246
Het bezoeken aan de bioscoop	246
Het dansen	248
Een avondje de stad in	251
De participerende waarneming als hypothese-toetsend instrument	255
Bepert het provogedrag zich uitsluitend tot de oudejaarsavond?	255
Worden er door de provo's ook vermogensdelicten begaan? . . .	257
Is er bij de provo's sprake van homoseksuele activiteiten? . . .	260
Wordt er onder de provo's wel in negatieve zin over onze maatschappij gesproken?	260

DEEL V HET REL-PREVENTIE-EXPERIMENT.	263
--	-----

HOOFDSTUK 25. DE RELLETJES TIJDENS DE JAARWISSELING	265
---	-----

Inleiding	265
Indeling	266
Verslag van de relletjes tijdens de jaarwisseling 1962/1963	266

HOOFDSTUK 26. NADERE UITWERKING VAN HET GEBEUREN	280
--	-----

Het optreden van de politie	285
Conclusie	289

HOOFDSTUK 27. HET REL-PREVENTIE-EXPERIMENT	290
Inleiding	290
De opzet van het experiment	292
Verslag preventie-experiment.	298
Resultaat preventie-experiment	305
Het optreden van de politie	309
Nabeschouwing	312
DEEL VI SLOT	315
HOOFDSTUK 28. HET PROVOCISME, EEN NADERE ANALYSE	317
Provocisme is geen uiting van verzet	320
Algemene karakteristiek van de provo's.	323
Provocisme is vrijetijdsbesteding	324
Provocisme: het ontbrekend alternatief	325
Nabeschouwing	327
BIJLAGEN	331
Bijlage 1: Vragenlijst.	333
Bijlagen van de vragenlijst.	345
Functie van de gebruikte tests.	358
Literatuur	363
Personen en zakenregister.	369
Curriculum Vitae	375

DEEL I

inleiding tot het onderzoek

inleiding

De laatste slag aan de Engelse kust, waarvan onlangs in de kranten melding is gemaakt, heeft niet, zoals men verwachten zou, betrekking gehad op groepen elkaar vijandelijk gezinde schepen. Het betrof hier een treffen tussen 'Mods' en 'Rockers', collega's van wat men in ons land nozems pleegt te noemen.

Wie zijn nu deze nozems, waar komen zij vandaan en wat beweegt hen tot deze gedragingen? Wanneer men als geïnteresseerde leek de bestaande literatuur over dit onderwerp zou naslaan zou de enige duidelijke conclusie waarschijnlijk zijn dat de geleerden het hierover niet met elkaar eens zijn.

Deze geringe onderlinge overeenstemming is niet zonder consequenties. Het maakt de in de vakliteratuur gepresenteerde gegevens minder bruikbaar voor praktische doeleinden. Immers, wanneer men tot een actieve aanpak van dit nozemverschijnsel zou willen overgaan, welke van de vele theorieën zou dan als uitgangspunt gekozen moeten worden.

Dat het van steeds groter belang gaat worden een antwoord op deze vraag te kunnen geven, tonen de gebeurtenissen van het afgelopen jaar wel aan. Op een groot aantal plaatsen in Nederland hebben zich weer ongeregelde heden voorgedaan. Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Zandvoort enz. zijn weer van de partij geweest. Daarnaast hebben zich nieuwe plaatsen aangemeld, zoals b.v. Renesse en Ameland. Het verschijnsel van de nozemrelletjes dreigt dan ook een steeds vertrouwder beeld in onze samenleving te worden. Men raakt er al evenzeer aan gewend als aan het toenemende aantal verkeersongevallen en het steeds verhogen van de A.O.W.-premie. Wat aanvankelijk als bijzonderheid begon dreigt door voortdurende herhaling normaal te worden. We kunnen ons er niet erg meer over opwinden. Dat de feiten een dergelijke houding niet altijd rechtvaardigen zal nog uit deze studie blijken.

WAT IS EEN NOZEM?

Wie, zoals wij, een antwoord wil geven op de vraag welke factoren samenhangen met nozemgedrag, zal eerst moeten vaststellen wat een nozem is. Dit is geen eenvoudige zaak. Het grote aantal toepassingsmogelijkheden dat het begrip nozem blijkt te hebben geeft het een positie, die slechts vergelijkbaar is met die van het plastic onder de materialen. Zo worden b.v. de volgelingen van de fascist Rockwell wel 'nazie-nozems' genoemd; jonge leden van de opstandige Baloebastam 'Kongo-nozems'. Men hoeft het echter niet zo ver van huis te zoeken. Ook de wijze waarop men in ons land te werk gaat illustreert de rekbaarheid van het begrip nozem. Jeugddelinquenten, a-socialen, de sceptische jeugd, nihilisten, existentialisten, jeugdige cafetaria-bezoekers, jongeren die op hoeken van straten, in portieken, automatieken, bioscoopshallen staan, jeugdige bromfietsrijders die meer geluid maken dan strikt nodig is, zie hier een aantal voorbeelden van categorieën jongeren die wel tot de nozems gerekend worden. Deze voorbeelden tonen duidelijk aan dat er een verschuiving, of misschien kan men beter zeggen, en veralgemenisering van het begrip nozem heeft plaats gevonden. Het begrip nozem heeft zich ontwikkeld van een objectief gegeven dat betrekking had op een categorie jongeren die een bepaald gedrag vertoonden tot een subjectieve aanduiding die

een waardeoordeel weerspiegelt. Het is als het ware de personificatie geworden van alles wat ons als ongewenst in de jongere generatie voorkomt.

Door deze ontwikkeling is het begrip ongeschikt geworden om als uitgangspunt voor een onderzoek te dienen. Voor dit laatste zullen wij weer terug moeten naar het oorspronkelijke gedrag dat aanleiding is geweest voor het ontstaan van het woord nozem. Nozems, immers, waren jongens die iets deden; die doorgaans in groepsverband bepaalde misdragingen aan de dag legden. Van deze gedragingen nu, zullen wij uitgaan in ons onderzoek. Studieobject zullen daarbij die jongens zijn die dit soort gedrag vertonen.

NADERE AANDUIDING VAN HET ONDERZOEKGEBIED

In het bovenstaande werd gesteld dat wij in deze studie uit zullen gaan van gedragingen, of zo men wil misdragingen. Dit uitgangspunt is maar niet willekeurig gekozen. Er werd reeds op gewezen dat het woord nozem niet meer is dan een emotioneel geladen verzamelnaam die te pas en te onpas gebruikt wordt. Wanneer wij ons echter voor nozems interesseren dan is dit niet vanwege hun haardos, of kleding, maar omdat zij *bepaalde vormen van onmaatschappelijk gedrag aan de dag leggen*. Om dit laatste is het ons te doen. Het is daarbij niet eens belangrijk meer of men deze jongens nu nozems wil noemen of niet. Dat wij er desalniettemin in het vervolg de voorkeur aan zullen geven de aanduiding nozem achterwege te laten heeft dan ook een andere reden. Het woord nozem is zo besmet met allerlei bijbetekenissen dat het gevaar niet denkbeeldig is dat het ondanks een definiëring in gedragstermen tot spraakverwarring zal leiden. Om praktische redenen is het echter van belang om over een korte aanduiding te beschikken waarmee men naar de door ons bedoelde jongeren kan verwijzen. Vandaar dan ook dat gezocht werd naar een andere naam voor deze jongens. De keuze is hierbij gevallen op de term *provo's*. Deze naam is ontstaan door de eerste twee lettergrepen te nemen van het woord provoceren. Zoals nog zal blijken vormt provoceren, zonder hiermee een buiten het gedrag liggend oogmerk te hebben, of beter gezegd: provoceren als tijdverdrijf, een van de belangrijke kenmerken van de provo.

In het voorgaande werd gesteld dat wij voor de definiëring van het begrip provo uit zullen gaan van bepaalde gedragingen. Provo's zullen daarbij, simpel gezegd, die jongeren zijn die dit soort onmaatschappelijke gedragingen vertonen. Voorlopig zal met deze omschrijving volstaan worden. Eerst aan het slot van deze studie, wanneer alle gegevens bekend zijn, zal een 'echte' definitie gegeven worden.

Om een indruk te geven van de gedragingen die iemand tot provo stempelen zal nu een schets gegeven worden van het provogedrag. Deze gedragsomschrijving moet niet zo opgevat worden dat elke provo nu al deze gedragingen aan de dag zal leggen. Het is zelfs onwaarschijnlijk dat men een provo kan vinden die al deze punten op zijn repertoire heeft. Dit overzicht dient slechts om een indruk te kunnen geven van de gedragingen die wel door provo's vertoond worden. De lezer kan zich zodoende een beeld vormen van de 'groep' die wij op het oog hebben.

De provo's dan treden doorgaans op in kleine of grotere groepen die door hun lawaaige gedrag de aandacht trekken. Op straat vallen zij b.v. voetgangers lastig; duwen elkaar tegen voorbijgangers aan; dwingen deze van het trottoir af te gaan. Rukken hen tassen e.d. uit de handen zonder zich overigens deze te willen toeëigenen. Slaan hen etenswaren uit de hand. Proberen hen in ruzies of vechtpartijen te betrekken. Vooral jonge echtparen of stelletjes moeten het daarbij ontgelden. Zonder dat hier ook maar enige reden voor is vallen ze iemand, die zich in hun buurt bevindt, aan.

Ze trappen, uiteraard met veel kabaal, vuilnisemmers om, of gooien die voor rijdende auto's. Ook winkelruiten moeten het wel ontgelden, waarbij het succes pas compleet is wanneer een voorbijganger door de ruit heen gewerkt kan worden. Uithangborden worden afgerukt of kapot geslagen. Verkeerspalen of -borden omgebogen. Men stopt een grote hoeveelheid vuurwerk in een telefooncél en voegt daar dan een brandende kerstboom aan toe, waardoor de cel min of meer wordt opgeblazen.

Ook het wegverkeer wordt vanzelfsprekend gehinderd. De rijweg wordt geblokkeerd, auto's worden aangehouden. Vooral wordt vreugde ontleend aan het vervolgens achteruitduwen, optillen, of

zelfs jonassen van auto's. Uitstekende delen, zoals spiegels, antennes e.d. moeten het daarbij soms ontgelden. Passerende auto's worden wel met voorwerpen bekogeld.

Vooraf politiewagens schijnen hierbij een onweerstaanbare aantrekkingskracht te bezitten. De politie vormt overigens een hoofdstuk op zich. Hen kwaad maken, lastig vallen e.d. behoort wel haast tot de vaste programmapunten. Joelen, schelden, met voorwerpen (flesjes e.d.) bekogelen vormen daarbij geen uitzondering. De politie wordt hierdoor tot ingrijpen gedwongen, wat dan weer gepaard kan gaan met vechtpartijen. Blijft de politie in hun ogen te lang weg b.v. bij relletjes e.d. dan behoort het niet tot de uitzonderingen dat zij zelf de politie opbellen en op de 'onhoudbare toestand' wijzen. Heeft het optreden van de politie hun instemming niet, dan kan het voorkomen, zoals in Losser het geval is geweest, dat zij zich in grote getalen naar het politiebureau begeven. Daar aangekomen begonnen zij te roepen: 'waar is die flinke politie nou?'. Het is duidelijk dat de politie hen met betrekking tot deze vraag niet lang in het onzekere heeft gelaten.

Ook plaatsen waar veel mensen samenkomen zoals jazzconcerten, openluchtvoorstellingen of het strand op zonnige dagen oefenen een grote aantrekkingskracht uit. Ook hier weer hetzelfde patroon: zich opvallend gedragen, herrie schoppen, schreeuwen, joelen, fluiten, of waar 'nodig' vernielingen aanbrengen.

En tenslotte: ook plantsoenen, parkbanken, bloembedden, lantaarnpalen, kiosken, automaten e.d. mogen zich in hun aandacht verheugen. Dit wil dan doorgaans zeggen dat er voor de Dienst Gemeentewerken weer werk aan de winkel is.

is het provogedrag een modern verschijnsel?

Verskillende auteurs hebben zich beziggehouden met de vraag of soortgelijke gedragingen als die van de provo's zich ook in het verleden hebben voorgedaan.

Het is niet onredelijk om zich hierbij af te vragen wat het nut van een dergelijke vraag kan zijn. De grondgedachte is doorgaans dat het antwoord op deze vraag ons in staat moet stellen bepaalde oorzakenbronnen uit te sluiten. Zou men b.v. vinden dat ook in het verre verleden dit soort gedragingen hebben plaatsgevonden dan zou geconcludeerd kunnen worden – zoals Krantz en Vercruisje (1959, pag. 69) doen, – dat dit verschijnsel niet het resultaat is van een unieke en recente historische ontwikkeling. Dit zou dan betekenen, dat begrippen als onze geïndustrialiseerde maatschappij, de verstedelijking e.d., geen afdoende verklaring voor dit verschijnsel kunnen zijn.

Ook andere motieven kunnen wel aanleiding geven tot een dergelijk historisch onderzoek. Door te wijzen op de aanwezigheid van soortgelijke verschijnselen in het verleden hoopt men dan b.v. de

scherpe kantjes van het probleem af te halen. Men ziet het dan als een steeds terugkerend verschijnsel, als iets wat bij het jong-zijn hoort, en spreekt dan in termen van een generatieconflict, van puberteitsmoeilijkheden e.d. Luther en Socrates worden aangehaald. Ook zij beklaagden zich reeds over de baldadigheid en het gebrek aan respect van de 'tegenwoordige' jeugd. Reeds in een papyrus van 3000 jaar voor onze jaartelling kan men lezen dat 'de jeugd niet meer is wat zij vroeger pleegde te zijn'. Bij het lezen van dergelijke uitspraken kan men zich echter afvragen wat men hieruit moet concluderen. Is de jeugd nu altijd baldadig geweest of is het kenmerkend voor de oudere generatie dat zij – onafhankelijk van wat er in feite gebeurt – klaagt over de jeugd? Zo lang dit niet duidelijk is kunnen deze aanhalingen voor tegengestelde doeleinden gebruikt worden.

Hebben zich in het verleden soortgelijke gedragingen voorgedaan?

Alvorens op deze vraag een antwoord te kunnen geven zal eerst vastgesteld moeten worden wat onder 'soortgelijk' moet worden verstaan. Van sommige provogedragingen is de verschijningsvorm immers zo aan onze tijd gebonden dat men ze alleen op grond hiervan al nooit in het verleden heeft kunnen waarnemen. Men kan hier denken aan gedragingen als: het aanhouden en vervolgens achteruitduwen van auto's, het ombuigen of vernielen van uitstekende voorwerpen zoals antennes, spiegeltjes, het omver trekken van verkeersborden e.d. Dit dwingt ons om bepaalde, eerst door onze tijd technisch mogelijk gemaakte gedragingen, als het ware te vertalen in een vorm die ook binnen de mogelijkheden van het verleden ligt. Een voorbeeld van een dergelijke vertaalpoging kan men bij Krantz en Vercruijse (1959, pag. 64) vinden. De tegenwoordige 'snelbrommerduivels' worden hier vergeleken met door leden van de jonge adel bereden vierspannen. Met deze door paarden getrokken wagens werd zeer snel door de stad gereden. Ongelukken, waarvan sommige zeer ernstig, bleven daarbij niet uit.

Dit vertalen is, zoals men zich zal kunnen voorstellen, geen gemakkelijke zaak. Wanneer nu het gedrag niet afhangt van een aan een bepaalde tijd gekoppelde technische ontwikkeling, ligt de zaak dan eenvoudiger?

Op het eerste gezicht schijnt dat het geval te zijn. Een tussenstap, in

de vorm van een vertaling, is hier immers niet nodig. Bij de vraag of twee gebeurtenissen gelijk zijn zou men dan alleen nog maar de verschijningsvorm behoeven te vergelijken.

Een nadere beschouwing maakt echter duidelijk dat de verschijningsvorm op zich niet voldoende is om over het al of niet gelijk zijn van twee verschijnselen een uitspraak te kunnen doen. Een voorbeeld kan dit duidelijk maken.

Eerste tafereel: Bij de kerstboomverbranding in Den Haag is zoals gewoonlijk een muziekcorps aanwezig. Na afloop van de verbranding geeft de dirigent een teken en het muziekcorps zet zich in beweging. Onder het spelen van een vrolijke mars verlaat 't het terrein. Een groep jongeren komt nu in actie. Door plotseling over te steken, op de rijbaan te blijven staan e.d. trachten zij verwarring te stichten. Eerst door ingrijpen van de politie kan het muziekcorps normaal zijn weg vervolgen.

Tweede tafereel: de Nato Taptoe 1963 in het Olympisch Stadion in Amsterdam. Groepjes jongeren begeven zich doelbewust in de looprichting van het Portugese muziekcorps: Zij gaan op de grond liggen of zitten, en verstoren zo de normale gang van zaken. Eerst door ingrijpen van de politie kan het muziekcorps normaal zijn weg vervolgen.

Uiterlijk bestaat er tussen deze voorvallen een grote overeenkomst. In beide gevallen hebben we te maken met pogingen tot ordeverstoring. De vorm waarin zij plaatsvinden verschilt nauwelijks. Hetzelfde geldt voor de erbij gebruikte middelen. Maar ondanks deze grote uiterlijke gelijkenis hebben we hier met *verschillende* gedragingen te doen. Is er in het eerste geval sprake van een soort baldadigheid, voor het tweede voorbeeld ligt dit anders. Daar heeft men te doen met een protestactie, met een betoging. Door middel van deze ordeverstoring tracht men de publieke aandacht op een bepaalde zaak te vestigen.

Het bovenstaande illustreert duidelijk dat een uiterlijke overeenkomst alleen niet voldoende is om gedrag gelijk te schakelen. Deze gelijkenschakeling is pas gewettigd wanneer tevens aangetoond is dat

de eraan ten grondslag liggende motieven gelijk zijn. Niet de *uiterlijke verschijningsvorm* maar de *oorzakenstructuur* bepaalt in laatste instantie of er inderdaad van gelijksoortige gedragingen sprake is.

DE WAARDE VAN DE 'HISTORISCHE' BEWIJSVOERING VOOR HET PROVO-
PROBLEEM

Het trekken van historische parallellen is een bezigheid waaraan onderzoekers uit de sociale wetenschappen moeilijk schijnen te kunnen ontkomen. Met een ijver, een betere zaak waardig, stort men zich op het verleden om daar gegevens te zoeken die op een of andere manier verhelderend zouden kunnen zijn voor wat er zich in onze tijd afspeelt. Het heden wordt dan verklaard uit wat er in het verleden heeft plaatsgevonden. Stilzwijgend gaat men er daarbij vanuit dat dit laatste als het ware genoegzaam bekend is. Weinigen schijnen het daarbij verdacht te vinden dat wij altijd wel menen te weten waarom zich in het verleden bepaalde verschijnselen voordeden, maar op de vraag waarom 'soortgelijke' verschijnselen zich nu voordoen het antwoord schuldig moeten blijven.

Is het nu inderdaad mogelijk om inzicht in bepaalde in onze tijd nog niet opgehelderde fenomenen te krijgen met behulp van analoge gebeurtenissen uit het verleden? Dit hangt af van de onderlinge vergelijkbaarheid ervan. In het voorgaande hebben wij er op gewezen dat om de vraag te kunnen beantwoorden of verschijnselen vergelijkbaar zijn men de oorzakenstructuur moet kennen, niet alleen van het huidige verschijnsel, maar ook van dat uit het verleden. Dit laatste houdt een oordeel in over de praktische bruikbaarheid van de 'geschiedvorsing' als onderzoeksmethodiek. Immers: wanneer men moet constateren dat over de oorzaken van het huidige provocisme al zo veel verschil van mening bestaat, dan mag men niet hopen dat voor 'dergelijke' verschijnselen uit het verre verleden nu nog eenstemmig vastgesteld zou kunnen worden waarom ze ontstonden.

Wie de weg der geschiedenis bewandelt om eigentijdse verschijnselen te verklaren maakt een 'omweg'. Een dergelijke stap was begrijpelijk in een tijd waarin aan onderzoekers geen andere middelen ter beschikking stonden. Dit is nu echter niet meer het geval. De sociale

wetenschappen kennen thans een groot aantal technieken die een meer *directe* aanpak van maatschappelijke problemen mogelijk maken. Geschiedvorsching als onderzoekmethodiek heeft hierdoor (in ons geval!) niet alleen aan waarde ingeboet. Zij is tevens een onaanvaardbaar substituut geworden.

factoren die wel in verband gebracht worden met het provogedrag

Voor de meeste wetenschappen geldt dat zij het 'nieuwe' benaderen vanuit het reeds bestaande. Ook in de sociale wetenschappen is dit het geval. Een belangrijk verschil met de natuurwetenschappen vormt hier echter het feit dat het doorgaans moeilijk is om aan te tonen dat een bepaalde factor niets met het te onderzoeken probleem te maken heeft. Het gevolg hiervan is dat zolang het probleem nog niet opgelost is, het aantal theorieën zal toenemen zonder dat hiermee aan duidelijkheid gewonnen wordt. Het gebied van de provogedragingen vormt hierop geen uitzondering. Een groot aantal auteurs heeft zich de laatste jaren meer of minder intensief met dit onderwerp beziggehouden. Nieuwe oorzaken, of combinaties van reeds bekende oorzaken werden aangevoerd. In slechts zeer weinig gevallen werden pogingen aangewend om op de onjuistheid van bepaalde factoren te wijzen. Het resultaat hiervan is dat het aantal genoemde oorzaken thans een dergelijke omvang heeft aangenomen, dat het nauwelijks aan te nemen is dat hier nog iets aan ontbreekt. Het besef

dat zich onder deze factoren ongetwijfeld ook een aantal juiste oorzaken moet bevinden vormt, zo lang men nog niet weet welke dit zijn, hierbij een schrale troost.

In het navolgende zal een overzicht gegeven worden van de factoren die wel met het provogedrag in verband gebracht worden. De volgende groepen kunnen hierbij onderscheiden worden:

FACTOREN SAMENHANGEND MET HET OUDERLIJK HUIS

Hierbij wordt gewezen op het tekort schieten van de ouders, zowel met betrekking tot de opvoeding als in hun verhouding tot de kinderen.

De ouders zouden niet meer in staat zijn het goede voorbeeld te geven. De snelle maatschappelijke veranderingen zouden tot gevolg gehad hebben dat zij zelf niet meer weten waar ze aan toe zijn. De vormgevende invloed van het gezin is hierdoor verloren gegaan. In plaats van een op bepaalde normen en waarden gerichte opvoeding is nu de gedachte van het *laisser-faire* gekomen. De kinderen missen zodoende een richtsnoer, een indentificatieobject¹. Anderzijds is hierdoor de greep van de ouders op de kinderen verzwakt. De binding met het gezin *losser* geworden. Het gezinsverband is *min* of meer verloren gegaan. Er zou sprake zijn van een disharmonie binnen het gezin². Het huis is van *tehuis*, *kosthuis* geworden.

Ook wat betreft de *affektieve relaties* zouden de ouders tekort geschoten zijn³. De kinderen zouden zich tekort gedaan voelen in hun behoefte aan geborgenheid, zekerheid en liefde. Zij voelen zich niet begrepen, in de steek gelaten. Datgene wat zij in de gezinssituatie niet kunnen vinden wordt nu buitenshuis gezocht⁴. Als factoren die bij dit alles weer een rol spelen worden wel genoemd: de gezinsonvolledigheid⁵, het door de aard van zijn werk veel afwezig zijn van de vader⁶ en het werken van de moeder⁵.

¹ Zie b.v. Bondy (1957, pag. 80) of Muchow, (1959, pag. 80).

² Zie b.v. Kaiser (1959, pag. 138).

³ Zie b.v. Unesco-rapport 1958, no. 2 pag. 40 of Perquin (1959, pag. 60).

⁴ Seelmann (1957, pag. 15 en 16).

⁵ Zie b.v. Kaiser (1959, pag. 139 en 144).

⁶ Mik, *Onze nozems*, pag. 23 en 24.

FACTOREN SAMENHANGEND MET DE MAATSCHAPPELIJKE POSITIE
EN DE AARD VAN HET WERK

Hierbij wordt vooral gewezen op de invloed van de technologische ontwikkeling op samenleving en werksituatie. In de plaats van het *samen* leven is het naast elkaar leven gekomen, het eenzaam zijn te midden van de anderen. Het klimaat van onze samenleving zou verstikkend werken op de persoonlijke ontwikkeling. Organisaties, instanties, reglementen vormen bijna niet meer te nemen hindernissen. Het is tegen deze toestand van ontmenselijking en robotisering dat deze jongeren in verzet zouden komen⁷.

In de werksituatie is het al niet veel beter gesteld. Ook hier een koude onpersoonlijke sfeer waar de behoefte aan menselijk contact grotendeels onbevredigd blijft⁸. Wat betreft het werk zelf: het machinale, eentonige karakter ervan laat geen enkele creativiteit toe; sluit iedere vorm van zelfrealisatie uit⁹. Het werk is doorgaans oninteressant¹⁰. Het geeft geen prestige en biedt nauwelijks mogelijkheid tot positieverbetering. De jeugdige werknemer raakt hierdoor gefrustreerd in zijn behoefte vooruit te komen, in zijn behoefte aan maatschappelijk aanzien¹¹.

Tenslotte wijst Kluth¹² nog op de verschillende wijzen waarop de jongeren tegemoetgetreden worden. Thuis worden zij als kind beschouwd, buiten, in hun vrije tijd als adolescent en op hun werk als volwassenen. Kortsluiting zou nu daar ontstaan waar zij constateren dat zij buiten de beroepssfeer geen toegang tot de wereld der volwassenen krijgen.

VORMING EN ONDERWIJS

De algemene klacht die men hier kan horen, is dat het onderwijs te veel de nadruk legt op feitenkennis. Te weinig aandacht wordt besteed aan algemene vorming, cultuuroverdracht e.d. De school

⁷ Zie b.v. Couwenberg, *Sociaal Contact* 1957, pag. 34.

⁸ Zie b.v. Bondy c.s. (1957, pag. 76).

⁹ Zie b.v. Unesco-rapport (1958, pag. 44).

¹⁰ Zie b.v. Rose (1961, pag. 249).

¹¹ Zie b.v. Kaiser (1959, pag. 150).

¹² Kluth (1956, pag. 501).

zou dan ook een grotere bijdrage moeten leveren waar het gaat om de ontwikkeling van smaak, kritische zin en morele waarden¹³.

Naast het bijbrengen van een bepaalde hoeveelheid kennis zou haar taak vooral moeten bestaan uit het stimuleren van de belangstelling.

FACTOREN SAMENHANGEND MET OORLOGS- EN NAOORLOGSE INVLOEDEN

Hierbij wordt dan verwezen naar het feit dat de eerste levensjaren van deze jongeren onder vaak ongunstige omstandigheden hebben plaatsgevonden. Seelmann geeft hiervan een opsomming in een niet gepubliceerd manuscript over het Halbstarcken-probleem in München¹⁴. Hij wijst dan op de economische crisis van voor de oorlog en de hiermee gepaard gaande werkeloosheid. De zich in deze periode ontwikkelende dubbele moraal, mede naar aanleiding van de jodenvervolgung. De oorlogsjaren, gekenmerkt door het afwezig zijn van de vader, het werken van de moeder e.d. De evacuering tegen het einde van de oorlog met als gevolg het gescheiden worden van vrienden en bekenden; het opgenomen worden in een nieuwe omgeving waar men niet altijd even welkom was.

En dan de naoorlogse periode die ook niet direct bevorderlijk was voor een harmonische ontwikkeling. Hier wijst Seelmann op factoren als: de woningnood met als gevolg het moeten inwonen bij anderen. Het gebrek aan voedsel en de niet altijd even wettige methoden om hierin te voorzien. De devaluatie van het vaderbeeld. De disharmonie binnen het gezin, het onvolledig zijn ervan, of het moeten werken van zowel de vader als de moeder.

De invloed van de oorlog beperkt zich echter niet tot deze factoren uit het verleden. Inmiddels is er weer de dreiging van een nieuwe oorlog gekomen. Een oorlog waarvan aangenomen wordt dat zij een alles verwoestende uitwerking zal hebben. De oorlog waarbij niemand ontzien zal worden, die geen overwinnaar zal kennen.

Van deze oorlogsdreiging zou nu een ondermijnende invloed uit-

¹³ Zie b.v. P. Parrot en M. Gueneau, *Les gangs d'adolescents*, 1959.

¹⁴ Dit overzicht kan men ook vinden in: K. Hartmann: *Spielaspekte des Jugendkrawalls*, *Zeitschrift für Psychotherapie und Medizinische Psychologie*, 1958, pag. 161.

gaan. Zij maakt de toekomst uitzichtloos en leidt zodoende tot een provisorische levenswijze, tot een *nù*, op *dit moment* willen leven. Door verschillende auteurs wordt het provogedrag in verband gebracht met deze factor¹⁵.

FACTOREN SAMENHANGEND MET GEBREK AAN RECREATIEMOGELIJKHEDEN

Veelvuldig wordt hier gewezen op het gebrek aan woonruimte. Veel kinderen zijn niet in het bezit van een eigen kamer. Zij worden zo gedwongen hun vermaak buitenshuis te zoeken. In plaats van uitgestrekte speelterreinen en grasvelden, treffen ze daar echter nauwe straten, hoge huizenblokken en een steeds toenemend verkeer. De jongeren moeten zich onder deze omstandigheden wel gaan vervelen. Deze verveling leidt tot een innerlijke onrust. Valt dit moment dan nog samen met de zich rond het 17e en 18e levensjaar voordoende puberteitscrisis, dan is hiermee de basis voor het provogedrag gelegd¹⁶.

Ook stelt men hier wel dat de grote stad, in tegenstelling tot het platteland, de adolescent geen mogelijkheden biedt op legale wijze stoom af te blazen¹⁷. Het ontbreken van dit soort ventielen zou er de oorzaak van zijn dat nu naar eigen wegen gezocht wordt om deze energie kwijt te raken. Provorelletjes zouden er op wijzen, dat dit niet altijd even geruisloos gaat.

FACTOREN SAMENHANGEND MET PERSOON EN TYPE VAN DE PROVO

Verschillende punten worden hierbij naar voren gebracht. In het algemeen kunnen hier 3 categorieën onderscheiden worden en wel:

1. De puberteit.
2. Persoonlijkheidskenmerken.
3. Belangstelling en interesse.

Ad 1. *De puberteit*

Een groot aantal auteurs wijst op de invloed van de puberteit. Deze

¹⁵ Zie b.v. Perquin (1959, pag. 60) of Mik (1961, pag. 231).

¹⁶ Zie b.v. Muchow (1956, pag. 444/445).

¹⁷ Zie b.v. Kluth (1956, pag. 498).

periode zou gekenmerkt worden door een grote innerlijke onrust, gevoelens van onzekerheid, een niet goed raad weten met zichzelf. Innerlijke spanningen doen zich voor, waarvoor een uitweg gezocht moet worden. Van deze toestand van algemene labiliteit en verhoogde prikkelbaarheid zou het nu nog maar een klein stapje zijn naar de provogedragingen¹⁸.

Ad 2. *Persoonlijkheidskenmerken*

Ook wat betreft de persoonlijkheid menen sommige auteurs dat er verschil bestaat tussen de provo's en de overige jeugd. Zo menen *Bondy c.s.*¹⁹ dat, als er überhaupt iets kenmerkend zou zijn voor deze jongeren, dit dan een behoefte zou zijn om op te gaan in de massa, een behoefte aan extase, aan een tot niets verplichtend, onproductief samenzijn met leeftijd- en seksegenoten.

Holmberg geeft op grond van zijn onderzoek het volgende beeld van de provo²⁰:

Hij is, vergeleken met de controlegroepen, meer naar buiten gericht, minder naar binnen gekeerd, minder gevoelig, minder sentimenteel, minder bang voor wat andere mensen van hem denken, meer agressief in de ogen van zijn vrienden, minder onzeker over zijn eigenwaarde en minder bang te mislukken in zijn doen en laten, minder geplaagd door neurotische symptomen als dwanggedachten e.d. Hij koestert minder de wens iemand te hebben bij wie hij zijn hart uit kan storten. Tenslotte schijnt hij gemakkelijk, maar oppervlakkig, contact te maken met andere mensen.

Naar aanleiding van de Halbstarckenrelletjes in Duitsland onderscheidt *Sagitz*²¹ twee soorten deelnemers. Vrij vertaald zou men hier misschien van exogeen en endogeen bepaalde provo's mogen spreken. Bij deze laatste groep zouden zich symptomen van debiliteit, schizofrenie of psychopathie voordoen. Ook zou hier sprake zijn van alcoholisme.

¹⁸ Zie b.v. Muchow (1956, pag. 442) of Busemann, (1953, pag. 117).

¹⁹ Bondy c.s. (1957, pag. 85).

²⁰ Holmberg (1957, pag. 279).

²¹ W. Sagitz (1959, pag. 806).

Bij de eersten, de moeilijk opvoedbaren, zou het voornamelijk gaan om (pag. 806)

... ein Mangel an Ansprechbarkeit auf erzieherisches Wirken, Störungen im Gefühls- und Willensbereich, Umweltschädigungen, charakterliche Fehlentwicklungen...

Vervolgens stelt Sagitz nog²² dat deze jongeren gekenmerkt worden door punten als opvallende vitaliteit, middelgrote prikkelgevoeligheid, geringe vermoedbaarheid, middelmatig tot sterk driftleven. Verder zou men nog verschijnselen van hectische nervositeit bij hen waar kunnen nemen. Tevens zouden zich veel neurasthenen onder hen bevinden. Tenslotte zouden zij zich eenzaam en verlaten voelen.

Mik²³ meent dat vooral de volgende punten kenmerkend zijn: een pseudo-mannelijk optreden, een onderwaardering van het vrouwelijke in de groep met soms neigingen in homoseksuele of latent homoseksuele richting, een sterke neiging tot collectiviteit zonder hechte organisatievorm, hetgeen, evenals nog een aantal andere symptomen als hard rijden, lawaai maken e.d. zou wijzen op innerlijke onrust en onzekerheid. Tenslotte noemt Mik nog de neiging tot agressief optreden.

Kaiser²⁴ tenslotte, wijst nog op de werkzaamheid van een aantal drijfveren, zoals een drang tot iets beleven, geldingsdrang, vergeldingsdrang en de wil tot macht.

Ad 3. *De belangstelling en interesse*

Ofschoon ook dit punt niet aan de aandacht van de auteurs is ontsnapt is de behandeling ervan doorgaans oppervlakkig gebleven. Gewezen wordt in het algemeen op punten als: het ontbreken van politieke interesses²⁵, het afwezig zijn van idealen²⁶, het geen belangstelling hebben voor het verenigingsleven²⁷ of voor het geloof²⁸.

²² W. Sagitz (1959, pag. 807).

²³ G. Mik (1961, pag. 229).

²⁴ Kaiser (1959, pag. 189 e.v.).

²⁵ Zie b.v. Krantz en Vercreuijse (1959, pag. 134).

²⁶ Zie b.v. Kern (1957, pag. 332) of Mik, Onze Nozems pag. 16.

²⁷ Kaiser (1959, pag. 154).

²⁸ Hanselmann (1957, pag. 356).

Volgens Sagitz²⁹ worden deze jongeren gekenmerkt door een meer of minder grote innerlijke leegte. Zij beschikken over weinig geestelijke reserves en weten niets met hun tijd aan te vangen. 's Avonds kan men ze aantreffen voor de bioscopen of op de hoeken van de straten. Ze hopen dan dat er maar wat zal gebeuren, iets dat hen uit hun verveling zal halen.

SITUATIONELE FACTOREN

Speciaal met betrekking tot de provorelletjes worden in de literatuur nog een aantal meer situationeel bepaalde factoren genoemd zoals:

1. het bijgewoond hebben van een film of voorstelling waar opzweepende muziek, zoals rock-and-roll, gespeeld werd. Het nog in de ban zijn van deze muziek zou het ontstaan van ongeregelde heden bevorderen³⁰.
2. het met veel mensen bij elkaar zijn; met name Bondy c.s.³¹ leggen veel nadruk op de invloed van de massasituatie. De massa zou hierbij het verantwoordelijkheidsgevoel ondermijnen en stimulerend op haar leden werken.
3. de relanticipatie³²: grote groepen mensen begeven zich naar een bepaalde plaats in de verwachting dat er wel weer wanordelijkheden zullen ontstaan. Met name plaatsen waar zich al eens een relletje heeft voorgedaan, oefenen hierbij een grote aantrekkingskracht uit.
4. de houding van politie en andere autoriteiten³³. Niet alleen het publiek loopt vooruit op de mogelijkheid van wanordelijkheden. Ook bij de politie is een dergelijke tendens waarneembaar. Opvallende voorzorgsmaatregelen e.d. kunnen zo een sfeer scheppen die bij uitstek relbevorderend werkt.
5. de weersomstandigheden: uit statistieken van de Kriminalpolizei Berlin-West³⁴ blijkt dat het merendeel der in West-Berlijn geregistreerde relletjes plaatsvond bij droog warm weer.

²⁹ Sagitz (1959, pag. 807).

³⁰ Zie b.v. Kriminalpolizei Berlin-West (1956, pag. 35-36).

³¹ Bondy c.s. (1957, pag. 84).

³² Zie b.v. Krantz en Vercrujssse (1959, pag. 31).

³³ Zie b.v. Krantz en Vercrujssse (1959, pag. 32).

³⁴ Kriminalpolizei Berlin-West (1956, pag. 16).

DE COMMUNICATIE MEDIA

Tenslotte zou men hier nog de invloed van pers, radio en televisie kunnen noemen. Verschillende auteurs wijzen er op dat de vaak sensationele berichtgeving over provorelletjes wezenlijk heeft bijgedragen tot de uitbreiding van het verschijnsel³⁵.

³⁵ Zie b.v. Bondy c.s. (1957, pag. 67).

bestaande onderzoeken op het terrein van de provogedragingen

Voor een groot aantal onderwerpen uit de sociale wetenschappen geldt dat het er niet zo zeer aan verhandelingen ontbreekt, maar aan onderzoek. Het terrein van de provogedragingen vormt hierop geen uitzondering. Talloze auteurs hebben dit verschijnsel op min of meer theoretische grondslag benaderd, of zich beperkt tot het uitdragen van hun overtuiging. Aan visies is dan ook beslist geen gebrek.

Hiertegenover staat slechts een handjevol mensen dat geprobeerd heeft dit onderwerp op een wat meer directe wijze aan te pakken. Zij hebben getracht door middel van onderzoek meer inzicht in deze materie te krijgen. Al deze onderzoeken hebben gemeen dat gegevens verzameld en bewerkt werden van groepen jongeren die op de een of andere wijze direct betrokken zijn geweest bij bepaalde ongeregelde heden. De wijze waarop dit verzamelen plaatsvond is echter verschillend.

In het navolgende zullen deze onderzoekingen aan een nader onderzoek onderworpen worden. Hierbij zal uitsluitend gelet worden op

onderzoektechnische aspecten. De resultaten zullen vooralsnog buiten beschouwing gelaten worden. Alleen wanneer zij nauw samenhangen met bepaalde methodologische vraagpunten zullen zij naar voren gebracht worden.

Wanneer een onderzoeker op grond van zijn materiaal bepaalde uitspraken doet dan beperkt hij de geldigheid ervan doorgaans niet tot de door hem onderzochte groep of situatie. De groep waarmee hij gewerkt heeft maakte weer deel uit van een groter geheel. Ook hierop acht hij zijn conclusies van toepassing. Het is duidelijk dat een dergelijke generalisatie eerst gerechtvaardigd is wanneer de onderzoeksgroep op voldoende wijze dit uiteindelijk door hem beoogde geheel vertegenwoordigt. De wijze waarop dit representativiteitsprobleem wordt opgelost, is in eerste instantie bepalend voor de waarde van een onderzoek.

Maar hierbij blijft het uiteraard niet. Een tweede belangrijke vraag is: hoe is de onderzoeker aan zijn materiaal gekomen? Verschillende werkwijzen zijn hierbij mogelijk. Men kan uitgaan van reeds voor een ander doel verzameld materiaal. Het onderzoek bestaat dan bijvoorbeeld uit een systematische analyse van reeds bestaande dossiers, rapporten e.d. Een andere methode is dat de onderzoeker zelf, via rechtstreeks contact met zijn proefpersonen, zijn materiaal verzamelt. Dit kan weer op verschillende manieren gebeuren. Hij kan werken met enquêtes, meer vrije interviews, tests e.d. De gevolgde werkwijze kan daarbij van invloed zijn op de resultaten.

Tenslotte wordt nadat het materiaal bewerkt is een uitspraak gedaan over de onderzochte groep. Betekenis krijgt een dergelijke uitspraak eerst wanneer gegevens bekend zijn over vergelijkbare groepen. Groepen die niet het door de onderzoeksgroep aan de dag gelegde gedrag vertonen, maar overigens wel overeenkomen met betrekking tot bepaalde, in het algemeen als relevant beschouwde factoren. Gedoeld wordt hier op punten als leeftijd, geslacht, beroep, genoten opleiding e.d. Deze controlegroepen stellen ons in staat te concluderen wat als typisch, als kenmerkend, voor de onderzoeksgroep gezien moet worden.

Bovengenoemde punten: representativiteit van de steekproef, de

wijze waarop de onderzoeker aan zijn materiaal gekomen is en de aard van de controlegroep, bepalen de waarde van een onderzoek. Zij zullen dan ook als uitgangspunt dienen bij de hierna te bespreken onderzoeken.

ONDERZOEK IN NEDERLAND

In het reeds eerder aangehaalde boek: 'De jeugd in het geding', stellen de auteurs Krantz en Vercruijssse (pag. 144) dat de moeilijkheden die de jeugd veroorzaakt van geen andere aard zijn dan adolescenten van alle tijden hebben opgeleverd. Voor hen bestaat er geen nozem-probleem. Dat er een jeugdprobleem schijnt te bestaan ligt aan de volwassenen zelf. Door de toelaatbaarheidsgrenzen van het gedrag van de jeugd zo nauw te trekken als thans geschiedt, zijn het in feite de volwassenen zelf die een dergelijk probleem scheppen (pag. 144). In de ogen van deze auteurs is er dan ook niets aan de hand. Het is alles een uitvloeisel van een psychisch ontwikkelingsproces gecombineerd met bepaalde situationele factoren. In hun opvatting zijn de schrijvers zeer consequent. Zij spreken dan ook niet van de moeilijkheden die door bepaalde jongeren veroorzaakt worden, maar van de moeilijkheden die de *huidige* jeugd veroorzaakt (pag. 144, cursivering van mij). Voor hen bestaan er in dit opzicht geen verschillen.

Waarop hebben zij nu deze conclusies gebaseerd? Voornamelijk op hun ervaringen opgedaan met jongens die tot de leden behoord hebben van een met behulp van de auteurs opgerichte dansclub. Dit was niet zo maar een groepje jongens. Deze jongens bleken verantwoordelijk te zijn geweest voor ongeregelheden die plaats hadden gevonden tijdens een bepaald jazzconcert in Leiden.

Eenmaal in de week werden deze jongens in de gelegenheid gesteld in deze club te komen rock-en-rollen. Tijdens deze bijeenkomsten werd hun gedrag nauwkeurig geobserveerd door de onderzoekers. Hierbij werden zij nog geassisteerd door twee meisjesstudenten, die zogenaamd als gewone leden aan het clubleven deelnamen. Tenslotte werd aan het eind van het clubjaar aan de leden een enquête voorgelegd. Op grond van de op deze wijze verzamelde gegevens komen de auteurs dan tot de hiervoor genoemde generaliserende uitspraken over *de* jeugd.

Deze stap van onderzoekgroep naar de jeugd in het algemeen is niet gering. Krantz en Vercruijse geven hiermee blijk hun eigen ervaringen met nozems te verkiezen boven die van andere onderzoekers. Dat is natuurlijk hun goed recht. Dit neemt echter niet weg dat in feite de situatie zo is dat tegenover de negatieve ervaringen van anderen die aanleiding hebben gegeven tot enige bezorgdheid over bepaalde groepen jongeren, Krantz en Vercruijse hun meer positieve ervaringen kunnen stellen. Generaliserende uitspraken over *de* jeugd zijn hier in geen van beide gevallen op hun plaats.

In het voorgaande werd in het kort aangegeven via welke technieken Krantz en Vercruijse aan hun gegevens zijn gekomen. In laatste instantie bepalend voor de waarde die men aan de hiermee verkregen uitkomsten moet hechten is echter de vraag met wat voor een groep jongens wij hier te doen hebben gehad. In feite gaat het hierbij om de volgende punten :

1. Is het *gedrag* tijdens het bewuste jazzconcert, dat men als uitgangspunt gekozen heeft, wel voldoende representatief voor het gedrag van de groep waarover men uiteindelijk een uitspraak wil doen? Anders gezegd : in hoeverre is het gedrag van deze 'herrieschoppers' representatief voor het onrustbarende gedrag dat men voor ogen heeft wanneer men spreekt over de onmaatschappelijke gedragingen van nozems, massageugd e.d.
2. In hoeverre is het juist dat voor de mannelijke leden van deze dansclub geldt dat zij verantwoordelijk waren voor de ongeregeldheden tijdens bovengenoemd jazzconcert.

Ad 1. In hoeverre is het tijdens het jazzconcert vertoonde gedrag vergelijkbaar met de misdragingen van bepaalde groepen jongeren, zoals de provo's in Nederland, Halbstarken in Duitsland e.d. ?

Om een indruk te kunnen krijgen van aard en omvang van de ongeregeldheden tijdens het bewuste jazzconcert laten wij thans de auteurs aan het woord. Over deze ordeverstoringen schrijven zij (pag. 25) :

„Er viel een drietal (actieve) groepen te onderscheiden, kleine groepen van telkens een stuk of 10 tot 15 jongens, met een enkel meisje. De eerste groep, jongens van boven de twintig, met één meisje als 'koningin' in hun midden, zat in het middenvak

van de zaal. Uit deze groep, die zich ogenblikkelijk manifesteerde door veel lawaai – geswing en pogingen het achterste deel van de zaal in beweging te krijgen – werd de ergste raddraaier reeds spoedig door de recherche uit de zaal verwijderd. De rest van de groep reageerde daar nauwelijks op, het meisje keek zelfs niet om, de jongen ging gewillig weg.

De tweede groep zat rechts achter in de zaal. Belangstelling voor de muziek viel daar weinig of niet op te merken. Een groot gedeelte van de avond zat men met elkaar of anderen te praten, vaak met de rug naar het podium. Wel steeg er regelmatig lawaaiig applaus – te pas of te onpas – uit deze groep op. De leeftijd varieerde van een jaar of achttien tot een eind in de twintig.

De derde groep zat rechts in de hoek op het balkon, jongelui van onder de twintig en zo te zien een jeugdeditie van de eerste groep. Op een goed moment werden zij door die eerste groep naar beneden gecommandeerd (dat kon, want de zaal was niet voll!). Ook volgden zij onmiddellijk het voorbeeld, toen de ‘groten’ in de zaal daarna hun jassen uittrokken en in hun witte overhemden bleven zitten. Een droeg een rose-achtig hemd. Hij was de tweede uit groep één, die uit de zaal verwijderd werd”.

Wanneer men het gedrag van deze drie door Krantz en Vercrujisse beschreven groepen op de keper beschouwt, dan vraagt men zich onwillekeurig af waaruit nu de misdragingen van deze jongens hebben bestaan. Met name de activiteiten van de tweede en de derde groep houden ons inziens geen rechtvaardiging in om deze jongens tot nozems te stempelen.

Hier wreekt zich o.i. het feit dat één en dezelfde gedrags-observatie voor twee in feite tegengestelde doeleinden wordt gebruikt. Enerzijds gebruikt men haar nl. als argument om de tendentiusheid en de overdreven berichtgeving van (bepaalde) kranten aan te tonen. Anderzijds wordt het gedrag van een bepaald gedeelte van dit publiek als voldoende afwijkend beschouwd om als basis voor generaliserende conclusies over *de* nozems in het algemeen te kunnen dienen. De auteurs trachten nu deze inconsequentie uit de weg te ruimen door te stellen (pag. 25):

„Ook hier een bevestiging van wat langs andere wegen kan worden vastgesteld: de kwalificaties, die van het gedrag van ‘het’ publiek gegeven worden, zijn slechts op beperkte, duidelijk aanwijsbare groepjes jongeren van toepassing”!

Het komt ons echter voor dat als 30-45 jongens in een niet-volle zaal werkelijk herrie maken, hierin voldoende rechtvaardiging zou schui-

len voor wat Krantz en Vercrujssse als een tendentieuze berichtgeving bestempelen. Op grond van bovenstaande verslaggeving zijn wij echter bereid aan te nemen dat het door de jongens aan de dag gelegde gedrag geen rechtvaardiging inhoud voor alarmerende krantenberichten. Dit is echter niet zonder consequenties. Op z'n minst betekent dit dat het gedrag van deze jongens een uiterst zwakke basis vormt voor de sterk generaliserende conclusies van de auteurs.

Ad 2: Hierbij gaat het om de vraag in hoeverre het juist is dat voor de mannelijke leden van de dansclub geldt dat zij verantwoordelijk waren voor de ongeregelheden tijdens bovengenoemd jazzconcert.

Krantz en Vercrujssse schrijven dat bij een nadere kennismaking met de leden van de club bleek dat zij nu juist *tot de groepen behoorden* die de min of meer samenhangende kernen hadden gevormd van ongeregelde activiteit tijdens het eerdergenoemde jazzconcert (pag. 72). In hoeverre kan deze uitspraak juist zijn?

Uit de ledenadministratie blijkt dat, vanaf het moment dat dit bijgehouden werd, 89 jongens lid geweest zijn van de dansclub, (zie pag. 81 e.v.). De herrieschoppers tellen, zelfs wanneer we de tweede en derde groep ook hiertoe rekenen, 30-45 man (de auteurs spreken van 3 groepjes van 10 tot 15 man, zie pag. 25). Vergelijken we nu het minimum aantal jongens dat lid van de dansclub is geweest (89) met het maximaal mogelijke aantal herrieschoppers (45), dan blijkt dat voor tenminste 44 van hen geldt, dat zij niet tot de door Krantz en Vercrujssse gesignaleerde groepen 'herrieschoppers' behoord *kunnen* hebben. *Over hun herkomst tast men dus volledig in het duister.*

Wat betreft het samenstellen van de steekproef voor hun onderzoek stellen Krantz en Vercrujssse (pag. 75):

„In ieder geval staat vast, dat het onderzoek zich zou moeten uitstrekken tot die (kleine) groepen, die – zij het dan in bijzondere omstandigheden – een afwijkend gedrag vertonen en min of meer samenhangen. Voor het onderhavige onderzoek staat vast, dat aan deze voorwaarde voldaan is”.

Gezien het voorgaande zal het duidelijk zijn dat wij ons met deze laatste uitspraak niet kunnen verenigen. Aangetoond werd dat voor zeker de helft van de leden van de dansclub geldt dat niet vast is komen

te staan dat zij afwijkend gedrag aan de dag gelegd hebben. Ook werd er op gewezen dat bij 2/3 van de 'herrieschoppers' (de tweede en derde door de auteurs beschreven groep) de afwijking van het gedrag zo minimaal is dat men ze op grond hiervan onmogelijk tot de nozems kan rekenen.

Onzekerheid over de representativiteit van de onderzoeksgroep moet hier tot onzekerheid over de juistheid van de hierop gebaseerde conclusies leiden.

ONDERZOEK IN DUITSLAND

Ook in Duitsland heeft men zich beziggehouden met het probleem van de provogedragingen. Onderzoek op dit terrein werd verricht door Kaiser¹ en een groep onderzoekers onder leiding van Bondy.² Gezien de grote overeenkomst in werkwijze zullen beide onderzoeken tegelijk besproken worden.

Zowel bij Kaiser als bij Bondy c.s. heeft de onderzoeksgroep bestaan uit bij straatrelletjes gearresteerde jongeren. In beide gevallen bestond het werk uit een nadere analyse van dossiers die betrekking hadden op deze jongeren. Kaiser schijnt daarbij over meer materiaal beschikt te hebben. Dit hangt samen met het feit dat in zijn groep gearresteerden meer jongens uiteindelijk veroordeeld werden dan in die van Bondy c.s. In geval van een veroordeling door de rechtbank bestaat nl. het dossier van de betrokkene niet meer alleen uit het politieprotocol en procesverbaal. Tevens zijn er dan één of meer rapporten aan toegevoegd van in dergelijke gevallen ingeschakelde instanties als kinderbescherming, maatschappelijk werk e.d.

Dit percentage³, niet alleen gearresteerde, maar tevens veroordeelde jongeren, verschilt sterk bij genoemde onderzoekers. Voor Kaiser bedroeg dit aantal 71,3%. Voor Bondy c.s. slechts 17,5%. Dit verschil wekt de indruk, dat Bondy's groep proefpersonen minder ernstige overtredingen heeft begaan; het hoge percentage niet-veroordeelden (ruim 80%) zou zelfs kunnen betekenen dat deze groep in feite minder geschikt is om als uitgangspunt voor een provo-onderzoek

¹ G. Kaiser: *Randalierende Jugend*, 1959.

² C. Bondy, J. Braden, R. Cohen, K. Eyferth: *Jugendliche stören die Ordnung*, 1957.

³ Zie Kaiser, (1959, pag. 127).

te dienen. Men moet echter voorzichtig zijn met een dergelijke gevolgtrekking. Twee factoren, waarvan men de invloed moeilijk kan taxeren, kunnen hier nl. nog een rol gespeeld hebben. De dossiers waarmee Bondy c.s. gewerkt hebben tellen over het algemeen meer gevallen, die betrekking hebben op arrestaties uit de eerste relletjesperiode. Het is niet onmogelijk dat de rechtbank aanvankelijk deze relletjes niet al te ernstig heeft genomen, maar dat met het aanhouden ervan, de rechters strenger zijn gaan optreden.

Een ander punt hier is dat ook binnen een zelfde periode per rechtbank verschillend werd gedacht over de ernst van deze overtredingen. Met andere woorden: het veroordeeld worden hangt niet alleen af van de ernst van de begane overtreding, maar tevens van de opvattingen van de rechter, die men voor zich heeft. Het in tabel 1 aan Bondy c.s. (pag. 102) ontleende overzicht illustreert dit duidelijk.

TABEL I

	Aantal beklaagden	Aantal vrijgesproken	Percentage vrijgesproken
Düsseldorf	8	1	12,5
Duisburg	19	7	36,8
Braunschweig	54	3	5,5
Bremen	25	25	100,-

Deze tabel laat duidelijk zien dat de jongeling in Braunschweig bepaald voorzichtiger moet zijn dan zijn collega in Bremen.'

Zoals gezegd: het is mogelijk dat deze punten medeverantwoordelijk zijn geweest voor dit grote verschil in het aantal veroordeelden in beide onderzoeksgroepen. Hiertegenover staat echter het verschil in wijze waarop men te werk is gegaan. Bondy en de zijnen hebben getracht zoveel mogelijk gegevens te verzamelen over relletjes die zich tussen 1 juli '55 en 31 december '56 hebben voorgedaan. Als proefpersoon kwam in aanmerking: iedereen die in die periode bij een relletje – waarbij meer dan 50 personen betrokken waren geweest – gearresteerd was. *De reden van de arrestatie speelde daarbij geen rol.*

Kaiser (1959, pag. 142) wijst terecht op het gevaarlijke van deze werkwijze. Bij het doornemen van de akten met betrekking tot

dergelijke relletjes bleek hem namelijk dat in een groot aantal gevallen de politie iedereen gearresteerd had die maar enigszins in de buurt van de rel had vertoefd. Dit dus ongeacht de vraag of zij ter plaatse bepaalde overtredingen hadden begaan of niet. Ook wijst Kaiser hier op het feit dat in een aantal gevallen, bij samenscholingen, de hele menigte al gearresteerd werd nog voor er iets aan de hand was. Dergelijke ingrepen mogen vanuit het standpunt van de politie begrijpelijk zijn, de op deze wijze gearresteerde jongeren vormen echter een slechte basis voor onderzoek.

Men moet dan ook vrezen dat deze systematische, iedereen omvattende arrestaties, mede verantwoordelijk zijn voor het grote aantal niet-veroordeelde jongeren in Bondy's onderzoeksgroep. De op deze 'gronden' gearresteerde jongeren vormen een storend element hierin. Van hun aanwezigheid gaat nl. een nivellerende werking uit. Door hen ten onrechte tot de Halbstarken te rekenen kunnen eventuele verschillen tussen Halbstarken en niet-Halbstarken teniet gedaan worden.

Ook Kaiser is bij zijn onderzoek uitgegaan van bij relletjes gearresteerde jongeren. Bij hem speelt de reden van de arrestatie echter een belangrijke rol. Hij groepeerde zijn proefpersonen op grond van hun aandeel in de rel. Met dit als maatstaf komt hij dan tot de volgende typen (pag. 73):

1. De 'Rädelsführer': hij is als het ware haantje de voorste. Neemt steeds het initiatief. Zet de anderen aan tot de wanordelijkheden e.d.
2. De 'Aktiver': hij heeft een actief aandeel in de ongeregelheden: blokkeert de rijweg, valt voorbijgangers lastig e.d.
3. De 'Zustimmende': hij is niet *rechtstreeks* betrokken bij de wanordelijkheden, maar geeft blijk van zijn instemming door middel van fluiten, joelen of het aannemen van een dreigende houding.

Deze drie typen vormen op hun beurt weer een grotere groep, die Kaiser de avantgardisten noemt.

Tegenover deze avantgardisten plaatst Kaiser de meelopers.

Hiertoe rekent hij de sympatiserende toeschouwers en de groep van ongeïnteresseerde buitenstaanders.

Een dergelijke typologie kan z'n nut hebben wanneer het gaat om

een nadere indeling van de proefpersonen op grond van hun in het procesverbaal omschreven overtredingen. Het procesverbaal is echter doorgaans niet meer dan een momentopname. Zou men het gedrag gedurende langere tijd volgen dan zou men kunnen zien dat een bepaalde persoon b.v. het ene ogenblik een 'Aktiver' is en het volgende moment b.v. tot de 'Zustimmenden' gerekend zou moeten worden, en omgekeerd. Met andere woorden: deze indeling is juist wanneer we haar als een categorisatie van mogelijke gedragingen zien. Hieraan kan echter niet de conclusie verbonden worden dat bepaalde groepen misdragingen ook typerend zouden zijn voor bepaalde groepen jongens. Impliciet gaat Kaiser hiervan uit wanneer hij stelt (pag. 127) dat de meelopers als een controlegroep beschouwd kunnen worden. In theorie zou dit laatste, onder bepaalde omstandigheden, nog mogelijk zijn. In die gevallen b.v. waar men via *observatie ter plaatse* heeft kunnen vaststellen dat bepaalde jongens zich gedurende de hele rel afzijdig hebben gehouden. Bij een administratieve benadering – analyse van de procesverbalen van de gearresteerden – blijft men ten aanzien van de gedragingen van deze jongeren in het duister tasten. Van deze groep kan men hoogstens stellen dat de politie achteraf niet voldoende heeft kunnen vaststellen waaraan de jongen schuldig was. Uiteraard houdt dit geen enkele garantie in dat hij in feite ook onschuldig was. Deze onzekerheid ten aanzien van hun al of niet schuldig zijn maakt deze groep minder geschikt als controlegroep. Zij verkleint nl. de afstand tussen onderzoekgroep en controlegroep (de controlegroep is immers niet zuiver, zij bevat een aantal proefpersonen die in feite in de onderzoekgroep hadden moeten zitten). Op deze wijze wordt het voor de onderzoeker moeilijker om verschillen tussen beide groepen aan te kunnen tonen. Maar er is meer. De controlegroep moet aan twee voorwaarden voldoen. Allereerst moet zij niet het door de avantgardisten vertoonde gedrag aan de dag leggen. Deze voorwaarde werd in het bovenstaande besproken. Daarnaast moet zij echter qua samenstelling vergelijkbaar zijn met de onderzoekgroep.

Het is nu dit punt dat Kaisers groep van meelopers minder geschikt maakt om als controlegroep te dienen. Uit zijn materiaal blijkt namelijk dat er met betrekking tot de beroepenverdeling grote verschillen bestaan tussen avantgardisten en meelopers. Zo is b.v. het aan-

tal ongeschoolde arbeiders onder de avantgardisten, dat van deze groep bijna de helft uitmaakt, meer dan tweemaal zo groot als dat van de meelopers. De meelopers, op hun beurt, omvatten meer geoefende en geschoolde arbeiders en meer scholieren.

De grootte van deze verschillen toont tabel 2. De gegevens ervoor zijn ontleend aan Kaisers tabel op pag. 149.

TABEL 2

	Avantgardisten	Meelopers	Vershil in procenten
Ongeschoolde arbeiders	46,6	21,3	+ 25,3
Geoefende + geschoolde arbeiders	45,3	58,7	—13,4
Kantoorpersoneel e.d.	6,9	9,2	— 2,3
Ambtenaren	0,0	0,4	— 0,4
Scholieren	1,2	10,4	— 9,2
Werkelozen	(5,3)	(2,1)	(+ 3,2)

Deze tabel laat duidelijk zien dat, wat betreft de aard van het beroep, avantgardisten en meelopers grote verschillen vertonen. De avantgardisten komen er als groep beduidend slechter af. Dit is niet zonder betekenis. *Het houdt in dat bij het constateren van verschillen tussen beide groepen men niet goed kan vaststellen wat hiervoor nu verantwoordelijk is:* het al of niet halfstark zijn of dit verschil in beroepsachtergrond. Duidelijk komt dit b.v. tot uiting in een punt als het aantal Halbstarcken dat in de beroepsopleiding mislukt. Kaiser vindt (pag. 151) dat dit bij de avantgardisten bijna driemaal zoveel voorkomt als bij de meelopers (resp. 21,4% en 8,3%). Op zich hoeft dat echter niet zo verwonderlijk te zijn. Het spreekt immers vanzelf dat een groep die aanmerkelijk meer ongeschoolde arbeiders bevat (meer dan tweemaal zo veel) ook meer in de beroepsopleiding mislukte jongeren zal tellen. Dit voorbeeld, men zou er zo nog meer kunnen noemen, wijst er op dat zich tussen geschoolde en ongeschoolde arbeiders al verschillen kunnen voordoen nog voor de vraag naar hun al of niet halfstark zijn in het geding komt. Dit maakt het gevaarlijk om niet met een in dit opzicht gelijkwaardige controlegroep te werken. Gevonden verschillen tussen 'Halbstarcken' en 'niet-Halbstarcken' kunnen dan namelijk schijnverschillen zijn.

Er is echter nog een andere kant aan deze zaak. Ofschoon het methodologisch gesproken een vereiste is met gelijkwaardige groepen te werken kan men zich afvragen of men hier met het volgen van een dergelijke procedure niet het kind met het badwater weggooit. Kaiser vindt immers dat de actief bij de rel betrokken jongens qua beroepsachtergrond verschillen van de meelopers. Dit zou kunnen betekenen dat het beroep een belangrijke factor is en dat men dus, door de onderzoeksgroepen in dit opzicht gelijkwaardig te maken, in feite een belangrijke oorzaak buiten spel zet.

Hier staat echter tegenover dat slechts een klein gedeelte van de jongens die ongeschoolde arbeid verrichten zich halfstark gedraagt. Dit wijst erop dat het werk geen afdoende verklaring voor dit verschijnsel kan zijn. Op grond hiervan geven wij er de voorkeur aan dat onderzoekgroep en controlegroep op dit punt gematched worden. Hiermee voorkomt men in ieder geval dat in het onderzoek naast het halfstark zijn nog een variabele gaat meespelen die verantwoordelijk kan zijn voor verschillen die gevonden worden tussen 'kritieke groep' (provo's) en 'controlegroep', verschillen die echter niet samenhangen met het al of niet halfstark zijn, maar met dit verschil in samenstelling van de onderzoeksgroepen en dus schijnverschillen zijn.

Zoals reeds gesteld werd heeft zowel bij Bondy c.s. als bij Kaiser het onderzoek bestaan uit een nadere analyse van dossiergegevens van bij relletjes gearresteerde jongeren. Het werken met dit soort gegevens heeft z'n voor- en nadelen. Een groot voordeel is vanzelfsprekend dat de onderzoeker zich de moeite kan besparen zelf zijn materiaal te verzamelen. Dit werk werd reeds door anderen gedaan. Maar hiervoor moet hij dan ook zijn prijs betalen en wel in de vorm van het afhankelijk zijn van wat anderen deden. Doordat de onderzoeker a.h.w. het initiatief uit handen heeft gegeven kan hij geen invloed meer uitoefenen op de punten die aangeroerd moeten worden, noch op de wijze waarop dit het beste kan geschieden.

Voor de politieprotocollen, waarmee Bondy c.s. voornamelijk gewerkt hebben, geldt nog een ander bezwaar. Kaiser (pag. 142) wijst erop dat de inhoud ervan vaak onvolledig is en niet altijd even betrouwbaar. Van dit laatste worden door hem verschillende voorbeelden gegeven (pag. 161).

Maar behalve de kwaliteit van de gegevens laat de omvang ervan ook veel te wensen over. Zo bestaat de hele oogst aan informatie die de politieprotocollen Bondy c.s. opgeleverd heeft uit de volgende gegevens: leeftijd, geslacht, gezinsverhouding, socio-economische status, werkverhouding en het al of niet reeds eerder met de politie in aanraking geweest zijn. De punten gezinsverhouding, socio-economische status en werkverhouding suggereren daarbij meer dan zij in werkelijkheid inhouden. Gezinsverhouding wil hier namelijk niets meer zeggen dan gezinsonvolledigheid. Onder socio-economische status wordt de beroepenverdeling verstaan. Werkverhouding ten slotte licht ons uitsluitend in over het aantal werklozen onder de Halbstarken, het aantal van hen dat nog in beroepsopleiding is en het inkomen dat zij genieten.

Op deze punten worden de gearresteerde jongeren vergeleken met de overige jeugd. Andere onderwerpen worden buiten beschouwing gelaten. Zo wordt niet gekeken naar de wijze waarop deze jongens doorgaans hun vrije tijd doorbrengen, naar wat hun belangstelling heeft, naar hun houding tegenover het ouderlijk huis, tegenover hun werk, naar bepaalde mogelijk relevante persoonlijkheidskenmerken e.d.

Ook Kaiser heeft gewerkt met politieprotocollen, zij het dan dat bij hem deze in een zeer groot aantal gevallen aangevuld werden met gegevens verzameld door aan de rechtbank verbonden instanties (de Jugendgerichtshilfe). Hij onderkent dat er methodologische bezwaren tegen een dergelijke wijze van onderzoek zijn aan te voeren (pag. 128). Een vraagpunt is hier met name de invloed die uitgaat van het feit dat de proefpersoon weet dat hij ondervraagd wordt vanwege zijn Halbstarkengedrag. De betrokkene is in voorarrest of in afwachting van zijn rechtzaak. Hij weet dat alles wat hij zegt van invloed kan zijn op de uitspraak van de rechter. Hij is er alleen maar bij gebaat om de zaak zo gunstig mogelijk te schilderen. Zo kan een eenzijdig beeld ontstaan, zonder dat men van tevoren kan zeggen in welke richting de vertekening is gegaan. Zo kan de verdachte zijn eigen aandeel in de rel bagatelliseren. Hij kan zijn bedoelingen verzwijgen door er op te wijzen dat hij toevallig langs kwam. Hij kan stellen dat hij nog steeds niet begrijpt hoe hij zich zo heeft kunnen gedragen. Maar hij kan ook omgekeerd te werk gaan. Hij kan wijzen op de ongunstige situatie

thuis, op het karakter van de huidige maatschappij, op de aard van zijn werk en het ontbreken van iedere mogelijkheid om je uit te leven e.d. Krantz en Vercreijssse (1957, pag. 87) wijzen erop, dat de nozems niet veel ontgaat van wat er over hun eigen groep gezegd en geschreven wordt. Zij lezen en horen echter niet alleen over hun daden, maar tevens worden zij hierbij ingelicht over de achtergronden van hun gedrag. Dit laatste vormt een niet te onderschatten bron van gevaar. De proefpersoon weet dat hij in zijn hoedanigheid van nozem benaderd wordt. Iedere vraag die hem gesteld wordt brengt hij in verband hiermee. Bekend zijn met het doel van een vraag kan op zich al een ongewenst effect hebben, maar wanneer het antwoord daarbij nog van belang is voor het wel en wee van de betrokkene, is het gevaar voor het geven van een vertekend beeld verre van denkbeeldig.

Maar niet alleen de proefpersoon is verantwoordelijk voor een eventuele vertekening van de werkelijkheid. Ook de interviewer zelf kan hiertoe bijdragen. Ook hij weet immers wat voor vlees hij in de kuip heeft. Ook hij is mogelijk op de hoogte van de verschillende verklaringen die voor dit soort gedragingen bestaan. Wellicht heeft hij hier zelfs zo zijn eigen ideetjes over. Dit alles maakt het zeer moeilijk om onbevangen tegenover de situatie te blijven staan. Punten waaraan hij anders wellicht zonder meer voorbij zou zijn gegaan, krijgen nu opeens betekenis. Duidelijk kan men iets dergelijks zien bij het uitrafelen van de levensgeschiedenis van de proefpersonen. Dergelijke anamneses bieden altijd ruimschoots de gelegenheid om eigen opvattingen te staven. De rijke hoeveelheid aan materiaal die de levensgeschiedenis van een proefpersoon kan opleveren maakt het zelfs hoogst onwaarschijnlijk dat hier niets 'bruikbaar' gevonden zou worden. Deze bevindingen krijgen echter pas waarde wanneer aangetoond zou kunnen worden dat in een vergelijkbare controlegroep van niet-nozems dergelijke 'kritieke' gebeurtenissen niet aangetroffen worden.

Een andere moeilijkheid is hier dat bij het inzamelen van het materiaal dat door Kaiser bewerkt werd een groot aantal mensen betrokken is geweest. Dit materiaal is nl. afkomstig uit meer dan twintig steden in Duitsland. Men kan rustig aannemen dat een nog groter aantal mensen aan het verzamelen ervan heeft deelgenomen. Tussen deze mensen heeft echter geen contact bestaan, heeft geen

overleg plaatsgevonden. Een ieder is op zijn eigen houtje tewerkgegaan, heeft zijn eigen maatstaven aangelegd. Bij de aangeroerde onderwerpen zijn er echter die zo complex zijn dat uniforme normen zeer gewenst waren, om niet te zeggen onontbeerlijk. We noemen hier bijvoorbeeld een onderwerp als de mate waarin de ouders in staat zijn hun kinderen op te voeden. Ook dit punt werd beoordeeld en in het rapport over de 'verdachte' vermeld. Deze meningen kan men natuurlijk achteraf wel sommeren om zo tot een algemene uitspraak te komen. Het is echter nauwelijks aan te nemen, dat er tussen de verschillende interviewers ten aanzien van het scoren van deze eigenschap enige overeenkomst heeft bestaan. Het materiaal waar men van uitgaat krijgt daardoor een hoogst betrekkelijke waarde.

Bovengenoemde punten zijn vraagpunten. Men kan op theoretische gronden aannemen dat er een bepaald effect van uitgaat. Over omvang en richting ervan valt weinig te zeggen. Daarvoor zou men over het materiaal van de onderzoeker moeten beschikken en hierin systematische analyses per interviewer moeten uitvoeren. Hierom is het ons echter niet te doen geweest. Wij hebben in het voorgaande slechts willen wijzen op een aantal zwakke punten die inhaerent zijn aan het werken met politie- of rechtbankdossiers. Niet *wat* het effect is, maar *dát* het effect heeft is hier in eerste instantie van belang. De onderzoeker zal hier rekening mee moeten houden. Hij moet er naar streven dergelijke effecten zo veel mogelijk tegen te gaan.

Evenals Bondy c.s. realiseert Kaiser zich dat er ook nog andere vormen van onderzoek mogelijk zijn. Zijn bezwaren hiertegen liggen echter niet zo zeer in het praktische vlak, maar zijn meer technisch-theoretisch van aard. Zo meent hij (pag. 129), in navolging van Roessler (1957, pag. 295), dat een ongewenst aspect van de interviewsituatie is: mogelijke interactie tussen de gesprekspartners. De proefpersoon stelt zich in op de interviewer, en omgekeerd. Tijdens het gesprek ontwikkelt zich een bepaalde sfeer die eveneens van invloed kan zijn op de antwoorden die de ondervraagde geeft.

Of deze punten juist zijn, en in hoeverre onvermijdelijk, zal hier voorlopig buiten beschouwing gelaten worden. Men kan zich voorstellen dat een onderzoeker op grond hiervan ervan afziet om met interviews te werken. Niet duidelijk is dan echter waarom hij wel dossiers als uitgangspunt voor zijn onderzoek wil gebruiken. De hier-

in vermelde gegevens zijn immers ook uit vraaggesprekken afkomstig.

Een andere mogelijkheid zou zijn het onderzoek een meer klinisch karakter te geven. De nadruk zou dan komen te liggen op het afnemen van tests bij de proefpersonen. Kaiser ziet hiervan af, omdat naar zijn mening het gedrag van de provo's opgevat moet worden als een groepspsychologisch, massapsychologisch zowel als ontwikkelingsspecifiek, biosociaal verschijnsel (pag. 129). Met andere woorden: gezien het speciale karakter van dit verschijnsel kunnen voor de persoon in kwestie typische eigenschappen verwaarloosd worden. Dit is echter een twijfelachtige redenering. Zij is niet zozeer gebaseerd op feiten, maar op een veronderstelling. Of dit gedrag inderdaad terug te voeren is tot een groeps- of massaverschijnsel enz. is een open vraag. Een vraag, die daarbij van zoveel gewicht is dat het zeker de moeite waard zou zijn haar in de vorm van een hypothese in een onderzoek op te nemen. Dit temeer daar uit een onderzoek van Holmberg (1957, pag. 268) blijkt dat bepaalde persoonlijkheidskenmerken verschilpunten vormen tussen bij relletjes gearresteerde jongens en een door hem gebruikte controlegroep.

Daarnaast wijst Kaiser nog op het probleem van de validiteit van de in dergelijke situaties gebruikelijke tests. Dit validiteitsvraagstuk, de vraag dus of de test inderdaad datgene meet waarvoor hij gemaakt is, is inderdaad van groot belang. Van lang niet alle gebruikte tests kan gesteld worden dat ze in dit opzicht aan de eisen voldoen. Ook de onderzoeker is hiervan op de hoogte. Hij weet dat voor een groot aantal tests geldt dat zij meer als een algemene informatiebron gezien moeten worden dan als een specifiek, op een bepaald vragengebied gericht instrument. Met name geldt dit voor de projectietests, voor de tests dus die uitgaan van een ongestructureerde situatie. De situatie is daar zo gekozen dat zij de proefpersoon geen logisch aanknopingspunt geeft voor een bepaald betoog. Hijzelf moet nu de structuur aanbrenge. De opzet is daarbij dat hij met deze structurering een deel van zichzelf prijsgeeft. Voor een individueel-diagnostisch onderzoek geldt nu dat het de onderzoeker doorgaans weinig zorgen baart dat bij de verschillende mensen soms evenveel verschillende problemen naar boven komen. Het gaat hem niet zo zeer om een *bepaalde* inlichting. Hem is het te doen om informatie, van welke aard dan ook, op grond waarvan hij een beeld kan krijgen van de te testen persoon.

Soms is de test ook niet in staat een bepaalde van tevoren verlangde inlichting te verschaffen. Op grond hiervan moet haar een lage validiteit toegekend worden. De test hoeft daarmee echter, in tegenstelling tot wat wel gesteld wordt, niet per se onbruikbaar te zijn. Dit laatste hangt mede af van de betrouwbaarheid van de niet-gevraagde informatie en de doelstelling van de onderzoeker. Toch kunnen wij voor dergelijke situaties meegaan met Kaisers bezwaar dat de zo verkregen ongerichte informatie een slechte basis vormt om tot een groepsbeeld te komen. Zij is daarvoor te veel gebonden aan een bepaalde persoon, te specifiek en daardoor slecht generaliseerbaar. Dit houdt echter niet in dat daarom niet met tests gewerkt kan worden. Het illustreert alleen maar dat voor een vergelijkend groeps onderzoek de methode van het individueel-psychologisch onderzoek niet zonder meer overgenomen kan worden. Het betekent dat hier de testsituatie zo ingericht zal moeten worden dat wel vanuit de individuele score tot een groepsscore gekomen kan worden. Daartoe is een grotere gerichtheid van de onderzoeker nodig. Deze kan niet zo maar een schot wagen en dan maar afwachten of het resultaat heeft. Hij moet de situatie van tevoren structureren. Weten op welke terreinen hij gegevens wil hebben en zijn tests nu zo kiezen dat zij hem antwoord kunnen geven op de door hem gestelde vragen. Ook dan kan het nog gebeuren dat een bepaalde test, voor de persoon zeer kenmerkende, maar door de onderzoeker niet gevraagde, informatie oplevert. Ofschoon het tegendeel verleidelijk is, zal hij deze toch naast zich neer moeten leggen.

ONDERZOEK IN ZWEDEN

In Zweden tenslotte, werd door Holmberg (1957) en zijn medewerkers een onderzoek verricht naar de mogelijke oorzaken van de misdragingen van bij relletjes betrokken jongeren. De resultaten hiervan werden reeds in 1957 gepubliceerd. Hiermee behoort dit onderzoek tot de eerste studies die op dit terrein zijn verschenen. Gezien de opzet ervan is het jammer te noemen dat bepaalde aspecten van de door hen gevolgde methode weinig navolging hebben gehad. Wat betreft deze werkwijze: ook Holmberg werkte, evenals Bondy en Kaiser, met tijdens relletjes gearresteerde jongeren. Ook zijn bedoeling was

het om na te gaan in hoeverre, en in welke opzichten, deze jongens anders zijn dan de overige jeugd. Maar hiermee houdt de gelijkenis op. Belangrijke verschilpunten vormen, zoals nog zal blijken: de wijze waarop hij aan zijn materiaal is gekomen; de aard van dit materiaal; het doelbewust werken met controlegroepen.

In al deze opzichten is, ons inziens, aan Holmbergs methode de voorkeur te geven boven die van de eerder genoemde onderzoekers. Toch kleven ook aan zijn werkwijze bepaalde bezwaren. Ook hier stuiten wij op punten van kritiek die reeds bij de hiervoor besproken onderzoeken werden aangestipt.

Om te beginnen is daar dan weer het punt van de representativiteit. Zoals reeds gesteld werd, ging ook Holmberg bij zijn onderzoek uit van jongeren die bij straatrelletjes betrokken zijn geweest. Zijn onderzoeksgroep bestond uit jongens die tijdens de relletjes op de oudejaarsavond door de politie opgebracht werden. In totaal werden er 63 gearresteerd. Onder hen bevonden zich 22 personen tegen wie achteraf geen vervolging werd ingesteld. Voor hen kon namelijk niet afdoende bewezen worden dat zij ergens schuldig aan waren geweest. Van diegenen, die uiteindelijk voor de rechter moesten verschijnen (38) werden er nog 5 vrijgesproken (pag. 270). Hieruit blijkt dus dat voor 27 van de 63 proefpersonen die Holmbergs onderzoeksgroep vormden, geldt *dat niet vast is komen te staan dat zij tot de herrieschoppers behoord hebben*.

Een andere moeilijkheid is hier nog dat zelfs van diegenen die terecht werden gearresteerd niet altijd gesteld kan worden dat zij tot de herrieschoppers behoorden. Iedereen die weleens dit soort relletjes heeft bijgewoond weet dat op een gegeven moment de politie 'het terrein gaat ontruimen'. De aanwezigen worden tot doorlopen gemaand. Een deel van het publiek is daarbij in de veronderstelling dat dit gebod uitsluitend geldt voor de 'actieven'. Zij menen dat zij, als toeschouwer, hier niets mee te maken hebben. Zij zien dan ook niet in waarom zij door zouden moeten lopen. Wanneer de politie nu ook hen verzoekt niet te blijven staan, begrijpen zij hier niets van. Vragen over het waarom hiervan, evenals argumenten als: 'we doen immers niets', plegen onder dergelijke omstandigheden slecht over te komen. Er vallen opmerkingen. Men speelt de ver-

moorde onschuld. Raakt heftig verontwaardigd. 'De straat is toch zeker vrij'. Lijdelijk verzet ontstaat. Er is nog slechts weinig nodig om dit in actief verzet te doen overgaan. Gebeurt ook dit dan zijn voldoende termen aanwezig om tot arrestatie over te gaan. De persoon in kwestie wordt gearresteerd en vervolgens veroordeeld. Over het feit dat hij in overtreding is geweest bestaat niet de minste twijfel. Maar daarmee is nog niet gezegd dat hij een herrieschopper is.

Met dit voorbeeld hebben wij aan willen tonen dat het schuldig bevonden zijn aan obstructie e.d. op zich nog geen garantie inhoudt dat de proefpersoon ook deel heeft uitgemaakt van de groep herrieschoppers *die oorspronkelijk de aanleiding vormde* voor het optreden van de politie.

Dat dit soort situaties zich ook bij Holmbergs proefpersonen hebben voorgedaan blijkt wel uit de volgende aanhaling:

„Bij de interviews waren de meesten bijna verontwaardigd: zeker hadden ze niet willen gehoor geven aan de aanmaningen van de politie om opzij te gaan, maar aangezien ze geen kwaad hadden gedaan, konden zij niet inzien waarom ze weggejaagd moesten worden (pag. 270).

De aanwezigheid in de onderzoekgroep van proefpersonen waarvan niet goed is vast komen te staan dat zij verantwoordelijk waren voor de ongeregelde heden op de oudejaarsavond, tast de representativiteit ervan aan. Holmberg is zich hiervan bewust. Zo stelt hij op pagina 271 dat het weinig zinvol geoordeeld werd om een diepgaand persoonlijkheidsonderzoek uit te voeren bij deze jongelingen waarvan men toch niets anders wist dan dat zij, *eventueel louter bij toeval*, door de politie opgepakt waren op de oudejaarsavond (cursivering van mij, w.B.).

Men kan zich afvragen waarom op deze gronden alleen maar dit persoonlijkheidsonderzoek uitgesloten wordt. Of het zinvol is bepaalde gegevens te verzamelen hangt hier niet van de proefpersonen af, maar van de theorie die men volgt. Op grond van deze theorie wordt het belangrijk geacht bepaalde variabelen bij de betrokken proefpersonen nader te onderzoeken. Wanneer men nu vindt dat, gezien de omstandigheden, het weinig zinvol is om de onderzoekgroep aan een persoonlijkheidsonderzoek te onderwerpen, dan is het niet goed duidelijk waarom deze zelfde groep wel geschikt zou zijn wanneer het gaat om variabelen als: de relatie tot de ouders, houding

tegenover school en werk, opvattingen over bepaalde maatschappelijke deugden e.d.

Wat betreft het uitgangspunt van zijn onderzoek stelt Holmberg (pag. 268):

„Het onderzoek heeft voor alles ten doel na te gaan of de (gearresteerde) jongelui zich in bepaalde opzichten onderscheiden van de Stockholmse jeugd in het algemeen”.

Het werken met controlegroepen ziet hij daarbij als een noodzakelijke voorwaarde (pag. 271). Het is vooral deze gedachte die wij gemist hebben in de eerder besproken onderzoeken. Men kan zich echter afvragen of het juist is deze relgroep, zoals Holmberg zijn onderzoeksgroep noemt, te vergelijken met de Stockholmse jeugd in het algemeen. Ons inziens is dit een verkeerd uitgangspunt. Een dergelijke stap zou alleen maar gerechtvaardigd zijn wanneer zou blijken dat op een aantal punten zoals: opleiding, eigen beroep, beroep vader, socio-economische klasse e.d., deze relgroep als een doorsnee van de Stockholmse jeugd op te vatten zou zijn. Dit is echter niet het geval. Holmbergs tabel (pag. 274) met gegevens over de socio-economische klasse van relgroep en controlegroep geeft bijvoorbeeld het volgende beeld (tabel 3).

TABEL 3

	Controlegroep	Relgroep
Sociale klasse	%	%
I	16	5
II	38	25
III	46	65
Gegevens ontbreken	—	5

Uit deze tabel blijkt duidelijk dat de relgroep te weinig proefpersonen telt uit de hoge socio-economische milieus en te veel uit de lage. Een gevolg hiervan is dat wanneer het onderzoek een aantal verschillpunten oplevert tussen relgroep en controlegroep men nooit met zekerheid kan vaststellen welke factor hiervoor verantwoordelijk is.

Zolang relgroep en controlegroep niet gelijkwaardig zijn heeft vergelijken weinig zin.

Holmberg heeft zijn gegevens, ontleend aan de relgroep, niet alleen vergeleken met die over de Stockholmse jeugd in het algemeen. Voor die gevallen waarin normen voor de 'normale' jeugd ontbraken heeft hij scholieren als controlegroep gebruikt. Ook hier hebben we met een bijzondere populatie te doen, die zeker niet vergelijkbaar is met de relgroep (slechts 13% van de relgroep was nog op school; daarnaast verschilde ook de leeftijdsverdeling, de controlegroep bevatte veel meer jongere proefpersonen, zie pag. 272, en pag. 275).

Men kan het eens zijn met Holmberg wanneer hij stelt dat het samenstellen van een gelijkwaardige vergelijkingsgroep een uitgebreide arbeid vereist (pag. 272). Dit laatste kan echter niet als excuus dienen om het daarom maar achterwege te laten. De aanwezigheid van een gematchte controlegroep is een methodologische eis waaraan in gevallen als deze niet voorbijgegaan kan worden.

Het is onbegrijpelijk dat men in de sociale wetenschappen in dit opzicht nog steeds met surrogaten genoegen wil nemen.

In tegenstelling tot Bondy en Kaiser is Holmberg bij zijn onderzoek niet uitgegaan van reeds door anderen verzameld materiaal. In plaats daarvan wendde hij zich rechtstreeks tot zijn proefpersonen, aan wie een interview en bepaalde tests werden afgenomen. Een dergelijke werkwijze heeft, zoals reeds gesteld werd, grote voordelen.

Jammer is echter dat ook bij Holmberg de proefpersonen uit de relgroep op de hoogte waren van het doel van het onderzoek. Ook zij wisten, evenals dit het geval was bij Bondy c.s., Kaiser, Krantz en Vercruysse, dat zij benaderd werden, omdat zij betrokken waren geweest bij relletjes of wanordelijkheden. Het onderzoek vond daarbij plaats op het moment dat politierapporten samengesteld werden, rechtszittingen voorbereid werden of reeds aan de gang waren.

Er werd reeds op gewezen dat hiervan een vertekende werking uit kan gaan, iets wat Holmberg zich trouwens ook realiseert. Voor zijn controlegroep tracht hij een dergelijk effect tegen te gaan door hen de vragen en tests anoniem in te laten vullen (pag. 272). Nu is het, methodologisch gezien, al onjuist om controlegroep en relgroep op

verschillende wijze te benaderen. Maar afgezien daarvan: wanneer men voor een controlegroep reeds aanneemt dat bekendheid van de naam van invloed kan zijn op de wijze waarop zij de vragen beantwoorden, dan moet men toch zeker gaan twijfelen aan de bereidheid van de relgroep, eerlijk op de gestelde vragen in te gaan. Voor hen staan immers aanmerkelijk grotere belangen op het spel. In dit licht bezien is het niet zo verwonderlijk dat, tegen alle verwachtingen in, de relgroep het hoogst scoort op een test waarvan het de bedoeling is na te gaan in hoeverre de proefpersoon de gangbare moraal deelt (pag. 280).

Ook andere resultaten krijgen, tegen deze achtergrond bezien, opeens een andere betekenis. Zo stelt Holmberg op pag. 282:

„Verder was de kenmerkende houding (van de relgroep) ten opzichte van alles wat gevraagd werd gevoelsmatige neutraliteit: vader is even goed als die van een ander, moeder evenzo, de opvoeding was als die van anderen, men heeft evenveel vrijheid als anderen.”

Wat hier als gevoelsmatige neutraliteit gekenmerkt wordt, is in feite misschien niets meer dan een doelbewuste poging zich zo veel mogelijk op de vlakte te houden.

SAMENVATTING

In het voorgaande werd een kritische bespreking gegeven van een aantal onderzoeken op het terrein van de provogedragingen. De hierbij ter sprake gekomen punten zullen mede als uitgangspunt dienen voor de opzet van het hierna nog te bespreken eigen onderzoek. Gezien het belang van deze punten zal hier nog eens in 't kort herhaald worden welke factoren in 't bijzonder aandacht verdienen bij de uitvoering van een onderzoek.

Daar is dan allereerst het punt van de representativiteit. Wie uitspraken wil doen over gedragingen van provo's moet er zeker van zijn dat zijn proefpersonen inderdaad ook tot deze categorie jongeren behoren.

Daarnaast is het van groot belang om met controlegroepen te werken. Wat kenmerkend is voor mensen die een bepaald gedrag vertonen kan men eerst vaststellen door hen te vergelijken met mensen

die niet een dergelijk gedrag aan de dag leggen. Het spreekt hierbij vanzelf dat met uitzondering van dit kritieke gedrag de controlegroep zoveel mogelijk gelijkwaardig moet zijn.

Het als vergelijkingsmateriaal aanhouden van gegevens, ontleend aan nationale statistieken, is doorgaans weinig zinvol. Een dergelijke stap is alleen gerechtvaardigd wanneer zou blijken dat de steekproef van provo's, behalve het door hen vertoonde afwijkende gedrag, representatief zou zijn voor de jeugd in het algemeen. In de praktijk kan aan deze voorwaarde zelden voldaan worden. In die gevallen zit er niets anders op dan zelf een steekproef met controlepersonen samen te stellen.

Daarnaast moet het onderzoek zo veel mogelijk de bestaande theorie volgen. Deze laatste moet bepalend zijn voor de aard van het te verzamelen materiaal en niet dus datgene wat toevallig in de praktijk, in de vorm van dossiers e.d., voorhanden is.

Ook de wijze waarop de onderzoeker aan zijn materiaal gekomen is, is van groot belang. Hoe minder hij daarbij afhankelijk is van wat anderen reeds deden op dit terrein, hoe beter het is. Door zelf dit materiaal te verzamelen heeft de onderzoeker namelijk niet alleen controle over *wat* er gedaan wordt, maar vooral over *hoe* het gedaan wordt.

Een ander punt dat in dit onderzoekgebied van uitzonderlijk groot belang is, is dat de proefpersonen niet op de hoogte zijn van het werkelijke doel van het onderzoek.

Een laatste belangrijk punt is nog de kwaliteit van het te gebruiken onderzoeksinstrument. Op dit punt werd in het voorgaande slechts zijdelings ingegaan. Het spreekt vanzelf dat elk vergelijkend onderzoek afhankelijk is van het differentiërend vermogen van het gebruikte meetinstrument. Met name voor die gevallen waar geen verschillen gevonden worden tussen de onderzoeksgroepen, is het van belang te weten waar dit aan ligt: aan het in dit opzicht gelijk zijn van de in het onderzoek betrokken groepen, of aan het feit dat het gebruikte meetinstrument niet geschikt is dergelijke verschillen te signaleren.

DEEL II

probleemstelling,
design en verantwoording
van het instrument

nadere uitwerking van de doelstelling

PRIMAIRE DOELSTELLING

In de inleiding werd reeds gesteld dat een van de doelstellingen van deze studie is: nagaan voor welke factoren het juist is dat zij in verband worden gebracht met het provogedrag. Als zodanig zou men dit onderzoek een verificatieonderzoek kunnen noemen. Voor dit op hun juistheid toetsen van uitspraken is een vergelijkend onderzoek nodig. Een onderzoek dus, waarin een groep provo's op een groot aantal punten vergeleken wordt met een gelijkwaardige groep jongeren, die niet een dergelijk gedrag aan de dag leggen.

Het eerste probleem bij een dergelijke opzet is het vinden van een groep jongens waarvan met zekerheid gezegd kan worden dat zij provogedragingen vertoond hebben. Gezocht werd daarom naar een gelegenheid waar op voldoende grote schaal een dergelijke gedragsvorm waargenomen zou kunnen worden. Krantenberichten vestigden onze aandacht op de relletjes tijdens de jaarwisseling. In verschillende plaatsen in Nederland blijkt het nieuwe jaar op deze wijze geopend te worden.

Een eerste oriënterende observatie wees uit dat een dergelijke avond zich inderdaad uitstekend zou kunnen lenen als uitgangspunt voor dit onderzoek. Het daar door bepaalde groepen jongeren vertoonde gedrag (provocaties, handtastelijkheden, vandalisme, lastig vallen van de politie, e.d.) voldeed in elk opzicht aan wat door ons onder provogedrag werd verstaan.

HET SAMENSTELLEN VAN DE GROEP PROVO'S

Het vinden van een plaats waar men provogedrag zou kunnen waarnemen vormde nog slechts een eerste stap. Het grote probleem waarvoor nog een oplossing gevonden moest worden was: hoe kon men de adressen van deze jongens te weten komen?

De volgende procedures werden hiertoe bedacht:

1. Op de bewuste oudejaarsavond zouden wij met een groep observatoren aanwezig zijn op de plaats waar de ongeregelde heden werden verwacht. Iedere observator had een groot aantal pakjes sigaretten bij zich. Deze zouden, onder het mom van een reclamecampagne, op straat verspreid worden. De pakjes zouden echter niet willekeurig uitgedeeld worden. Alleen aan die personen, waarvan tijdens de ongeregelde heden het gedrag beantwoordde aan de door ons gestelde definitie van provo, werd een pakje afgegeven.

Buiten op het pakje stond met grote letters: hierin zit een gratis bioscoopbon. In het pakje zelf zat, behalve de sigaretten, nog een formulier dat ongefrankeerd naar ons opgestuurd moest worden in een daartoe bestemde machtingensvelope.

Op het formulier (figuur 1) stonden twee vragen die betrekking hebben op het roken. Het antwoord op deze vragen interesseerde ons niet. De vragen dienden slechts om de suggestie te versterken dat het hier om een reclameactie ging. Een ieder die dit formulier ingevuld aan ons zou retourneren, zou van ons een bioscoopbon toegestuurd krijgen. Om dit inzenden nog eens extra aantrekkelijk te maken werd tevens aan iedere 25e inzender een extra verrassing beloofd. Daarnaast zou iedere 100e inzender een draagbare radio of bandrecorder ontvangen.

Om te weten naar wie wij deze bioscoopbon en eventuele andere

Gefeliciteerd! U heeft een **GRATIS BIOSCOOPRON** gekregen.

Een goed begin is het halve werk.

RED ROBIN helpt handelingen robuust in Nederland goed te beginnen.

Stuur onderstaand formulier ingevuld op in bijgaande enveloppe en U ontvangt **OMGAAND** van ons een bioscoopron die U recht geeft op **GRATIS TOEGANG** tot elke bioscoop in Nederland.

MAAR DAT IS NOG NIET ALLES!!!

Iedere 25ste inzender krijgt van ons een extra verassing toegestuurd en iedere 100ste inzender een **DRAAGBARE RADIO of BANDRECORDER**

Grijp Uw kans!!! MAAR WACHT NIET TE LANG!!!

Deze aanbieding is slechts geldig tot en met 5 Januari 1962.

(Gefeliciteerd inzender)

Dit formulier kan in bijgaande enveloppe ongebruikt opgestuurd worden.

1. Hoe heet U de prijs ontvanger?
(Schreef uw naam hier op)
2. Bent U getrouwd?
(Schreef hier of niet toegevoegd te)
3. Wat is Uw geslacht?
(Schreef hier of niet toegevoegd te)
4. Hoe oud bent U?
(Schreef hier of niet toegevoegd te)
5. Beroep of ambt:
(Schreef hier of niet toegevoegd te)
6. Woont U?
(Schreef hier of niet toegevoegd te)
7. Wat roekt U het liefst: pijp, sigaren, sigaretten of alom.
(Schreef hier of niet toegevoegd te)

Het liefst roekt ik

Het minst graag roekt ik

Geef de bioscoopron en prijsen te sturen naar:

Naam en voorletters:

Adres:

Plaats:

(in blokketjes)

**IEDERE INZENDER
KRIJGT EEN GRATIS BIOSCOOPRON**

IEDERE 25ste INZENDER EEN EXTRA VERASSING

**IEDERE 100ste INZENDER EEN DRAAGBARE BANDRECORDER
OF DRAAGBARE RADIO**

Deze aanbieding geldt slechts tot en met 5 JANUARI 1962

**NEM GEEN RISICO. DOE HET METEEN.
DOE HET NU!!!**

FIG. 1. Reclameformulier, gebruikt om achter de adressen van de provo's te kunnen komen.

prijzen konden opsturen moest onderaan het formulier het adres vermeld worden. Op deze wijze kwamen wij in het bezit van de adressen van deze jongens. Later zouden wij hen nogmaals, maar dan onder een andere vlag, benaderen voor het eigenlijke onderzoek (zie pag. 80 e.v.).

Teneinde zo veel mogelijk een eventueel wantrouwen weg te nemen bevonden zich op het formulier nog een aantal afleidende vragen. Zo was de bedoeling van de eerste vraag (hoe heeft U dit pakje ontvangen: via de post, via huis-aan-huis-verspreiding of via verspreiding op straat) te suggereren dat dit op straat verspreiden slechts een onderdeel vormde van een veel grotere, landelijke campagne. Diegenen die meenden dat zij het pakje wel onder zeer verdachte omstandigheden ontvangen hadden werd hiermee tevens de mogelijkheid geboden ons op een 'dwaalspoor' te brengen (van deze mogelijkheid werd overigens geen gebruik gemaakt).

Ook de vraag of men getrouwd is en van welk geslacht, diende om de 'enquête' zo veel mogelijk een algemeen karakter te geven. Dat dit reclame-idee goed overgekomen is blijkt wel uit de gedichtjes en slagzinnen die, allemaal ter meerdere glorie van het bewuste merk, tevens ingezonden werden.

Tenslotte werd op elk formulier een codeteken aangebracht. Met behulp van dit teken kon per ingezonden exemplaar vastgesteld worden door wie en onder welke omstandigheden het was uitgedeeld. Hierdoor was het mogelijk om in die gevallen waarin ten onrechte een pakje was uitgedeeld, de betrokken persoon alsnog te verwijderen uit de provogroep. Achteraf bleek een dergelijke ingreep slechts in één geval nodig te zijn.

2. Ook bij de tweede methode om achter de adressen van deze jongens te komen werd voortgeborduurd op het principe van de reclamecampagne. Nu werd als volgt te werk gegaan. Van groepjes jongens die door hun gedrag in aanmerking kwamen om opgenomen te worden in de kritieke proefgroep (de provo's) werden op de bewuste oudejaarsavond foto's gemaakt. Reclameaffiches werden nu ontworpen waarin deze foto's opgenomen werden (objecten waaraan men de situatie zou kunnen herkennen werden uiteraard weggewerkt; deze gingen schuil achter een regen van sigaretten; voor dit doel was de slagzin ontwikkeld: Red Robin laat het sigaretten regenen, zie

RED ROBIN
laat het cigarettten regenen!

KOMT U BINNEN!!

RED ROBIN geeft aan iedereen die op deze foto's staat een gratis pakje cigarettten!

Herken u zelf!
Herken een goede cigaret!
Herken **RED ROBIN**
de kleine cigaret van formaat

HAAST U! DEZE AANBIEDING GELDT SLECHTS 1 WEEK

FIG. 2. Reclameplaat, ontworpen om de adressen van de provo's te weten te komen.

(Productie Stichting Film en Wetenschap)

fig. 2). Onder het mom van een herken-Uzelf-campagne zouden deze reclameplaten opgehangen worden in een aantal sigarenzaken en in de hal van de plaatselijke bioscoop. Een ieder die zichzelf herkende kon binnenstappen en een pakje sigaretten in ontvangst nemen. In het pakje zat dan weer een enquêteformulier. Wanneer hij dit ingevuld naar ons op zou sturen zou omgaand een bioscoopbon, en eventueel een bandrecorder, gestuurd worden naar het door hem opgegeven adres. Op deze wijze zouden wij dan weer in het bezit van zijn adres komen.

RESULTAAT SIGARETTENACTIE

In totaal werden er 38 pakjes sigaretten uitgedeeld. De volgende gedragingen vormden aanleiding voor dit weggeven van sigaretten: voortdurend ruzie zoeken met voorbijgangers, het in vechtpartijtjes betrekken van omstanders, lastig vallen van mensen die op de tram staan te wachten (wanneer b.v. iemand op de tramhalte hen toevoegt dat ze zich rustig moeten gedragen, pakt een van de jongens hem in zijn kraag en 'fluistert' in zijn oor: 'Luister 's meneer, voorzichtig nou, de nozems zijn vanavond op de loer'), het met een groepje proberen een winkelruit in te drukken, ombuigen van verkeerspaal, handtastelijk optreden, gooien van voorwerpen naar de dienstdoende agenten.

Daarnaast behoorde ook nog tot het vaste repertoire van deze jongens punten als: het uitspreken van verwensingen, hartgrondig vloeken, het uiten van bedreigingen, aansporingen tot het aanvallen van de politie en soortgelijke verbale activiteiten.

Van de 38 pakjes werden in totaal 35 formulieren aan ons geretourneerd. Twee jongens bleken tweemaal een pakje sigaretten te hebben ontvangen en in één geval was het pakje ten onrechte uitgedeeld. Dit maakt dat de uiteindelijke opbrengst van onze actie 32 namen en adressen bedroeg.

De tweede manier om achter de adressen van de provo's te komen bestond, zoals gezegd, uit het werken met reclameaффiches. Deze methode zou in een andere plaats in Nederland toegepast worden. De effectiviteit ervan kon echter niet beproefd worden daar door het uitblijven van de benodigde subsidies besloten moest worden het onderzoek in deze plaats van het programma te schrappen.

Met behulp van de ingezonden formulieren en via aanvullende gegevens uit het bevolkingsregister werd per proefpersoon nagegaan: leeftijd, geslacht, beroep of school, beroep vader, gezinsgrootte, gezinsvolledigheid en de buurt waarin hij woont.

Met deze variabelen als uitgangspunt werd nu begonnen aan het samenstellen van een steekproef van niet-provo's. Dat wil zeggen: voor iedere provo werd nu gezocht naar een jongen die, wat betreft de hierboven genoemde punten als leeftijd, beroep enz., zoveel mogelijk met hem overeen kwam.

Twee controlegroepen werden geformeerd. Met uitzondering van de buurt waaruit de jongens kwamen, waren deze controlegroepen aan elkaar gelijk.

Vanwaar dit werken met meerdere controlegroepen? Analyse van de adressen van de provo's bracht aan het licht dat globaal gesproken de provo's uit twee buurten afkomstig waren. Een van deze buurten bleek nu bij de politie niet zo'n gunstige reputatie te hebben. Gevreesd werd nu dat de uit deze buurt gerecruteerde proefpersonen meer representatief zouden zijn voor deze buurt, dan voor een groep niet-provo's. Anders gezegd: dat uit deze buurt geen controlegroep was samen te stellen die de populatie van niet-provo's zou kunnen representeren. Zou het onderzoek dan geen verschillen opleveren tussen provo's en controlegroep, dan zou opgemerkt kunnen worden dat dit geen wonder was. Gezien de buurt waaruit deze laatsten afkomstig waren kon immers rustig aangenomen worden dat zij één pot nat zouden vormen met de provo's. Daarom werd besloten nog een tweede steekproef in het onderzoek te betrekken. Een steekproef van jongeren uit een qua milieu vergelijkbare buurt, die echter bij de politie geen bijzondere reputatie genoot. Deze laatste controlegroep diende dus als controle op de uit de buurt zelf getrokken controlegroep. Met behulp van deze ingreep zou een eventueel buurteffect onmiddellijk vastgesteld kunnen worden.

Daarnaast had het aanhouden van twee controlegroepen nog een ander voordeel. Van resultaten gebaseerd op betrekkelijk kleine groepen zou men kunnen stellen dat ze voorzichtig gehanteerd moeten worden. De uitkomsten voor de controlegroep zouden

immers door toeval geflateerd kunnen zijn. Zou nu echter een tweede controlegroep dezelfde resultaten opleveren dan versterkt dit in hoge mate de waarde van deze bevindingen. De tweede controlegroep kon dus in zekere zin als maatstaf voor de betrouwbareheid van de scores van de jongens waarmee de provo's vergeleken werden, dienen.

Met betrekking tot de controlegroepen was nog een ander punt van belang. Weliswaar is van de experimentele groep (de provo's) met zekerheid komen vast te staan dat zij voor provo's kenmerkende gedragingen vertoond hebben, maar hoe zit het met de controlegroepen? Zou het voor hen ook niet zo kunnen zijn dat zij provo-gedragingen aan de dag gelegd hebben, maar dat deze ons ontgaan zijn? Ook voor hen was het immers in principe mogelijk om bij de relletjes aanwezig te zijn (ook zij waren vrij op oudejaarsavond; ook voor hen geldt dat de relletjes vlak bij hun huis plaatsvonden; ook hen is het bekend dat op deze avond altijd ongeregelde plaatsen plaats vinden). De aanwezigheid van provo's in de controlegroep zou een nivellerend effect kunnen hebben op eventueel bestaande verschillen tussen deze beide categorieën jongeren. Het was dan ook van groot belang om te weten of leden van de controlegroep ook bij de relletjes aanwezig geweest waren. Hier rechtstreeks naar vragen zou mogelijk argwaan hebben kunnen wekken. Daarom werd besloten langs indirecte weg dit onderwerp te benaderen. Aan het slot van het interview werd een geheugenproefje afgenomen. Dit proefje diende zogenaamd om het vermogen tot onthouden van de proefpersoon te meten. Hiertoe werd hem gevraagd of hij zich nog kon herinneren wat hij in een bepaalde afgelopen periode gedurende de avonden had gedaan. Deze periode (30 december tot en met 3 januari) werd uiteraard zo gekozen dat ook de jaarwisseling er in voorkwam.

Op deze wijze kwam vast te staan dat ruim 93% van de provo's naar hun zeggen op het relletjesterrein aanwezig waren geweest. Van 7% (2 jongens) kon dit via deze methode niet met zekerheid vastgesteld worden. Wel waren zij om 12.00 uur de straat op gegaan en hadden vuurwerk afgestoken.

Bij de controlegroepen kon op deze manier vastgesteld worden dat voor 90% van de proefpersonen geldt dat zij niet aanwezig waren op het relletjesterrein. Voor 4% (3 jongens) kon hier niets met zekerheid vastgesteld worden. Voor ongeveer 6% (4 jongens) kwam vast te staan dat zij bij de relletjes aanwezig waren.

TWEEDE DOELSTELLING VAN DIT ONDERZOEK

Het besluit om voor het samenstellen van de groep provo's uit te gaan van de relletjessituatie voerde ons naar de tweede doelstelling van deze studie. Het ging hierbij om twee punten.

Allereerst werd het van belang geacht meer inzicht te krijgen in de wijze waarop dit soort relletjes zich ontwikkelen.

Daarnaast zou nagegaan worden of het mogelijk is het ontstaan van deze relletjes te voorkomen. Gezocht werd daarom naar een experimentele opzet, die het uitblijven van dit soort ongeregelheden zou kunnen bevorderen. Dit zoeken kreeg gestalte in de vorm van het relpreventie-experiment.

DERDE DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK

De derde en tevens laatste doelstelling van dit onderzoek hangt samen met het feit dat de verklaringen, die gegeven worden voor crimineel gedrag, nauwelijks verschillen van die voor de provogedragingen. Dit suggereert dat er een verband zou bestaan tussen provocisme en criminaliteit, dat provocisme als het ware het voorportaal is van criminaliteit. Of anders gezegd: dat de provo van vandaag de misdadiger van morgen is.

Teneinde deze hypothese te kunnen toetsen zal de groep provo's ook nog vergeleken worden met een vergelijkbare groep jeugddelinquenten.

Bij het samenstellen van de groep criminelen werd uitgegaan van delinquenten die vermogensdelicten hadden begaan. De gegevens hiervoor werden ontleend aan politiedossiers. Overigens werd weer op dezelfde wijze te werk gegaan als bij het samenstellen van de andere controlegroepen. Ook nu werd gezocht naar jongens van dezelfde leeftijd, met een gelijke opleiding, met een overeenkomstig beroep, e.d. De enige uitzondering vormde de buurt. Om praktische redenen was het niet mogelijk een op genoemde punten vergelijkbare groep jeugddelinquenten samen te stellen die uit dezelfde buurt afkomstig waren. Hiervoor was het aantal recidivisten in deze beide buurten niet groot genoeg.

De bedoeling van dit vergelijken van de provo's met de criminelen

is na te gaan welke punten beide groepen gemeen hebben en in welk opzicht zij verschillen.

Tevens zal de juistheid van de hypothese, dat er verband bestaat tussen provocisme en criminaliteit, getoetst worden door na te gaan hoeveel van onze provo's inmiddels met de wet in aanraking zijn gekomen. Het aantal door hen begane delicten zal weer vergeleken worden met dat van de controlegroep en dat van de groep jeugddelinquenten.

Het betrekken van een groep jeugddelinquenten in het onderzoek had nog een ander doel. Het was niet ondenkbaar dat met betrekking tot bepaalde variabelen, die in de literatuur als belangrijk worden gezien, toch geen verschil tussen provo's en niet-provo's gevonden zou worden. Dit uitblijven van een op grond van de literatuur wel te verwachten verschil zou veroorzaakt kunnen worden doordat:

1. er in feite ook geen verschil bestaat tussen beide groepen met betrekking tot deze variabele. De in de literatuur geuite veronderstelling is dus onjuist.
2. de in het onderzoek gebruikte techniek ten aanzien van deze variabele geen differentiërend vermogen heeft. Het uitblijven van het verschil zou dan dus in het tekortschieten van de gebruikte techniek schuilen. Over het al dan niet juist zijn van de hypothese kan dan geen uitspraak gedaan worden.

Zou nu echter met behulp van de gebruikte techniek wel een verschil gevonden kunnen worden tussen jeugddelinquenten en controlegroep, maar niet tussen provo's en controlegroep, dan komt hierdoor deze laatste bevinding in een ander licht te staan. Dan is immers vast komen te staan dat de bewuste techniek wel kan differentiëren. Een eventuele uitspraak dat er met betrekking tot deze variabele geen verschil bestaat tussen provo's en controlegroep, kan dan niet ontzenuwd worden met het onder punt 2. genoemde argument.

De delinquenten, als extreme groep, worden hier dus als maatstaf gebruikt voor het differentiatievermogen van de door ons gebruikte technieken. Hierop zal nog teruggekomen worden.

De gegevens die nodig waren voor het verwezenlijken van onze doelstelling werden op verschillende manieren verzameld.

Allereerst werden er interviews afgenomen. Daarnaast werd via participerende observatie nagegaan hoe de provo's zich in hun vrije tijd gedragen. Tenslotte werd een groot aantal relletjes bijgewoond om zodoende inzicht te kunnen krijgen in de wijze waarop deze zich ontwikkelen.

In het navolgende zullen deze punten nader uitgewerkt worden.

het interview

Ofschoon hier steeds van een interview wordt gesproken is strikt genomen, deze benaming niet juist. De ontmoeting met de proefpersoon heeft zich niet beperkt tot het houden van een vraaggesprek. Het best kan de situatie misschien nog vergeleken worden met die van iemand die een beroepskeuze-adviseur raadpleegt. Er heeft een gesprek plaats, er worden een aantal vragen gesteld, de proefpersoon moet een paar opdrachtjes uitvoeren, een testje invullen, wat schrijfwerk verrichten e.d. Dit element van afwisseling vormde een belangrijk kenmerk van de interviewsituatie.

OVERWEGINGEN DIE EEN ROL GESPEELD HEBBEN BIJ DE SAMENSTELLING VAN HET INSTRUMENT

Bij het samenstellen van een instrument kan men zich door verschillende overwegingen laten leiden. Het probleem is hierbij steeds een compromis te vinden tussen wat wetenschappelijk gewenst is en

praktisch haalbaar. In ons geval was de belangrijkste beperking van de bewegingsvrijheid de tijd die het interview 'mocht' duren. Om verschillende redenen werd het niet wenselijk geacht het interview langer dan twee uur te laten duren. Een te lang interview zou namelijk leiden tot aandachtverslapping, zowel bij de interviewer als van de kant van de proefpersoon. Dit zou een ongunstige invloed hebben op de kwaliteit van de te verzamelen gegevens.

Ook moest vermeden worden dat de proefpersoon de interview-situatie vervelend zou gaan vinden. Dit zou namelijk niet alleen een ongunstige uitwerking hebben op zijn bereidheid zich voor het interview in te zetten. Het zou ook nog van invloed kunnen zijn op het verdere verloop van het onderzoek. Immers: wanneer een onderzoek zich tot op zekere hoogte binnen bepaalde buurten afspeelt, dan is het onvermijdelijk dat hier op een gegeven moment bekend raakt dat er iets gaande is. Het is dan van het grootste belang dat de commentaren die over de interviewsituatie gegeven worden zo gunstig mogelijk zijn. Een eventuele negatieve stemming zou het benaderen van de proefpersonen die nog niet geweest zijn in hoge mate bemoeilijken. Een te lang interview vergroot de kans dat de proefpersoon het niet leuk meer gaat vinden, waardoor een stuk goodwill voor het onderzoek verloren kan gaan. Vandaar dit aanhouden van een tijdsduur van ongeveer 2 uur.

Een tweede overweging die van invloed is geweest op de samenstelling van het instrument vloeide voort uit de moeite die het kost om aan een groep proefpersonen te komen waarvan met zekerheid gesteld kan worden, dat zij provogedragingen vertoond hebben. De methode die hierbij gebruikt werd is immers niet van dien aard dat men gauw zal zeggen: dat gaan we nog eens een paar keer doen. Vandaar dat er naar gestreefd werd, binnen het tijdsbestek van 2 uur, op een zo groot mogelijk aantal gebieden gegevens over onze proefgroep te verzamelen.

In het voorgaande werd reeds even aangegeven, dat het interview niet uitsluitend uit vragen bestond. Dat er de voorkeur aan gegeven werd met verschillende technieken zoals testjes, sentence completion, e.d. te werken komt omdat er behoefte bestond aan een zekere vorm van controle op de resultaten. Door een zelfde onderwerp op verschillende manieren te benaderen kan namelijk een beter inzicht ver-

kregen worden in de mate van betrouwbaarheid van de verkregen uitkomsten. De waarde die men aan bepaalde uitkomsten kan hechten stijgt immers wanneer blijkt dat langs verschillende wegen steeds weer tot hetzelfde resultaat gekomen wordt. De kans op wat men wel toevalstreffers noemt vermindert hierdoor. De opzet van het werken met verschillende benaderingswijzen is dan ook het als het ware inbouwen van een controle-element.

Een ander voordeel van een dergelijke werkwijze is dat het interview minder eentonig wordt. De proefpersoon raakt meer actief in de situatie betrokken. Het geheel wordt afwisselender, waardoor de aandacht van de proefpersoon minder gauw zal verslappen.

Wanneer men *binnen twee uur* een zo groot mogelijk aantal gebieden wil aansnijden, die daarbij nog op verschillende manieren benaderd moeten worden, dan is dit niet zonder gevolgen voor de aard van de te gebruiken technieken. De belangrijkste consequentie is wel dat de technieken die aangewend worden niet te veel tijd in beslag mogen nemen. Dit houdt als het ware een negatief selectie criterium in. Tests, waarvan het afnemen naar verhouding te veel tijd zou vergen, kwamen niet voor opname in het interview in aanmerking. Dit ongeacht hun reputatie. Een voorbeeld van dit laatste is de Amsterdamse Biografische Vragenlijst¹, kortweg ABV genoemd. Met deze test kunnen factoren als introversie en neuroticisme bij de proefpersoon gemeten worden. Een grote hoeveelheid research heeft eraan ten grondslag gelegen. Het uitproberen van de ABV op een vergelijkbare populatie als waarmee wij zouden gaan werken wees echter uit dat een groot deel van de proefpersonen meer dan een half uur nodig had om deze test in te vullen. Op een totale interviewduur van twee uur was dit naar verhouding te veel. Vandaar dat ervan afgezien werd met deze test te werken. Ook andere tests werden op grond van dit criterium buiten beschouwing gelaten.

De opzet van ons onderzoek noopte ons dus uit te zien naar korte, betrouwbare testjes. Een moeilijkheid was nu dat er niet veel testjes zijn waarvan vaststaat dat zij binnen een vrij korte tijd een hoeveelheid informatie kunnen verschaffen die daarbij nog relevant zou zijn voor de vraagstelling van ons onderzoek. Daarnaast waren, voor zover ons bekend was, voor een aantal in de literatuur als belangrijk gesigna-

¹ G. J. S. Wilde (1963).

leerde variabelen geen testjes voorhanden, (men kan hier variabelen noemen als: anonimiteitsdrang, zin voor avontuur en vechten, oorlogsdreiging e.d.). Daarom werd besloten om zelf deze testjes te maken. Dit had het voordeel, dat zij nu helemaal aangepast konden worden aan probleemstelling en onderzoeksituatie.

KORTE AANDUIDING VAN DE VRAAGGEBIEDEN

Bij het samenstellen van het interview hebben wij ons laten leiden door de bestaande literatuur op het gebied van de provogedragingen. Zo veel mogelijk is getracht die onderwerpen in het interview op te nemen die ons inzicht zouden kunnen vergroten in de vraag waarom deze jongens zich zo gedragen.

De volgende vraaggebieden werden daartoe in het interview aangesneden:

Personalia; het ouderlijk huis; het leren en het naar school gaan; de werksituatie; factoren samenhangend met persoon en type; opvatting over maatschappij en politieke toestand; vrijetijdsbesteding; belangstelling; mening over zijn vrienden; mening over de politie.

In bijlage I treft men een exemplaar van het interview aan.

DE AARD VAN DE GEBRUIKTE TECHNIEKEN

De voor ons doel benodigde informatie werd tijdens het interview op de volgende wijzen verkregen:

1. *Via vragen.* Naar karakter en doel kunnen weer verschillende typen vragen onderscheiden worden.

Wat betreft het karakter van de vraag werd gewerkt met directe en indirecte vragen. Het verschil tussen deze beide ligt voornamelijk in de wijze waarop de bedoeling van de vraagsteller in de vraag weerspiegeld is.

Bij de *directe* vraag komt het doel van de vraagsteller rechtstreeks en onverbloemd in de vraag tot uiting. Een voorbeeld hiervan is de vraag: vind je dat je prettig werk hebt? Het zal de ondervraagde zonder meer duidelijk zijn dat de onderzoeker graag wil weten of hij plezier in zijn werk heeft.

Bij de *indirecte* vraag blijkt het doel niet zonder meer uit de wijze waarop de vraag geformuleerd wordt. Het antwoord dient als informatie voor een probleemstelling die niet rechtstreeks in de vraag naar voren werd gebracht. Zou men nu b.v. het probleem van het plezier in het werk meer indirect willen benaderen, dan zou men de proefpersoon kunnen vragen of voor zijn gevoel de werkdagen snel voorbij gaan. De vraag is dan indirect omdat het de onderzoeker niet in de eerste plaats te doen is om het feit of de ondervraagde vindt dat een werkdag al dan niet omvliegt. Hij heeft dit antwoord nodig om een indruk te krijgen van de mate waarin de proefpersoon plezier in zijn werk heeft. Aan de vraag ligt dan de veronderstelling ten grondslag dat iemand die vindt dat zijn werkdag snel voorbij gaat meer plezier in zijn werk heeft dan iemand die vindt dat er haast geen eind aan zijn werkdag komt.

Wat betreft het *doel* van de vraag ligt het voor de hand om te zeggen dat het hierbij om het verkrijgen van informatie gaat. Dit was ook voor het merendeel der vragen het geval. Daarnaast waren echter in het interview een aantal vragen aanwezig waarbij het ons niet om het antwoord van de proefpersoon te doen was. Dit werd niet eens genoteerd. Deze vragen hadden een andere functie. Zij werden b.v. gesteld om de overgang van het ene onderwerp op het andere soepeler te maken, of, in een ander geval, om de proefpersoon de gelegenheid te geven over een onderwerp na te denken alvorens hem gevraagd wordt zijn mening er over uit te spreken. Zo wilden wij graag weten in hoeverre de proefpersoon zijn huidige werk ideaal vindt. Om hem nu echter niet rechtstreeks met een vraag hiernaar te overvallen, wordt eerst aan de proefpersoon gevraagd wat hij nu ideaal werk vindt, aan welke voorwaarden dit zou moeten voldoen e.d. Wanneer hij zich dan hierover uitgesproken heeft wordt aan hem gevraagd het werk dat hij nu doet te vergelijken met dat wat hij ideaal vindt en vervolgens aan te geven in hoeverre hij zijn huidige werk ideaal vindt.

2. *Via statements.* Hierbij wordt de proefpersoon een bepaalde uitspraak voorgelegd en naar zijn mening hierover gevraagd. Daar het ons niet om een individueel – psychologisch onderzoek te doen is, maar om een vergelijkend groepenonderzoek, moet zijn antwoord aan bepaalde voorwaarden voldoen. Met andere woorden: de onderzoe-

ker kan de proefpersoon niet volledig vrij laten in de wijze waarop hij zijn oordeel wil geven. Dit zou immers ieder vergelijken van zijn antwoord met dat van de andere proefpersonen vrijwel onmogelijk maken. Vandaar dat er een zekere structuur aangebracht wordt in het arsenaal van mogelijkheden waaruit de ondervraagde in theorie zijn antwoord kan putten.

In de praktijk komt dit erop neer dat de proefpersoon een aantal antwoordcategorieën voorgeschoteld krijgt waaruit hij een keuze moet maken. De meest gebruikelijke alternatieven waaruit hij moet kiezen zijn doorgaans uitspraken als: waar – niet waar, of: mee eens – niet mee eens.

In principe is deze werkwijze dus uiterst eenvoudig. Men formuleert een stelling, laat de proefpersoon uit een aantal antwoorden kiezen en men weet zijn mening. De moeilijkheid is echter dat wanneer men aan een extreem gestelde uitspraak (b.v. er is tegenwoordig niet veel meer dat de moeite waard is om je voor in te zetten) een aantal eveneens extreme antwoordmogelijkheden verbindt (b.v. waar-niet waar) men weinig proefpersonen bereid zal vinden een dergelijke uitspraak bevestigend te beantwoorden. Het probleem hier is dan ook het vinden van een optimale verhouding tussen strekking van de uitspraak en toon van de antwoordmogelijkheden. Deze kan men op verschillende wijze trachten te bereiken. Men kan de uitspraken minder scherp formuleren, hetgeen dus op veranderen van de inhoud van de stelling neerkomt. Het is hier dan net als bij een moeilijk-haalbare motie: hoe meer men de strekking ervan afzwakt, hoe meer mensen het er mee eens kunnen zijn. Het bezwaar van deze werkwijze is echter dat men op deze manier de mening van de mensen vraagt over iets wat in de richting gaat van de gemeenplaats.

Een andere mogelijkheid is de antwoordcategorieën zo te formuleren dat de weerstand om de uitspraak bevestigend te beantwoorden minder groot wordt. In de praktijk komt dit dan neer op het werken met minder extreem aandoende antwoordmogelijkheden. Daar dit de inhoud van de uitspraak onberoerd laat werd aan deze methode de voorkeur gegeven. In plaats van het directe 'is waar', werd daarom het meer 'aarzelende': is-eigenlijk-wel-zo, genomen. Naast het andere uiterste, het antwoord: niet waar, werd nog als andere mogelijkheid geboden het minder extreem klinkende: is overdreven (zie interview punt 42 en 63).

Een soortgelijke tactiek werd gevolgd bij item 102. Dit punt diende om na te gaan of de proefpersoon zich al dan niet eenzaam voelt. Gezien het hoogst persoonlijke karakter ervan werd weinig vertrouwen gesteld in een eventuele rechtstreekse vraag. Verwacht werd namelijk dat er bij de proefpersonen weinig bereidheid zou bestaan een dergelijk gegeven zonder meer prijs te geven. Op twee manieren werd getracht deze weerstand te verminderen. Ten eerste door de formulering van de vraag. Deze luidde: waarom ik me eenzaam voel. In de vraag werd er dus al van uitgegaan dat de proefpersoon zich eenzaam voelt. Dit maakt het voor hem moeilijker de eventuele aanwezigheid van dergelijke gevoelens te ontkennen. Daarnaast werden de antwoordmogelijkheden zo gekozen dat de proefpersoon dit gegeven kon meedelen zonder letterlijk aan de interviewer te vertellen dat hij zich eenzaam voelt. De keus-mogelijkheden voor hem waren namelijk: ik voel me niet eenzaam (ontkenning van de 'vraag'), weet ik zelf niet (bevestiging) en gaat-je-niet-aan (bevestiging).

3. *Via schalen.* Door de proefpersoon voor zijn antwoord slechts de beschikking te geven over een beperkt aantal keuzemogelijkheden dwingt men hem als het ware zich in een zwart-wit schema uit te drukken. Het is duidelijk dat hiermee tot op zekere hoogte de werkelijkheid geweld aangedaan wordt. Negatief geformuleerd zou men kunnen zeggen dat het antwoord dat hij kiest naar verhouding weliswaar het meest zijn mening benadert, maar het hoeft er niet identiek aan te zijn. Er zijn echter situaties waar men behoefte heeft aan een meer gedifferentieerd oordeel, of waarin het onbillijk zou zijn van de proefpersoon te vragen zich in een ja-nee-schema uit te drukken. Het ligt voor de hand om in die gevallen het aantal keuzemogelijkheden uit te breiden. Toevoeging van een aantal categorieën is echter niet altijd eenvoudig. De antwoorden moeten immers zo gekozen worden dat zij zo goed mogelijk de scala van mogelijke antwoorden representeren. De extreme opinies of oordelen vormen hierbij doorgaans geen probleem. Het zijn vooral de tussencategorieën die hier de moeilijkheden gaan opleveren. In dit onderzoek werd deze moeilijkheid opgevangen, of zo men wil uit de weg gegaan, door met een schaal (in de vorm van een lijn) te werken. Begin- en eindpunt van de lijn worden gevormd door twee extreme uitspraken. Door

nu ergens op de lijn een streepje te plaatsen kan de proefpersoon aangeven hoe zijn standpunt zich verhoudt tot de gegeven uitersten. Neemt hij b.v. voor zijn gevoel een middenpositie in, dan kan hij zijn streepje precies op het midden van de lijn plaatsen. Hoe meer zijn mening tendeert naar een van beide uitersten, hoe meer zijn streepje in de buurt daarvan komt te staan. De schalen zijn steeds 10 cm lang. De mening van de proefpersoon wordt uitgedrukt in het aantal centimeters dat zijn streepje van het nulpunt – het begin van de lijn – verwijderd is (zie ook het interview, vraag 15).

4. *Via semantische differentialen*: Behalve als middel om zijn antwoord op een bepaalde vraag nader te specificeren werden de schalen ook nog voor een ander doel gebruikt. In Amerika is namelijk een techniek ontwikkeld waarmee het mogelijk is geworden een beeld te krijgen van de wijze waarop iemand over bepaalde concepten, situaties e.d. denkt. Deze techniek heeft men de semantische differentiaal genoemd. Men gaat hierbij als volgt te werk. De proefpersoon krijgt een papier met een groot aantal schalen voor zich. Bij elke schaal hoort een bepaald eigenschappenpaar. De eigenschappen aan weerszijde van de schaal vormen elkaars tegengestelde. In dit verband spreekt men wel van polaire eigenschappen of polariteiten. Met behulp van deze schalen moet de proefpersoon een bepaald concept, b.v. de politie of mijn ouders, beoordelen (zie bijlage interview, formulier 88A). Via bepaalde berekeningen kan men dan tot een groepsbeeld komen. Door vergelijking van dit beeld met dat van andere groepen is het mogelijk na te gaan in hoeverre de verschillende groepen bij de beoordeling van de concepten van verschillende dimensies uitgaan. Teneinde het niet nodeloos ingewikkeld voor de proefpersoon te maken werd ook hier, in afwijking van Osgood c.s., met hetzelfde type schaal gewerkt als reeds onder punt 3. behandeld werd. Voor het principe van de techniek maakt dit niets uit. Tevens had dit het voordeel dat de scores van de proefpersonen nu rechtstreeks vergeleken konden worden met die op de 10 cm-schalen. Dit laatste zou niet mogelijk geweest zijn wanneer met de gebruikelijke 7-punts-schaal (een schaal verdeeld in 7 gelijke stukken) gewerkt zou zijn. In dat geval hadden bij de bewerking de scores van de proefpersonen eerst omgezet moeten worden in die van onze open 10 cm-schaal.

FIG. 3. Projectieplaat met betrekking tot de schoolsituatie.

(Foto P. H. de Blocq van Scheltinga)

5. *Via tests.* Tenslotte werden nog aan de proefpersonen verschillende testjes voorgelegd. Met name werd hier gewerkt met tests die gebaseerd zijn op het zogenaamde projectieprincipe. Uitgangspunt is daarbij steeds een open, niet duidelijk gestelde situatie, waarin de proefpersoon een bepaalde structuur aan moet brengen. De inhoud die hij aan deze situatie geeft wordt geacht kenmerkend te zijn voor zijn persoon. Zijn visie is dus maar niet toevallig tot stand gekomen, maar weerspiegelt datgene wat in hem leeft.

De volgende projectietechnieken werden gebruikt :

De T.A.T., een plaat aan de hand waarvan de proefpersoon een verhaaltje moet vertellen. In totaal werd gewerkt met drie platen. Eén had betrekking op de schoolsituatie, een ander op de werksituatie (in het bijzonder de werkinstelling) en de laatste ging over de vrijetijdsbesteding (met name ging het hier om de verveling).

In verband met de scoringsproblematiek werd deze test minder open afgenomen, dan gebruikelijk is. De proefpersoon werd namelijk niet helemaal vrij gelaten in de keuze van de onderwerpen die hij wilde aanroeren. Voor de plaat over de schoolsituatie luidt de instructie bv. :

Ik heb hier een foto van een jongen die op het punt staat de school te verlaten. Probeer nu eens naar aanleiding van dit plaatje een verhaaltje van ongeveer één minuut te vertellen over die jongen, waarin voorkomt hoe hij het gehad heeft, hoe hij zich voelt en wat hij nu gaat doen.

De spraakwaterval. Hierbij moet de proefpersoon naar aanleiding van een bepaald onderwerp een halve minuut praten. Men zou deze, speciaal voor dit onderzoek ontworpen techniek, als een variant van de T.A.T. kunnen beschouwen. Ook daar moet de proefpersoon immers een verhaaltje vertellen zij het nu aan de hand van een foto. De spraakwaterval situatie biedt echter een aantal voordelen boven de T.A.T. Door niet met een plaat te werken heeft men niet de moeilijkheid van het in beeld brengen van het probleemgebied, waarover men informatie zou willen hebben. Het in een zin onderbrengen van een probleem is aanmerkelijk eenvoudiger dan het eerst visueel te moeten uitbeelden voor de proefpersoon in de vorm van een foto of een plaat.

Daarnaast biedt een foto of plaat de proefpersoon veel meer aanknopingspunten om, zo hij dat mocht willen, aan de inhoud van het

thema voorbij te gaan. Hij kan als het ware vluchten in de pure beschrijving van wat hem voorgehouden wordt, en zo vermijden om 'wezenlijk' op de inhoud van de plaat in te gaan.

Een ander voordeel van de spraakwaterval is dat er een duidelijk prestatie-element in schuilt. Er wordt immers van de proefpersoon gevraagd, om te laten zien dat hij in staat is onvoorbereid een halve minuut over een 'willekeurig' onderwerp te praten. Hij krijgt een microfoon voor zijn neus en weet dat er een bandrecorder aanstaat om zijn verhaal op te nemen. Zwijgen betekent falen en is daarom onder deze omstandigheden uiterst frustrerend. Het gevolg hiervan is dat de proefpersoon aanmerkelijk minder kritisch (defensief) kan zijn bij het vaststellen van wat hij wel en niet wil prijsgeven. De druk van de situatie bevordert het verminderen van de censuur.

De situatieschets. Ook hierbij wordt, evenals dit bij de spraakwaterval het geval is, gewerkt met een verbale prikkel. De proefpersoon krijgt in het kort een bepaald voorval voorgeschoteld en moet naar aanleiding daarvan een aantal vragen beantwoorden. Hij krijgt daarbij het volgende te horen:

Jan is van plan uit te gaan. Juist als hij op het punt staat het huis te verlaten roept zijn vader: 'Waar ga je naar toe, Jan?' Nou zou ik graag van je willen weten: wat zegt Jan; wat denkt Jan; en wat doet Jan.

De bedoeling is uiteraard weer dat de proefpersoon zich in Jans positie verplaatst en ons zodoende inlicht over hoe hij zou reageren in een dergelijke situatie.

Er werd nog een andere situatieschets gebruikt. Hierbij werd uitgegaan van een soortgelijk voorval. Op het moment dat Jan het huis wil verlaten roept zijn moeder: 'Kom je niet te laat thuis Jan?' Ook nu moet de proefpersoon vertellen wat Jan zal zeggen, denken en doen (89).

De sentence completion. Hierbij wordt aan de proefpersoon een zin voorgelegd die halverwege afgebroken is. Aan hem wordt nu gevraagd deze zin verder af te maken. Voorbeelden hiervan zijn:

38 : 5 Mijn ouders vinden dat leren . . .

38 : 6 Wat betreft het leren, mijn kinderen later zullen . . .

Projectie gebaseerd op vergelijking. Al de hieronder vallende testjes hebben gemeen dat de proefpersoon steeds een keuze moet maken uit een aantal mogelijkheden.

De punten waaruit de proefpersoon kiezen kan zijn zo gekozen dat zijn keuze ons inlicht over een bepaald aspect van zijn persoon. Via deze techniek werd bijvoorbeeld geprobeerd na te gaan in hoeverre het juist is dat bij de provo's een behoefte bestaat om in de massa op te gaan. Het ging hierbij dus om een poging de anonimiteitsdrang in een testsituatie te kunnen vangen (in technische termen gezegd: om het operationaliseren van deze anonimiteitsdrang). De proefpersoon kreeg hiertoe een formulier voor zich waarop zich paarsgewijs een aantal keuzesituaties bevonden. Aan hem werd nu gevraagd aan te geven welke van de twee situaties hem het meest aantrok. De paren waren nu zo gekozen dat in het ene geval de identiteit van de proefpersoon veel meer bekend zou zijn dan in het andere geval. Elk paar had dus als het ware een anonieme- en een niet-anonieme pool. In totaal bestond de test uit 14 keuzesituaties (61B). Hoe meer de proefpersoon de voorkeur zou geven aan het anonieme gedeelte van een paar, hoe hoger voor ons zijn anonimiteitsdrang zou zijn.

Om een indruk te geven van de paren waarmee gewerkt werd laten wij hier de eerste 5 ervan volgen.

een grote stad	- een klein dorp
een klein groepje	- een grote massa
winkelen in een warenhuis	- kopen in een buurtwinkel
een gemaskerd bal	- een instuif met dansen
een rustige straat	- een drukke straat.

Het aantal alternatieven per keuzesituatie hoeft uiteraard niet tot twee beperkt te blijven. Men kan dit aantal nog verder uitbreiden. Op dit principe is de zogenaamde behoeftenpreferentietest gebaseerd. De proefpersoon krijgt een lijst met punten voorgelegd en moet nu aangeven aan welke twee hij de meeste waarde hecht. Onder meer moest een keuze gemaakt worden uit de volgende groep punten:

een goede vriend	geld op de bank
vrede	veel vrije tijd
een scooter	een goede baan
een goed stel hersens	een meisje
plezier	

Deze lijst is uiteraard niet zomaar samengesteld. Bij het kiezen van de punten wordt steeds uitgegaan van een bepaald punt, dat volgens de theorie een voorname plaats inneemt in de gedachtenwereld van de proefpersonen. In het hierboven gegeven voorbeeld is dat het punt vrede. Volgens bepaalde opvattingen speelt de oorlogsdreiging een belangrijke rol in het leven van de provo's. Deze zou zelfs bepalend zijn voor de wijze waarop zij zich gedragen. Wanneer dit juist is, dan mag aangenomen worden dat zij als groep meer hun 'stem' zullen geven aan het punt vrede dan de andere proefpersonen.

Een soortgelijk rijtje werd nog geformeerd om de hypothese te toetsen dat de provo's zich onzeker voelen, dat zij een gebrek aan zelfvertrouwen hebben (zie bijlage interview, punt 100).

In sommige gevallen school het projectiemoment niet zo zeer in de keuze van de proefpersoon, maar in de *motivering* van zijn keuze. Een voorbeeld hiervan is de tijdperkentest (99). Hierbij krijgt de proefpersoon de volgende episodes uit de wereldgeschiedenis voorgelegd:

de tijd van de grote ontdekkingsreizen
de tijd van de kruistochten
de tijd waarin wij nu leven
de pionierstijd in Amerika
de vorige eeuw.

Vervolgens wordt hij geplaatst in de denkbeeldige situatie dat hij zelf zou mogen bepalen in welke tijd hij het liefst geboren zou zijn. Kiest hij nu een andere periode dan de tijd waarin wij nu leven, dan wordt hem gevraagd waarom hij aan dat andere tijdperk de voorkeur geeft. Op deze wijze kan men horen wat hem nu zo aantrekt in het bewuste andere tijdperk, of wat hij mist of wat hem niet bevalt in onze huidige tijd.

DE BRUIKBAARHEID VAN DE ONTWIKKELDE TESTS

Wanneer men een instrument ontwikkelt, dan is het van belang om te weten of dit instrument aan het gestelde doel beantwoordt. Zoals reeds gesteld werd is een van de doelstellingen van ons onderzoek: nagaan of er met betrekking tot bepaalde variabelen verschillen be-

staan tussen een groep provo's en een gelijkwaardige groep niet-provo's. Met andere woorden: het instrument moet kunnen differentiëren.

Om dit na te gaan werd gebruik gemaakt van de grote hoeveelheid feiten die bekend zijn over de jeugddelinquenten. Talloze onderzoeken hebben uitgewezen dat deze groep zich met betrekking tot een groot aantal variabelen onderscheidt van gelijkwaardige groepen jongeren, die niet met de wet in aanraking zijn gekomen. Ouderlijk huis, schoolsituatie, werksituatie, instelling tegenover maatschappij e.d. zijn factoren die men in dit verband steeds kan horen noemen.

Ons instrument beweegt zich ook op deze terreinen. Wanneer het goed is moet het dus ook in staat zijn op deze gebieden verschillen aan te tonen tussen criminelen en niet-criminelen. In dit vergelijkingsproces schuilt als het ware de validering van de door ons gebruikte testjes. In dit verband is de groep jeugddelinquenten te beschouwen als een proefgroep waarop ons materiaal uitgeteerd wordt. Kan het wel differentiëren tussen criminelen en controlegroep, dan kan wanneer geen verschil gevonden wordt tussen provo's en controlegroep dit feit niet weggewerkt worden met de opmerking dat ons instrument geen differentiatievermogen heeft. Omgekeerd zou het niet vinden van volgens de literatuur wel te verwachten verschillen tussen criminelen en controlegroep, de tests ongeschikt maken om uitspraken over de provo's te doen.

De bruikbaarheid van de tests staat of valt dus met hun vermogen al dan niet het bestaan van in de literatuur veelvuldig geconstateerde verschillen tussen criminelen en controlegroep aan te tonen.

De gekozen onderzoeksvorm maakt hier dus een directe controle op de bruikbaarheid van het door ons geconstrueerde instrument mogelijk.

DE SCORINGSPROBLEMATIEK

Wanneer men zich de hierboven beschreven projectietechnieken voor de geest haalt, dan ligt het voor de hand zich af te vragen in hoeverre deze technieken te rijmen zijn met een groeponderzoek. Bij een vergelijkend groeponderzoek gaat het immers niet in de eerste plaats om de individuele scores van de proefpersonen. Deze zijn slechts

nodig om tot een groepsbeeld te kunnen komen. Eerst op grond van vergelijking van de verschillende groepsbeelden wordt tot een uitspraak gekomen. Het is duidelijk dat een dergelijke onderzoeksvorm bepaalde eisen stelt aan de aard van het materiaal waarmee men gaat werken. Men kan niet volstaan met zomaar gegevens te gaan verzamelen. De gegevens per individu verzameld, moeten van dien aard zijn dat er een groepsbeeld uit gevormd kan worden. Anders gezegd: ze moeten gesommeerd kunnen worden.

De projectiesituatie nu, biedt door haar open karakter de proefpersoon een groot aantal antwoordmogelijkheden. In principe kan hij alle kanten uit. Het spreekt vanzelf dat, wanneer alle proefpersonen van deze mogelijkheid gebruik zouden maken, er weinig van het vormen van een groepsbeeld terecht zou komen. Om toch tot dit laatste te kunnen komen moet de onderzoeker als het ware een aantal voorzorgsmaatregelen nemen. Met name is hier van belang dat hij van tevoren vaststelt wat hij met een bepaalde test beoogt, wat hij ermee wil meten. Dit wordt dan het uitgangspunt waarmee hij de antwoorden bekijkt. Het antwoord interesseert hem slechts voorzover het informatie bevat waar hij met de betrokken test op uit was. Elk ander gegeven, hoe typerend het ook mag zijn voor de proefpersoon of de situatie waarin hij leeft, *wordt buiten beschouwing gelaten*.

Dit vereenvoudigt in hoge mate de duiding van een protocol. De onderzoeker weet immers vantevoren waar het hem om te doen is. Hij heeft niet meer het probleem om steeds, wat de proefpersoon ook zegt, het antwoord te moeten verklaren.

Het is duidelijk dat een dergelijke methode in een aantal gevallen leidt tot prijsgeven van gegevens die in hoge mate kenmerkend zijn voor de betreffende persoon. Soms zijn ze van dien aard dat men er als onderzoeker nog graag gebruik van gemaakt had. Vaak zijn ze echter zo uniek, en dus niet generaliseerbaar, dat men er voor een groepenonderzoek toch niets mee beginnen kan. Maar hoe dit ook zij, voor scoring van een antwoord komen slechts in aanmerking die gegevens die betrekking hebben op hetgeen de test wil meten.

Ter verduidelijking volgen hier nog een paar voorbeelden.

I. Bij de spraakwerval, met als onderwerp: 'de mening van mijn ouders', doet zich het geval voor dat een proefpersoon de instructie

niet goed verstaat. Hij denkt dat hij zijn mening over zijn ouders moet geven. Hij begint dan een verhaal waarin voorkomt dat zijn ouders, wat hem betreft kunnen doodvallen. Dat hij geen traan op hun begrafenis zal storten enz.

Het is zonder meer duidelijk dat deze uitlatingen een goed inzicht geven in de relatie van de betrokkene tot zijn ouders. Daar deze spraakwaterval echter niet hiervoor bedoeld was wordt deze informatie buiten beschouwing gelaten. Scorings-technisch bezien is er immers niets mee te beginnen. De reactie van de proefpersoon is voortgevloeid uit een verkeerd verstaan hebben van de instructie. Op grond daarvan is zij te uniek om gegeneraliseerd te worden.

Wil dit nu zeggen dat door deze werkwijze een aantal hoogst relevante gegevens verloren gaan? Dit hoeft niet het geval te zijn. Doorgaans zal dat zelfs niet zo zijn. Zeker voor wat betreft het voorgaande voorbeeld krijgt de proefpersoon immers nog ruimschoots de gelegenheid in het interview om zijn mening over zijn ouders kenbaar te maken.

II. Soms doet zich het geval voor dat de antwoorden van de proefpersonen wel generaliseerbaar zijn, maar strikt genomen niet gevraagd zijn door de onderzoeker. Deze krijgt dan een hoeveelheid informatie waar hij in feite niet op uit is geweest. Ook dan zullen deze gegevens buiten beschouwing gelaten worden.

Deze situatie kan zich daar voordoen waar de onderzoeker een vraag geïntroduceerd heeft die niet als zodanig bedoeld was. Een voorbeeld hiervan is de T.A.T. over de schoolsituatie. Deze diende om een inzicht te krijgen in wat de proefpersoon van het naar school gaan vindt. Vandaar ook de instructie om een verhaaltje te vertellen waarin voorkomt hoe de jongen op de plaat het gehad heeft en hoe hij zich voelt. Tevens werd hier de vraag aan toegevoegd wat hij nu gaat doen. Van deze laatste toevoeging werd niet een bepaalde bijdrage voor onze vraagstelling verwacht. Zij was meer als franje bedoeld en diende uitsluitend om de suggestie van het de school verlaten te versterken. Achteraf bleek nu echter dat op deze laatste vraag de proefpersonen uit de controlegroep overwegend een ander antwoord gaven dan de provo's. Ook hier geldt weer dat deze niet bedoelde informatie buiten beschouwing gelaten zal worden.

Het aanhouden van de stelregel dat men uitsluitend datgene scoort waarvoor de test bedoeld was is niet zonder consequenties. Het kan namelijk voorkomen dat een proefpersoon bij zijn antwoord helemaal niet ingaat op datgene waarover de test ons had moeten inlichten. Dat hij een aspect van de projectiesituatie aangrijpt, waarin door ons niet voorzien was. Ofschoon hieraan nooit helemaal te ontkomen is, moet een dergelijke situatie toch zo veel mogelijk vermeden worden. De enige methode om er achter te komen wat een projectietest doet is haar uitproberen. Van vrijwel alle door ons gebruikte tests waren verschillende versies aanwezig. In het Marine Opkomst Centrum te Hilversum werd nu nagegaan welke plaat of formulering (in geval van een spraakwaterval of niet voltooide zin die de proefpersoon moest afmaken) het best erin slaagde bij de proefpersoon de door ons gewenste reacties op te roepen. In totaal werd dit proefmateriaal aan 90 personen voorgelegd. Op grond van hun antwoorden werd beslist welke versies in het onderzoek opgenomen zouden worden. In een aantal gevallen werd zelfs besloten naar aanleiding van de reacties van de proefgroep het doel van een bepaalde test te wijzigen of er alsnog een andere doelstelling aan toe te voegen.

In bijlage II is per test aangegeven om welke informatie het ons te doen is geweest.

HET SCOREN VAN DE INTERVIEWS

Gezien het sterk gestructureerde karakter van het interview heeft het scoren van de vragenlijsten weinig moeilijkheden opgeleverd. Het scoren vond steeds plaats zonder dat bekend was tot welke categorie de proefpersoon behoorde. Degene die het antwoord moest beoordelen wist dus nooit of hij met een provo, een crimineel of met iemand uit de controlegroep te doen had. Hiermee werd het niet denkbeeldige gevaar vermeden dat men zich bij het duiden van een antwoord laat beïnvloeden door het feit dat men weet van wie het afkomstig is.

het interviewproces

CONTROLE OP HET INTERVIEWPROCES

De interviewer verzamelt de gegevens voor de onderzoeker. In het kort bestaat zijn taak uit het stellen van de vragen, het vastleggen van de antwoorden en het motiveren van de proefpersoon. Wie zelf wel geïnterviewd heeft weet dat de wijze van optreden van de interviewer van groot belang is; dat zijn manier van vragen bepalend kan zijn voor het antwoord dat hij ontvangt; dat een antwoord soms met zo'n stortvloed van woorden gegeven wordt dat de interviewer er slechts een gedeelte van kan vastleggen. Over wat zich precies voordoet tijdens het interview komt de onderzoeker doorgaans weinig te weten. Gewoonlijk krijgt hij slechts het eindresultaat van dit vragenproces onder ogen. Stilzwijgend gaat hij er daarbij van uit dat ook hijzelf, of eventueel een andere interviewer, dezelfde uitkomsten verkregen zou hebben. Wanneer de antwoorden eenmaal voor hem liggen heeft hij in dit opzicht trouwens weinig keus.

Toch is dit een onbevredigende situatie. Niet weten *waar* verteke-

ning heeft plaatsgevonden is een schrale troost wanneer men vermoedt dat vertekening plaats vindt. Daarom is in dit onderzoek gegetracht zo veel mogelijk die factoren in de hand te houden waarvan aangenomen mag worden dat zij de kwaliteit van de antwoorden beïnvloeden. Tot die storende factoren moeten gerekend worden: de wijze van doorvragen wanneer de proefpersoon in eerste instantie een onduidelijk of onvolledig antwoord gegeven heeft en de vervormingen die ontstaan doordat de interviewer het antwoord onjuist of onvolledig weergeeft.

Teneinde de vervormende werking van deze factoren zo veel mogelijk te voorkomen, werd als volgt te werk gegaan. De vraag werd bij voorkeur steeds zo geformuleerd dat de proefpersoon in zijn antwoord met ja of nee kon volstaan. Liet echter het onderwerp van de vraag een dergelijke tweedeling niet toe, dan kon de proefpersoon zijn mening via de eerder besproken schalen weergeven. Deze schalen stellen hem in staat bij het geven van zijn antwoord iedere willekeurige tussenpositie in te nemen. Zij maken een verbaal antwoord overbodig en voorkomen zodoende de moeilijkheden, die kunnen ontstaan bij het noteren van het antwoord van de proefpersoon. Maar belangrijker nog was dat in dit onderzoek gewerkt werd met bandrecorders. In al die situaties waar de proefpersoon in principe een uitgebreid antwoord kon geven werd de band aangezet. Dit was dus het geval bij alle door ons gebruikte T.A.T.'s, spraakwatervallen en overige vragen met een open karakter.

Dit werken met bandrecorders heeft grote voordelen. Allereerst hoeft de interviewer het antwoord niet meer zelf te noteren. Hij kan zich volledig concentreren op wat de proefpersoon zegt en wat hij in verband hiermee nog moet vragen. De band noteert daarbij niet alleen het antwoord van de proefpersoon, waarbij de juiste bewoording en intonatie helemaal tot hun recht komen; tevens laat de band ons horen welke doorvragen de interviewer gesteld heeft en op welke wijze dit gegaan is. De onderzoeker kan dit gedeelte van het interview, waar de eventuele vervormende invloed van de interviewer het grootst is, dus achteraf helemaal reconstrueren. Hij woont als het ware het hele interviewproces nog eens bij.

Er schuilt nog een ander voordeel in het werken met bandrecorders. De interviewer weet dat achteraf een groot deel van het gesprek

dat hij met de proefpersoon heeft gehad, nog eens beluisterd zal worden. Dat de bandopname de onderzoeker niet alleen in staat stelt het antwoord van de proefpersoon te noteren, maar tevens hem in de gelegenheid stelt de interviewer op zijn kwaliteiten te beoordelen. Hij weet zich in dit opzicht een stuk kwetsbaarder dan de enquêteur die een ingevulde vragenlijst inlevert. Hiervan gaat onwillekeurig een aansporing uit. De interviewer die weet dat het vraaggesprek dat hij houdt tot in details op een band wordt vastgelegd, kan zich immers minder goed veroorloven aan stemmingen of inzinkingen toe te geven dan een interviewer die zich in dit opzicht ongecontroleerd weet. Hierin schuilt de motiverende werking van het gebruik maken van bandrecorders, een werking die uiteraard de kwaliteit van het interview zeer ten goede komt.

Er zijn nog andere factoren die in het algemeen gesproken een stempel kunnen drukken op de antwoorden die de onderzoeker onder ogen krijgt. Daar is bijvoorbeeld het punt, dat een interviewer weet met wat voor soort proefpersoon hij te doen heeft. Dit gegeven kan een beeld in hem oproepen dat, zonder dat hij daar overigens erg in hoeft te hebben, als een zeef gaat werken. De mazen van de zeef variëren echter al naar gelang de categorie waartoe de proefpersoon behoort. Zou hij b.v. weten dat hij met een jeugddelinquent te doen heeft dan zou het 'minste geringste' al op de zeef blijven liggen of aanleiding voor hem zijn een doorvraag te stellen. Behoort iemand daarentegen tot de controlegroep dan zou datgene wat hij zegt aanmerkelijk ernstiger moeten zijn, wil de interviewer er aandacht aan schenken. Bij het bepalen van de relevantie van een antwoord laat de interviewer zich hier dus niet alleen leiden door de inhoud ervan, maar tevens door de categorie waartoe de proefpersoon behoort.

Een andere factor tenslotte, waarvan in het algemeen nog een storende werking kan uitgaan, is het feit dat de interviewer op de hoogte is van de hypothese die aan een bepaalde vraag of techniek ten grondslag ligt. Hij weet dan dus wat de onderzoeker met een bepaalde vraag of techniek beoogd heeft. Ook dit kan suggestief doorvragen in de hand werken.

De eventuele vervormende werking die van deze punten kan uitgaan werd als volgt voorkomen. Allereerst wisten de interviewers nooit

tot welke categorie hun proefpersoon behoorde. Zeven van de negen interviewers waren zelfs onbekend met het feit dat zich ook jeugd-delinquenten onder de te interviewen personen bevonden!

Daarnaast werd niet aan de interviewers verteld wat de bedoeling van een bepaalde vraag of projectietechniek was. Tevens kregen zij uitdrukkelijk de instructie om alleen in te gaan op wat de proefpersoon zegt. De interviewer mocht dus niet op eigen initiatief onderwerpen aansnijden. Een gerichte doorvraag was slechts toegestaan voor gebieden, die door de proefpersoon aangeroerd werden. Maar ook dan moest de vraag uiteraard een open karakter hebben.

SELECTIE EN TRAINING VAN DE INTERVIEWERS

In het voorgaande werd uiteengezet hoe de situatie rond de interviewer als het ware zo geregeld werd dat factoren waarvan een vervormende werking op de antwoorden zou kunnen uitgaan zo veel mogelijk werden tegengegaan. Zo werd zijn taak van het vastleggen van de antwoorden overgenomen door een bandrecorder, wist hij niet tot welke categorie zijn proefpersoon behoorde, was hij niet op de hoogte van de bedoeling van de gebruikte projectietechnieken e.d. Deze maatregelen hebben alle betrekking op de interviewsituatie, maar laten persoon en capaciteit van de interviewer ongemoeid. Als zodanig hebben zij meer een indirect karakter. Het spreekt echter vanzelf dat de kwaliteiten van de interviewer in laatste instantie bepalend zijn voor de waarde die men aan de verkregen uitkomsten kan toekennen. Een bandrecorder mag ons dan achteraf kunnen inlichten over het feit of de interviewer zijn vragen wel neutraal genoeg gesteld heeft, zij geeft ons echter het beeld van een situatie waaraan op dat moment niets meer te doen is. Zij toont ons eventueel waar de interviewer buiten zijn boekje is gegaan, maar de fout kan niet meer hersteld worden. Het zijn dan ook de capaciteiten van de interviewer die uiteindelijk bepalend zullen zijn voor de kwaliteit van het verzamelde materiaal. Vandaar dat grote zorg werd besteed aan de selectie en opleiding van de interviewers.

Bij het inschakelen van de interviewers werd de volgende selectie-procedure toegepast. De inschrijving stond open voor studenten in de

psychologie, sociale psychologie en sociologie. Er werden geen beperkende eisen gesteld zoals b.v. het in het bezit zijn van het kandidaatsexamen. Iedere interviewer die zich opgaf moest echter een speciaal voor dit onderzoek ingestelde interviewtraining doorlopen¹. Deze training heeft ongeveer 3 weken (halve dagen) geduurd. Aan het slot ervan moesten een aantal proefinterviews afgenomen worden. Eerst na afloop hiervan werd beslist of de kandidaat-interviewer aangenomen werd. Interview-technische vaardigheid alleen was daarbij niet voldoende. Gezien de aard van de onderwerpen werd vooral nagegaan of de interviewer in staat was het interview op een ongedwongen, prettige wijze te brengen. Ook de vraag of verwacht mocht worden dat de interviewer het vertrouwen van de proefpersoon zou kunnen winnen, speelde bij de selectie een belangrijke rol.

Behalve als selectiemiddel werd de training ook gebruikt om de belangstelling van de interviewers te wekken voor het onderzoek. Daartoe werd uitgebreid ingegaan op de vraag wat nu het belang is van een dergelijke studie. De opzet van het onderzoek werd besproken. Het plan de campagne voor de oudejaarsavond werd ontvouwd. Gehoopt werd dat hiervan een stimulerende werking op de interviewers zou uitgaan.

De hoofdschotel van de training vormde uiteraard de interviewer vertrouwd te maken met de vragenlijst, de in het interview gebruikte technieken en met het karakter van de situatie waarin hij terecht zou komen. Via rollenspelen werd de interviewer voorbereid op moeilijkheden die hij kon verwachten. Aan de orde kwamen hierbij punten als: proefpersoon wil weten waarom hij nou juist mee moet werken aan dit onderzoek; proefpersoon voelt niets voor de aanwezigheid van een bandrecorder; hij begrijpt niet wat een bepaalde vraag of een aangesneden onderwerp te maken heeft met het doel van het onderzoek; hij meende dat het interview maar een uur zou duren, heeft een afspraak gemaakt met zijn vrienden en wil daarom halverwege het gesprek weg e.d.

Wat houdt zo'n rollenspel nu in? Het komt er op neer dat de inter-

¹ Dankbaar heb ik hier gebruik gemaakt van de grote ervaring op het gebied van interviewtraining van drs. R. van der Vegt. Zijn medewerking aan dit trainingsprogramma is voor mij van grote waarde geweest.

viewer een van zijn collega's gaat interviewen. Deze laatste krijgt van de trainer de instructie zich op een bepaalde manier te gedragen. Hij moet als het ware een proefpersoon uitbeelden die in een of ander opzicht lastig is. De interviewer moet proberen zich zo goed mogelijk door de situatie heen te slaan. Dit opgevoerde spel wordt bijgewoond door de andere interviewers. Na afloop wordt de zaak besproken en worden suggesties aan de hand gedaan waarmee men in de praktijk de gespeelde moeilijkheid kan opvangen. De rol die de interviewer, die als proefpersoon optreedt, moet spelen, kan er bijvoorbeeld als volgt uitzien :

„Je naam is Kees van Dongen. Je bent 17 jaar. Na de u.t.s. doorlopen te hebben ben je als hulpmonteur in een radiozaak werkzaam. De interviewsituatie is je tot nog toe wel meegevallen. Van de spraakwatervalopgave schrik je echter nogal. Je meent dat je zoiets niet kunt. Ook begrijp je niet waarom alles op de bandrecorder opgenomen moet worden. Je voelt daar weinig voor.”

Tenslotte werd op de training grote aandacht besteed aan de wijze van doorvragen, het opbouwen van een goed contact met de proefpersoon, en het doorbreken van eventuele weerstanden.

Proefinterviews werden gehouden, die na afloop met de betrokken interviewers doorgesproken werden. Technische foutjes werden hierbij naar voren gebracht. De interviewer werd gewezen op bepaalde eigenaardigheden die hij, doorgaans zonder dat hij er erg in heeft, tijdens het interview aan de dag legt. Met name zijn relatie met de proefpersoon werd besproken. Waar nodig werden middelen aan de hand gedaan om het contact in dit opzicht te verbeteren.

De probleemsituaties die zich tijdens een bepaald interview hadden voorgedaan werden daarna als algemene problemen aan de groep voorgelegd. In een volgend proefinterview kregen de interviewers dan weer de gelegenheid de theorie in praktijk te brengen. Ook deze interviews werden weer met de betrokkenen besproken. In een aantal gevallen werd hierna nog een derde interview gehouden.

Op grond van de ervaringen opgedaan tijdens deze training werd uiteindelijk vastgesteld wie aangenomen zou worden als interviewer. Aan de training namen 13 interviewers deel. Negen van hen werden geschikt geacht om aan het onderzoek mee te doen.

Het werd van belang geacht het interview niet bij de proefpersoon thuis te houden. Aan het aan huis interviewen van een proefpersoon kleven namelijk verschillende bezwaren. De interviewer komt op een voor hem vreemd terrein. Hij moet zich als gast gedragen. In zijn rol als gast moet hij vaak met situaties genoegen nemen die vanuit het standpunt van de onderzoeker ongewenst zijn (er komt bezoek voor de proefpersoon; proefpersoon wordt aan de telefoon geroepen; er kunnen huisdieren bij het interview aanwezig zijn die de aandacht van de proefpersoon afleiden; de gastvrouw kan op ongewenste ogenblikken met verfrissingen binnenkomen; huisgenoten, radio en t.v. kunnen storend werken; de ouders kunnen bij het interview aanwezig willen zijn, e.d.). Tenslotte kan de behuizing van de proefpersoon van dien aard zijn dat een geschikte plaats om het interview te houden ontbreekt.

Teneinde er nu zo veel mogelijk verzekerd van te kunnen zijn, dat het interview ongestoord afgenomen kon worden, werd in de plaats waar het onderzoek zou worden gehouden naar een aantal interviewruimtes uitgezien. Bij de plaatsbepaling hebben de volgende factoren een rol gespeeld:

- a. het moest de proefpersoon vooral niet te veel moeite kosten de ontmoetingsplaats te bereiken. Een afgelegen plaats zou nodeloos de weerstand verhogen om aan het onderzoek mee te werken. De ruimtes moesten dus zo veel mogelijk in de buurt van de proefpersonen liggen.
- b. Vermeden moest worden dat de proefpersoon het gevoel zou krijgen dat hij bij een bepaalde instantie op bezoek was. Het ontvangstcentrum mocht dus niet een bepaalde kleur aan het karakter van het onderzoek geven (neutraliteit van de ontmoetingsplaats).

Met dit als criterium viel het oog op de in de buurt van de proefpersonen aanwezige openbare scholen. De hierin aanwezige vertrekken zoals leraarskamer, kamer van het schoolhoofd e.d. leenden zich uitstekend voor ons doel. Dank zij de welwillende medewerking van de betrokken instanties kon van deze ruimten gebruik gemaakt worden.

In het voorgaande werd er reeds op gewezen dat aan het feit dat een proefpersoon op de hoogte is van het doel van een onderzoek, verschillende bezwaren kunnen kleven.

Men staat minder onbevangen tegenover de onderzoeksituatie, beziet de vragen vanuit een bepaald gezichtspunt waardoor er minder spontaan gereageerd wordt.

Voorals de aanwezigheid van provo's en jeugddelinquenten maakte het voor ons ongewenst de proefpersonen in te lichten over de ware aard van het onderzoek. Zij zouden zich hierdoor als aangeklaagden kunnen voelen, als partij in een geding, met alle gevolgen van dien. Daarnaast maakt het kennen van de doelstelling van een onderzoek de vragen doorzichtiger. Men doorziet ze makkelijker, waardoor een deel van hun projectievermogen verloren gaat.

Ook zou men moeten vrezen dat een groot gedeelte van de proefpersonen, met name van de provo's en de jeugddelinquenten, onbereikbaar zou zijn geworden, wanneer het doel van het onderzoek bekend zou zijn.

Men mag nu eenmaal niet aannemen dat de provo's onze argumenten zullen delen wanneer wij stellen dat onbekendheid van de oorzaken van hun afwijkende gedrag vanuit preventief oogpunt een ongewenste situatie inhoudt.

Al deze punten maakten het voor ons noodzakelijk de werkelijke doelstelling van het onderzoek te verbergen. Gezocht werd daarom naar een voor de proefpersonen acceptabel pseudodoel.

Uitgegaan werd hierbij van de volgende punten :

1. Het onderwerp moest zo neutraal mogelijk klinken.
2. Het onderwerp moest zo gekozen zijn, dat de proefpersoon vooral niet het gevoel kon krijgen dat het ons juist om hem te doen was.
3. Het onderwerp moest van dien aard zijn, dat het de gebieden die in de vragenlijst aangesneden worden dekt. Van iedere vraag moest waar gemaakt kunnen worden dat hij verband houdt met dit gefingeerde doel.

Met dit als uitgangspunt werd besloten het onderzoek te brengen als een vrijetijdsbestedingsonderzoek. Als motief ervoor werd opgegeven dat in verband met de invoering van de vrije zaterdag steeds meer

mensen belangstelling krijgen voor een bij hun persoon passende liefhebberij. Dat anderzijds mensen, die met vervroegd pensioen gaan, zich opeens geplaatst zien voor een zee aan vrije tijd, waarmee zij soms niet goed raad weten. Dat dit situaties zijn waar dringend behoefte bestaat aan advies, maar dat men dit pas kan geven wanneer men weet bij welk type mens het best een bepaalde hobby past. Om achter dit laatste te kunnen komen moet men over gegevens kunnen beschikken, moet onderzoek verricht worden. Dit is dan ook de reden waarom wij bij hem aankloppen.

het uitnodigen van de proefpersonen

De laatste vraag waarop nog een antwoord gevonden moest worden luidde: hoe krijgen we de proefpersonen zo ver dat ze hun medewerking willen verlenen aan het onderzoek. Van de leden van de controlegroepen werden in dit opzicht niet veel moeilijkheden verwacht. Anders was dit gesteld met de provo's en de jeugddelinquenten. Voor deze groepen mocht niet aangenomen worden dat zij zomaar warm zouden lopen voor ons onderzoek. Om nu toch van een zo groot mogelijke opkomst verzekerd te kunnen zijn werd de volgende wervingsprocedure ingesteld.

Iedere proefpersoon kreeg een aan hem persoonlijk gerichte brief toegezonden, waarin hem verzocht werd aan een landelijk onderzoek naar de vrijetijdsbesteding van de Nederlander mee te werken. Deze medewerking zou dan inhouden dat hij met een van onze medewerkers op een nader af te spreken tijd en plaats, onder het genot van een kopje koffie enz. een praatje zou houden over zijn hobbies, opleiding, werk en belangstelling. In deze brief werd tevens verwezen naar de komst van een assistent die bij hem langs zou komen om een en ander nader

NEDERLANDS INSTITUUT VOOR SOCIALE WETENSCHAPPEN

Dr.: Prof. Dr. M. Mulder
Hoge Rijdwijk 17, Leiden

No. 959/190

Leiden, 30 Januari 1962

Geachte Heer

Eind Januari zal in verschillende plaatsen in Nederland een aanvang worden gemaakt met een landelijk onderzoek naar de vrijetijdsbesteding van de Nederlander.

Hoewel het voor een grote groep mensen - een groep waartoe U waarschijnlijk ook wel behoort - helemaal geen probleem is hoe zij hun vrije tijd moeten vullen, is dit voor anderen wel het geval. (Met het invoeren van de vrije Zaterdag is dit aantal mensen nog toegenomen.) Het is om deze groep mensen, die nog niet goed raad weten met hun vrije tijd, te kunnen helpen, dat wij bij honderden mensen, verspreid over heel Nederland, aankloppen.

Waarom, zult U zich afvragen. Niet uit nieuwsgierigheid. Ook niet, omdat wij ons willen binnendringen in Uw privé-leven of ons met Uw zaken willen bemoeien. Maar wel, omdat wij uitsluitend langs deze weg de voor ons noodzakelijke gegevens kunnen verzamelen, op grond waarvan wij andere mensen - die hierom gevraagd hebben - een bij hun persoon passende vrijetijdsbesteding of hobby kunnen aanraden.

Het is voor deze groep mensen dat ik mij tot U wend met het dringende verzoek Uw medewerking te verlenen aan dit vrijetijdsbestedingsonderzoek. Deze medewerking zou dan inhouden dat U met een van mijn mensen op een bepaalde, weder af te spreken tijd en plaats, onder het genot van een kopje koffie enz. een praatje houdt over Uw hobby's, opleiding, werk en belangstelling.

Een dezer dagen zal een van mijn medewerkers bij U lange komen om U een en ander nader toe te lichten, en, zo U dat wilt, een afspraak met U te maken.

In de hoop op Uw medewerking te mogen rekenen verblijf ik,

hoogachtend,

(Prof. Dr. M. Mulder)

69/23.1.1962/1/140

FIG. 4. Aan de proefpersonen gerichte uitnodigingsbrief

toe te lichten, en zo hij dat wilde een afspraak met hem te maken (voor tekst van de brief zie figuur 4).

Als briefhoofd werd aangehouden: Nederlands Instituut voor Sociale Wetenschappen. Met opzet werden de namen Instituut voor Sociale Psychologie van de Rijksuniversiteit of Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde vermeden. Gevreesd werd namelijk dat van de woorden psychologie of geneeskunde, wanneer in verband gebracht met onderzoek, een ongunstige werking zou uitgaan. Vandaar dat de voorkeur werd gegeven aan een meer neutraal klinkend briefhoofd.

Enkele dagen nadat de proefpersoon de brief had ontvangen werd hij bezocht door een van onze uitnodigsters. Dit waren speciaal voor dit doel uitgekozen meisjes waarvan de combinatie: vlotheid en doorzettingsvermogen ons deed vermoeden dat zij geschikt zouden zijn voor dit werk. Ook zij waren in de veronderstelling dat het hier om een 'landelijk onderzoek naar de vrijetijdsbesteding van de Nederlander' ging. Om de volgende redenen werd hen de ware doelstelling van het onderzoek niet verteld:

Allereerst zouden zij hierdoor meer onbevangen tegenover de uit te nodigen proefpersonen komen te staan.

Daarnaast zouden ze het gefingeerde doel beter en met meer overtuiging kunnen brengen wanneer zij meenden dat dit het echte doel was. Tenslotte werd hierdoor voorkomen dat zij door zich te verspreken zichzelf en het onderzoek in gevaar zouden brengen.

Via rollenspellen, waarbij de onderzoeker voor de uit te nodigen proefpersoon speelde, werden zij voorbereid op hun werk.

In totaal is gewerkt met drie uitnodigsters. Een van hen moest reeds vrij spoedig teruggetrokken worden omdat zij niet opgewassen bleek te zijn tegen het werk.

Gewapend met een lijst met namen en adressen van de proefpersonen en een zak met rijksdaalders gingen de uitnodigsters op pad. De lijst en het geld hadden behalve de voor de hand liggende functie nog een speciaal doel. Voor zijn medewerking aan het onderzoek kreeg de proefpersoon een rijksdaalder. Deze kreeg hij echter niet na afloop van het interview, maar vooraf, en wel op het moment dat hij de uitnodigster de toezegging deed dat hij mee zou werken aan het onderzoek. Omdat de uitnodigster weer verantwoording af moest

leggen voor de rijksdaalders die zij meekreeg vroeg zij de proefpersoon zijn toezegging te bevestigen door achter zijn naam op de lijst zijn handtekening te plaatsen. Deze procedure had de volgende voordelen. Aan de handtekeningen konden nieuw te benaderen proefpersonen zien dat ook anderen hun medewerking wilden verlenen. Het belangrijkste was echter wel dat zijn handtekening, maar vooral de van tevoren ontvangen rijksdaalder, het de proefpersoon aanmerkelijk moeilijker maakte zijn gedane toezegging niet na te komen. Door het geld te accepteren was de weg terug, voor de proefpersoon, voor een groot deel afgesneden.

Weigerde een proefpersoon mee te doen, dan werd hij nog eens bezocht door de andere uitnodigster. Slaagde ook deze er niet in de proefpersoon over te halen dan werd via de interviewers nog een laatste poging aangewend. Zij bezochten de proefpersonen en probeerden via een overrompelingstactiek, – er stond al een taxi voor de deur te wachten – alsnog de proefpersoon mee te krijgen naar de ‘school’ waar het interview zou worden gehouden.

Wanneer een proefpersoon wel beloofd had te zullen komen, maar op het afgesproken tijdstip niet op was komen dagen, dan werd hij opnieuw bezocht door de uitnodigsters. Deze probeerden dan weer een nieuwe afspraak met hem te maken. Lukte dit dan kreeg de proefpersoon nog een brief toegestuurd waarin de hoop uitgesproken werd dat hij dit keer wel in staat zou zijn op het afgesproken tijdstip aanwezig te zijn.

Dit uitnodigen van de proefpersonen is met name voor de uitnodigsters een zwaar karwei geweest. Scheldpartijen en dreigementen zijn hierbij geen uitzondering geweest. Dat deze actie een succes is geworden is dan ook uitsluitend aan hen te danken. Onverstoorbaar, de jongens tot in café of cafetaria vervolgend, wisten zij hen het gevoel bij te brengen dat weigeren toch geen zin had.

De resultaten van deze wijze van werven van de proefpersonen staan vermeld in tabel 3.

In totaal weigerden dus 7 van de 141 benaderde proefpersonen hun medewerking te verlenen aan ons onderzoek. De tabel laat zien dat dit aantal vrijwel gelijk verdeeld is over de vier groepen. De weigeraars kunnen dus niet een systematische vertekening van het materiaal veroorzaakt hebben.

TABEL 3. *Opkomstcijfers per groep*

	Aantal benaderd	Aantal weigeringen	Aantal opgekomen	Opkomstpercentage
Provo's	31	1	30	96
Criminelen	37	2	35	94
Controle I ¹	37	2	35	94
Controle II ²	36	2	34	94
Totaal	141	7	134	95

¹ Controle I : hier kwamen de jongens uit dezelfde buurt als de provo's

Controle II: hier kwamen de jongens uit een qua milieu vergelijkbare buurt.

Tabel 4 toont ons het aantal afspraken dat per groep gemaakt moest worden alvorens dit opkomstpercentage bereikt werd. In deze tabel is tevens opgenomen het aantal weigeringen in eerste instantie en het uiteindelijke aantal definitieve weigeringen.

TABEL 4. *Aantal afspraken en weigeringen per groep*

	Aantal opgekomen	Aantal gemaakte afspraken	Oorspronkelijke aantal weigeringen	Uiteindelijke aantal weigeringen
Provo's	30	55	2	1
Criminelen	35	44	9	2
Controle I	35	37	7	2
Controle II	34	37	8	2

Het aantal proefpersonen dat een of meer malen een gemaakte afspraak niet nakomt luidt per groep:

Provo's	14 van de 30	Controle I	2 van de 35
Criminelen	6 van de 35	Controle II	3 van de 34

Deze tabellen illustreren duidelijk wat ook verwacht mocht worden. Vooral het uitnodigen van de provo's en de jeugddelinquenten heeft moeite gekost. Voor ongeveer de helft van de provo's geldt dat er gemiddeld ongeveer 3 afspraken nodig waren alvorens zij geïnterviewd konden worden.

DE BEVORDERING VAN DE UITEINDELIJKE VERGELIJKBAARHEID
VAN DE GROEPEN

Bij het uitnodigen werd uitgegaan van zorgvuldig geselecteerde steekproeven. Het was nu van groot belang dat de groepen *uiteindelijk* geïnterviewde proefpersonen ook nog vergelijkbaar waren. Daarom werd tijdens deze uitnodigingsperiode voortdurend bijgehouden hoe het stond met deze vergelijkbaarheid. Ontmoetingen werden georganiseerd met de uitnodigsters, waarin hun aandacht nog eens extra gevestigd werd op bepaalde proefpersonen, die, teneinde het verstoorte evenwicht te kunnen herstellen, beslist uitgenodigd moesten worden. Die proefpersonen die niet via onze meisjes bereikt konden worden, werden tot slot door de interviewers benaderd. Deze moesten dus in laatste instantie proberen de ontbrekende proefpersonen mee te krijgen voor een interview. Nog in een vrij groot aantal van de resterende gevallen leverde de hierbij gebruikte overrompelingstactiek succes op.

In hoeverre wij er via deze maatregelen in geslaagd zijn te bewerkstelligen dat de groepen uiteindelijk geïnterviewde proefpersonen ook nog gelijkwaardig zijn laten de tabellen 5 en 6 zien.

TABEL 5. *Leeftijdsstructuur*

	15 jaar	16	17	18	19	20	21	22	Totaal
Provo's	4	6	8	6	3	2	1	0	30
Criminelen	4	7	8	7	4	3	1	1	35
Controle I	6	6	8	8	3	2	1	1	35
Controle II	5	7	8	7	4	1	1	1	34

TABEL 6. *Beroepenoverzicht proefpersonen*

	Ongeschoold	Geoefend	Geschoold	Kantoor- winkel	Scholier	Totaal
Provo's	4	6	10	3	7	30
Criminelen	6	6	11	5	7	35
Controle I	6	6	10	3	10	35
Controle II	5	6	9	4	10	34

Tabel 6 toont dat de controlegroepen naar verhouding iets meer scholieren tellen dan de criminelen. Dit grotere aantal scholieren schuilt voornamelijk in de 15-jarigen. De schoolgeschiedenis van hen – allen hebben reeds bij het voortgezet onderwijs minstens eenmaal een klas gedoubleerd – wijst er niet op dat we hier met een selecte groep te doen hebben.

TABEL 7. *Beroep vader van de proefpersoon*

	Onge- schoold	Geoef.	Geschoold	Kantoor- en winkel	Leiding- gevend	Zelf- standig	Totaal
Provo's	8	4	10	3	1	2	28
Criminelen	8	6	10	4	3	2	33
Controle I	10	5	11	4	2	1	33
Controle II	10	5	10	4	2	1	32

Het totaal klopt niet met het aantal proefpersonen per groep omdat bij de proefpersonen waarvan de vader overleden is het beroep niet opgenomen werd.

TABEL 8. *Gezinsvolledigheid*

	Vader overleden	Ouders gescheiden
Provo's	2	1
Criminelen	2	1
Controle I	2	2
Controle II	2	1

TABEL 9. *Gezinsgrootte*

Aantal personen per gezin	3	4	5	6	7	8	9	10 of meer	Totaal
Provo's	1	8	8	6	5	0	1	1	30
Criminelen	2	8	9	6	6	2	1	1	35
Controle I	2	9	8	6	5	2	2	1	35
Controle II	1	10	7	8	5	2	0	1	34

Mag men op grond van bovenstaande gegevens concluderen dat onze onderzoeksgroepen gelijkwaardig zijn? Het matchen van groepen is steeds een betrekkelijke zaak. Alleen in geval van identieke tweelingen kan men zeker zijn met gelijke partijen te doen te hebben.

Perfectionistisch redenerend kan men stellen dat bijvoorbeeld een overeenkomstige beroepenverdeling nog geen garantie is dat de verschillende groepen gelijkwaardig zijn voor wat betreft het soort werk dat de proefpersonen verrichten. Leerling-monteur in de ene garage kan immers heel wat anders betekenen dan leerling-monteur in een ander bedrijf. Dit zou dan betekenen dat men bij het matchen van de groepen zou moeten zoeken naar iemand met hetzelfde beroep als een bepaalde provo, die in hetzelfde bedrijf werkt en dan eigenlijk nog op dezelfde afdeling.

In de praktijk is het samenstellen van controlegroepen steeds het zoeken naar een aanvaardbaar compromis. Gelijkwaardig zijn dan groepen wanneer niet aangenomen mag worden dat eventueel te vinden verschillen tussen groepen terug te voeren zijn tot het verschil in samenstelling van de onderzoeksgroepen. Op grond van bovenstaande tabellen menen wij te mogen zeggen dat in deze zin in ons onderzoek gelijkwaardige groepen gerealiseerd zijn.

de wijze van bewerken van de uitkomsten van het interview

UITGANGSHYPOTHESE

In deel III zal per vraaggebied worden nagegaan in hoeverre er verschillen bestaan tussen de scores van de jongens uit de controlegroep, de provo's en de criminelen.

Voor deze toetsingsprocedure zal uitgegaan worden van de uitspraak van Kaiser (1959, pag. 126) dat:

„... man sich den soziologischen Ort der Jugendausschreitungen generell *zwischen* den Polen des normgemässen und angepassten Verhaltens einerseits und des hochgradig verwehrten oder echt kriminellen Tuns andererseits vorzustellen haben.“

In termen van dit onderzoek wil dit dus zeggen, dat voor het door ons verzamelde materiaal verwacht wordt dat de scores van de provo's zullen liggen tussen die van de controlegroep en die van de jeugd-delinquenten. Dat, om een voorbeeld te geven, hun instelling tegenover werk en ouderlijk huis *minder goed* is dan die van de controlegroep, maar *beter* dan die van de criminelen; dat zij ongunstiger den-

ken over onze maatschappij dan de controlegroep, maar weer niet zo ongunstig als de criminelen, enz.

In dit onderzoek zal Kaisers hypothese echter niet als een eenheid getoetst worden. Voor ons doel zal de hypothese, dat de scores van de provo's liggen tussen die van de jongens uit de controlegroep en die van de jeugdcriminelen, gesplitst worden in drie afzonderlijke hypothesen en wel:

1. Op variabelen waarvan verwacht mag worden, dat de criminelen laag scoren, zullen de provo's lager scoren dan de jongens uit de controlegroep, en omgekeerd.
2. Op variabelen waarvan verwacht mag worden dat de criminelen laag scoren, zullen zij lager scoren dan de jongens uit de controlegroep, en omgekeerd.
3. Op variabelen waarvan verwacht mag worden dat de criminelen laag scoren, zullen de provo's minder laag scoren dan de criminelen en omgekeerd.

Deze drie werkhypothesen berusten op het bekend zijn van de richting waarin de criminelen zullen scoren. Voor al die gevallen waarin niet duidelijk vast staat in welk opzicht de scores van de criminelen zullen verschillen van die van de jongens uit de controlegroep, zal er tussen de onderzoeksgroepen *tweezijdig* getoetst worden.

DE TOETSINGSTECHNIKEN

Tenzij anders vermeld zal hier steeds gewerkt worden met twee statistische toetsen. In het geval dat er sprake is van groepsgemiddelden zal de t-toets gebruikt worden.

Wanneer de groepsscores gepresenteerd zijn in de vorm van een percentage zal op de hierbij horende aantallen de χ^2 worden toegepast.

Voor alle gemiddelden geldt dat de waarden kunnen variëren van 0 tot 10. Het materiaal is steeds zo gepresenteerd dat hoe hoger het gemiddelde is, hoe meer het betrokken punt van toepassing is.

WAT BETEKENT STATISTISCH SIGNIFICANT?

Met behulp van de bovengenoemde toetsingstechnieken zal een uit-

spraak gedaan worden over de vraag of gevonden verschillen tussen de onderzoeksgroepen statistisch significant zijn. Wat houdt dit laatste nu in? We spreken van statistisch significant zijn van verschillen wanneer de kans dat het gevonden verschil (of eventuele grotere verschillen) op toeval berust kleiner is dan een bepaalde waarde. Deze waarde noemt men de P-waarde. De P-waarden geven de grootte van de kans aan dat men volgens toeval een dergelijk verschil zou vinden wanneer de populaties waaruit de groepen afkomstig zijn in feite niet zouden verschillen. Een P-waarde van .01 wil daarbij zeggen dat wanneer de groepen inderdaad niet zouden verschillen, en beide steekproeven dus uit hetzelfde universum afkomstig zijn, men volgens toeval een op de 100 keer een dergelijk verschil (of een nog groter) zou aantreffen. Hoe kleiner de P-waarde is, hoe minder waarschijnlijk het is dat het gevonden verschil op toeval berust.

In dit onderzoek zullen de P-waarden slechts vermeld worden wanneer zij kleiner zijn dan .10.

HET SAMENVOEGEN VAN DE BEIDE CONTROLEGROEPEN

Zoals reeds gesteld werd, is er in deze studie gewerkt met twee controlegroepen. Controlegroep II diende om na te gaan of de overwegend uit een minder goed bekend staande buurt afkomstige jongens uit controlegroep I wel als representatief beschouwd konden worden voor jongens die geen provogedragingen aan de dag leggen.

Om een antwoord op deze vraag te krijgen werden door het Rekencentrum te Leiden 167 'variabelen' nader bewerkt. In slechts 9 van de 167 gevallen wees de uitgevoerde t-toets op een significant verschil (op 5%-niveau, tweezijdig) tussen deze beide groepen. Dit aantal wijkt niet noemenswaard af van de ruim 8 die wij hier volgens toeval hadden mogen verwachten.

Ook de tekentoets werd op dit materiaal toegepast. Uitgegaan werd hierbij van de verwachting dat de scores van controlegroep I dichter bij die van de provo's zouden liggen dan de overeenkomstige scores van de jongens uit controlegroep II. Ook dit bleek niet zo te zijn.

Op grond van deze bevindingen werd uit praktische overwegingen besloten voor de verdere bewerking van het materiaal de beide controlegroepen samen te nemen.

DEEL III

de resultaten van het
interview

de resultaten van het interview

In het navolgende zal per vraaggebied nagegaan worden in hoeverre er verschillen bestaan tussen de drie in ons onderzoek betrokken groepen. De scores van de jongens uit de controlegroep, de provo's en de criminelen zullen hiertoe onderling vergeleken worden. Een uitzondering hierop vormen de achtergrondgegevens. Hierbij komen punten aan de orde als: leeftijd, eigen beroep, beroep vader e.d. Het merendeel van deze variabelen heeft als uitgangspunt gediend voor het samenstellen van de controlegroepen en de groep criminelen. Vergelijken heeft daar dus geen zin meer. Vandaar dan ook dat bij het presenteren van deze achtergrondgegevens volstaan zal worden met het vermelden van de gegevens van de provo's.

ACHTERGRONDGEGEVENS

Leeftijd: Zoals uit tabel 10 blijkt loopt de leeftijd van de provo's van 15 tot 21 jaar.

TABEL 10. *Leeftijdsverdeling provo's*

	15 jaar	16	17	18	19	20	21
Aantal provo's per leeftijds-groep	4	6	8	6	3	2	1

Gemiddeld is de provo ruim 17 jaar. Voor het merendeel van hen geldt dat hun leeftijd tussen de 16 en de 18 ligt. In dit opzicht bestaat er grote overeenkomst in de resultaten van de verschillende onderzoekers. Ook Holmberg, Bondy c.s. en Kaiser kwamen tot deze conclusie¹.

Opleiding: Een overzicht van de schoolgeschiedenis van de provo's wordt in tabel 11 gegeven.

TABEL 11. *Overzicht schoolgeschiedenis provo's*

	Aantal	Diploma	Nog op school
Buitengewoon lager onderwijs	2	0	—
Lager en voortgezet lager onderwijs	15	10	—
Meer dan een jaar uitgebreid lager onderwijs	5	1	2
Eén of meer jaar lager technisch onderwijs	6	0	3
Eén of meer jaar vakonderwijs	2	0	2
Totaal	30	11	7

Het interpreteren van deze cijfers is niet eenvoudig. Ofschoon er wel statistieken bestaan van het aantal mensen dat geen lager onderwijs genoten heeft e.d. zijn die getallen voor ons doel niet bruikbaar. Deze statistieken zijn immers gebaseerd op een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking. De provo's komen echter, zoals nog blijken zal, overwegend uit de lagere milieu's. Daar het milieu van invloed is op de schoolgeschiedenis kan vergelijken hier slechts onder het nodige voorbehoud plaatsvinden.

¹ Voor een overzichtstabel zie: G. Kaiser, *Randalierende Jugend*, 1959, pag. 132.

Opvallend is dan, dat de schoolgeschiedenis van de provo's in de sfeer blijft van het 'lager' onderwijs. Ofschoon b.v. uit statistieken van het CBS² blijkt dat 17% van de jongens die de lagere school bezoeken naar het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs gaan (v.h.m.o.), bedraagt het overeenkomstige aantal bij de provo's slechts 3%³. Ook het aantal dat na de lagere school naar de u.l.o. gaat is laag vergeleken met dat van de totale bevolking (20% in onze groep vergeleken met 31% voor de totale bevolking).⁴

Daarnaast blijkt uit tabel 11 dat er geen provo's zijn die middelbaar technisch onderwijs volgen, naar de kweekschool gaan e.d.

Tenslotte valt hier nog het grote aantal provo's op dat niet met goed gevolg de lagere school heeft doorlopen.

Bij elkaar genomen zou in deze punten een bevestiging kunnen schuilen van wat door Kaiser (1959, pag. 147) en Holmberg (1957, pag. 276) geconstateerd werd, nl. dat de intellectuele capaciteiten van de provo beneden het gemiddelde liggen.

Tevens laat tabel 11 zien dat 7 van de 30 provo's nog op school zitten. Zoals uit het hierna volgende staatje blijkt is dit aantal beduidend lager dan men op grond van hun leeftijdsverdeling zou mogen verwachten.

Combineert men de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek over het percentage jongens per leeftijd dat volledig dagonderwijs volgt⁵ met de leeftijdsopbouw van de provo's, dan kan men uit deze beide gegevens afleiden hoeveel provo's op grond van deze algemene statistiek nog onderwijs zouden moeten volgen. Een dergelijke tabel komt er dan als volgt uit te zien (tabel 12).

Uit deze tabel blijkt dus dat op grond van hun leeftijdsverdeling 13,37 provo's nog dagonderwijs zouden moeten volgen. Voor onze groep is dit echter nog maar bij 7 provo's het geval. Ook dit zou erop kunnen wijzen dat het begaafdheidsniveau van deze jongens beneden het gemiddelde ligt.

² Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek van het gewoon en voortgezet lager onderwijs, 1962.

³ Daar deze proefpersoon na de eerste klas gedoubleerd te hebben is gaan werken, is hij niet afzonderlijk in tabel 11 opgenomen. Hij is daar gerekend tot de proefpersonen die uitsluitend lager onderwijs hebben genoten.

⁴ Als 2.

⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek: statistiek van het gewoon en voortgezet lager onderwijs, 1962.

TABEL 12. *Theoretische verdeling van het aantal provo's per leeftijdsgroep dat dagonderwijs zou moeten volgen*

Hiervan volgt op de totale bevolking dagonderwijs	Leeftijdverdeling provo's	Hiervan zou dagonderwijs moeten volgen
15 jaar 72%	4	2,88
16 „ 61%	6	3,66
17 „ 48%	8	3,84
18 „ 33%	6	1,98
19 „ 21%	3	0,63
20 „ 14%	2	0,28
21 „ 10%	1	0,10
Totaal	30	13,37

Dat het aantal scholieren onder de provo's aan de lage kant is blijkt ook uit de onderzoeken van Bondy c.s. (1957, pag. 55), Kaiser (1959, pag. 149), en Seelmann (1957, pag. 7).

Seelmann stelt dat het ontbreken van scholieren onder de gearresteerde Halbstarken in München gezocht moet worden in het feit dat zij te slim zijn om zich te laten pakken (1957, pag. 7). Kaiser (1959, pag. 148) meent daarentegen dat er onder de Halbstarken minder scholieren voorkomen omdat een schoolopleiding genoten hebben en je halbstark gedragen elkaar uitsluiten. Dat de slimheid van de scholieren onder de Halbstarken niet zo ver gaat dat zij nooit gearresteerd worden blijkt wel uit verschillende van de hiervoor genoemde onderzoeken. Ook is het de vraag of het wel zozeer dit slim-zijn van de scholieren is dat hun aan de greep van de politie doet ontkomen. Het is niet ondenkbaar dat selectieve arrestatie van de kant van de politie hiermede een rol speelt. Ook de politie meent immers een beeld te hebben van wie nu de raddraaiers zijn. Dit kan onwillekeurig doorwerken op het moment dat tot arrestaties wordt overgegaan. Niet alleen het gedrag van de jongens wordt dan doorslaggevend, maar tevens hun uiterlijk, kleding e.d.

Op dit punt zal nog nader ingegaan worden. Dat selectieve arrestatie en eventuele grotere slimheid van de scholieren niet voldoende zijn om dit kleine aantal scholieren onder de provo's te verklaren

blijkt wel uit ons onderzoek. Ook hier is het percentage provo's dat nog onderwijs volgt kleiner dan men op grond van hun leeftijdsverdeling zou mogen verwachten. Gezien de gevolgde wervingsprocedure (het uitdelen van pakjes sigaretten aan jongens die op een of andere wijze actief aan de ongeregelde deelnamen) kunnen slimheid ten opzichte van de politie en selectieve arrestatie hier geen rol gespeeld hebben. Het feit echter dat in onze groep het percentage scholieren hoger is dan dat van andere onderzoeken zou mogelijk op het werkzaam zijn van deze factoren kunnen wijzen.

Beroep: De beroepenverdeling van de provo's is weergegeven in tabel 13.

TABEL 13. *Overzicht van de door de provo's uitgeoefende beroepen*

	Ongeschoold	Geoefend	Geschoold	Kantoor- en winkelpersoneel	Totaal
Aantal	4	6	10	3	23

Uit deze tabel kan men zien dat 20 van de 23 provo's die reeds van school af zijn in loondienst zijn. Dit komt neer op 87%. Het overeenkomstige percentage voor de werkende bevolking in Nederland tussen 14 en 21 jaar bedraagt 76%. Hieruit blijkt dus dat het percentage arbeiders onder de provo's groter is dan men op grond van hun aantal in de bevolking zou mogen verwachten.

Ook Kaiser (1959, pag. 149 en 150) en het Unescorapport (1958, pag. 40) kwamen tot deze conclusie. Dit resultaat, samen met het te geringe percentage scholieren onder de provo's is in strijd met de uitspraak van Bondy c.s. (1957, pag. 55), dat de Halbstarken niet uit een bepaalde socio-economische bevolkingsgroep afkomstig zijn.

Beroep vader: In tabel 14 wordt een overzicht gegeven van de beroepen van de vaders van de provo's. Van twee provo's werd het beroep van de vader achterwege gelaten, omdat deze niet meer in leven was. Het totaal bedraagt hierdoor niet meer 30, maar 28.

TABEL 14. *Beroep vader*

	Onge- schoold	Geoefend	Geschoold	Kantoor en winkel	Leiding- gevend	Zelf- standig	Totaal
Aantal	8	4	10	3	1	2	28

Uit deze tabel blijkt dat voor 22 van de 28 vaders van de provo's geldt dat zij in loondienst zijn. Dit komt neer op een percentage van ruim 78%. Voor de totale werkende bevolking boven de 24 jaar bedraagt dit percentage slechts 53%. Hieruit volgt dus dat de provo's overwegend uit de arbeidende klasse afkomstig zijn. Soortgelijke bevindingen kan men aantreffen bij Holmberg (1957, pag. 274) en Kaiser (1959, pag. 137).

SAMENVATTING

In het voorgaande werd, om een globale indruk te kunnen krijgen van de provo's als groep, ingegaan op punten als: leeftijd, opleiding, beroep van de provo's en het beroep van hun vader. Het bleek dat er met betrekking tot deze punten een grote overeenkomst bestaat tussen onze uitkomsten en de resultaten van andere onderzoekers.

Samenvattend kan gesteld worden dat de provo's overwegend tot de 16- tot 18-jarigen behoren, dat de opleiding die zij gevolgd hebben voornamelijk in de sfeer van het 'lager' onderwijs ligt, dat onder hen het aantal scholieren aan de lage kant is, dat van de provo's die reeds werken het merendeel tot de arbeiders gerekend moet worden en dat zij voornamelijk uit de lagere sociaal-economische bevolkingsgroepen afkomstig zijn.

Tenslotte is in ons materiaal een ondersteuning aanwezig voor Kaisers uitspraak dat de begaafdheid van de provo's onder het gemiddelde ligt.

ouderlijk huis

GEZINSGROOTTE

In tabel 15 wordt een overzicht gegeven van het percentage provo's dat uit gezinnen met 1, 2, 3 en meer kinderen afkomstig is. Daaronder vindt men het overeenkomstige percentage voor de hele Nederlandse bevolking.

TABEL 15. *Aantal kinderen in de gezinnen waaruit de provo's afkomstig zijn*

	1 kind	2	3	4	5	6	7	8	9 of meer	Totaal
Provo's	3,3%	26,7	23,3	20,0	16,7	3,3	3,3	3,3	0%	99,9%
Nederlandse bevolking ¹	23,9%	21,3	12,5	7,0	3,8	2,1	1,2	0,7	0,8%	73,3% ²

¹ Gegevens gebaseerd op de volkstelling van 1960. Ontleend aan het CBS.

² Dit percentage is niet 100 omdat in deze tabel het percentage gezinnen zonder kinderen niet opgenomen is. Voor Nederland bedraagt dit 26,6%. Andere verschillen zijn afrondingsverschillen.

Uit deze tabel blijkt duidelijk dat de provo's overwegend uit grotere gezinnen afkomstig zijn. Op zich is dit niet zo verbazingwekkend. Er werd immers reeds gevonden dat de provo's als groep voornamelijk uit de lagere sociale milieu's afkomstig zijn. Het is bekend dat de gemiddelde gezinsgrootte hier hoger is dan het overeenkomstige cijfer voor de totale Nederlandse bevolking. Wel is het interessant dit gegeven te relateren aan de *behuizing* van de provo's. Verschillende auteurs, zoals Muchow (1956, pag. 444), Kaiser (1959, pag. 171), Krantz en Vercrujssse (1959, pag. 150) leggen verband tussen een ongunstige woonsituatie en provogedrag. Het niet hebben van een eigen kamer zou de jongens de straat op drijven, met alle gevolgen van dien.

Tabel 16 geeft een overzicht van het beschikbare aantal woonvertrekken per gezin voor provo's en controlegroep en tevens het overeenkomstige percentage voor alle huishoudens in Nederland.

TABEL 16. *Woonsituatie van de provo's*

Beschikbaar aantal vertrekken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 of meer	Totaal
Provo's	0%	0	13,3	63,3	13,3	6,7	3,3	0	0	0	% 99,9%
Controlegroep	0%	0	13,4	70,2	9,0	6,0	3,0	1,5	0	0	% 103,1%
Totale bevolking	0,6%	3,8	11,4	19,8	32,2	20,5	8,0	2,3	0,8	0,5%	99,9%

Combineren wij de gegevens uit deze tabel met de conclusie getrokken op grond van tabel 15, dan blijkt het volgende. Hoewel voor de provo's als groep geldt dat zij uit grotere gezinnen afkomstig zijn, op grond waarvan men zou verwachten dat zij in gemiddeld grotere huizen wonen, is de woonsituatie voor hen, vergeleken met die van de Nederlandse bevolking, vrijwel over de hele linie ongunstiger. Dit zou erop kunnen wijzen dat slechte behuizing inderdaad samengaat met provocisme. Vergelijken wij echter de woonsituatie van de provo's met die van de door ons gebruikte controlegroep, dan blijkt dat in dit opzicht tussen deze groepen geen verschil bestaat. Met andere woor-

den: ook voor de door ons gebruikte groep van niet-provo's geldt dat hun behuizing aanmerkelijk slechter is dan die van de totale bevolking. Dit houdt in dat de slechte woonsituatie geen verklaring kan zijn voor het provogedrag.

Ook Holmberg (1957, pag. 275) vond dat er in dit opzicht geen verschil was tussen zijn relgroep en de door hem gebruikte controle-groep.

HET HEBBEN VAN EEN EIGEN KAMER

Het klein-behuisd-zijn hoeft niet altijd ten koste van de woonruimte van de proefpersoon te gaan. Het is daarom van belang om na te gaan welk percentage van de proefpersonen uit de verschillende onderzoeksgroepen een *eigen kamer* heeft. Voor de provo's was dit bij 47% van de jongens het geval. In de controlegroep bleek 52% van de proefpersonen in het bezit te zijn van een eigen kamer. Ook in dit opzicht bestaat er dus geen verschil tussen beide groepen.

De woonsituatie is dus voor beide groepen gelijk. Dat er, zoals nog zal blijken, desondanks een verschil bestaat tussen beide groepen in de hoeveelheid vrije tijd die op straat wordt doorgebracht is veelbetekend. Het wijst er op dat andere factoren dan behuizing verantwoordelijk zijn voor dit de straat op gaan!

GEZINSONVOLLEDIGHEID

Deze kan op verschillende wijzen veroorzaakt zijn. Vader of moeder kan overleden zijn of de ouders kunnen gescheiden zijn. Hoe de situatie er voor de provo's uitzag toont tabel 17.

TABEL 17. *Gegevens over de gezinsonvolledigheid*

	Een van beide ouders overleden	Ouders gescheiden
Provo's	6,7%	3,3%
Totale bevolking ¹	8 %	3-4%

¹ Gegevens gebaseerd op de volkstelling van 1960, ontleend aan het C.B.S.

Deze tabel laat duidelijk zien dat de provo's hier geen afwijkende positie innemen.

Wat betreft het overleden zijn van een of beide ouders zijn deze resultaten nagenoeg gelijk aan wat Kaiser (1959, pag. 141) en Bondy vonden. Het percentage gescheiden ouders in hun onderzoekgroep is echter hoger dan dat voor de totale bevolking. In ons materiaal was slechts één provo aanwezig waarvan de ouders gescheiden waren.

Wanneer gezinsonvolledigheid als mogelijke 'oorzaak' van het provogedrag wordt genoemd, dan is dit omdat men meent dat het ontbreken van een vader of moeder van invloed is op de wijze waarop het kind zal opgroeien. De ouders kunnen echter ook op een minder absolute manier afwezig zijn. Men kan hier denken aan 'onvolledigheid' van het gezin doordat vader in verband met zijn werk veel weg is, of omdat moeder werkt.

In de literatuur is veel aandacht besteed aan dit punt. Zo blijkt uit het verslag van het negende congres van de International Union for Child Welfare dat in de rapporten van verschillende aan dit congres deelnemende landen, gewezen wordt op de ongunstige invloed van het werken van de moeder¹. Holmberg (1957, pag. 275) vindt echter in dit opzicht geen verschil tussen relgroep en controlegroep. Ook Kaiser (1959, pag. 139) constateert dat het aantal werkende moeders onder de Halbstarken niet alarmerend hoog is.

In ons onderzoek was het percentage werkende moeders als volgt over de verschillende groepen verdeeld:

Controlegroep:	30,4
Provo's:	23,3
Criminelen:	57,1

Hieruit blijkt dat het percentage werkende moeders in de provo-groep zelfs lager is dan dat van de controlegroep!

Opvallend is het hoge percentage moeders van criminelen dat werkt. Het aantal werkende moeders is hier significant hoger dan dat van de groep provo's en de controlegroep. De berekende χ^2 -en zijn respectievelijk -2.51 en -2.42, hetgeen correspondeert met p-waarden van achtereenvolgens .006 en .008.

¹ Zie G. Rose: *International Child Welfare Review*, 1961, pag. 248.

Ook aan het afwezig zijn van de vader in verband met zijn werk wordt in de literatuur aandacht geschonken. Zo wijst Mik op de invloed van het afwezig zijn van de vader, hetzij door het werkzaam zijn in een continuebedrijf, of wegens het bekleden van functies die veel reizen, commissie- en vergaderwerk met zich brengen². In voorgaande onderzoeken werd deze variabele niet nader onderzocht.

De in ons onderzoek gestelde vraag in hoeverre vader in verband met zijn werk veel weg was, gaf voor de verschillende groepen het volgende beeld te zien (tabel 18):

TABEL 18. *Afwezigheid van de vader in verband met zijn werk*

Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant					
Contr.	Crim.	Provo's	Co-Crim.		Co-Provo's		Crim.-Provo's	
(N=62)	(N=32)	(N=27)	Ja-Nee/P-waarde	Ja-Nee/P-waarde	Ja-Nee/P-waarde	Ja-Nee/P-waarde	Ja-Nee/P-waarde	Ja-Nee/P-waarde
3,11	3,44	4,26	Nee	-	Ja	.06	Nee	-

Het antwoord werd gegeven door middel van een streepje op een 10 cm-schaal; hoe hoger de score, hoe meer vader weg is.

Deze tabel laat zien dat (althans voor het gevoel van de betrokken proefpersonen) de vaders van de provo's gemiddeld meer weg zijn in verband met hun werk dan de vaders van de proefpersonen uit de controlegroep. Hierin schuilt dus een bevestiging van Miks uitspraak.

DE PLAATS IN DE KINDERRIJ

Kaiser meent op grond van zijn materiaal waarde te moeten hechten aan de plaats die de proefpersoon in de kinderrij inneemt. Voor zijn onderzoeksgroep vond hij namelijk dat een groot deel van de Halbstarken òf tot de eerstgeborenen òf tot de laatstgeborenen in het gezin behoorden.

Hij verbindt hieraan de volgende theorie. Door de nieuwe gezinsuitbreiding verliest de 'oudste' zijn positie van enig kind. Liefde en

² G. Mik: *Onze nozems*, pag. 23 e.v.

zorg van de moeder zouden zich nu voornamelijk op de nieuwkomer richten.

Het hierdoor moeten ontberen van moederliefde zou tot agressie leiden.

Het grotere aantal jongste kinderen zou samenhangen met het feit dat deze groep doorgaans meer verwend wordt en minder strak wordt gehouden dan zijn voorgangers (Kaiser, 1959, pag. 145 en 146).

Voor de beoordeling van deze theorie zijn twee punten van belang. Allereerst moet men weten of het juist is dat het aantal eerstgeborenen en laatstgeborenen groter is dan dat wat men volgens toeval zou mogen verwachten. Daarnaast moet men bedenken dat wanneer dit inderdaad het geval is alleen nog maar gevonden is dat er een verband bestaat tussen plaats in de kinderrij en provogedrag. Kaisers theorie is dan een poging om dit verband te verklaren, maar het spreekt vanzelf dat dit niet de enige, mogelijke verklaring is. Men zou bijvoorbeeld ook als volgt kunnen redeneren: de adolescentie is de overgang tussen puberteit en volwassenheid. In deze periode is de jongeling sterk geïnteresseerd in wat hem tot volwassene kan stemmen. Oudere broers hebben deze status van volwassenheid reeds bereikt of zijn hier minder ver van af. Hun mening en de wijze waarop zij zich gedragen kunnen daarom voor hem een leidraad zijn. Nu hebben wij reeds kunnen zien dat provocisme voornamelijk een aanleggenheid is van 16- tot 18-jarigen. Heeft nu een provo oudere broers dan is de kans dus groot dat deze niet meer aan dit soort gedragingen meedoen. Hun ouder-zijn zou ertoe kunnen leiden dat ze dit 'halbstarkengedoe' maar een kinderachtig geheel vinden, iets wat zij voor de jongere broer niet onder stoelen of banken steken. Met andere woorden: van de aanwezigheid van oudere broers die op grond van hun leeftijd geen belangstelling meer hebben voor provogedragingen zou een remmende werking uit kunnen gaan. Volgens deze theorie zou men moeten verwachten dat het aantal oudste kinderen groter is dan men volgens toeval zou mogen verwachten (bij hen ontbreekt de remmende werking van de oudere broer). Omgekeerd zou het aantal jongste kinderen naar verhouding laag moeten zijn. Dit laatste zou echter in strijd zijn met Kaisers bevinding dat het aantal jongsten onder de Halbstarcken naar verhouding in tegendeel hoog is.

In hoeverre zijn nu Kaisers conclusies juist? Op pagina 146 stelt Kaiser dat het aantal oudsten, jongsten en enige kinderen in zijn materiaal bijna 75% bedraagt. Is dit nu naar verhouding veel of weinig? Om een antwoord op deze vraag te kunnen geven behoeft men ons inziens niet de weg te volgen die Kaiser inslaat, nl. vergelijken van deze percentages van het aantal oudste kinderen, jongsten e.d. met de overeenkomstige percentages voor de totale bevolking. Of deze percentages hoog zijn kan men bepalen door bijvoorbeeld het daadwerkelijk gevonden aantal oudsten onder de Halbstarken te vergelijken met het aantal theoretisch (op grond van toeval) te verwachten oudsten enz. Om dit laatste te kunnen berekenen moet men de frequentieverdeling van het aantal kinderen per gezin kennen. Ik ben dr. Kaiser er zeer erkentelijk voor dat hij mij dit niet-gepubliceerde materiaal ter beschikking heeft willen stellen. In tabel 19 wordt hiervan een overzicht gegeven.

TABEL 19. *Aantal kinderen per gezin voor Kaisers groep Halbstarken*

Aantal kinderen	Gevonden frequentieverdeling	Theoretisch te verwachten aantal oudsten	Theoretisch te verwachten aantal jongsten
1	104	—	—
2	145	72,50	72,50
3	104	34,67	34,67
4	51	12,75	12,75
5	36	7,20	7,20
6	18	3,00	3,00
7	3	0,43	0,43
8	7	0,88	0,88
9	4	0,44	0,44
10	5	0,50	0,50
13	1	0,08	0,08
14	1	0,07	0,07
Totaal	479	132,52	132,52

Het op grond van toeval te verwachten aantal oudsten werd hierbij als volgt berekend. Wanneer men uit een aantal gezinnen met 2

kinderen per gezin steeds één kind uitlicht, dan is per gezin de kans dat dit kind tevens de oudste is een half. Bij een volstrekt willekeurige trekking mag men dus verwachten dat het aantal oudste kinderen gelijk is aan de helft van het aantal gezinnen. Voor gezinnen met 3 kinderen is het aantal op grond van toeval te verwachten oudste kinderen gelijk aan $\frac{1}{3}$ van het aantal gezinnen waaruit men een proefpersoon getrokken heeft. Tellen de gezinnen 4 kinderen, dan is de kans dat de getrokken proefpersoon de oudste is $\frac{1}{4}$ enz.

De kans dat de getrokken proefpersoon de jongste zal zijn, is even groot als de kans dat hij de oudste is.

Tabel 20 geeft een overzicht van de op grond van deze redenering te verwachten percentages oudsten en jongsten per groep.

TABEL 20. *Vergelijking van het theoretisch te verwachten percentage oudsten en jongsten met de door Kaiser gevonden percentages*

	Door Kaiser ¹ gevonden	Volgens toeval te verwachten
Percentage enige kinderen	18,1	18,0 ²
Percentage oudsten	31,4	27,7
Percentage jongsten	25,3	27,7
Totaal	74,8	73,4

¹ Zie G. Kaiser, *Randalierende Jugend*, 1959, pag. 145.

² Volgens het demografisch jaarboek van de v.N. bedraagt het percentage gezinnen met 1 kind in West-Duitsland 18,0.

Uit de tabel blijkt dus dat het door Kaiser gevonden percentage Halbstarken dat enig kind is, vrijwel gelijk is aan het percentage dat men op grond van toeval zou mogen verwachten.

Hoe staat het nu met het aantal jongste kinderen? Tabel 20 laat zien dat men op grond van toeval mag verwachten dat de Halbstarken-groep 27,7% jongsten bevat. In werkelijkheid vindt Kaiser een percentage van 25,3. In tegenstelling met wat Kaiser stelt is dit percentage dus niet *hoger*, maar juist *lager* dan dat wat men in theorie zou mogen verwachten. Hieruit blijkt dus dat Kaisers materiaal helemaal geen aanleiding geeft voor een theorie gebaseerd op het opvallend hoge aantal jongsten onder de Halbstarken.

Wat betreft het aantal oudste kinderen onder de Halbstarcken kan men in tabel 20 zien dat het door Kaiser gevonden percentage 3,7% hoger ligt dan het volgens toeval te verwachten percentage. Dit verschil is ons inziens niet van dien aard dat het een nadere verklaring behoeft.

Tabel 21 laat zien in hoeverre onze onderzoekgroep nog aanleiding geeft waarde te hechten aan de plaats in de kinderrij.

TABEL 21. *De gevonden en te verwachten percentages jongsten en oudsten in onze groep provo's*

	Daadwerkelijk gevonden	In theorie te verwachten
Percentage oudsten	30	31,7
Percentage jongsten	16,7	31,7

Ook voor onze groep blijkt dus dat het aantal oudsten en jongsten niet groter is dan men volgens toeval zou mogen verwachten. Voor wat betreft de jongsten is er weer eerder een omgekeerde tendens. Op grond van deze en voorgaande resultaten menen wij te mogen stellen dat er weinig reden bestaat aan de plaats in de kinderrij een bijzondere waarde toe te kennen.

SAMENVATTING

In het voorgaande werd gesteld, dat wat betreft behuizing, het niet hebben van een eigen kamer, het werken van de moeder, de provo's niet verschillen van de door ons gebruikte controlegroep. Ook met betrekking tot de gezinsonvolledigheid nemen de provo's als groep geen bijzondere plaats in.

Vergeleken met de Nederlandse bevolking komen de provo's uit naar verhouding grote gezinnen. Er werd op gewezen dat dit waarschijnlijk samenhangt met het feit dat de provo's overwegend uit de lagere milieu's afkomstig zijn. Ook hun relatief slechte behuizing werd hiermee in verband gebracht.

Vervolgens werd aangetoond dat er op grond van de bestaande

gegevens geen aanleiding bestaat bijzondere waarde te hechten aan de plaats in de kinderrij.

Tenslotte: het enige verschil dat hier gevonden werd tussen de provo's en de controlegroep had betrekking op het door zijn werk afwezig zijn van de vader. Het bleek dat de vaders van de provo's gemiddeld meer afwezig zijn door hun werk dan de vaders van de leden van de controlegroep.

OPVATTING VAN PROEFPERSONOEN OVER OUDERS EN OUDERLIJK HUIS

Van welke criteria gaan de proefpersonen uit bij het beoordelen van hun ouders? Bestaat er in dit opzicht nog verschil tussen de in ons onderzoek betrokken groepen?

Om een antwoord op deze vragen te kunnen krijgen, werd gebruik gemaakt van de semantische differentiaal. Met behulp van deze techniek is het mogelijk na te gaan door welke dimensies een groep proefpersonen zich laat leiden bij het beoordelen van een bepaald concept.

In dit geval was het te beoordelen begrip: mijn ouders. Via een groot aantal schalen moest de proefpersoon zijn mening over zijn ouders geven. Voor de drie onderzoeksgroepen werden de scores op de schalen onderling gecorreleerd. Op deze wijze ontstond per groep een correlatiematrix. Om nu te weten welke factoren een rol gespeeld hebben bij het beoordelen van hun ouders werd op deze matrices een factoranalyse toegepast.³

Tabel 22 geeft een overzicht van de ladingen die de gebruikte eigenschappenparen op de verschillende factoren hebben. Hoe groter de lading, hoe hoger het aandeel van de betrokken polariteit in de bewuste factoren. Per factor worden nu die eigenschappenparen bij elkaar genomen die een hoge lading op deze factor hebben. Door nu na te gaan wat deze eigenschappen gemeen hebben, kan men zich ten naaste bij een beeld vormen van de dimensie die de proefpersonen voor ogen gestaan heeft bij het beoordelen van hun ouders. Dit vertellen van de factor in termen van de eigenschappenparen is uiteraard een subjectief proces. De opzet is aan de factoren, voor zover moge-

³ De berekeningen werden uitgevoerd door de I.B.M. Opdracht werd gegeven niet verder te gaan dan de eerste vijf factoren.

TABEL 22

Ouders	Factor I		Factor II		Factor III		Factor IV		Factor V						
	Contr.	Crim.	Contr.	Crim.	Contr.	Crim.	Contr.	Crim.	Contr.	Crim.					
modern - ouderwets	32	44	56	31	54	08	20	11	09	21	19	17	09	12	25
vervelend - niet vervelend	47	73	56	20	20	19	20	10	21	07	18	27	13	16	31
invloedrijk - geen invloed	51	34	48	17	46	20	45	31	29	24	31	21	35	08	25
tactisch - ontactisch	62	54	69	15	44	12	19	14	10	09	19	14	10	13	12
sterk - zwak	71	49	47	14	39	45	22	27	31	22	32	18	21	20	18
tevreden - ontevreden	69	68	73	23	53	50	14	16	15	08	13	26	24	16	05
hulpvaardig - niet hulpvaardig	77	73	71	20	15	38	25	16	30	06	26	17	21	10	09
soepel - streng	31	31	10	54	51	32	09	38	50	27	09	33	26	10	29
beleefd - onbeleefd	60	77	41	18	23	51	12	26	19	05	11	48	12	31	30
lastig - makkelijk	44	69	58	66	06	20	16	18	12	13	30	15	07	10	29
machtig - niet machtig	36	57	50	26	30	22	40	22	42	20	07	25	16	22	14
hartelijk - ongeïnteresseerd	71	75	78	27	39	32	24	11	26	18	24	06	05	24	05
rustig - onrustig	66	52	73	18	54	33	33	16	33	11	18	16	04	08	15
zeuren altijd - laten me mijn gang gaan	42	16	24	60	38	09	23	45	54	21	09	22	13	26	07
warm - koel	68	68	25	27	14	62	08	24	23	13	08	10	28	23	33
begrijpen me niet - begrijpen me	55	74	70	10	25	37	23	14	25	37	07	27	04	07	19
zeker - onzeker	71	79	75	34	31	22	08	10	16	18	16	28	16	04	14
uit de hoogte - tegemoetkomend	69	46	18	07	35	23	17	09	49	18	28	28	08	28	18

lijk, een verstaanbare inhoud te geven. Hiertoe brengt men een structuur aan in het geheel van eigenschappen die een hoge lading op de factor hebben. Soms is het nodig, ter verduidelijking van het beeld, een bepaalde polariteit buiten beschouwing te laten. Ook is het niet altijd mogelijk de zin van een bepaalde factor te doorgronden. Het resultaat van deze werkwijze vindt men in voorgaande tabel.

BENOEMING VAN DE GEVONDEN FACTOREN

In de tabellen 23, 24 en 25 zijn voor iedere onderzoekgroep afzonderlijk onder elke factor diè polariteiten aangegeven, die een hoge lading op de bewuste factor hebben. De lading op de factor is tussen haakjes achter de eigenschap geplaatst.

TABEL 23. *Controlegroep: eigenschappen met hoge lading op de bijbehorende factoren*

Factor I	Factor II	Factor III	Factor IV	Factor v
hulpvaardig (77)	lastig (66)	invloedrijk (45)	begrijpen	invloedrijk (35)
hartelijk (71)	zeuren	macht (40)	me niet (37)	
sterk (71)	altijd (60)		streng (27)	warm (28)
zeker (71)	streng (54)		invloedrijk (24)	streng (26)
tegemoetkomend (69)			sterk (22)	tevreden (24)
tevreden (69)			ouderwets (21)	
warm (68)			zeuren	
rustig (66)			altijd (21)	
tactisch (62)			machtig (20)	

Op grond van deze rijtjes zou men de factoren als volgt kunnen omschrijven:

Factor I: Deze zou men, in navolging van Osgood c.s. (1957), evaluatie kunnen noemen.

Factor II: Deze factor heeft betrekking op de vrijheid die je ouders je laten.

Factor III: Hangt samen met het gezag van de ouders.

Factor IV: Deze heeft betrekking op het optreden van hun ouders tegenover hen.

Factor v: Is niet goed duidelijk.

Hoe de situatie voor de criminelen ligt toont tabel 24.

TABEL 24. *Criminelen: eigenschappen met hoge ladingen op de bijbehorende factoren*

Factor I	Factor II	Factor III	Factor IV	Factor V
zeker (79)	modern (54)	je gang laten	zwak (32)	beleefd (31)
beleefd (77)	rustig (54)	gaan (45)	invloed (31)	tegemoet-
hartelijk (75)	tevreden (53)	soepel (38)	makkelijk (30)	komend (28)
begrijpen me (74)	soepel (51)	invloed (31)	tegemoet-	je gang
hulpvaardig (73)	invloed (46)	zwak (27)	komend (28)	laten gaan (26)
vervelend (73)	tactisch (44)		hulpvaardig (26)	hartelijk (24)
makkelijk (69)				warm (23)
warm (68)				
tevreden (68)				

Voor de criminelen zou men deze factoren als volgt kunnen benoemen:

Factor I: Evaluatie.

Factor II: Is niet goed duidelijk.

Factor III: Gezag van de ouders.

Factor IV: Het optreden van de ouders.

Factor V: De relatie tot de proefpersoon.

Voor de provo's tenslotte, ziet de situatie er als volgt uit (tabel 25):

TABEL 25. *Provo's: eigenschappen met hoge lading op de bijbehorende factoren*

Factor I	Factor II	Factor III	Factor IV	Factor V
hartelijk (78)	warm (62)	je gang laten	beleefd (48)	warm (33)
zeker (75)	beleefd (51)	gaan (54)	soepel (33)	vervelend (31)
tevreden (73)	tevreden (50)	soepel (50)	tegemoet-	beleefd (30)
rustig (73)	sterk (45)	tegemoet-	komend (28)	soepel (29)
hulpvaardig (71)	hulpvaardig (38)	komend (49)	zeker (28)	geen
begrijpen me (70)	begrijpen me (37)	machtig (42)	vervelend (27)	invloed (25)
tactisch (69)			begrijpen me (27)	modern (25)

Op grond van deze uitkomst zou men de verschillende factoren als volgt kunnen omschrijven.

Factor I: Evaluatie.

Factor II: Relatie tot proefpersoon.

Factor III: Gezag.

Factor IV: Het optreden van de ouders.

Factor V: Is niet goed duidelijk.

In één schema samengevat zien de factoren in de verschillende groepen er dus als volgt uit:

TABEL 26

	Controle- groep	Percentage verklaarde variantie	Provo's	Percentage verklaarde variantie	Criminelen	Percentage verklaarde variantie
Factor I	evaluatie	61	evaluatie	51	evaluatie	58
Factor II	de mate van vrijheid die ze je laten	18	relatie tot proefpersoon	18	?	22
Factor III	gezag van de ouders	10	gezag	15	gezag	8
Factor IV	optreden van de ouders	6	optreden van de ouders	9	optreden van de ouders	6
Factor V	?	5	?	7	relatie tot proefpersoon	5

Uit dit schema blijkt dat er, wat betreft de dimensies waarvan men uitgaat bij de beoordeling van hun ouders, een vrij grote overeenstemming bestaat tussen de onderzoeksgroepen. Bij alle drie de groepen kan men een factor 'evaluatie', een factor 'gezag' en een factor 'optreden van de ouders' waarnemen. Maar niet alleen het gelijk zijn van deze drie dimensies valt op. Ook met betrekking tot de relatieve waarde, die men aan deze factoren hecht, bestaat er geen verschil tussen de groepen. Zoals uit tabel 26 blijkt, is dit laatste evenmin het geval wanneer men per factor van de hoeveelheid verklaarde variantie zou uitgaan.

Wel is het opvallend dat bij de criminelen de factor: relatie tot proefpersoon pas op de laatste plaats komt. Deze factor staat bij de provo's op de tweede plaats en ontbreekt bij de controlegroep. Daarnaast kan bij de controlegroep een factor waargenomen worden, die men niet terug kan vinden bij de overige twee groepen. Gedoeld wordt hier op factor II: de mate van vrijheid die je ouders je laten. Waarom dit punt bij de controlegroep sterker leeft dan bij de provo's en de criminelen zal nog duidelijk worden.

VERGELIJKING VAN DE ONDERZOEKGROEPEN OP OVEREENKOMSTIGE FACTOREN

Er werd reeds op gewezen dat het interpreteren van factoren een subjectief proces is. De onderzoeker loopt daarbij steeds het gevaar dat hij de eigenschappen anders combineert, al naar gelang de onderzoekgroep waar hij mee bezig is. Veiliger is het dan ook de inhoud van een factor te definiëren in termen van eigenschappenparen met een hoge lading op deze factor en dan vervolgens na te gaan in hoeverre de verschillende groepen anders scoren op deze variabelen. Men laat dan in het midden wat de factor precies inhoudt. Maatstaf voor de vergelijking is nu niet het beeld, ontstaan door het combineren van variabelen (met een hoge lading op een bepaalde factor) tot een zinvol geheel, maar de gemiddelde scores van de te vergelijken groepen op deze variabelen.

In het navolgende zal voor dimensies, die in alle drie de onderzoekgroepen waargenomen werden, nagegaan worden of er verschillen bestaan in de wijze waarop de verschillende groepen hun ouders (op deze factoren) beoordeeld hebben.

EVALUATIE

Uit tabel 26 kan men aflezen dat in alle onderzoekgroepen een factor 'evaluatie' voorkomt. Zowel voor de provo's als de criminelen en de jongens uit de controlegroep geldt dat deze factor op de eerste plaats staat.

Neemt men nu voor deze factor die eigenschappen bij elkaar, waarvoor geldt dat hun lading erop voor alle drie de groepen hoger is dan 50 (zie tabel 22), dan komt men tot het volgende geheel:

TABEL 27. *Eigenschappen met een lading groter dan 50 op factor 1*

	Gemiddelde voor:4			Is dit verschil tussen de groepen significant?					
	Contr. (N=68)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Tactisch	7,06	6,56	7,65	nee	—	nee	—	ja	.037
Tevreden	7,70	7,64	8,22	nee	—	nee	—	ja	.10
Hulpvaardig	8,79	7,99	8,68	ja	.02	nee	—	ja	.10
Hartelijk	8,24	8,03	8,50	nee	—	nee	—	nee	—
Rustig	8,21	7,67	8,58	ja	.10	nee	—	ja	.03
Begrijpen me	7,26	6,33	7,11	ja	.045	nee	—	ja	.07
Zeker	7,97	7,09	8,23	ja	.016	nee	—	ja	.02

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat er met betrekking tot deze factor geen verschil bestaat tussen de provo's en de controlegroep.

Vergelijkt men echter de criminelen met de controlegroep, dan kan men zien dat de criminelen op alle eigenschappen hun ouders lager beoordelen dan de proefpersonen uit de controlegroep. In 4 van de 7 gevallen is dit verschil statistisch significant.

Nog sterker is dit verschil wanneer men de criminelen vergelijkt met de provo's. Ook dan blijkt dat op al deze variabelen hun ouders er slechter afkomen dan die van de provo's, maar nu is dit verschil tussen beide groepen in 6 van de 7 gevallen significant.

Dit overzicht illustreert dus dat bij de beoordeling van hun ouders op deze 'factor' de criminelen hun ouders ongunstiger beoordelen dan de controlegroep en de provo's, maar dat er tussen controlegroep en provo's in dit opzicht *geen verschil* bestaat.

DE INVLOED VAN DE OUDERS

Een andere factor, die bij de beoordeling van hun ouders in alle drie de groepen naar voren kwam, houdt, zoals we gezien hebben, ver-

4 Voor alle hierna te presenteren tabellen geldt dat, wanneer er gemiddelden gegeven worden, er gewerkt is met 10cm-schalen. De score van een proefpersoon kan hier dus lopen van 0 tot 10. De N in de tabellen zal steeds betrekking hebben op het aantal proefpersonen in de betrokken groep.

band met punten als gezag, de vrijheid die ze je laten, de invloed die ze hebben. Zoals uit de ladingen blijkt (zie tabel 26) is deze dimensie het sterkst vertegenwoordigd in factor III. Ook nu zullen de scores van de verschillende groepen tegen elkaar afgezet worden. Hiertoe zal weer uitgegaan worden van die eigenschappen, waarvoor geldt dat hun lading voor alle drie de groepen boven een bepaalde kritieke waarde ligt. De gemiddelden van de verschillende groepen op deze variabelen zullen dan weer onderling vergeleken worden. Als onderste grens werd een lading van 22 aangehouden. Deze waarde is als volgt tot stand gekomen.

Voor iedere groep werd nagegaan wat de hoogste lading op factor III was (zie tabel 22). Van deze drie getallen (45, 45 en 54) werd de laagste genomen en gehalveerd. Op deze wijze werd bereikt dat voor iedere groep zou gelden dat in ieder geval elke eigenschap, waarvan de lading de helft of meer dan de helft is van de maximale lading in zijn groep, mede van invloed zou zijn op de uiteindelijk te selecteren eigenschappen.

In tabel 28 staan de eigenschappen vermeld, waarvan voor iedere groep geldt dat de lading op de derde factor groter is dan 22.

TABEL 28. *Eigenschappen met een lading groter dan 22 op factor III*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil tussen de groepen significant?					
	Contr. (N=68)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Invloed	7,08	5,59	7,12	ja	.005	nee	-	ja	.025
Sterk	7,49	6,28	7,82	ja	.004	nee	-	ja	.006
Machtig	6,33	5,80	6,96	nee	-	nee	-	ja	.04
Laten je je gang gaan	5,37	6,67	5,88	ja	.004	nee	-	ja	.10

Uit tabel 28 blijkt dat er met betrekking tot dit toekennen van invloed aan de ouders geen verschil bestaat tussen controlegroep en provo's. Voor de criminelen ligt dit weer anders. Zij scoren op deze eigenschappen vrijwel over de hele linie significant lager dan de

controlegroep en de provo's. De ouders van de criminelen hebben dus in de ogen van hun kinderen aanmerkelijk minder invloed dan de ouders van de provo's en de jongens uit de controlegroep.

HET OPTREDEN VAN DE OUDERS

Een derde dimensie, die bij alle onderzoekgroepen teruggevonden werd, hebben wij het optreden van de ouders genoemd. Ook hiervoor zal nagegaan worden in hoeverre de proefpersonen uit de drie onderzoekgroepen hun ouders verschillend beoordelen. Uitgegaan zal daarbij weer worden van die polariteiten, waarvoor in alle drie de groepen geldt dat hun lading op deze factor een bepaalde minimumwaarde te boven gaat. Voor het vaststellen van deze onderste grens zullen wij weer dezelfde procedure aanhouden als hiervóór (zie pag. 117) gebruikt werd. Met andere woorden: eerst zal voor iedere groep nagegaan worden wat de hoogste lading op deze factor is. De onderste drempel ontstaat dan door de kleinste van deze drie waarden te halveren. In dit geval is dit de helft van 32 (zie tabel 25, factor IV: de hoogste ladingen op deze factor zijn voor controlegroep, criminelen en provo's respectievelijk 37, 32 en 48).

In tabel 29 wordt een overzicht gegeven van die eigenschappen, waarvoor geldt dat hun lading op factor IV in alle drie de onderzoekgroepen groter is dan 16.

TABEL 29. *Eigenschappen met een lading groter dan 16 op factor IV.*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil tussen de groepen significant?					
	Contr. (N=68)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Modern	5,83	6,22	7,63	nee ¹	—	ja ¹	.0004	ja ¹	.04
Sterk	7,49	6,28	7,82	ja	.004	nee	—	ja	.006
Invloed	7,08	5,59	7,12	ja	.005	nee	—	ja	.025
Zeker	7,97	7,09	8,23	ja	.016	nee	—	ja	.02
Tegemoetkomend	8,46	7,66	7,94	ja	.016	nee	—	nee	—

¹ Hier werd tweezijdig getoetst.

Uit deze tabel blijkt dat, in het midden gelaten hoe men deze dimensie zou willen noemen, de criminelen zich weer duidelijk onderscheiden van de overige groepen. Zij vinden hun ouders minder sterk, minder invloedrijk, minder zeker en minder tegemoetkomend dan de jongens uit de controlegroep. Ook van de provo's verschillen zij in dit opzicht.

De provo's verschillen slechts op één punt van de controlegroep. Zij vinden hun ouders moderner. Hierin onderscheiden zij zich ook van de criminelen.

BEOORDELING VAN DE GENOTEN OPVOEDING

Behalve via de semantische differentiaal werd ook nog op andere wijze nagegaan hoe de proefpersoon over zijn ouders denkt. Zo werd hem nog gevraagd in hoeverre hij zijn ouders ideaal vindt, in hoeverre hij vindt dat ze voldoende waardering tonen voor wat hij doet, en of hij het thuis gezellig vindt.

Het resultaat van deze vragen staat vermeld in tabel 30.

TABEL 30. *Mening van de proefpersonen over hun ouders.*

	Gemiddelde voor:						Is dit verschil tussen de groepen significant?					
	Contr. N	Crim. N	Prov. N	Contr. N	Crim. N	Prov. N	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Ouders ideaal	7,93	69	7,10	35	7,74	30	ja	.04	nee	—	nee	—
Tonen ouders voldoende waardering	7,66	69	7,11	35	7,95	29	nee	—	nee	—	ja	.09
Thuis gezellig	7,17	69	5,84	35	6,92	29	ja	.01	nee	—	ja	.06

Ook hier weer hetzelfde beeld. De criminelen oordelen op al deze punten minder gunstig over hun ouders dan de provo's en de leden van de controlegroep doen. Tussen de provo's en de controlegroep bestaat in dit opzicht geen verschil.

BEOORDELING VAN DE GENOTEN OPVOEDING

Een ander onderwerp waarin de proefpersoon zijn ontevredenheid kan uiten over zijn ouders is de opvoeding. Daarom werd aan hen gevraagd wat zij vinden van de opvoeding die zij gekregen hebben en in hoeverre zij het zelf later anders zouden doen. Het resultaat hiervan staat vermeld in tabel 31.

TABEL 31. *Waardering van de opvoeding die de proefpersonen genoten hebben*

Gemiddelde voor:					Is dit verschil tussen de groepen significant?							
	Contr. N	Crim. N	Prov. N	N	Co-Crim. ja/nee	Co-Provo's P	ja/nee	Crim.-Provo's P	ja/nee	P		
Waardering opvoeding ouders	8,08	69	6,72	35	8,54	30	ja	.006	nee	—	ja	.002
In hoeverre doet hij het later anders ¹	3,63	69	4,67	35	3,75	30	ja	.05	nee	—	nee	.11

¹ Hoe hoger het gemiddelde, hoe meer de proefpersoon later zijn kinderen anders zal opvoeden.

Ook met betrekking tot de opvoeding die zij gekregen hebben beoordelen de criminelen hun ouders dus ongunstiger dan de leden van de controlegroep en de provo's doen. Tussen deze beide laatste bestaat in dit opzicht weer geen verschil.

Dat het al dan niet streng zijn van de ouders geen rol speelt bij de waardering van de ouders blijkt wel uit de antwoorden op de vraag in hoeverre de proefpersoon vindt dat zijn ouders streng zijn. Voor alle groepen geldt dat zij hun ouders niet streng vinden. De gemiddelden voor controlegroep, criminelen en provo's waren hier respectievelijk 2,25 - 2,69 en 2,56. Ook het feit dat de ouders eventueel strenger voor hen zijn geweest dan voor hun broertjes of zusjes kan niet van invloed geweest zijn. Voor alle groepen geldt namelijk dat het merendeel van de proefpersonen vindt dat hun ouders hén minder

streng behandelen dan hun broertjes of zusjes. De gemiddelden voor deze laatste zijn voor controlegroep, criminelen en provo's achtereenvolgens: 2,52 - 2,98 en 2,86. De verschillen zijn voor geen van de groepen significant.

SAMENVATTING VAN DE RESULTATEN

Bij de bespreking van het provoverschijnsel heeft een groot aantal auteurs aandacht besteed aan het ouderlijk huis. De strekking van hun betogen is doorgaans dat het optreden van de ouders en de sfeer thuis verantwoordelijk zijn voor het door deze jongeren aan de dag gelegde provocisme. Zo stelt bijvoorbeeld Seelmann (1957, pag. 12) dat het gezinsleven niet bevredigt. Het samenleven thuis is niet direct iets prettigs. De ouders zijn 's avonds moe, mopperen en schelden tegen de kinderen, enz.

Kern (1957, pag. 328) wijst erop dat de Halbstarken vaak opgegroeid zijn zonder ouderlijke liefde en warmte. Muchow (1956, pag. 448) meent dat het gedrag van bepaalde Halbstarken (de 'erziehungsmässig Frustrierten') te verklaren is als een negatieve reactie op de genoten opvoeding.

In het Unescorapport (1958, pag. 40), tenslotte, wordt gewezen op het zich niet begrepen voelen van deze jongeren, op de affectarme atmosfeer thuis, e.d.

Wanneer dit alles juist is, en dus ook door de provo's zo gevoeld zou worden, dan mag men aannemen dat deze opvatting zich weer spiegelt in de wijze waarop zij hun ouders beoordelen.

In het voorgaande werd nagegaan in hoeverre er in dit opzicht een verschil bestaat tussen de drie in ons onderzoek betrokken groepen. Hierbij kwam duidelijk vast te staan dat wat betreft de waardering van hun ouders de criminelen vrijwel over de gehele linie hun ouders ongunstiger beoordelen dan de leden van de controlegroep en de provo's dit doen.

Tussen de controlegroep en de provo's echter *kon in dit opzicht geen verschil waargenomen worden!* Nergens was voor beide groepen het verschil tussen de gevonden gemiddelden statistisch significant. De conclusie moet dan ook luiden dat in ons materiaal geen bevestiging schuilt van de veel verkondigde stelling dat het gedrag van de provo's

te verklaren zou zijn als een reactie op een negatief ervaren situatie thuis of uit een zich niet begrepen voelen.

RELATIE MET OUDERS

In hoeverre er verschillen bestaan tussen de groepen in de wijze waarop zij zich tegenover hun ouders gedragen toont ons tabel 32.

TABEL 32. *Houding tegenover de ouders*

In hoeverre is proefpersoon: N=69	Gemiddelde voor:			Is dit verschil in gemiddelde significant?					
	Contr. N=35	Crim. N=30	Provo's N=30	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Gezellig	6,71	6,23	6,64	nee	—	nee	—	nee	—
Spraakzaam	6,32	5,27	7,15	ja	.05	nee	—	ja	.006
Hulpvaardig	7,79	6,83	7,73	ja	.02	nee	—	ja	.08
Eerlijk	8,32	7,45	7,81	ja	.014	ja	.087	nee	—
Prettig	7,59	7,22	7,99	nee	—	nee	—	ja	.06
Royaal	7,68	7,83	7,76	nee	—	nee	—	nee	—
Openhartig	6,35	5,16	7,44	ja	.04	nee	—	ja	.002
Geduldig	6,63	5,29	6,77	ja	.01	nee	—	ja	.03
Beleefd	7,17	6,57	7,42	ja	.09	nee	—	ja	.06
Gezeggelijk	6,91	5,95	7,03	ja	.01	nee	—	ja	.02
Bespreekt hij zijn proble- men met ze	6,13	3,11	5,69	ja	.0000	nee	—	ja	.0008

Deze tabel laat zien dat er wat betreft de houding tegenover hun ouders nagenoeg geen verschil bestaat tussen provo's en controlegroep.

De enige uitzondering hierop vormt de eerlijkheid tegenover hun ouders. Op dit punt scoren de provo's significant lager. Tegen de verwachting in kunnen we zien dat de provo's op een groot aantal items zelfs *hoger* scoren dan de controlegroep.

De criminelen vertonen in dit opzicht een totaal ander beeld. Vrijwel over de hele linie staan zij negatiever tegenover hun ouders

dan de provo's en de leden van de controlegroep. In een zeer groot aantal gevallen zijn de verschillen statistisch significant.

Deze uitkomst is volledig in overeenstemming met wat hiervoor reeds met betrekking tot de opvatting, die zij over hun ouders hebben e.d., werd geconstateerd. Ook toen werd steeds gevonden dat er geen verschil bestaat tussen controlegroep en provo's, terwijl de criminelen op dit punt wel significant ongunstiger oordeelden over hun ouders dan de provo's en de jongens uit de controlegroep.

HOUDING TEGENOVER HET TOEZICHT VAN DE OUDERS

In het interview werden ook twee situatieschetsen (88 en 89) opgenomen. Hiermee hoopten wij een indruk te kunnen krijgen van wat de proefpersoon zegt, denkt en doet wanneer achtereenvolgens zijn vader vraagt waar hij naar toe gaat en zijn moeder hem vraagt niet te laat thuis te komen. Hoe de verschillende groepen op deze situaties gereageerd hebben staat vermeld in tabel 33.

TABEL 33. *Overzicht reacties van proefpersonen op situatieschets*

<i>Jan tegenover vader</i> (88)	Percentage voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. N = 67	Crim. N = 32	Provo's N = 25	Co-Crim. ja/nee	Co-Provo's P	ja/nee	Crim.-Provo's P	ja/nee	P
Reageert negatief	14,9	40,6	28,0	ja	.005	nee	-	nee	-
Denkt in negatieve termen	29,9	68,8	36,0	ja	.0003	nee	-	ja	.014
Gaat ergens anders naar toe	4,5	21,9	12,0	ja	.01	nee	-	nee	-
Gaat naar binnen, uitleg geven	34,3	12,5	16,0	ja	.02	ja	.07	nee	-
<i>Jan - moeder</i> (89)	N = 65	N = 32	N = 28						
Reageert negatief	1,5	31,3	17,9	ja	.0000	ja	.007	nee	-
Denkt in negatieve termen	6,2	40,6	25,0	ja	.0000	ja	.013	nee	-
Geeft gehoor aan verzoek van moeder	50,8	18,8	25,0	ja	.0026	ja	.019	nee	-
Toont begrip voor moeders vraag	36,9	12,5	17,9	ja	.012	ja	.057	nee	-

Uit deze tabel blijkt dat wat betreft de wijze waarop de proefpersonen op dit toezicht reageren er een enorm verschil bestaat tussen de criminelen en de controlegroep. De provo's nemen in dit opzicht een tussenpositie in. Ook voor hen geldt echter dat niet verwacht mag worden dat de ouders veel invloed hebben op hun doen en laten. De toon van hun reacties is echter minder emotioneel dan die van de criminelen. Zijn voor deze laatste uitlatingen als 'ach, barst man', of 'val voor mijn part dood', geen uitzondering, bij de provo's liggen de reacties meer in het vlak van: 'bemoei je er niet mee', of 'dat bepaal ik zelf wel'.

HOE IS VOLGENS PROEFPERSOON DE MENING VAN ZIJN OUDERS

Een overzicht van de punten die hierbij aan de orde kwamen wordt gegeven in tabel 34.

TABEL 34. *Overzicht mening ouders (92)*

Percentage voor:	Contr. N = 59	Crim. N = 30	Provo's N = 25	Is dit verschil significant?			
				Co-Crim. ja/nee P	Co-Provo's ja/nee P	Crim.-Provo's ja/nee P	
Mening over proefpersoon positief	32,2	10,0	40,0	ja .02	nee -	ja	.01
Proefpersoon moet zorgen goed vooruit te komen	44,1	16,7	12,0	ja .01	ja .005	nee	-
Kinderen moet je vrij laten	1,7	30,0	44,0	ja .0002	ja .0000	nee	-
Oppassen voor slechte vrienden	5,1	33,3	12,0	ja .0006	nee -	ja	.06
Op tijd thuis zijn	27,1	6,7	16,0	ja .023	nee -	nee	-

Deze tabel laat zien dat met betrekking tot de 'mening' van hun ouders de criminelen als groep zich weer sterk onderscheiden van de controlegroep. Bij hen komt het minder voor dat de ouders positief over hen denken. Daarentegen waarschuwen de ouders er meer voor

slechte vrienden. In dit opzicht verschilt de situatie van de criminelen ook van die van de provo's.

De stuwende invloed van de ouders ontbreekt in deze beide laatste groepen. Ook zijn hun ouders, vergeleken met die van de controlegroep, meer van mening dat je de kinderen vrij moet laten.

SLOTSAMENVATTING

In het voorgaande werd vanuit verschillende kanten de vraag benaderd in hoeverre er, voor wat betreft het ouderlijk huis, verschillen bestaan tussen de provo's, de criminelen en de jongens uit de controlegroep.

Hierbij is vast komen te staan dat met betrekking tot de affectieve relaties de criminelen zich sterk onderscheiden van zowel de provo's als de controlegroep. Zij beoordelen hun ouders over de hele linie ongunstiger dan deze beide laatsten doen. Ook gedragen zij zich tegenover hun ouders significant negatiever dan de provo's en de jongens uit de controlegroep.

Op het terrein van de affectieve relaties werd echter geen verschil gevonden tussen provo's en controlegroep. In de beoordeling en waardering van hun ouders verschillen deze groepen niet van elkaar.

Toch kunnen zij niet volledig gelijk geschakeld worden. Er is namelijk één gebied waarop de provo's een totaal afwijkende plaats innemen. Gedoeld wordt hier op de grote waarde, die zij hechten aan het vrij gelaten worden in hun doen en laten. Zo vindt 75% van de provo's dat ouders ideaal zijn wanneer zij hun kinderen vrij laten (in de controlegroep troffen wij deze mening slechts bij 19% van de proefpersonen aan). Hun ouders hebben met betrekking tot het vrij laten van de kinderen soortgelijke opvattingen. Een groot gedeelte van hen (44%) vindt – althans volgens onze proefpersonen – dat je je kinderen hun gang moet laten gaan.

Tegen deze achtergrond moet men ons inziens de geringe invloed zien (zoals die gebleken is uit de situatieschetsen), die de ouders van de provo's op hun kinderen hebben. Uiterlijk stemmen zij hierin overeen met de criminelen. Toch bestaat er ook in dit opzicht verschil tussen deze beiden. De provo heeft niets tegen zijn ouders, maar doet gewoon waar hij zin in heeft. Ook zijn ouders schijnen dit een

normale situatie te vinden. De sfeer thuis is niet slechter dan die bij de controlegroep; een groot deel van de ouders denkt positief over de kinderen. Wanneer Kluth (1956, pag. 500) dan ook stelt dat 'de wereld van de volwassenen een laissez-faire wereld geworden is, die de jeugd maar laat modderen, ze niet steunt, laat staan een voorbeeld geeft', dan is dit voor de provo's slechts een halve waarheid. Zij willen dit immers zelf; kunnen zich dus hierin niet tekortgedaan voelen. Dat men, vanuit opvoedkundig standpunt bezien, bezwaar kan hebben tegen deze situatie, is een andere zaak. Deze bezwaren worden echter, gezien de wijze waarop zij de opvoeding, die zij van hun ouders gekregen hebben, beoordelen, niet gedeeld door de provo's. Met andere woorden: voor hen kan dit geen bron van frustratie vormen. Nergens trouwens kon op het gebied van het ouderlijk huis een dergelijke bron waargenomen worden. Om van een revolte tegen de ouders te spreken, zoals het Unescorapport (1958, pag. 40) doet, bestaat dan ook, op grond van ons materiaal, volstrekt geen aanleiding!

Geheel anders ligt de situatie voor de criminelen. Voor hen geldt wel dat zij significant minder waardering hebben voor hun ouders; minder positief tegenover hen staan; het thuis minder prettig vinden; de opvoeding die zij gehad hebben afkeuren; van mening zijn dat zij dit later anders zullen doen.

Wanneer dan ook voor hen blijkt dat hun ouders weinig invloed hebben op hun doen en laten dan komt dit doordat zij hun ouders als het ware afgewezen hebben, ja in feite niets met hen te maken willen hebben. Vandaar ook hun emotioneel reageren wanneer vader aan Jan vraagt waar hij naar toegaat.

De oorzaak van dit gebrek aan gezag wortelt bij de criminelen in de kloof die er bestaat tussen ouders en kinderen. Het ontbreken van deze invloed is hier symptomatisch voor een slechte ouder-kind relatie. Voor hen zouden wij dan ook mee kunnen gaan met Perquins (1959, pag. 63) opvatting dat zij ongelukkig zijn.

het leren en het naar school gaan

Als extra controle op de vergelijkbaarheid van de groepen werd per onderzoekgroep nagegaan hoeveel jongens op de lagere school wel eens zijn blijven zitten, en in hoeverre zij het leren moeilijk vonden. Het is duidelijk dat wanneer er in dit opzicht verschillen zouden bestaan tussen onze groepen, dit van invloed zou kunnen zijn op hun houding ten opzichte van het naar school gaan en hun belangstelling voor het leren. Verschillen tussen de groepen zouden dan niet samenhangen met het crimineel zijn, of provo zijn, maar veroorzaakt worden door dit verschil in 'achtergrond'.

Wat betreft het *doubleren*: het percentage jongens dat wel eens op de lagere school is blijven zitten ziet er per groep als volgt uit:

Controlegroep:	33,3%
Criminelen:	40,0%
Provo's:	36,7%

De groepen verschillen in dit opzicht weinig, hetgeen op grond van de matching-procedure ook wel verwacht mocht worden.

Met behulp van schalen werd nagegaan in hoeverre de proefpersonen het leren moeilijk vinden. De volgende gemiddelden werden hierbij gevonden: (hoe hoger het gemiddelde, hoe moeilijker men het leren vindt)

Controlegroep: 4,49
 Criminelen: 4,17
 Provo's: 4,86

Ook hier is dit verschil in score weer voor geen van de groepen statistisch significant. Er bestaat dus geen aanleiding om te veronderstellen dat met betrekking tot deze variabelen de onderzoeksgroepen niet gelijkwaardig zijn.

HOE STAAT PROEFPERSOON TEGENOVER HET LEREN

Via een groot aantal schalen werd nagegaan wat de proefpersonen van het leren vinden.

De resultaten hiervan staan vermeld in tabel 35.

TABEL 35. *Houding tegenover het leren*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. N=68	Crim. N=35	Provo's N=30	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Leuk	6,26	6,37	5,49	nee	—	ja	.06	nee	—
Noodzakelijk	9,01	7,91	8,62	ja	.005	ja	.10	nee	—
Vrijwillig	7,93	7,09	6,99	ja	.09	ja	.06	nee	—
Belangstelling	7,83	6,69	6,41	ja	.012	ja	.001	nee	—
Belangrijk	8,87	8,39	8,47	ja	.10	nee	—	nee	—
Fijn	6,22	5,72	5,19	nee	—	ja	.025	nee	—
Interessant	7,61	6,41	6,72	ja	.01	ja	.045	nee	—
Zo lang mogelijk	4,91	4,11	3,91	ja	.076	ja	.04	nee	—

Uit deze tabel blijkt dat er wat betreft hun houding ten opzichte van het leren een grote overeenkomst bestaat tussen provo's en criminelen. Hun mening over het leren verschilt vrijwel op alle punten van

die van de controlegroep. Beide zien minder de noodzaak van het leren in, doen het minder uit eigen beweging, hebben er minder belangstelling voor, vinden het minder interessant en vinden dat je het zo kort mogelijk moet doen.

De provo's vinden daarbij het leren nog minder leuk en fijn dan de jongens uit de controlegroep. Op deze variabelen scoren zij ook lager dan de criminelen.

WAARAAN GEEFT MEN DE VOORKEUR: AAN LEREN OF AAN WERKEN

Via een aantal niet afgemaakte zinnen werd nagegaan wat proefpersoon liever doet: naar school gaan of werken. Tabel 36 geeft een overzicht van de meningen van de proefpersonen in dit opzicht.

TABEL 36. *Leren versus werken*

Percentage per groep dat de voorkeur geeft aan leren:	Contr. N Crim. N Prov. N						Is dit verschil significant?					
							Co-Crim.		Co-Provo's		Crim.-Provo's	
						ja/nee	P	ja/nee	P	ja/nee	P	
38:1	81	63	60,6	33	65,4	26	ja	.027	ja	.10	nee	—
38:3	81,2	69	57,1	35	63,3	30	ja	.009	ja	.05	nee	—
38:4 ¹	69,4	49	50,0	28	34,8	23	ja	.074	ja	.006	nee	—

¹ Werd alleen gevraagd aan de proefpersonen die reeds werken.

Ook hier weer hetzelfde beeld. Zowel de criminelen als de provo's voelen significant minder voor het leren dan de jongens uit de controlegroep.

Dat de provo's minder waarde hechten aan een opleiding, blijkt ook wel uit hun antwoord op item 62. Dit was weer een open-eind vraag. Zij luidde als volgt: wanneer mijn kinderen later moeten werken zal ik er in ieder geval voor zorgen . . .

Bij de beantwoording van deze vraag refereert slechts 10% van de provo's naar punten als: een goede opleiding krijgen, een vak geleerd hebben e.d. Voor de controlegroep en de criminelen zijn de percentages respectievelijk 43,5 en 31,4. In beide gevallen is dit verschil

statistisch significant. De bijbehorende p-waarden zijn achtereenvolgens: .002 en .07 (tweezijdig).

Dit antwoord is echter niet te rijmen met de uitkomst van vraag 38:6, een vraag met soortgelijke strekking. Hierbij ging het om het punt of de proefpersoon van mening is dat zijn kinderen later moeten leren. Van de criminelen vindt 55,9% dit nodig. Het overeenkomstige percentage voor controlegroep en provo's is respectievelijk 76,8 en 76,7.

Voor criminelen en controlegroep is deze uitkomst wel in overeenstemming met die van de hiervóór behandelde vraag. Voor de provo's is dit echter niet het geval. Daar niet goed duidelijk is welke factor hiervoor verantwoordelijk is, moet de vraag of de provo's al dan niet later hun kinderen zullen laten doorleren hier onbeantwoord blijven.

Tenslotte werd hier nog onderzocht of de keuze van het lievelingsvak ook de houding tegenover het leren weerspiegelt. Voor iedere groep werd hiertoe nagegaan hoeveel keer gymnastiek als voorkeursvak werd genoemd. Verwacht werd dat de criminelen en provo's meer dit vak zouden kiezen dan de jongens uit de controlegroep. Dit bleek niet het geval te zijn. Het percentage jongens dat gymnastiek als lievelingsvak opgeeft, ziet er per groep als volgt uit:

Controlegroep:	23,2
Criminelen:	28,6
Provo's:	23,3

In dit opzicht bestaat er dus geen verschil tussen de groepen.

HOE VOND PROEFPERSOON HET OP SCHOOL

Het antwoord op de vraag in hoeverre de proefpersonen blij waren toen ze van de *lagere school* af waren, geeft geen verschil te zien tussen de onderzoeksgroepen. Voor controlegroep, criminelen en provo's was de gemiddelde score hier respectievelijk: 6,46, 6,21 en 7,01.

Vraagt men de proefpersoon echter hoe hij zijn hele schooltijd heeft gevonden, inclusief dus de periode na het lager onderwijs, dan blijken er wel verschillen tussen de groepen te bestaan. Dit wijst er op dat bij de waardering van de schoolperiode vooral de laatste school-

jaren (het voortgezet onderwijs dus) doorslaggevend zijn. Dit is begrijpelijk. Hoe verder men komt, hoe moeilijker de stof wordt en hoe meer de school eisen gaat stellen (meer huiswerk, meer overhoringen, meer proefwerk).

Vraag 35 (T.A.T. over een schoolsituatie) en vraag 38:2 dienden om ons een inzicht te geven in de vraag of de proefpersoon het op school prettig heeft gevonden. Het resultaat hiervan staat vermeld in tabel 37.

TABEL 37. *Evaluatie van de schooltijd*

	Percentage voor:						Is dit verschil significant?					
	Contr. N	Crim. N	Prov. N	Contr. N	Crim. N	Prov. N	Co-Prim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
38:2 Proefpersoon vindt schooltijd prettig	82,6	69	68,6	35	60,0	30	ja	.08	ja	.016	nee	-
35 Jongen op plaat heeft het niet prettig gehad op school	35,4	65	63,6	33	72,4	29	ja	.007	ja	.001	nee	-

Uit deze tabel blijkt dat zowel de provo's als de criminelen hun schooltijd minder prettig gevonden hebben dan de jongens uit de controlegroep.

HOE GEDROEG PROEFPERSOON ZICH OP SCHOOL

Twee punten werden hierbij aan de orde gesteld en wel het spijbelen en het lastig zijn op school. In beide gevallen werd weer gewerkt met schalen. De gemiddelden voor de verschillende groepen zijn opgenomen in tabel 38.

Deze tabel laat duidelijk zien dat wat betreft het type scholier de criminelen en de provo's sterk verschillen van de controlegroep. Beiden spijbelen beduidend meer en zijn gemiddeld lastiger dan de proefpersonen uit de controlegroep.

De criminelen spannen in dit opzicht nog de kroon. Hun gemiddelden zijn zelfs nog significant hoger dan die van de provo's.

TABEL 38. *Gedrag op school.*

Gemiddelde voor:						Is dit verschil significant?						
Contr.	N	Crim.	N	Prov.	N	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P	
Spijbelde proef- persoon veel	1,67	68	4,77	35	3,43	30	ja	.00009	ja	.0026	ja	.06
Was hij lastig op school	4.09	69	6,42	35	5,49	30	ja	.00009	ja	.006	ja	.09

HOE STAAN DE OUDERS TEGENOVER HET LEREN?

Tenslotte werd nog nagegaan hoe de ouders tegenover het leren staan. Ook in dit opzicht bestaan er, zoals blijkt uit tabel 39, verschillen tussen de onderzoeksgroepen.

TABEL 39. *Hoe staan de ouders tegenover het leren?*

Percentage voor:						Is dit verschil significant?						
Contr.	N	Crim.	N	Prov.	N	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P	
38:5 Ouders vinden leren erg belangrijk	49,3	69	31,4	35	30,0	30	ja	.064	ja	.06	nee	-
92: Ouders vinden dat hij moet doorleren	44,1	59	16,7	30	12,0	25	ja	.01	ja	.005	nee	-

Uit deze tabel blijkt duidelijk dat, althans volgens de proefpersonen zelf, de ouders van provo's en criminelen minder waarde hechten aan het belang van leren dan de ouders van de jongens uit de controle-groep.

Tussen criminelen en provo's bestaat in dit opzicht geen verschil.

SAMENVATTING

In het voorgaande werd met betrekking tot de schoolsituatie en de houding tegenover het leren nagegaan of er verschillen bestaan tussen de drie in ons onderzoek betrokken groepen. Dit bleek inderdaad het geval te zijn. Opvallend waren daarbij twee dingen. Allereerst de grote overeenkomst die er bestaat tussen provo's en criminelen. Daarnaast het enorme verschil tussen deze beiden en de controlegroep.

Vergeleken met de controlegroep geldt voor zowel de provo's als de criminelen dat hun houding tegenover het leren negatiever is (zij zien er minder de noodzaak van in; hebben er minder belangstelling voor e.d.). Voor beide groepen geldt dat zij de schoolsituatie minder prettig gevonden hebben dan de jongens uit de controlegroep. Plaatst men hen voor de keuze: doorleren of meteen gaan werken, dan geven zij (vergeleken met de controlegroep) in meerdere mate de voorkeur aan dit laatste.

Hun gedrag op school blijkt met dit alles in overeenstemming te zijn. Als groep spijbelden zij veel meer en waren lastiger dan de proefpersoon uit de controlegroep. Tenslotte bleek nog dat ook voor de ouders van de provo's en de criminelen geldt dat zij, – althans volgens onze respondenten –, minder het belang inzien van het leren.

Op enkele puntjes kon nog wel een verschil waargenomen worden tussen provo's en criminelen. Zo vinden de provo's het leren minder leuk dan de criminelen; was hun gedrag op school, hoewel significant verschillend van dat van de controlegroep, minder afwijkend dan dat van de criminelen. Dit weegt echter niet op tegen de opvallend grote overeenkomst, die er op de overige punten tussen deze beide groepen bestaat.

de werksituatie

Een groot aantal auteurs meent het provogedrag te moeten verklaren als een reactie op een onbevredigende werksituatie. Zo wordt er in het Unescorapport (1958, pag. 44) op gewezen dat het werk tegenwoordig weinig mogelijkheden biedt tot zelfrealisatie. Op het congres gewijd aan de Teddyboy werd naar voren gebracht dat het werk in onze geïndustrialiseerde maatschappij een onpersoonlijk karakter heeft gekregen, niet interessant meer is (Rose 1961, pag. 249).

Voor deze hypothesen geldt dat zij in het algemeen gebaseerd zijn op de opvattingen die 'hoofdarbeiders' hebben over ongeschoolde arbeid. Mulder (1963, pag. 238) wijst er op 'dat de aandacht die aan theorieën over zelfontplooiing, creatief werk e.d. wordt besteed bepaald niet gerechtvaardigd is, in het licht van de uiterst zwakke empirische ondersteuning van deze theorieën'.

Uit het onderstaande zal blijken dat wij bij de beantwoording van de vraag of iemand plezier in zijn werk zal hebben inderdaad nog te veel onze eigen maatstaven aanleggen.

HOE STAAT PROEFPERSOON TEGENOVER ZIJN WERK?

Op verschillende plaatsen in het interview werd ingegaan op het punt wat proefpersoon van zijn werk vindt. Zo werd hem gevraagd in hoeverre hij zijn werk ideaal vindt (50), of het werk naar zijn zin is (60 : 4) en of hij dit werk nog lang denkt te doen (47). Bij deze laatste vraag werd er van uitgegaan dat hoe langer de proefpersoon dit werk nog denkt te doen, hoe meer het naar zijn zin is.

Het resultaat van deze vragen staat vermeld in tabel 40.

TABEL 40. *Wat vinden de proefpersonen van hun werk*

	Gemiddelde voor :			Is dit verschil significant?					
	Contr. N=49	Crim. N=28	Provo's N=23	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
In hoeverre is werk ideaal	6,13	5,07	6,57	ja	.05	nee	-	ja	.04
Is zijn werk naar zijn zin	7,01	6,14	7,85	ja	.10	nee	-	ja	.02
Zal hij het nog lang doen	6,51	5,25	7,35	ja	.09	nee	-	ja	.03

Deze tabel laat duidelijk zien dat de scores van de provo's niet significant verschillen van die van de jongens uit de controlegroep. Zo er al sprake is van een verschil tussen deze beide groepen dan is dit omgekeerd aan de verwachting. De provo's scoren namelijk op alle vragen *hoger* dan de proefpersonen uit de controlegroep.

De criminelen geven in dit opzicht een ander beeld te zien. Zij beoordelen hun werk over de hele linie *minder gunstig* dan de provo's en de leden van de controlegroep doen. Voor alle vragen is dit verschil statistisch significant.

Uit dit alles blijkt duidelijk dat de provo's anders denken over hun werk dan de hierboven genoemde samenstellers van het Unesco-rapport en de schrijvers van de door Rose aangehaalde rapporten.

Nog op een andere manier werd getracht na te gaan hoe de proefpersoon tegenover zijn werk staat. Hem werd namelijk ook nog ge-

vraagd of hij zijn baantje of het bedrijf waar hij werkt, aan een goede vriend van hem zou aanbevelen. Verwacht werd dat wanneer de proefpersoon 'nee' zou antwoorden op deze vraag, dit zou betekenen dat het werk weinig naar zijn zin was. Tijdens het interview bleek echter dat dit niet altijd het geval was. Zo antwoordden sommige proefpersonen ontkennend op deze vraag omdat zij anders hun baantje kwijt zouden raken aan de betrokken vriend. Anderen stelden dat je nooit met een goede vriend in hetzelfde bedrijf moest werken. Daar kwam toch maar herrie van. Daar hierdoor een ontkennend antwoord twee aan elkaar tegengestelde betekenissen kon krijgen, werd besloten in het verdere onderzoek deze vraag buiten beschouwing te laten.

DE WERKINSTELLING

Via een T.A.T. over een werksituatie (61) werd nagegaan hoe de werkinstelling van de proefpersoon is. Het percentage proefpersonen waaraan op grond van hun antwoord een negatieve werkinstelling werd toegeschreven, zag er voor de verschillende groepen als volgt uit:

Controlegroep:	29,9
Criminelen:	64,5
Provo's:	33,3

Tussen provo's en controlegroep bestaat in dit opzicht dus geen verschil. Deze uitkomst bevestigt wat hierover reeds gezegd werd door Kaiser (1959, pag. 153), Bondy c.s. (1957, pag. 83 e.v.) en het hiervoor reeds aangehaalde Unescorapport (1958, pag. 41).

De criminelen verschillen in dit opzicht wel van de andere groepen. Het percentage criminelen met een negatieve werkinstelling is significant hoger dan het overeenkomstige percentage voor de provo's en de jongens uit de controlegroep. De bijbehorende p-waarden zijn respectievelijk .018 en .001.

WAT VINDT MEN HET BELANGRIJKSTE IN HET WERK?

Bij het beoordelen van het werk dat men doet, kunnen verschillende factoren een rol spelen. Behalve door de aard van het werk kan men

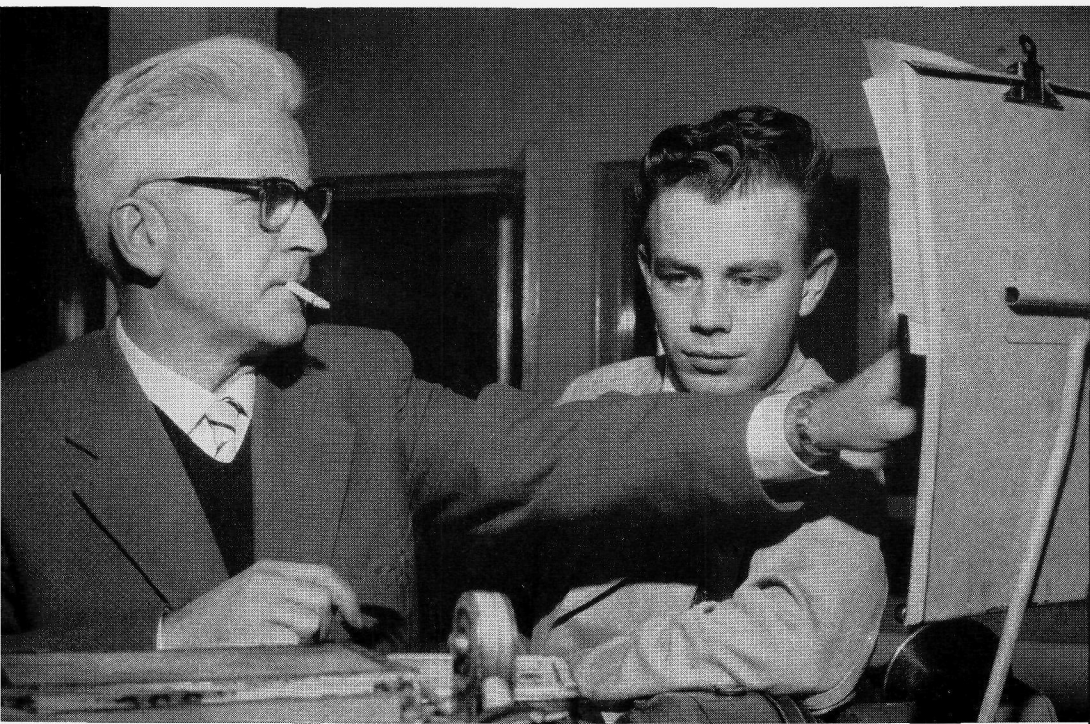

FIG. 5. Projectieplaat met betrekking tot de werkinstelling.

(Foto P. H. de Blocq van Scheltinga)

zich laten leiden door punten als de sfeer die in het bedrijf heerst, de arbeidsvoorwaarden waaronder men werkt en de werkomstandigheden in meer technische zin (is er goed gereedschap aanwezig, werkt men met goed materiaal, is er een behoorlijke werkruimte e.d.).

Om een indruk te kunnen krijgen van wat de proefpersonen zelf van deze criteria denken, werd hun gevraagd wat zij het belangrijkste in hun werk vinden. In tabel 41 wordt een overzicht gegeven van de antwoorden op deze vraag. (Er werd tweezijdig getoetst).

TABEL 41. *Het belangrijkste in het werk*

	Percentage voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr.	Crim.	Provo's	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Aard van het werk	86,2	61,1	69,2	ja	.10	nee	—	nee	—
De sfeer	75,9	50,0	69,2	nee	—	nee	—	nee	—
Arbeidsvoorwaarden	51,7	72,2	84,6	nee	—	ja	.09	nee	—
Werkomstandigheden	17,2	33,3	7,7	nee	—	nee	—	nee	—

Uit deze tabel blijkt, dat vergeleken met de controlegroep de criminelen ertoe tenderen minder waarde te hechten aan de aard van het werk en de sfeer die er in het bedrijf heerst. Daarentegen spelen de arbeidsvoorwaarden en de werkomstandigheden in technische zin naar verhouding een grotere rol bij hen.

Wat betreft het eerste nemen de provo's een tussenpositie in. Zij vinden de aard van het werk en de sfeer belangrijker dan de criminelen, maar minder belangrijk dan de jongens uit de controlegroep. Veruit op de eerste plaats staan voor hen de arbeidsvoorwaarden. De grootte van het loon, het al of niet vrij zijn op zaterdag en de werktijden zijn factoren, die voor hen het meest tellen. Ook bij de criminelen is dit het geval.

Aan de omstandigheden waaronder zij moeten werken, hechten de provo's, vergeleken met de andere groepen, de minste waarde.

Daar de verschillen tussen de groepen in het merendeel der ge-

vallen niet groot genoeg zijn om statistisch significant te kunnen zijn, kan hier slechts sprake zijn van bepaalde tendenzen.

Tenslotte werd aan de proefpersonen gevraagd, met als criterium datgene wat zij het belangrijkste vinden in hun werk, het werk dat zij nu doen te beoordelen. De gemiddelden voor de drie groepen zien er als volgt uit.

Controlegroep: 7,11
 Criminelen: 6,86
 Provo's: 6,35

De provo's scoren in dit opzicht het laagst. Geen van de verschillen tussen de groepen is echter statistisch significant.

HOE STAAT HIJ TEGENOVER DE MENSEN OP ZIJN WERK

In het interview werd ook gevraagd of proefpersoon goed kan opschieten met zijn baas, met zijn collega's en in hoeverre het hem interesseert hoe zijn baas over hem denkt. In tabel 4.2 zijn de antwoorden op deze vragen verwerkt.

TABEL 4.2. *Relatie proefpersoon met de mensen op zijn werk*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. N=49	Crim. N=28	Provo's N=23	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Relatie met baas	8,05	7,58	8,01	nee	-	nee	-	nee	-
Relatie met collega's	8,87	8,60	9,01	nee	-	nee	-	nee	-
Interesseert het hem hoe zijn baas over hem denkt	7,28	5,92	6,04	ja	.04	ja	.07	nee	-

Deze tabel laat zien dat wat betreft de relatie met collega's en superieuren de criminelen weliswaar lager scoren dan de andere groepen, maar geen van de verschillen is statistisch significant. In dit opzicht bestaat er dan ook weinig verschil tussen de onderzoeksgroepen.

Anders ligt het echter voor de vraag in hoeverre het de proefpersoon wat kan schelen hoe zijn baas over hem denkt. De criminelen en de provo's interesseert dit significant minder dan de jongens uit de controlegroep.

WAT VERWACHT HIJ VAN ZIJN WERK EN DE TOEKOMSTIGE WERKMOGELIJKHEDEN

In het voorgaande werd reeds gesteld dat verschillende auteurs het gedrag van de provo's zien als een reactie op de werksituatie. In de aard van hun (overwegend ongeschoolde) werk zou de verklaring van hun misdragingen schuilen. Hoe men zijn werk ondergaat is echter niet alleen afhankelijk van de huidige situatie. Van belang is tevens hoe men met betrekking tot zijn werk de toekomst ziet. Onaan-trekkelijk werk dat men moet verrichten om een gesteld doel te kunnen bereiken, wordt op een andere wijze beleefd dan hetzelfde werk zonder dat er van verbetering in de toekomst sprake kan zijn. Daarom werd tevens aan de proefpersonen gevraagd hoe zij dachten dat over 5 jaar hun werksituatie zou zijn en wat zij verwachtten van de toekomstige werkmogelijkheden.

Wat betreft het eerste, blijkt uit de antwoorden van de proefpersonen dat voor alle groepen geldt dat zij menen dat over 5 jaar hun werkpositie verbeterd zal zijn. Hun werk zal dan naar verhouding meer overeenkomen met wat zij ideaal vinden en er zal meer voldaan zijn aan wat zij het belangrijkste vinden in hun werk. De gemiddelden voor de verschillende groepen zien er als volgt uit (tabel 43).

TABEL 43

	Mate waarin hij over 5 jaar zijn werkideaal bereikt zal hebben	Mate waarin over 5 jaar datgene wat hij het belangrijkste vindt in zijn werk, vervuld zal zijn
Controlegroep (N = 49)	7,99	8,38
Criminelen (N = 28)	7,31	8,73
Provo's (N = 23)	7,74	8,34

Men kan hieruit zien dat wanneer het gaat om de vraag in hoeverre de proefpersonen verwachten dat over 5 jaar het werk dat zij dan zullen doen het werk dat zij het liefst zouden willen doen benadert, de criminelen weer het laagst scoren. Hun gemiddelde verschilt significant van dat van de controlegroep. De bijbehorende p-waarde bedraagt .10.

De provo's nemen hier een tussenpositie in.

Wat betreft datgene wat men het belangrijkste vindt in zijn werk blijken de criminelen de hoogste verwachtingen voor de toekomst te hebben. Bij de interpretatie van deze cijfers moet men evenwel bedenken dat, zoals wij gezien hebben, tussen de drie groepen verschillen bestaan in wat zij het belangrijkste vinden in hun werk. Dit maakt het onderling vergelijken minder zinvol.

Voor alle groepen geldt echter dat de gemiddelden aan de hoge kant zijn. Hieruit mag men afleiden dat, in het midden gelaten in welk opzicht, alle onderzoeksgroepen menen dat hun werk in de toekomst verbetering zal ondergaan.

Wat betreft de *toekomstmogelijkheden* werden de volgende punten aan de orde gesteld:

1. Vindt hij dat je tegenwoordig nog wat in Nederland bereiken kunt (42 : 2).
2. Vindt hij dat je tegenwoordig nog kunt laten zien wat je waard bent (63 : 2).
3. Meent hij dat er in het buitenland betere toekomstmogelijkheden zijn (69).

Hoe de verschillende groepen hierover denken toont tabel 44.

Deze tabel laat zien dat er ten aanzien van de wijze waarop men over de toekomstmogelijkheden denkt grote overeenkomst bestaat tussen de provo's en de jongens uit de controlegroep.

De criminelen tenderen hier een afwijkende positie in te nemen. Met name vergeleken met de provo's zien zij in dit opzicht de toekomst somberder in. Daar de verschillen echter niet altijd groot genoeg zijn om significant te zijn, kan hier slechts van een tendens gesproken worden.

TABEL 44. *Opvatting over toekomstmogelijkheden*

Het percentage proefpersonen dat het met onderstaande uitspraken eens is luidt voor:	Is dit verschil significant?											
	Contr. N	Crim. N	Prov. N	Co-Crim. ja/nee	Co-Provo's P	Co-Provo's ja/nee	Co-Provo's P	Crim.-Provo's ja/nee	Crim.-Provo's P			
Je kunt niets meer bereiken in Nederland	5,8	69	20,0	35	6,7	30	ja	.03	nee	-	nee	-
Je kunt niet meer laten zien wat je waard bent	23,2	69	28,6	35	13,8	29	nee	-	nee	-	nee	-
In het buitenland liggen betere toekomstmogelijkheden	44,8	67	56,3	32	35,7	28	nee	-	nee	-	ja	.09

WAT MEENT HIJ DAT ANDEREN VINDEN VAN ZIJN WERK

In hoeverre men thuis en in het bedrijf tevreden is over het werk van proefpersoon toont ons tabel 45.

TABEL 45. *Hoe denkt men thuis en in het bedrijf over zijn werk (volgens proefpersoon)*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?							
	Contr. N=49	Crim. N=28	Provo's N=23	Co-Crim. ja/nee	Co-Crim. P	Co-Provo's ja/nee	Co-Provo's P	Crim.-Provo's ja/nee	Crim.-Provo's P		
Is men thuis tevreden over zijn werk	7,13	6,33	7,95	ja	.10	nee	-	ja	.012		
Is men in het bedrijf tevreden over zijn werk	7,94	8,51	8,28	nee	-	nee	-	nee	-		

Uit deze tabel blijkt dat men bij de criminelen thuis significant minder gunstig over hun werk denkt dan dit het geval is bij de provo's en de jongens uit de controlegroep.

Tegen de verwachting in ligt het gemiddelde voor de provo's zelfs hoger dan dat van de proefpersonen uit de controlegroep.

Met betrekking tot de mate waarin men in het bedrijf tevreden is over het werk van de proefpersonen bestaat geen significant verschil tussen de onderzoeksgroepen.

Voor de provo's is dit gegeven in overeenstemming met wat in de literatuur gesteld wordt. Ook daar kan men lezen dat de jongens op hun werk doorgaans een goede reputatie genieten.¹

Een laatste punt betreffende de werksituatie, waaraan vooral door Kaiser (1959, pag. 200-204) grote aandacht wordt geschonken, is de *status van het werk*. Van hieruit meent hij het provogedrag te kunnen verklaren. Dit gedrag zou dan opgevat moeten worden als een reactie op de geringe status die de provo heeft door zijn werk.

Nagegaan werd nu of ten aanzien van dit punt de provo's een andere positie innemen dan de overige onderzoeksgroepen. Als graadmeter voor de aan het werk ontleende status werd het antwoord op de volgende vragen aangehouden:

1. In hoeverre vinden anderen zijn werk belangrijk volgens hem.
2. In hoeverre zouden volgens hem zijn kornuiten graag net zulk werk doen als hij nu doet.
3. in hoeverre benijden volgens hem zijn vrienden hem om het werk dat hij momenteel doet.

TABEL 46. *De status van het werk*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. N=49	Crim. N=28	Provo's N=23	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Vindt men zijn werk belangrijk	6,29	5,93	7,35	nee	-	nee	-	ja	.028
Doet men graag zijn werk	4,38	4,77	5,08	nee	-	nee	-	nee	-
Benijdt men hem om zijn werk	3,16	3,67	3,31	nee	-	nee	-	nee	-

¹ Zie b.v. G.Kaiser: *Randalierende Jugend*, 1959, pag. 153 en het reeds eerder genoemde Unesco-rapport, pag. 41.

In tabel 46 wordt een overzicht gegeven van de antwoorden op deze vragen (hoe hoger het gemiddelde, hoe meer status het werk heeft). Op grond van Kaisers hypothese zou men verwachten dat de provo's lager scoren dan de jongens uit de controlegroep. Dit is echter niet het geval. Er is eerder sprake van een omgekeerde tendens. Over de hele linie ligt het gemiddelde van de provo's namelijk *hoger* dan dat van de controlegroep. Ons materiaal geeft dus geen aanleiding Kaisers stelling te bevestigen.

SAMENVATTING

In het voorgaande werd nagegaan in hoeverre er met betrekking tot de werksituatie verschillen bestaan tussen de in ons onderzoek betrokken groepen. Verschillende punten kwamen daarbij aan de orde.

Wat betreft de vraag in hoeverre het werk dat zij doen naar hun zin is, bleek er geen verschil te bestaan tussen provo's en controlegroep. De criminelen nemen hierin een aparte plaats in. Zij beoordelen hun werk over de hele linie minder gunstig dan zowel de provo's als de jongens uit de controlegroep doen.

De werkinstelling gaf een soortgelijk beeld te zien. Ook hierin bestond weer geen verschil tussen provo's en controlegroep, terwijl de criminelen significant meer een negatieve werkinstelling bleken te hebben dan de provo's en de leden van de controlegroep.

Met betrekking tot de vraag wat men nu het belangrijkste in het werk vindt, deden zich de volgende verschillen tussen de groepen voor.

Vergeleken met de controlegroep hechten de criminelen minder waarde aan de aard van het werk en de sfeer in het bedrijf. Daarentegen spelen de arbeidsvoorwaarden (loon e.d.) en de werkomstandigheden naar verhouding een grotere rol bij hen.

De provo's nemen wat het eerste betreft een tussenpositie in. Voor hen staat echter op de eerste plaats de arbeidsvoorwaarden. Aan de werkomstandigheden hechten zij daarbij weinig waarde.

De relatie met de mensen op het werk gaf geen verschil te zien tussen de onderzoeksgroepen. Wel geldt, dat vergeleken met de controlegroep, zowel de provo's als de criminelen minder waarde hechten aan wat hun baas over hen denkt.

Van de toekomst tenderen de criminelen minder te verwachten dan de provo's. Zij zijn minder optimistisch over wat je in Nederland bereiken kunt en menen naar verhouding meer dat je voor een goede toekomst op het buitenland aangewezen bent.

Ook in de mate waarin zij verwachten dat over 5 jaar hun werk datgene wat zij ideaal vinden benaderd heeft, zijn zij minder hoopvol gestemd. Wel verwachten zij over 5 jaar een positieverbetering met betrekking tot wat zij het belangrijkste vinden in hun werk. In dit opzicht leggen zij zelfs meer optimisme aan de dag, dan de andere groepen. De verschillen zijn echter niet statistisch significant.

Hoe wordt er thuis en op het bedrijf geoordeeld over het werk van onze proefpersonen? Gevonden werd dat de ouders van de criminelen, althans volgens onze proefpersonen, minder tevreden waren over het werk van hun kinderen dan de ouders van de provo's en de jongens uit de controlegroep.

Op het werk zelf bestond in dit opzicht geen verschil tussen de groepen.

Tenslotte geeft ons materiaal geen aanleiding om Kaisers hypothese, dat er een verband bestaat tussen gebrek aan status in het werk en provocisme, te bevestigen.

factoren samenhangend met persoon en type

Bij het onderzoek naar de mogelijke oorzaken van het provogedrag is tot op heden weinig aandacht besteed aan de mogelijke invloed van meer individueel-psychologische kenmerken. Dit is wel begrijpelijk. Een psychodiagnostisch onderzoek is een tijdrovende zaak. Dat echter onderzoek op dit terrein zinvol kan zijn blijkt wel uit Holmbergs studie (1957, pag. 279) naar aanleiding van bepaalde relletjes tijdens de jaarwisseling 1956/1957 in Stockholm (zie ook pag. 18). Op grond van zijn bevindingen werd besloten ook in ons onderzoek aandacht te besteden aan deze factor. De weg die daarbij gevolgd werd is echter niet de gebruikelijke.

In het voorgaande werd er reeds op gewezen dat er bij de opbouw van het interview van uit gegaan werd dat binnen een beperkt tijdsbestek (2 uur) op zoveel mogelijk gebieden informatie over de proefpersoon verzameld moest worden. Daar de uitvoering van een normaal persoonlijkheidsonderzoek naar verhouding te veel tijd zou kosten, restte ons twee mogelijkheden: dit gebied achterwege laten, of een afwijkende onderzoeksvorm kiezen, waarvan het afnemen

minder tijd zou vergen, maar die mogelijk ook minder betrouwbaar zou zijn. Voor dit laatste werd gekozen. Dit compromis hield het volgende in: inplaats van met een orthodox psychodiagnostisch onderzoek te werken, kreeg de proefpersoon een aantal schalen voorgesteld waarop hij zichzelf moest beoordelen. Ofschoon het de proefpersoon dus steeds duidelijk moest zijn waarom het ons te doen was, met alle bezwaren van dien, werd op grond van twee punten gehoopt dat deze procedure toch effect zou hebben. Allereerst was daar de anonimiteit van de situatie. Er werd gewerkt met codenummers. De proefpersoon behoefde dus nergens zijn naam op te zetten. Maar wat nog belangrijker was: er stond voor de proefpersoon niets op het spel. Door zijn antwoord kon hij er op geen enkele wijze beter of slechter van worden. Het ging hier immers om een vrijetijdsbesteding-onderzoek, waarbij zijn eigen positie op geen enkele wijze in het geding was. Op deze wijze hoopten wij toch nog enig inzicht in de persoon van de provo te kunnen krijgen.

Naast deze schalen werd nog met een aantal andere technieken gewerkt, zoals spraakwatervallen, forced choice tests, open-eindvragen e.d.

PERSOONLIJKHEIDSKENMERKEN

In tabel 47 wordt een overzicht gegeven van de punten die hierbij aangesneden werden. De score voor de groep kan op twee wijze uitgedrukt zijn en wel in de vorm van een gemiddelde of door middel van een percentage. Ingeval de groepsscore een percentage inhoudt, wordt dit aangegeven met het procentteken. Wanneer achter de groepsscore niets vermeld staat, hebben we te doen met een gemiddelde.

Hoe hoger de score is, hoe meer de betrokken variabele van toepassing is.

Door vergelijking van de scores van criminelen en provo's met die van de controlegroep kan men proberen tot een groepsbeeld te komen. Voor de *criminelen* komt dit er dan als volgt uit te zien:

Zij hebben minder aspiraties, kunnen minder goed tegen alleen zijn, sluiten zich minder makkelijk aan bij anderen, zijn driftiger, schieten eerder uit hun slof, kunnen zich minder goed beheersen en zijn meer materialistisch ingesteld.

FIG. 6. Projectieplaat met betrekking tot de verveling.

(Foto P. H. de Blocq van Scheltinga)

TABEL 47. Score op een aantal persoonlijkheidsvariabelen voor de verschillende onderzoeksgroepen

	Gemiddelde of percentage voor:						Is dit verschil significant?					
	Contr.	N	Crim.	N	Prov.	N	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
67: Aspiratie-niveau	6,63	69	6,45	35	6,14	30	nee	-	ja	.06 ¹	nee	-
105: Aspiratie-niveau ²	29%	63	10%	30	7%	28	ja	.08 ¹	ja	.05 ¹	nee	-
83A: Machtsdrang	7,25	68	7,31	35	6,33	30	nee	-	ja	.06 ¹	ja	.06 ¹
61B: Anonimiteitsdrang	7,06	69	7,09	35	6,83	30	nee	-	nee	-	nee	-
100: Voelt hij zich onzeker	42%	69	29%	35	21%	29	nee	-	nee	-	nee	-
108: Voelt hij zich onzeker	7,01	69	6,67	35	6,77	30	nee	-	nee	-	nee	-
100: Behoefte aan zelfvertrouwen	54%	69	52%	35	38%	29	nee	-	nee	-	nee	-
61A:8: Valt hij graag op	3,34	68	3,86	33	4,68	29	nee	-	ja	.018 ¹	nee	-
34: Doorzettingsvermogen	6,10	69	6,64	35	5,90	30	nee	-	nee	-	nee	-
61A:3: Verveling	5,06	68	5,43	33	5,16	29	nee	-	nee	-	nee	-
98: Verveling	8%	64	18%	29	33%	27	nee	-	ja	.003	nee	-
110B: Verveling	16%	67	28%	32	32%	28	nee	-	ja	.075	nee	-
140: Verveling	2,16	69	2,75	35	3,88	29	nee	-	ja	.001	nee ⁴	-
110:7: Kan hij goed tegen alleen zijn	6,69	69	5,85	35	4,71	30	ja	.08	ja	.001	nee ⁴	-
110:5: Nieuwsgierig	3,73	69	2,96	35	3,18	30	nee	-	nee	-	nee	-
124: Sluit hij zich makkelijk aan bij anderen	7,54	69	6,73	35	7,91	30	ja	.07	nee	-	ja	.046
110:8: Driftig	3,86	69	5,11	35	3,73	30	ja	.016	nee	-	ja	.03
110:2: Impulsief	5,52	69	5,33	35	6,14	30	nee	-	nee	-	nee	-
61A:4: Schiet hij gauw uit zijn slof	3,56	68	4,53	32	5,05	29	ja	.055	ja	.012	nee	-

TABEL 47 (Vervolg).

Gemiddelde of percentage voor:						Is dit verschil significant?				
Contr. N Crim. N Prov. N						Co-Crim. ja/nee P	Co-Provo's ja/nee P	Crim.-Provo's ja/nee P		
61A:1: Kan hij zich goed beheersen	7,30	68	6,69	33	7,01	29	ja .10	nee -	nee -	-
110:1: Geduldig	6,54	69	6,11	35	6,74	30	nee -	nee -	nee -	-
105: Materialistisch ³	32%	63	77%	30	61%	28	ja .0000	ja .009	nee -	-

¹ Hier werd tweezijdig getoetst.

² Hoopt hij in de toekomst nog bepaalde diploma's te halen.

³ Wensen voor de toekomst: een auto en veel geld.

⁴ Het verschil is hier wel aanzienlijk, maar niet in de verwachte richting.

De *provo's* verschillen in de volgende opzichten van de controlegroep: zij hebben minder aspiraties, voelen minder behoefte om macht uit te oefenen, houden er meer van om op te vallen, vervelen zich meer, kunnen minder goed tegen alleen zijn, schieten eerder uit hun slof en zijn meer materialistisch ingesteld.

Dat zowel de *provo's* als de criminelen minder goed tegen alleen zijn kunnen blijkt ook nog uit hun antwoord op de vraag wat de nadelen van een afgelegen eiland zijn (98, spraakwaterval).

Van de criminelen ($N = 29$) antwoordt 44,8% dat je dan alleen bent, en niemand hebt om mee om te gaan. Voor de *provo's* ($N = 27$) en de controlegroep ($N = 64$) is dit percentage respectievelijk 40,7 en 18,8. Zowel voor de criminelen als voor de *provo's* is dit verschil met de controlegroep significant. De P-waarden zijn achtereenvolgens .009 en .026.

De uitspraak van Bondy c.s. (1957, pag. 85) dat als er iets kenmerkend voor de *provo's* zou zijn dit de behoefte is om in de massa op te gaan, kon niet bevestigd worden. De voor het toetsen van deze hypothese geconstrueerde test gaf geen verschil te zien tussen de onderzoeksgroepen.

Hetzelfde geldt voor Miks (1961, pag. 229) conclusie dat er bij de provo's sprake zou zijn van een innerlijke onrust en onzekerheid. Uit de behoefte-preferentie test (100) blijkt dat hier eerder sprake is van het omgekeerde.

Dit resultaat is in overeenstemming met wat Holmberg (1957, pag. 279) reeds in 1957 vond, namelijk dat de jongens uit de relgroep minder onzeker zijn dan de proefpersonen uit zijn controlegroep.

Ook Kaisers hypothese (1959, pag. 151 en 195), dat aan het gedrag van de Halbstarken een machtsdrang ten grondslag zou liggen, kon niet bevestigd worden. Zoals uit tabel 47 blijkt, scoren de provo's op dit gebied zelfs significant *lager* dan de jongens uit de controlegroep.

Het feit tenslotte, dat zij zich meer vervelen dan de jongens uit de controlegroep, is in overeenstemming met wat Muchow (1956, pag. 445) en Sagitz (1959, pag. 807) hierover geschreven hebben.

HET GEVOELSLEVEN

Van de punten die hierop betrekking hebben wordt een overzicht gegeven in tabel 48. In deze tabel zijn, al naar gelang de aard van het item, voor iedere groep de gemiddelden of percentages opgenomen. Ook hier geldt weer dat wanneer er van een percentage sprake is dit aangegeven wordt door het procentteken achter het betrokken getal. Wanneer dit teken ontbreekt wil dit zeggen dat als maat voor de groep het gemiddelde werd aangehouden.

Hoe hoger het getal in de tabel, hoe meer de betrokken eigenschap van toepassing is.

Deze tabel laat duidelijk zien dat wat betreft de wijze waarop zij zich voelen, er een groot verschil bestaat tussen de criminelen en de overige twee groepen. De criminelen zijn er in dit opzicht slecht aan toe. Voor hen als groep geldt dat zij zich eenzamer voelen, minder liefde ontvangen, meer behoefte hebben om vertroeteld te worden, meer onvervulde wensen hebben en zich meer gefrustreerd voelen.

Op al deze punten verschillen zij niet alleen van de controlegroep, maar tevens van de provo's. Tussen de provo's en de controlegroep bestaat in dit opzicht geen verschil!

Deze uitkomsten tonen dat wij ons inderdaad zorgen moeten maken over de gevoelswereld van de jeugdgedelinquent, maar dat

TABEL 48. De scores voor de verschillende groepen op variabelen die betrekking hebben op het gevoelsleven

	Gemiddelde of percentage voor:						Is dit verschil significant?					
	Contr. N	Crim. N	Prov. N				Co-Crim. ja/nee P	Co-Provo's ja/nee P	Crim.-Provo's ja/nee P			
98: Eenzaam	11%	64	28%	29	7%	27	ja .043	nee -	ja .053			
102: Eenzaam	11%	69	26%	35	10%	30	ja .037	nee -	ja .096			
108:3: Eenzaam	4,52	69	5,48	35	4,95	30	ja .035	nee -	nee -			
108:1: Gebrek aan liefde	5,37	69	6,67	35	5,88	30	ja .004	nee -	ja .10			
139: Behoefte verwend te worden	10%	51	38%	21	9%	22	ja .006	nee -	ja .029			
135: Jeugd een fijne tijd	7,30	69	7,90	35	8,37	30	nee -	nee ¹ -	nee -			
110:3: Heeft hij nog veel te wensen	3,86	69	5,27	35	3,80	30	ja .004	nee -	ja .012			
61 ^A :9: Denkt hij vaak: later wordt het wel beter	6,19	68	6,62	33	6,41	29	nee -	nee -	nee -			
61 ^A :5: Voelt hij zich gefrustreerd	5,51	68	6,41	33	4,30	29	ja .05	nee ¹ -	ja .001			

¹ De verschillen zijn hier aanzienlijk, maar niet in de volgens de literatuur te verwachten richting.

generaliseren van wat voor criminelen geldt naar provo's, niet geoorloofd is. Ons materiaal geeft geen aanleiding om te stellen, zoals b.v. Sagitz (1959, pag. 807) en Hanselmann (1957, pag. 355) doen, dat de provo zich eenzaam voelt.

Evenmin is er reden om ons, met Perquin (1959, pag. 63), zorgen te maken over de provo, omdat deze ongelukkig zou zijn.

Om ook een indruk te kunnen krijgen van de positie die de proefpersoon in de groep inneemt werden enkele vragen op dit gebied in het interview opgenomen.

Wat betreft de grootte van de groep waarin hij steeds 'verkeert' blijken er grote verschillen te bestaan tussen provo's en criminelen enerzijds en de jongens uit de controlegroep. Het percentage jongens dat opgeeft 10 of meer vrienden te hebben ziet er voor de verschillende groepen als volgt uit¹:

Controlegroep:	23,2 (N = 69)
Criminelen:	57,1 (N = 35)
Provo's:	67,7 (N = 30)

Zowel de criminelen als de provo's hebben significant meer vrienden dan de jongens uit de controlegroep. De bijbehorende P-waarden zijn respectievelijk .001 en .0001 (er werd tweezijdig getoetst).

Hieruit blijkt wel dat de onderzoeksgroepen in opvatting verschillen over wat onder een vriend verstaan wordt. Provo's en criminelen noemen eerder iemand een vriend dan de leden van de controlegroep.

Met betrekking tot de vraag of zij wel eens aanvoerder geweest zijn, bleek er geen significant verschil te bestaan tussen de onderzoeksgroepen. Bij de criminelen is dit naar verhouding het minst voorgekomen.

Voor de verschillende groepen waren de percentages: controlegroep 46,4, criminelen 37,1 en provo's 50,0.

Uit de antwoorden op de vraag wanneer zij tijdens de gymnastiekles worden gekozen (22) blijkt dat de provo's gemiddeld eerder worden gekozen dan de proefpersonen uit de andere groepen. Hun gemiddelde (8,17) ligt hoger dan dat van de criminelen (7,27) en de controlegroep (7,18). Alleen in dit laatste geval is dit verschil significant. De bijbehorende P-waarde is hier .04 (tweezijdig getoetst). Dit zou erop wijzen dat de provo's bij het sporten op school meer een vooraanstaande plaats innemen dan de jongens uit de controlegroep.

¹ Tot deze tweedeling werd besloten daar het berekenen van een gemiddelde geen zin had. Sommige provo's gaven nl. op wel een paar honderd vrienden te hebben.

Tenslotte werd nog getracht via een soort sociogram na te gaan wat de plaats van de proefpersoon in de groep is. Hierbij werd als volgt te werk gegaan. De proefpersoon kreeg een formuliertje voor zich, waarop hij allereerst de voornamen moest zetten van de jongens met wie hij doorgaans optrekt. Bovenaan kwam zijn eigen naam te staan. Daarna moest hij achtereenvolgens aangeven wie van deze jongens altijd het hoogste woord voert, van wie doorgaans de meeste voorstellen uitgaan, wie het meest getapt was en wie de leider was. Tevens werd gevraagd wie in deze opzichten de tweede en derde plaats innemen.

De waarde, die men moet hechten aan het innemen van een tweede of derde plaats in de groep, is niet absoluut. Zij is namelijk afhankelijk van de grootte van de groep. Maakt een proefpersoon deel uit van een groepje van 3 personen dan zal hij altijd op een van de eerste drie plaatsen komen. Hoe groter de groep hoe moeilijker het zal worden om tot deze drie te gaan behoren. Voor het onderling vergelijken van de onderzoeksgroepen is daarom nodig dat de proefpersonen uit gemiddeld even grote groepjes afkomstig zijn. Dit bleek echter niet het geval te zijn. Zowel voor de provo's als voor de criminelen geldt dat de groepjes waarin zij doorgaans verkeren groter zijn dan die van de controlegroep. (Dit is in overeenstemming met het reeds eerder geconstateerde feit dat de criminelen en provo's significant meer vrienden hebben.) De scores worden hierdoor ten dele onvergelijkbaar. De proefpersonen uit de controlegroep zullen immers relatief veel eerder een derde of tweede plaats kunnen innemen.

Het minst aan waarde boet naar verhouding nog de eerste plaats in. Daarom werd besloten bij de interpretatie van de sociogrammen uitsluitend uit te gaan van de proefpersonen, die een eerste plaats innemen in de groep. In tabel 49 wordt een overzicht gegeven van het percentage proefpersonen per onderzoeksgroep dat in het groepje jongens waarmee zij doorgaans omgaan, volgens henzelf de eerste plaats inneemt voor wat betreft: het hoogste woord voeren, de meeste voorstellen doen, het meest getapt zijn en de leiding hebben.

Deze tabel laat zien dat in hun groep de provo's naar hun zeggen meer op de voorgrond treden dan de proefpersonen uit de overige onderzoeksgroepen. Voor bijna de helft van hen geldt bijvoorbeeld dat zij doorgaans de leiding hebben van hun groepje. Dit is een merkwaardig

TABEL 49. *De plaats in de groep*

	Hoogste woord	Meeste voorstellen	Meest getapt	Leiding	N
Controlegroep	2,9%	34,8%	5,8%	29,0%	69
Criminelen	8,6%	31,4%	17,1%	17,1%	35
Provo's	20,0%	43,3%	16,7%	46,7%	30

hoog percentage. Ofschoon dit gedeeltelijk verklaard kan worden door onze selectieprocedure (door uit te gaan van jongens die een bepaald onmaatschappelijk gedrag aan de dag leggen richt men zich in feite tot de meer actieve jongens in een groepje. De kans dat dit ook de leiders zijn neemt hierdoor toe) blijft dit percentage aan de hoge kant. Temeer nog wanneer men bedenkt dat voor een aantal van de provo's geldt dat zij tot dezelfde groep behoren. Dit gegeven lijkt ons dan ook niet erg betrouwbaar. Daarom zal het hier verder buiten beschouwing gelaten worden.

MEER ALGEMENE TYPERING

Dat het gedrag van de provo's door anderen als hinderlijk ervaren wordt lijkt weinig twijfel. Hoe staan zij echter zelf tegenover hun gedrag? Vinden zij zelf ook dat zij anders zijn dan hun leeftijdgenoten?

Op verschillende manieren werd getracht een antwoord op deze vragen te krijgen. Allereerst werd aan de proefpersoon gevraagd in hoeverre hij later als hij zelf onderwijzer zou zijn, graag net zulke kinderen als hij in de klas zou hebben (39). Zijn antwoord kon hij weer geven op een 10 cm-schaal die liep van niet graag naar erg graag. Daarnaast werd hier nog gewerkt met de volgende niet-afgemaakte zin: als ik later zelf kinderen heb zal ik er in ieder geval voor zorgen... (94). Per groep werd nagegaan hoeveel proefpersonen hier een negatief eigen beeld projecteren ('zal ik er voor zorgen dat het geen nozems worden' of 'zal ik er voor zorgen dat zij geen gekke dingen uithalen' e.d.).

De antwoorden van de verschillende onderzoeksgroepen op deze vragen staan vermeld in tabel 50.

TABEL 50. Projectie negatief eigenbeeld

	Gemiddelde of percentage voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. (N=69)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim-Provo's ja/nee	P
39: In hoeverre heeft men later graag net zulke jongens als zij zijn in de klas	6,11	4,49	4,57	ja	.01	ja	.016	nee	-
94: Percentage jongens waarbij sprake is van een negatief eigenbeeld	37,7	60,0	50,0	ja	.025	nee	-	nee	-

Deze tabel laat zien dat zowel de criminelen als de provo's zichzelf minder gunstig beoordelen dan de proefpersonen uit de controlegroep dit doen (bij de criminelen is dit in meerdere mate het geval dan bij de provo's). Hieruit blijkt dus dat ook zij zich bewust zijn van het feit dat hun gedrag in negatieve zin afwijkt van dat van hun leeftijdgenoten.

Een uitslag met soortgelijke strekking geeft een van de spraakwatervallen te zien. Als een van de belangrijkste voordelen van een afgelegen eiland noemen namelijk zowel de criminelen als de provo's het feit dat je daar van niemand last hebt, dat je daar vrij bent. Het percentage proefpersonen dat er zo over denkt ziet er voor de verschillende groepen als volgt uit:

Controlegroep: 32,8 (N = 64)

Criminelen: 55,2 (N = 29)

Provo's: 59,3 (N = 27)

Zowel het verschil tussen de criminelen en de controlegroep, als het verschil tussen de provo's en de controlegroep is statistisch significant. De P-waarden zijn achtereenvolgens .035 en .017.

Hieruit kan afgeleid worden dat het gedrag van de criminelen en de provo's in hun omgeving meer weerstand oproept dan dit het geval

is bij de jongens uit de controlegroep. Ook hierin schuilt een aanwijzing voor het feit dat zij als groep lastiger zijn dan de proefpersonen uit de controlegroep.

Ook werd nog nagegaan of er verschil bestaat tussen de onderzoeksgroepen in de waarde die zij hechten aan goede manieren (61A: 7).

Dit bleek inderdaad het geval te zijn. De gemiddelden voor de groepen zagen er als volgt uit:

Controlegroep: 8,69 (N = 68)

Criminelen: 7,27 (N = 33)

Provo's: 7,78 (N = 29)

Criminelen en provo's hechten dus minder waarde aan goede manieren dan de jongens uit de controlegroep. Voor beiden is dit verschil statistisch significant. De P-waarden zijn respectievelijk .0003 en .007. Tussen provo's en criminelen bestaat in dit opzicht geen verschil.

Dat er ondanks dit gemeenschappelijke toch nog wel verschillen bestaan tussen criminelen en provo's blijkt wel uit de spraakwaterniveau met als onderwerp: de mening van mijn ouders. Per groep werd hierbij ook nagegaan in hoeverre de ouders hun kinderen waarschuwen voor slechte vrienden of hen adviseren ervoor te zorgen niet met de politie in aanraking te komen. Het percentage ouders dat de proefpersonen een dergelijk advies geeft luidt voor de verschillende groepen:

Controlegroep: 5,1 (N = 59)

Criminelen: 33,3 (N = 30)

Provo's: 12,0 (N = 25)

De criminelen verschillen in dit opzicht niet alleen van de controlegroep, maar ook van de provo's. In beide gevallen is dit verschil significant. De bijbehorende P-waarden zijn respectievelijk .0006 en .06.

Nog in een ander opzicht onderscheiden de provo's zich van de criminelen. Uit de tijdperktest (99) blijkt dat van de proefpersonen die liever in een ander tijdperk geboren waren, 82,4% van de provo's als motief hiervoor opgaf het feit dat er toen meer te beleven en te vechten viel. Het overeenkomstige percentage voor criminelen en

controlegroep is respectievelijk 44,4 en 58,1. In beide gevallen is dit verschil met de provo's significant. De P-waarden zijn achtereenvolgens .025 en .083. Dit wijst erop dat het zich lichamelijk kunnen laten gelden bij de provo's een grotere rol speelt, dan bij de overige groepen.

Deze uitkomst is in overeenstemming met wat reeds eerder geconstateerd werd namelijk dat op de vraag: val je graag op, de provo's als groep significant hoger scoren dan de andere groepen.

SAMENVATTING

In het voorgaande werd, in navolging van Holmberg, nagegaan in hoeverre onze onderzoeksgroepen ook verschillen met betrekking tot meer individueel-psychologische variabelen. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Op grond van de verschillen met de controlegroep kan men voor de provo's tot het volgende groepsbeeld komen.

De provo's hebben minder aspiraties, zij voelen minder behoefte om macht uit te oefenen, houden er meer van om op te vallen, vervelen zich meer, kunnen minder goed tegen alleen-zijn, schieten eerder uit hun slof, zijn materialistischer ingesteld, hebben minder behoefte aan zekerheid en zelfvertrouwen.

Wat betreft hun gevoelsleven bestond er geen enkele aanleiding om aan te nemen dat zij er in dit opzicht slechter aan toe zijn dan de proefpersonen uit de controlegroep. Op variabelen als eenzaamheid, gebrek aan liefde, frustraties in het algemeen, kon geen verschil gevonden worden met de controlegroep. Er is ons inziens dan ook geen reden om aan te nemen dat deze jongens zich ongelukkig zouden voelen.

In de groepjes waarvan zij deel uitmaken blijken de provo's een bijzondere plaats in te nemen. In hun eigen groepjes treden de provo's, wanneer wij uit zouden mogen gaan van wat zij zelf rapporteren, naar verhouding meer op de voorgrond. Gezien onze selectieprocedure en het 'verdacht' hoge aantal leiders, moet dit gegeven echter met de nodige reserve beschouwd worden. Op school worden zij bij sport eerder gekozen. Ook hebben zij aanmerkelijk meer vrienden dan de

jongens uit de controlegroep. In het navolgende zal nog blijken dat de onderzoeksgroepen verschillen in wat zij onder een vriend verstaan.

Vervolgens kwam nog vast te staan dat de provo's in het algemeen lastiger zijn voor anderen dan de proefpersonen uit de controlegroep. Zij zijn zich dit ook bewust. Tenslotte bleek nog dat avontuur en vechten bij hen hoger genoteerd staan en dat zij minder waarde hechten aan goede manieren.

Tracht men op dezelfde wijze tot een groepsbeeld voor de criminelen te komen, dan ziet dit er als volgt uit:

De *criminelen* hebben minder aspiraties, kunnen minder goed tegen alleen zijn, sluiten zich minder makkelijk aan bij anderen, zijn driftiger, schieten eerder uit hun slof, kunnen zich minder goed beheersen en zijn meer materialistisch ingesteld. Tevens hechten zij minder waarde aan goede manieren.

Wat betreft hun gevoelsleven zijn de criminelen er slecht aan toe. Zij voelen zich eenzamer, ontvangen minder liefde, voelen meer de behoefte om vertroeteld te worden, hebben meer onvervulde wensen en voelen zich meer gefrustreerd.

Ten aanzien van hun plaats in de groep onderscheiden de criminelen zich alleen van de controlegroep, met betrekking tot het aantal vrienden dat zij zeggen te hebben. Dit is beduidend groter dan dat van de controlegroep.

Ook voor de criminelen geldt dat zij in het algemeen lastiger zijn voor anderen dan de jongens uit de controlegroep. Zij zijn zich dit ook bewust. Daarnaast waarschuwen hun ouders hen meer voor slechte vrienden en voor het feit dat zij door hun gedrag met de politie in aanraking zullen komen.

Gaan wij tenslotte nog na in hoeverre de provo's van de criminelen verschillen, dan blijkt uit het voorgaande dat: de provo's minder behoefte hebben om macht uit te oefenen, zich meer vervelen, minder goed tegen alleen-zijn kunnen, zich makkelijker aansluiten bij anderen, en minder opvliegend zijn.

Wat betreft hun gevoelsleven zijn de criminelen er aanmerkelijk slechter aan toe dan de provo's. Zij voelen zich eenzamer, ontmoeten minder liefde, voelen meer behoefte om vertroeteld te worden, hebben meer onvervulde wensen en voelen zich meer gefrustreerd.

In hun groep treden de provo's naar hun zeggen meer op de voor-

grond dan de criminelen doen. Zij worden eerder gekozen met gymnastiek, en meer provo's zijn naar verhouding aanvoerder geweest van een elftal. Dit is enigszins strijdig met hun geringe behoefte aan macht. Welke factor ten grondslag ligt aan deze tegenstrijdigheid is niet goed duidelijk.

Vervolgens blijken de provo's meer behoefte aan avontuur en vechten te hebben. Tenslotte komt het bij hen minder voor dat hun ouders hen waarschuwen voor slechte vrienden of voor het in aanraking komen met de politie.

de perceptie van zijn vrienden

In het voorgaande werd reeds geconstateerd dat er met betrekking tot het aantal vrienden dat men heeft, een groot verschil bestaat tussen de onderzoeksgroepen. De provo's en de criminelen bleken een aanzienlijk groter aantal vrienden te hebben dan de jongens uit de controlegroep. Op grond hiervan werd gesteld dat de groepen verschillen in opvatting over wat men onder een vriend verstaat. De in het onderzoek opgenomen semantische differentiaal stelt ons in de gelegenheid nader hierop in te gaan. Evenals dit het geval was met het onderwerp 'mijn ouders' werd namelijk ook aan de proefpersonen gevraagd hun vrienden te beoordelen op een groot aantal eigenschappen. De scores van de proefpersonen uit de drie onderzoeksgroepen werden weer onderling gecorreleerd en op de op deze wijze tot stand gekomen correlatiematrixes werden factoranalyses uitgevoerd. Het resultaat hiervan staat vermeld in tabel 51 (zie blz. 161). De getallen geven per onderzoeksgroep de ladingen aan die de eigenschappen-paren op de verschillende factoren hebben.

BENOEMING VAN DE GEVONDEN FACTOREN

In de tabellen 52, 53 en 54 staan voor iedere onderzoekgroep afzonderlijk onder elke factor die eigenschappen vermeld die een hoge lading hebben op de bewuste factor. Het getal achter de eigenschap geeft de grootte van de lading op de factor aan.

TABEL 52. *Controlegroep: eigenschappen met hoge lading op de bijbehorende factoren*

Factor I	Factor II	Factor III	Factor IV	Factor v
hartelijk 80	hulpvaardig 37	tevreden 44	zeker 36	rustig 38
hulpvaardig 69	soepel 33	machtig 34	sterk 31	begrijpen
makkelijk 68	beleefd 32	hulpvaardig 33	rustig 27	me 29
warm 66	tegemoet-	vervelend 32	laten me mijn	machtig 29
tactisch 66	komend 32	invloed 29	gang gaan 25	soepel 23
tegemoet-	machtig 31	sterk 27	soepel 24	hartelijk 21
komend 64	rustig 30		hartelijk 23	

Op grond van deze rijtjes zou men de verschillende factoren als volgt kunnen omschrijven:

- Factor I: de hier genoemde eigenschappen dragen alle min of meer een evaluerend karakter. Op grond hiervan zou hier sprake kunnen zijn van een factor evaluering.
- Factor II: zou betrekking kunnen hebben op de manier van optreden van zijn vrienden.
- Factor III: deze zou kunnen verwijzen naar wat Osgood c.s. potency hebben genoemd, iets wat wij hier met invloed zouden willen vertalen.
- Factor IV: zou betrekking kunnen hebben op de wijze waarop zijn vrienden tegenover hem optreden.
- Factor v: ook deze verwijst min of meer naar de wijze waarop zijn vrienden tegenover hem optreden.

TABEL 51

Vrienden	Factor I		Factor II		Factor III		Factor IV		Factor V						
	Contr.	Provo's	Contr.	Provo's	Contr.	Provo's	Contr.	Provo's	Contr.	Provo's					
modern - ouderwets	13	45	61	19	07	30	06	52	28	21	23	06	14	35	11
vervelend - niet vervelend	46	51	48	13	54	14	32	06	21	11	16	14	08	06	45
invloedrijk - geen invloed	28	30	27	27	59	29	29	10	28	22	13	29	09	14	16
tactisch - ontactisch	66	59	47	26	20	14	09	36	28	22	16	13	12	35	44
sterk - zwak	53	58	70	28	13	47	27	23	21	31	45	18	15	09	08
tevreden - ontevreden	56	59	73	06	16	45	44	39	19	21	11	16	17	15	29
hulpvaardig - niet hulpvaardig	69	71	53	37	27	52	33	28	18	09	29	31	04	13	18
soepel - streng	53	07	50	33	43	41	14	42	22	24	37	11	23	06	30
beleefd - onbeleefd	65	49	70	32	23	55	23	18	29	21	22	17	15	23	18
lastig - makkelijk	68	64	68	09	48	46	04	11	25	12	20	26	14	16	20
machtig - niet machtig	24	50	12	31	48	44	34	20	06	13	23	14	29	21	53
hartelijk - ongeïnteresseerd	80	81	51	25	11	52	08	23	49	23	32	06	21	09	03
rustig - onrustig	38	64	08	30	26	15	16	36	29	27	09	27	38	28	27
zeuren altijd - laten me mijn gang gaan	34	08	49	17	56	32	26	13	07	25	21	42	19	18	24
warm - koel	66	68	43	12	11	33	05	16	31	07	13	11	09	07	21
begrijpen me niet - begrijpen me	51	54	55	29	30	25	15	33	20	13	10	57	29	14	15
zeker - onzeker	45	85	64	23	13	28	06	03	34	36	13	09	15	10	23
uit de hoogte - tegemoetkomend	64	74	21	32	21	24	10	20	48	13	32	34	06	15	12

TABEL 53. *Criminelen: eigenschappen met hoge ladingen op de bijbehorende factoren*

Factor I	Factor II	Factor III	Factor IV	Factor v
zeker 85	invloed 59	modern 52	sterk 45	modern 35
hartelijk 81	laten me mijn	soepel 42	soepel 37	tactisch 35
tegemoet-	gang gaan 56	tevreden 39	hartelijk 32	rustig 28
komend 74	vervelend 54	tactisch 36	tegemoet-	beleefd 23
hulpvaardig 71	makkelijk 48	rustig 36	komend 32	
warm 68	machtig 48	begrijpen me 33	hulpvaardig 29	
	soepel 43			

Op grond hiervan zou men deze factoren als volgt kunnen vertalen:

Factor I: deze dimensie heeft te maken met evaluering.

Factor II: heeft betrekking op de invloed van zijn vrienden.

Factor III: zou betrekking kunnen hebben op de wijze waarop zijn vrienden tegenover hem optreden.

Factor IV: zou kunnen verwijzen naar de manier van optreden van zijn vrienden.

Factor v: is niet goed duidelijk.

TABEL 54. *Provo's: eigenschappen met hoge ladingen op de bijbehorende factoren*

Factor I	Factor II	Factor III	Factor IV	Factor v
tevreden 73	beleefd 55	hartelijk 49	begrijpen me 57	machtig 53
sterk 70	hartelijk 52	tegemoet-	laten me mijn	vervelend 45
beleefd 70	hulpvaardig 52	komend 48	gang gaan 42	tactisch 44
makkelijk 68	sterk 47	zeker 34	tegemoet-	
zeker 64	lastig 46	warm 31	komend 34	
modern 61			hulpvaardig 31	

Op grond van deze rijtjes zou men de factoren als volgt kunnen omschrijven:

Factor I: deze factor is niet erg duidelijk. Mogelijk hebben we hier met een 'typering' van zijn vrienden te doen.

Factor II: zou betrekking kunnen hebben op hun manier van optreden.

Factor III: heeft een evaluerend karakter.

Factor IV: slaat op de wijze waarop zijn vrienden tegenover hem optreden.

Factor V: is niet goed duidelijk.

In één schema samengevat zien de factoren in de verschillende groepen er dus als volgt uit:

TABEL 55

	Controle- groep	Percentage verklaarde variantie	Criminelen	Percentage verklaarde variantie	Provo's	Percentage verklaarde variantie
Factor I	evaluering	60	evaluering	55	'typering'	44
Factor II	manier van optreden	13	invloed	19	manier van optreden	22
Factor III	invloed	10	optreden te- genover hem	12	evaluering	13
Factor IV	optreden te- genover hem	9	manier van optreden	9	optreden te- genover hem	10
Factor V	optreden te- genover hem	7	?	6	?	10

Uit dit schema blijkt dat er wat betreft de *dimensies* waarvan de proefpersonen uitgaan bij het beoordelen van hun vrienden, grote overeenkomst bestaat tussen de onderzoeksgroepen. Voor alle drie de groepen geldt dat evaluering, manier van optreden, en optreden tegenover hem, punten zijn die een rol spelen bij de beoordeling van hun vrienden. De groepen verschillen echter van elkaar in de mate van *prioriteit* die zij aan deze factoren geven. Zo komt bij de provo's de evaluering pas op de derde plaats, terwijl deze voor de jongens uit de controlegroep en de criminelen bovenaan staat. Ook in termen van hoeveelheid verklaarde variantie is dit verschil aanzienlijk (zie tabel

55). Daarnaast telt voor de criminelen de manier van optreden van hun vrienden veel minder dan voor de proefpersonen uit de controlegroep en de provo's. Zoals tabel 55 laat zien verschilt de hoeveelheid variantie, die deze factor verklaart, echter niet van die van factor II van de controlegroep en slechts weinig van die van factor II van de provo's. Tenslotte hechten de criminelen meer waarde aan de wijze waarop hun vrienden tegenover hen optreden, hoewel ook hier in termen van de hoeveelheid verklaarde variantie de verschillen te verwaarlozen zijn.

Tevens blijkt uit dit schema dat bij de provo's de factor invloed ontbreekt.

VERGELIJKING VAN DE ONDERZOEKGROEPEN OP OVEREENKOMSTIGE FACTOREN

Wanneer verschillende groepen bij de beoordeling van een bepaald concept (in ons geval 'mijn vrienden') uitgaan van overeenkomstige dimensies wil dit uiteraard niet zeggen dat hun oordeel hierover gelijklopend zal zijn. De dimensies zijn niet meer dan maatstaven die men bij de beoordeling aanlegt. Om te weten hoe de groepen over het te beoordelen concept denken moet men hun scores kennen op die eigenschappenparen die een hoge lading op de bewuste factor hebben.

In het navolgende zal voor de factoren: evaluering, manier van optreden, en optreden tegenover hem, nagegaan worden in hoeverre de verschillende onderzoeksgroepen hun vrienden anders beoordelen. Evenals dit bij het concept 'mijn ouders' het geval is geweest zal ook hier weer, per dimensie, uitgegaan worden van die eigenschappen waarvoor geldt dat hun lading in alle drie de groepen een bepaalde minimumwaarde te boven gaat. Deze onderste drempel ontstaat weer door per onderzoeksgroep na te gaan welke eigenschap de hoogste lading op de betrokken factor heeft. De kleinste van deze drie waarden wordt nu genomen en vervolgens gehalveerd. De zo verkregen waarde wordt dan als onderste grens aangehouden.

EVALUERING

Voor de dimensie 'evaluering' is de kleinste hoogste waarde te vinden bij de provo's (zie tabel 51, factor III). Het is de bij de eigenschap

hartelijk behorende lading 49. Door de helft hiervan te nemen (25) ontstaat de aan te houden minimum waarde. Tabel 56 geeft nu een overzicht van dié eigenschappen waarvoor geldt dat zij in alle drie de groepen op de dimensie 'evaluering' een lading hebben die hoger is dan 25.

TABEL 56. *Eigenschappen met hoge lading op de factor evaluering*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?			
	Contr. (N=67)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	Co-Provo's P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Tactisch ¹	6,33	6,57	7,18	nee	—	ja .06	nee —
Beleefd	7,39	6,32	7,06	ja .02	nee —	nee —	nee —
Makkelijk	7,40	6,57	7,90	ja .055	nee —	ja .02	nee —
Hartelijk	7,57	6,81	7,11	ja .055	nee —	nee —	nee —
Warm	7,00	6,30	5,26	ja .06	ja .0003	nee —	nee —
Tegemoetkomend	7,86	7,25	7,52	ja .08	nee —	nee —	nee —

¹ Hier werd tweezijdig getoetst.

Opvallend in deze tabel is dat, vergeleken met de jongens uit de controlegroep, de criminelen hun vrienden vrijwel over de hele linie minder gunstig beoordelen. Zij vinden hen onder meer minder hartelijk, minder warm en minder tegemoetkomend. Al deze eigenschappen liggen in de affectieve sfeer en accentueren daarmee nog eens de ernst van de situatie waarin de crimineel zich bevindt. Deze bevindt zich niet alleen thuis, emotioneel gezien, in een geïsoleerde positie, *maar kennelijk kunnen zijn vrienden hem ook niet geven wat hij thuis moet missen.*

De provo's zijn er in dit opzicht beter aan toe. Alleen voor de eigenschap 'warm' is het verschil met de controlegroep significant. Daarnaast vinden zij hun vrienden tactischer.

Vergelijkt men de provo's met de criminelen, dan blijkt dat zij, op één uitzondering na, hun vrienden over de hele linie hoger aanslaan. De verschillen zijn echter slechts in één geval significant. Het betreft hier de eigenschap 'makkelijk'. De provo's vinden hun vrienden makkelijker dan de criminelen.

MANIER VAN OPTREDEN

Een tweede factor, die bij het beoordelen van hun vrienden in alle onderzoeksgroepen een rol speelt, is de manier van optreden. Bij het vergelijken van de groepen werd weer dezelfde procedure gevolgd als bij de factor evaluering (zie pag. 164).

In tabel 57 wordt een overzicht gegeven van de eigenschappen waarvoor geldt, dat zij in alle drie de onderzoeksgroepen een lading groter dan 19 hebben.

TABEL 57. Eigenschappen met lading groter dan 19 op factor: manier van optreden

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. (N=67)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Modern ¹	7,97	8,33	8,76	nee	—	ja	.032	nee	—
Sterk	6,73	7,23	7,31	nee	—	ja	.10	nee	—
Hulpvaardig	8,15	6,91	7,41	ja	.004	ja	.052	nee	—
Soepel	7,93	7,74	8,32	nee	—	nee	—	nee	—
Beleefd	7,39	6,32	7,06	ja	.02	nee	—	nee	—
Machtig	4,88	5,21	6,12	nee	—	ja	.006	nee	— ²
Hartelijk	7,57	6,81	7,11	ja	.055	nee	—	nee	—

¹ Hier werd tweezijdig getoetst.

² Het verschil is hier aanzienlijk, maar niet in de verwachte richting.

Uit deze tabel blijkt dus dat wat betreft de manier van optreden, de criminelen hun vrienden minder hulpvaardig, minder beleefd en minder hartelijk vinden dan de jongens uit de controlegroep dit doen. Deze eigenschappen hebben gemeen dat het hier om de relatie tot de ander gaat. Hierin zijn de criminelen dus minder open dan de proefpersonen uit de controlegroep.

De provo's vinden, vergeleken met de controlegroep, hun vrienden moderner, sterker, machtiger en minder hulpvaardig. Met name dit sterker zijn en machtiger zou kunnen verwijzen naar een zekere bravour in het optreden van deze jongens.

Vergelijkt men tenslotte de provo's met de criminelen, dan blijkt

ook hier dat de provo's hun vrienden op alle eigenschappen positiever beoordelen dan de criminelen dit doen.

OPTREDEN TEGENOVER HEM

De laatste factor die bij het beoordelen van hun vrienden in alle onderzoeksgroepen voorkwam was: het optreden tegenover hem. Ook voor deze factor werd op de hiervoor reeds beschreven wijze (zie pag. 164) nagegaan voor welke eigenschappen geldt dat zij in alle drie de groepen een naar verhouding hoge lading op deze factor hebben. Zoals uit tabel 58 blijkt was dit slechts bij twee eigenschappen het geval.

TABEL 58. *Eigenschappen met lading groter dan 19 op factor: optreden tegenover hem*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. (N=67)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim-Provo's. ja/nee	P
Rustig	6,85	6,15	4,95	ja	.09	ja	.0004	nee [†]	-
Begrijpen me	7,42	6,66	7,92	ja	.055	nee	-	ja	.03

† Het verschil is wel aanzienlijk, maar niet in de verwachte richting.

Uit deze tabel blijkt dat de criminelen van mening zijn dat hun vrienden tegenover hen minder rustig zijn en minder begrip tonen dan dit het geval is bij de jongens uit de controlegroep.

De provo's vinden evenals de criminelen hun vrienden minder rustig dan de jongens uit de controlegroep. Over gebrek aan begrip hebben zij echter niet te klagen. Vergelijkt men tenslotte de provo's met de criminelen, dan blijkt dat zij van mening zijn dat hun vrienden tegenover hen minder rustig zijn, maar hen beter begrijpen.

SAMENVATTING

In het voorgaande werd nagegaan in hoeverre er nog verschillen bestaan tussen de onderzoeksgroepen in de wijze waarop zij hun vrienden

beoordelen. Hierbij kwam vast te staan dat de verschillen niet zozeer schuilen in de criteria die de groepen aanleggen bij het beoordelen van hun vrienden, maar in de prioriteit die zij hieraan willen verlenen.

Zo konden bij alle groepen de dimensies: evaluering, manier van optreden, en optreden tegenover hem, waargenomen worden.

Bij de provo's kwam 'evaluering' echter pas op de derde plaats, terwijl deze factor bij de jongens uit de controlegroep en de criminelen bovenaan staat.

Voor de criminelen telt de manier van optreden van hun vrienden minder dan voor de leden van de controlegroep en de provo's. Zij hechten daarentegen meer waarde aan de wijze waarop hun vrienden tegenover hen optreden.

Vervolgens werd nagegaan in hoeverre de onderzoeksgroepen verschillen in de wijze waarop zij hun vrienden op deze dimensies beoordelen. Hierbij bleek dat de *criminelen* op de factor *evaluering* vrijwel over de hele linie hun vrienden minder gunstig beoordelen dan de jongens uit de controlegroep dit doen. Met name viel het op dat zij hun vrienden minder hartelijk, minder warm en minder tegevoetkomend vinden.

Ook wanneer men de criminelen met de provo's vergelijkt, kan een soortgelijke tendens waargenomen worden. De verschillen tussen beide groepen, hoewel aanwezig, zijn echter niet groot genoeg om statistisch significant te zijn. Een uitzondering hierop vormt de eigenschap makkelijk. De provo's vinden hun vrienden significant makkelijker dan de criminelen.

De *provo's* nemen in dit opzicht dus een gunstiger positie in. Dit blijkt ook wanneer men hun scores vergelijkt met die van de jongens uit de controlegroep. Op 4 van de 6 eigenschappen bestaat namelijk geen significant verschil tussen deze beide groepen. Wel was dit het geval voor de eigenschappen tactisch en warm. De provo's vinden hun vrienden tactischer, maar minder 'warm' dan de jongens uit de controlegroep.

Ook de factor: *manier van optreden*, gaf verschillen te zien tussen de onderzoeksgroepen. Bij de *criminelen* blijken, vergeleken met de proefpersonen uit de controlegroep, de verschillen vooral te schuilen in de relatie tot de ander. De criminelen zijn hierin minder hartelijk, minder beleefd en minder hulpvaardig.

Vergelijkt men de *provo's* met de controlegroep, dan blijkt dat zij hun vrienden moderner, sterker, machtiger en minder hulpvaardig vinden. Er werd op gewezen dat vooral dit sterker en machtiger zijn zou kunnen wijzen op de aanwezigheid van een zeker bravour in hun optreden.

Ook van de criminelen onderscheiden de *provo's* zich doordat zij hun vrienden machtiger vinden.

Voor de factor: *optreden tegenover hem*, bleken er eveneens verschillen te zijn tussen de onderzoekgroepen. Vergeleken met de jongens uit de controlegroep bleken de *criminelen* van hun vrienden te vinden dat zij minder rustig zijn en hen minder goed begrijpen. Voor wat betreft dit laatste, verschillen zij ook van de *provo's*.

De *provo's* onderscheiden zich hier van de beide andere groepen doordat zij hun vrienden meer onrustig vinden.

opvatting over de maatschappij waarin zij leven

Als meer algemeen criterium voor de mate waarin zij tevreden zijn met hun positie in Nederland, werd de vraag aangehouden of zij er wel wat voor zouden voelen om te emigreren (69). Het percentage proefpersonen, dat hierop bevestigend antwoordt, ziet er voor de verschillende groepen als volgt uit:

Controlegroep:	38,8 (N = 67)
Criminelen:	71,9 (N = 32)
Provo's:	32,1 (N = 28)

De criminelen onderscheiden zich in dit opzicht zowel van de provo's als van de jongens uit de controlegroep. In beide gevallen is het verschil statistisch significant. De bijbehorende P-waarden zijn respectievelijk .002 en .002.

De provo's voelen zelfs nog het minst van allen voor emigreren. Men zou dit niet mogen verwachten wanneer Muchow's (1956, pag. 446) opvatting juist was, dat wij hier onder meer met een door hun omgeving teleurgestelde groep te doen hebben.

Dit verschil tussen de criminelen en de overige groepen komt ook tot uiting in de motivering, die zij geven voor het al of niet weg willen. De criminelen willen significant meer weg vanwege de mensen hier, terwijl de provo's en de controlegroep juist in Nederland willen blijven, omdat je anders alles achter moet laten. Ook dit valt niet goed te rijmen met de stelling dat wij hier met een door hun omgeving gefrustreerde groep te doen hebben.

MAATSCHAPPIJ - STEREOTYPEN

Over onze maatschappij doet een aantal uitspraken de ronde, die verwijzen naar een situatie, die van invloed zou kunnen zijn op de wijze waarop de jeugd zich gedraagt. Zo kan men bijvoorbeeld horen zeggen :

dat er tegenwoordig niet veel meer de moeite waard is om je voor in te zetten (42 : 1);
dat het tegenwoordig niet meer mogelijk is om te laten zien wat je waard bent (63 : 2);
dat onze maatschappij vol verboden zit (42 : 3);
dat, als je wat bereiken wilt, je wel naar het buitenland moet gaan (42 : 2);
dat, wie vooruit wil komen in het leven, hard moet zijn (63 : 1).

Al deze uitspraken werden in de vorm van stellingen aan de proefpersonen voorgelegd en nagegaan werd nu in hoeverre onze onderzoeksgroepen hier verschillend over dachten.

In tabel 59 wordt een overzicht gegeven van het percentage proefpersonen per groep, dat deze uitspraken bevestigend beantwoordt.

Opvallend is dat voor alle onderzoeksgroepen geldt, dat meer dan de helft van de proefpersonen vindt dat onze maatschappij vol regels zit (je kunt haast niets doen of je stuit op een verbod) en dat wie vooruit wil komen in het leven hard moet zijn.

Voor wat dit laatste betreft bestaat er nog een significant verschil tussen criminelen en de controlegroep.

De stelling dat het tegenwoordig niet meer mogelijk is om te laten zien wat je waard bent, geeft geen verschil te zien tussen de groepen.

Anders is dit gesteld met de uitspraken dat er tegenwoordig niet veel meer de moeite waard is om je voor in te zetten en dat je als je wat bereiken wilt naar het buitenland moet gaan. De criminelen zijn het significant meer eens met deze uitspraken dan de jongens uit de controlegroep.

TABEL 59. *Opvattingen over bepaalde aspecten van onze maatschappij*

	Percentage per groep dat dit bevestigt			Is dit verschil significant?					
	Contr. (N = 69)	Crim. (N = 35)	Provo's (42: N = 30) (63: N = 29)	Co-Crim. ja/nee P	Co-Provo's ja/nee P	Crim.-Provo's ja/nee P			
42: 1 Er is tegenwoordig niet veel meer de moeite waard om je voor in te zetten	20,3	34,3	46,7	ja .094	ja .007	nee -			
63: 2 Het is niet meer mogelijk om te laten zien wat je waard bent	23,2	28,6	13,8	nee -	nee -	nee -			
42: 3 Onze maatschappij zit vol verboden	55,1	57,1	56,7	nee -	nee -	nee -			
42: 2 Als je wat bereiken wilt, moet je naar het buitenland gaan	5,8	20,0	6,7	ja .03	nee -	nee -			
63: 1 Wie vooruit wil komen in het leven, moet hard zijn	56,5	71,4	58,6	ja .10	nee -	nee -			

Opmerkelijk is daarnaast dat bijna de helft van de provo's van mening is, dat er tegenwoordig niet veel meer is dat nog de moeite waard is om je voor in te zetten. Het is voornamelijk op dit punt, dat zij hier verschillen van de jongens uit de controlegroep.

Dat het *jachtige* en *onzekere* van onze maatschappij bij provo's en criminelen minder leeft dan bij de proefpersonen uit de controlegroep, blijkt wel uit hun antwoord op de tijdperkentest (99). Het percentage proefpersonen, dat vanwege dit punt wel in een andere tijd geboren

FIG. 7. Projectieplaat met betrekking tot oorlogsdreiging.

(Foto Stichting Film en Wetenschap)

had willen worden, ziet er voor de verschillende groepen als volgt uit:

Controlegroep:	45,2 (N = 31) ¹
Criminelen:	16,7 (N = 18)
Provo's:	29,4 (N = 17)

¹ De N heeft hier betrekking op het aantal proefpersonen, dat opgeeft liever in een andere periode dan de tijd waarin wij nu leven geboren te zijn.

Voor de criminelen telt dit punt nog het minst. Bij hen speelt een belangrijke rol dat je dan met andere mensen in aanraking komt, in een nieuwe wereld belandt. 44,4% van hen geeft dit als motief op. Het overeenkomstige percentage voor de controlegroep en de provo's is respectievelijk 9,7 en 11,8. In beide gevallen is dit verschil statistisch significant. De bijbehorende P-waarden zijn achtereenvolgens .007 en .04.

OORLOGSDREIGING

Verschillende auteurs, zoals Muchow (1959, pag. 71), Mik (1961, pag. 231), Perquin (1959, pag. 60), enz., menen het gedrag van provo's te moeten plaatsen tegen de achtergrond van een eventuele derde wereldoorlog. De voortdurende dreiging van een atoomoorlog zou een provisorische, alleen op het heden gerichte, levenswijze in de hand werken; er zou sprake zijn van een angst, die men in de roes van het nu zou trachten te vergeten. De remmende werking van geweten en moraal zou teniet gedaan worden door de alles ondermijnende gedachte, dat het er allemaal toch niets toe doet.

In hoeverre zijn deze veronderstellingen nu juist? Om een antwoord te kunnen geven op deze vraag, werd nagegaan, in welke mate de gedachte aan oorlog zich voordoet in onze onderzoeksgroepen. Verschillende projectietechnieken werden hiertoe gebruikt. De resultaten hiervan staan vermeld in tabel 60.

Deze tabel laat zien dat de gedachte aan oorlog bij de provo's significant *minder* leeft dan bij de jongens uit de controlegroep. De criminelen nemen hier een tussenpositie in. Voor de veronderstelling dat er een verband bestaat tussen provocisme en oorlogsdreiging, bestaat dan ook geen enkele aanleiding!

TABEL 60. *Mate waarin de gedachte aan oorlog zich voordoet in de verschillende onderzoeksgroepen*

							Is dit verschil significant?					
	Contr.	N	Crim.	N	Prov.	N	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
100: Waardenpreferentietest. Percentage proefpersonen dat <i>vrede</i> kiest	43,5	69	25,7	35	24,1	29	ja	.06	ja	.06	nee	-
103: Toekomstvoorspelling. Percentage proefpers. dat oorlog of politieke spanningen verwacht	70,8	65	53,1	32	39,3	28	ja	.07	ja	.004	nee	-
105: Percentage proefpersonen dat hoopt, dat er in de toekomst vrede zal heersen	28,6	63	16,7	30	10,7	28	nee	-	ja	.055	nee	-
145: Foto van brand Percentage proefpersonen dat hierin een oorlogssituatie ziet	29,7	64	18,8	32	13,8	29	nee	-	ja	.083	nee	-
104: Mate waarin hij oud verwacht te worden (gemiddelde)	7,14	69	6,91	35	7,04	30	nee	-	nee	-	nee	-

SAMENVATTING

In het voorgaande werd met betrekking tot bepaalde punten nagegaan hoe de proefpersonen uit de verschillende groepen staan tegenover onze samenleving.

Als algemene maat voor hun tevredenheid werd de vraag aangehouden, of zij er wel wat voor zouden voelen om te gaan emigreren. De groepen bleken hier verschillend over te denken. Opvallend was met

name het grote percentage (71,9) criminelen, dat wel weg zou willen uit Nederland.

De criminelen verschilden echter niet alleen van de provo's en de jongens uit de controlegroep, omdat zij meer bereid waren uit Nederland weg te trekken, ook in de redenen die zij hiervoor opgaven onderscheidde zij zich van de andere groepen. De criminelen willen significant meer weg vanwege de mensen hier, terwijl de provo's en de jongens uit de controlegroep juist niet weg willen, omdat je anders alles achter moet laten. Dit alles maakt het niet erg aannemelijk dat wij in de provo's met een door hun omgeving gefrustreerde groep te doen hebben.

Dat het vooral de mensen zijn die de criminelen naar het buitenland 'drijven', blijkt nog eens uit de tijdperkentest. De criminelen voelen voornamelijk wat voor een ander tijdperk, omdat je dan andere mensen ontmoet, in een nieuwe wereld terecht komt. Voor de provo's en de leden van de controlegroep telt dit argument nauwelijks. Voor de provo's is het, zoals we reeds gezien hebben, vooral het avontuur en het vechten dat hen trekt in de andere tijdperken.

Het jachtige en het onzekere van onze maatschappij speelt bij hen, noch bij de criminelen, een rol van betekenis. Het is voornamelijk in de controlegroep dat dit punt naar voren komt.

Ook met betrekking tot bepaalde maatschappij-stereotypen blijkt dat de criminelen zich onderscheiden van de proefpersonen uit de controlegroep. Zij zijn meer van mening dat er tegenwoordig niet veel meer is dat de moeite waard is om je voor in te zetten. Zij vinden meer dat, als je tegenwoordig wat bereiken wilt, je naar het buitenland moet gaan. Ook hebben meer criminelen de opvatting dat wie vooruit wil komen in het leven, hard moet zijn.

De provo's verschillen hier slechts op één punt van de jongens uit de controlegroep. Zij zijn meer van mening dat er tegenwoordig niet veel meer de moeite waard is om je voor in te zetten.

Tenslotte werd nog nagegaan in hoeverre de gedachte aan oorlog leeft in de verschillende onderzoeksgroepen. Dit bleek significant meer het geval te zijn bij de proefpersonen uit de controlegroep dan bij de provo's. Dit wijst erop dat er geen aanleiding bestaat een verband te leggen tussen provocisme en oorlogsdreiging.

de belangstelling

Om een indruk te kunnen krijgen van de interesses van de proefpersonen uit de verschillende groepen werd hen gevraagd op schalen aan te geven in hoeverre zij belangstelling hebben voor bepaalde onderwerpen. De uitkomsten hiervan zijn opgenomen in tabel 61. Hoe hoger het gemiddelde, hoe meer belangstelling men heeft voor het betrokken onderwerp. De score kan weer lopen van 0 tot 10.

Uit deze tabel blijkt duidelijk dat de provo's vrijwel over de hele linie minder belangstelling aan de dag leggen dan de jongens uit de controlegroep (het enige punt waarvoor de provo's meer belangstelling hebben dan de overige groepen, is televisie). Het feit dat zij minder interesse tonen voor politiek is in overeenstemming met wat reeds door Krantz en Vercruijssse (1959, pag. 134) en door Kaiser (1959, pag. 121) gesteld werd.

Opmerkelijk is de geringe belangstelling voor godsdienst die in alle groepen waargenomen kan worden. Bij de criminelen en de jongens

TABEL 61. *Belangstelling van de proefpersonen.*

126:A	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. (N=69)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Buitenlandse politiek	3,82	3,01	1,63	nee	-	ja .008		(nee -)	¹
Binnenlandse politiek	3,72	2,78	1,85	ja	.09	ja .005		(nee -)	
Sociale vraagstukken	2,79	2,15	1,22	nee	-	ja .002		(nee -)	
Vakvereniging	1,94	2,84	2,88	nee	-	nee -		nee -	
Jeugdwerk	4,33	4,02	2,64	nee	-	ja .015		(nee -)	
Techniek	5,22	5,99	3,68	nee	-	ja .014		(nee -)	
Ruimtevaart	5,61	4,40	3,88	ja	.05	ja .01		nee -	
Geschiedenis	4,64	4,55	4,34	nee	-	nee -		nee -	
Vreemde landen	6,13	6,23	4,49	nee	-	ja .009		(nee -)	
Sport	8,04	6,58	6,50	ja	.006	ja .005		nee -	
Televisie	5,01	5,04	6,47	nee	-	ja .02		(nee -)	
Klassieke muziek	3,32	2,27	0,8	ja	.063	ja .0001		(nee -)	
Godsdienst	1,94	1,92	1,96	nee	-	nee -		nee -	

¹ Voor alle tussen haakjes geplaatste waarden geldt dat het verschil niet significant is omdat de provo's hier anders scores dan volgens de uitgangshypothese verwacht werd. Dit neemt niet weg dat voor al deze variabelen geldt dat de provo's sterk afwijken van de criminelen.

uit de controlegroep staat de godsdienst zelfs het laagst van alle genoteerd. Deze geringe belangstelling voor de religie komt ook tot uiting in de waarden-preferentie test (100). Gevraagd werd hierbij aan de proefpersonen aan welke van de volgende dingen zij de *minste* waarde hechten:

aan zelfvertrouwen,
aan een groot zakgeld,
aan een geloof,
aan ouders waar je wat aan hebt,

aan populair zijn,
aan zekerheid in je leven,
aan ergens in uitblinken,
aan een zorgeloos bestaan.

Voor alle groepen geldt weer dat het geloof er het slechtst afkomt. Dit betekent dat men bijvoorbeeld naar verhouding meer waarde hecht aan een groot zakgeld! Het percentage proefpersonen dat de minste waarde hecht aan een geloof ziet er voor de verschillende groepen als volgt uit:

Controlegroep: 26,1 (N = 69)
Criminelen: 37,1 (N = 35)
Provo's: 24,1 (N = 29)

Het percentage proefpersonen dat zegt een bepaalde godsdienst te hebben, luidt voor de verschillende groepen:

Controlegroep: 39,1 (N = 69)
Criminelen: 47,1 (N = 35)
Provo's: 56,7 (N = 30)

Tegen de verwachting in blijkt het percentage jongens, dat zegt een bepaalde godsdienst te hebben, nog het grootst te zijn voor de provo's.

De verontchristelijking van de maatschappij, die Hanselmann (1957, pag. 356) in verband brengt met het provogedrag, weerspiegelt zich inderdaad in bovenstaande gegevens. Zij kan echter niet als verklaring voor dit verschijnsel dienen, daar deze uitermate geringe belangstelling voor de godsdienst zich zonder onderscheid in alle onderzoeksgroepen voordoet.

Ook vergeleken met de criminelen leggen de provo's over het algemeen minder belangstelling aan de dag.

Vergelijken wij tenslotte de criminelen met de jongens uit de controlegroep, dan blijkt dat de criminelen minder belangstelling hebben voor politiek, sport, ruimtevaart en klassieke muziek.

Behalve in hun belangstelling voor bovengenoemde onderwerpen waren wij ook nog geïnteresseerd in de vraag in hoeverre de proefpersonen zelf op een of andere wijze actief op deze gebieden waren. Dit konden zij weer aangeven door middel van een streepje op de bijbehorende schaal.

De uitkomsten hiervan staan vermeld in tabel 62.

TABEL 62. *Activiteitsniveau van de verschillende groepen op de gevraagde belangstellingsgebieden*

126A:	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. (N=69)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Buitenlandse politiek	1,24	1,22	1,07	nee	-	nee	-	nee	-
Binnenlandse politiek	1,74	1,55	1,47	nee	-	nee	-	nee	-
Sociale vraagstukken	1,80	1,81	1,26	nee	-	nee	-	nee	-
Vakvereniging	1,47	2,08	2,79	nee	-	nee	-	nee	-
Jeugdwerk	3,88	3,13	3,05	nee	-	nee	-	nee	-
Techniek	4,01	5,42	2,93	(nee -)		ja .06		(nee - ¹)	
Ruimtevaart	5,86	4,58	4,81	ja .04		ja .08		nee	-
Geschiedenis	4,57	4,88	3,76	nee	-	nee	-	(nee -)	
Vreemde landen	5,90	6,38	4,96	nee	-	ja .08		(nee -)	
Sport	6,75	5,14	5,26	ja .012		ja .02		nee	-
Televisie	4,53	4,59	5,09	nee	-	nee	-	nee	-
Klassieke muziek	3,82	2,71	1,27	ja .055		ja .0001		(nee -)	
Godsdienst	1,56	1,54	2,07	nee	-	nee	-	nee	-

¹ Voor alle tussen haakjes geplaatste waarden geldt dat het verschil niet significant is omdat de provo's (of de criminelen) hier anders scoren dan volgens de uitgangshypothese verwacht werd. Dit neemt niet weg dat voor al deze variabelen geldt dat de verschillen tussen de bedoelde groepen aanzienlijk zijn.

Uit tabel 62 blijkt dat ook de mate waarin men zich bezig houdt met deze onderwerpen verschillen te zien geeft tussen de provo's en de jongens uit de controlegroep.

De provo's doen minder aan techniek, lezen minder over ruimtevaart en vreemde landen, doen minder aan sport en luisteren minder naar klassieke muziek. Naar verhouding kijken zij meer naar de televisie, maar dit verschil is niet statistisch significant.

Van de criminelen onderscheiden de provo's zich doordat zij minder aan techniek doen, minder lezen over geschiedenis en vreemde landen en minder luisteren naar klassieke muziek.

Vergelijken wij tenslotte de criminelen nog met de proefpersonen uit de controlegroep, dan blijkt dat zij meer aan techniek doen, minder aan sport, minder lezen over de ruimtevaart en minder luisteren naar klassieke muziek.

SAMENVATTING

Uit het voorgaande is gebleken dat wat betreft het belangstellingsniveau de provo's zich zowel onderscheiden van de jongens uit de controlegroep als van de criminelen. Vrijwel over de gehele linie is hun belangstelling geringer dan die van de beide andere groepen. Een uitzondering hierop vormt de televisie. Hiervoor hebben zij meer belangstelling.

Ook van hun activiteitsniveau op deze gebieden mag gesteld worden dat het over het algemeen lager is dan dat van de proefpersonen uit de controlegroep en de criminelen. De verschillen zijn hier echter minder uitgesproken.

de vrijetijdsbesteding

BELANGSTELLING VOOR HET VERENIGINGSLEVEN

Over de vraag in hoeverre de provo geïnteresseerd is in het verenigingsleven lopen de meningen nogal uiteen.

Zo wijst Seelmann (1957, pag. 15) erop dat deze jongens zich niet gebonden willen voelen, reden waarom zij niet voor het verenigingsleven zouden voelen.

Uit Kaisers materiaal (1959, pag. 154 en 155) blijkt dat de Halbstarcken als groep vergeleken bij de gezamenlijke jeugd minder lid zijn van verenigingen.

Holmberg (1957, pag. 276) daarentegen vindt dat van zijn relgroep 46% lid is van een vereniging. Dit percentage is volgens zijn zeggen gelijk aan dat, wat gevonden werd voor de mannelijke jeugd in de drie grootste steden van Zweden. Zijn conclusie luidt dan ook dat de jongens uit de relgroep evenveel belangstelling hebben voor het verenigingsleven als de overige jeugd. Wel constateert hij dat de jongens uit de relgroep niet in dezelfde mate als de leden van de door hem gebruikte controlegroep er voor voelen een actieve rol in

het verenigingsleven te spelen. Zij bekleden dan ook in de vereniging waarvan zij lid zijn minder vaak een bestuursfunctie.

Tabel 63 laat zien in hoeverre er verschillen bestaan tussen onze onderzoeksgroepen voor wat betreft de belangstelling, die zij hebben voor het verenigingsleven.

TABEL 63. *Verenigingsactiviteiten*

	Gemiddelde of percentage voor:						Is dit verschil significant?					
	Contr.	N	Crim.	N	Prov.	N	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo ja/nee	P	Crim.-Provo ja/nee (tweezijdig)	P
113: Percentage dat lid is van een vereniging	69,6	69	48,6	35	46,7	30	ja	.03	ja	.026	nee	-
113: Hoe lang is men al lid van zijn vereniging (gemiddeld aantal maanden)	63,8	48	36,0	17	43,6	14	ja	.004	ja	.053	nee	-
113: Percentage dat trouw lid is	91,7	48	76,5	17	92,9	14	nee	-	nee	-	nee	-
115: Percentage dat een functie bekleedt in zijn vereniging	27,1	48	5,9	17	0	14	nee ¹	.11	ja ¹	.052	nee	-
114: Vindt men het leuk op vereniging (gemiddelde)	9,24	48	9,37	17	7,86	14	nee	-	ja	.009	ja	.04

¹ Toegepast werd de toets van Fisher, zie H. de Jonge: Inleiding tot de Medische Statistiek, 1958, pag. 193 e.v.

Deze tabel laat duidelijk zien dat met betrekking tot het verenigingsleven de provo's verschillen van de proefpersonen uit de controle-groep.

Allereerst tellen zij in hun gelederen minder jongens, die lid zijn van een vereniging. Deze uitkomst is in overeenstemming met wat

Kaiser in dit opzicht vond en wijkt af van Holmberg's resultaten. Daarnaast kan men zien dat de provo's op gemiddeld latere leeftijd lid van een vereniging worden en het er minder leuk vinden.

Tenslotte blijkt dat minder provo's een bestuursfunctie innemen in het verenigingsleven. Op dit punt werd reeds door Holmberg ge-
wezen.

Ook voor de criminelen geldt dat zij minder lid zijn van een vereniging dan de jongens uit de controlegroep. Daarnaast waren zij op het tijdstip van het onderzoek gemiddeld korter lid.

Tussen de provo's en de criminelen bestaat hier slechts op één punt verschil. De provo's vinden het namelijk minder leuk op een vereniging dan de criminelen.

HOE BRENGT HIJ IN HET ALGEMEEN ZIJN VRIJE TIJD DOOR?

In het voorgaande kwam reeds vast te staan dat bij het doorbrengen van zijn vrije tijd het verenigingsleven bij de provo's een minder belangrijke plaats inneemt. Naast dit verenigingsleven werden in het interview nog punten aan de orde gesteld als: brengt hij doorgaans zijn vrije tijd thuis of buitenshuis door (111), gaat hij vaak uit (119), heeft hij hobbies (117), besteedt hij daar veel tijd aan (118), volgt hij nog bepaalde cursussen (134), heeft hij verkering (122), heeft hij veel vrienden en waar ontmoet hij deze meestal: thuis of buitenshuis (128)?

Tabel 64 laat zien hoe de verschillende groepen op deze vragen geantwoord hebben.

Uit deze tabel blijkt dat, vergeleken met de controlegroep, de provo's aanmerkelijk minder hun vrije tijd thuis doorbrengen, dat zij hun vrienden doorgaans buitenshuis ontmoeten, dat zij gemiddeld meer uitgaan, in mindere mate een hobby hebben en dat de provo's, die wel een liefhebberij hebben, hier minder tijd aan besteden.

Ook kan men uit deze tabel zien dat minder provo's een cursus volgen, maar dit verschil is niet significant.

Voor wat betreft het percentage proefpersonen dat verkering heeft, bestaat er geen verschil tussen de onderzoeksgroepen.

De criminelen verschillen hier slechts op één punt van de jongens uit de controlegroep. Zij gaan gemiddeld meer uit. Van de provo's onderscheiden zij zich doordat zij minder hun vrije tijd buitenshuis

TABEL 64. Hoe brengen de groepen in het algemeen hun vrije tijd door?

Gemiddelde of percentage voor:						Is dit verschil significant?						
						Co-Crim.	Co-Provo's	Crim.-Provo's				
Contr.	N	Crim.	N	Prov.	N	ja/nee	P	ja/nee	P	ja/nee	P	
						(tweezijdig)						
111: Percentage dat vrije tijd door- gaans thuis doorbrengt	46,4	69	37,1	35	10,0	30	nee	-	ja	.0006	ja	.02
119: Gaat hij veel uit (gemiddelde)	4,30	69	6,58	34	6,11	30	ja	.0001	ja	.002	nee	-
117: Percentage dat een hobby heeft	97,1	69	91,4	35	70,0	30	nee	-	ja	.0002	ja	.06
118: Besteedt men veel tijd aan hobby (gemiddelde)	7,31	67	7,37	32	5,56	21	nee	-	ja	.01	ja	.02
134: Percentage dat een cursus volgt	42,0	69	37,1	35	30,0	30	nee	-	nee	-	nee	-
122: Percentage dat verkering heeft	29,0	69	28,6	35	33,3	30	nee	-	nee	-	nee	-
128: Percentage dat vrienden meestal thuis ontmoet	52,2	67	38,2	34	26,7	30	nee	-	ja	.017	nee	-

doorbrengen, in meerdere mate over een hobby beschikken en hieraan ook meer tijd besteden.

Het percentage proefpersonen, dat wel eens meegedaan heeft aan hulpacties, ziet er voor de verschillende groepen als volgt uit:

Controlegroep: 56,5 (N = 69)

Criminelen: 45,7 (N = 35)

Provo's: 40,0 (N = 30)

De provo's hebben dit naar verhouding nog het minst gedaan. Het

verschil met de controlegroep is statistisch significant. De bijbehorende P-waarde is .10.

Ook werd hier nog nagegaan hoe de proefpersonen tegenover de zondag staan. Het percentage dat dit een prettige dag vindt, luidt voor de verschillende groepen:

Controlegroep:	79,7 (N = 69)
Criminelen:	42,9 (N = 35)
Provo's:	50,0 (N = 30)

Hieruit blijkt dat zowel voor de criminelen als voor de provo's geldt, dat zij de zondag een minder prettige dag vinden dan de jongens uit de controlegroepen. In beide gevallen is dit verschil statistisch significant. De bijbehorende P-waarden zijn respectievelijk .0002 en .003.

Tenslotte werd nog onderzocht in hoeverre herrieschoppen en vechten op het programma staan wanneer de proefpersonen met hun vrienden bij elkaar zijn (129). Ook in dit opzicht bleken de onderzoeksgroepen te verschillen. Het percentage proefpersonen dat dit item noemt, ziet er voor de verschillende groepen als volgt uit:

Controlegroep:	4,3 (N = 69)
Criminelen:	11,4 (N = 35)
Provo's:	40,0 (N = 30)

Hieruit blijkt duidelijk dat bij de provo's herrieschoppen, vechten e.d. aanmerkelijk meer voorkomt dan bij de criminelen en de jongens uit de controlegroep ($P = .0001$).

HOE HEEFT PROEFPERSONOEN DE AFGELOPEN WEEK ZIJN VRIJE TIJD DOORGEBRACHT?

Voor alle proefpersonen werd over een periode van een week nagegaan hoe zij hun vrije tijd hebben doorgebracht (112). Uit tabel 65 kan men aflezen in hoeverre de onderzoeksgroepen een verschillend vrijetijdsbestedingspatroon aan de dag leggen.

Bij het vaststellen van het percentage werd uitgegaan van het aantal proefpersonen, dat tenminste éénmaal in de bedoelde week de genoemde activiteit vertoond heeft.

TABEL 65. Wijze waarop in een periode van één week de vrije tijd werd doorgebracht.

	Percentage voor:			Is dit verschil significant?						
	Contr. (N=69)	Crim. (N=35)	Provo's (N=30)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P	(tweezijdig)
Thuis gebleven										
zonder meer	40,6	31,4	13,3	nee	—	ja	.008	nee	—	
Cursus of studie	63,8	25,7	33,3	ja	.0003	ja	.005	nee	—	
Lezen	39,1	28,6	26,7	nee	—	nee	—	nee	—	
Naar T. V. gekeken	75,4	74,3	56,7	nee	—	nee	—	nee	—	
Naar radio geluisterd	14,5	14,3	23,3	nee	—	nee	—	nee	—	
Plaatjes gedraaid	11,6	8,6	23,3	nee	—	nee	—	nee	—	
Gekaart	13,0	28,6	50,0	ja	.05	ja	.0001	nee	—	
Bromfiets										
schoongemaakt	27,5	22,9	36,7	nee	—	nee	—	nee	—	
Familiebezoek	36,2	25,7	10,0	nee	—	ja	.008	nee	—	
Clubbezoek	26,1	17,1	16,7	nee	—	nee	—	nee	—	
Bij vrienden op										
bezoek	34,8	14,3	16,7	ja	.024	ja	.057	nee	—	
Bij meisje geweest	23,2	37,1	10,0	nee	—	ja	.10	nee	—	
Aan sport gedaan										
(excl. voetbal)	31,9	11,4	16,7	ja	.02	ja	.09	nee	—	
Gevoetbald	30,4	8,6	10,0	ja	.012	ja	.027	nee	—	
De straat op geweest	4,3	5,7	43,3	nee	—	ja	.0000	ja	.001	
De stad in geweest	20,3	31,4	26,7	nee	—	nee	—	nee	—	
Naar cafetaria of café	13,0	62,9	60,0	ja	.0000	ja	.0000	nee	—	
Naar bioscoop	53,6	71,4	66,7	ja	.06	nee	—	nee	—	
Naar feestje of										
dansen	21,7	51,4	50,0	ja	.002	ja	.005	nee	—	
Uitgeslapen	27,5	31,4	43,3	nee	—	ja	.10	nee	—	

Deze tabel laat duidelijk zien dat er met betrekking tot de wijze waarop zij hun vrije tijd doorbrengen grote verschillen bestaan tussen de onderzoeksgroepen.

Vergeleken met de controlegroep zijn de *provo's* minder thuis gebleven, hebben zich minder beziggehouden met een of andere vorm van studie, zijn minder bij familie, hun vrienden en hun meisje op bezoek geweest, hebben minder aan sport gedaan, ze kaarten meer, ze zijn meer de straat op geweest, hebben meer een bezoek aan een

cafeteria of café gebracht, ze zijn meer naar een feestje of naar dansen geweest, en ze hebben meer uitgeslapen.

De *criminelen* verschillen in de volgende opzichten van de controle-groep: ze hebben minder gedaan aan een of andere vorm van studie, ze zijn minder bij hun vrienden op bezoek geweest, hebben minder aan sport gedaan en ze zijn meer naar een cafeteria of café, naar de bioscoop en naar een feestje of dansen geweest, en ze kaarten meer.

Van de provo's verschillen de criminelen hierin, dat zij naar verhouding meer thuis zijn gebleven, minder de straat zijn opgegaan, in mindere mate zich bezig hebben gehouden met plaatjes draaien, minder kaarten en meer op familiebezoek zijn geweest.

VOORKEURSPATROON VRIJETIJDSBESTEDING

Tenslotte werd nog nagegaan hoe de proefpersonen uit de verschillende groepen bij voorkeur hun tijd zouden doorbrengen als zij plotseling een vrije dag zouden krijgen (90). Zij konden hiertoe kiezen uit een aantal alternatieven.

De uitkomsten staan vermeld in tabel 66. Het percentage heeft betrekking op het aantal proefpersonen per groep, dat de *eerste* van de twee mogelijkheden kiest.

Deze tabel laat zien dat, wat betreft de wijze waarop zij hun vrije tijd zouden willen doorbrengen, er een groot verschil bestaat tussen provo's en criminelen enerzijds en de jongens uit de controlegroep anderzijds.

Vergeleken met de proefpersonen uit de controlegroep geven de *provo's* er meer de voorkeur aan hun vrije tijd met anderen door te brengen dan alleen, gaan zij liever de stad in dan dat zij thuis blijven, gaan zij liever de stad in dan de vrije natuur, luieren ze liever op zo'n dag dan dat ze karweitjes opknappen, gaan ze liever naar de bioscoop dan dat ze er op uittrekken, trappen ze liever lol dan dat ze zich met hun hobby bezighouden en gaan ze liever naar de kermis dan naar de dierentuin.

In vergelijking met de controlegroep geven de *criminelen* er meer de voorkeur aan hun vrije tijd in de stad door te brengen dan thuis, gaan zij liever de stad in dan de vrije natuur in, zij brengen liever hun tijd alleen door dan met hun ouders, zij gaan liever naar de bioscoop dan

TABEL 66. *Overzicht voorkeurspatroon vrijetijdsbesteding*

		Het percentage dat de eerste van de twee mogelijkheden kiest is voor:						Is dit verschil significant?					
90:	Contr.	N	Crim.	N	Prov.	N	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P	(tweezijdig)
Alleen – met anderen	23,2	69	17,1	35	6,7	30	nee	–	ja	.047	nee	–	
Thuis blijven – de stad in	32,8	67	14,3	35	6,7	30	ja	.04	ja	.006	nee	–	
De stad in – de natuur in	25,0	68	41,2	34	60,0	30	ja	.07	ja	.001	nee	–	
Luierend – karweitjes opknappend	27,5	69	42,9	35	43,3	30	nee	–	ja	.10	nee	–	
Alleen – met ouders	53,6	69	71,4	35	60,0	30	ja	.06	nee	–	nee	–	
Lezend – sportend	25,4	67	35,3	34	33,3	30	nee	–	nee	–	nee	–	
Er op uittrekend – naar de bioscoop	52,2	69	34,3	35	20,0	30	ja	.065	ja	.0026	nee	–	
Kamperend – bij vrienden thuis	69,6	68	71,4	35	76,7	30	nee	–	nee	–	nee	–	
Lol trappend – met je hobby	17,4	69	50,0	34	46,7	30	ja	.0008	ja	.0023	nee	–	
Op de kermis – in de dierentuin	56,6	69	68,6	35	90,0	30	nee	–	ja	.0012	nee	–	
Mooie tentoonstelling – voetbalwedstrijd	30,9	68	40,0	35	26,7	30	nee	–	nee	–	nee	–	
Uitslapend – vroeg er op uittrekend	62,3	69	68,6	35	76,7	30	nee	–	nee	–	nee	–	

dat ze er op uittrekken, en tenslotte trappen zij liever lol dan dat zij met hun hobby bezig zijn.

SAMENVATTING

In het voorgaande werd op een groot aantal punten nagegaan hoe de proefpersonen uit de verschillende onderzoeksgroepen hun vrije tijd doorbrengen. Hierbij kwam vast te staan dat er in dit opzicht, met name tussen de provo's en de jongens uit de controlegroep, grote verschillen bestaan. Zo hebben de provo's bijvoorbeeld minder belangstelling voor het verenigingsleven. Zij zijn in mindere mate lid van een of andere club. De provo's, die wel lid zijn van een vereniging, vinden het er minder leuk, bekleden hierin geen bestuursfunctie en zijn gemiddeld op latere leeftijd togetreden als lid.

Ook hobbies en sport nemen een minder belangrijke plaats in bij de provo's. Niet alleen is het aantal proefpersonen dat helemaal geen hobby heeft het grootst voor de provo's, de jongens die wel opgeven een liefhebberij te bezitten, besteden hier minder tijd aan dan de leden van de controlegroep.

Dat de provo's als groep minder tijd spenderen aan studie, wekt, gezien hun geringe belangstelling voor school en leren, nauwelijks enige verwondering.

En om dan de rij te besluiten met wat de provo doorgaans niet doet: hij doet minder mee aan hulpacties, zijn vrije tijd brengt hij gewoonlijk niet thuis door en tenslotte, of het nu familie, vrienden of zijn meisje betreft, hij komt weinig bij de mensen thuis.

Nu kan men zich afvragen wat de provo's dan wèl doen als zij zich niet onledig houden met bovengenoemde punten. Dit blijkt het volgende te zijn: allereerst brengen zij meer hun vrije tijd op straat door; wanneer zij bij elkaar zijn komt herrieschoppen en vechten bij hen meer voor dan bij de andere groepen; ze gaan meer uit; kaarten meer; bezoeken vaker een café of cafetaria; gaan meer naar feestje of dansen, waardoor zij ook meer behoefte aan uitslappen hebben.

Tenslotte kwam voor de provo's nog vast te staan dat zij als groep de zondag minder prettig vinden. Het is dan zo stil overal. Vooral de ochtend vormt een probleem. De avond is niet zo erg. Dan kun je dansen of naar de bioscoop.

Tegen deze achtergrond bezien is het niet zo vreemd dat de provo's zich meer vervelen dan de jongens uit de controlegroep.

Hoe ligt de situatie nu voor de *criminelen*? Vergelijken wij hen met de controlegroep, dan blijkt dat ook bij hen het verenigingsleven een minder belangrijke rol speelt, dat zij minder tijd besteden aan studie, dat zij minder aan sport doen en in mindere mate bij hun vrienden op bezoek gaan.

Daarentegen gaan zij meer uit, kaarten meer, brengen meer een bezoek aan café of cafetaria, bezoeken meer een bioscoop en gaan vaker naar een feestje of dansen.

Tenslotte blijken ook zij naar verhouding weinig enthousiasme op te kunnen brengen voor de zondag.

Vergelijken wij nu de provo's met de criminelen, dan blijkt dat er ook tussen deze groepen verschillen bestaan voor wat betreft de wijze waarop zij hun vrije tijd doorbrengen.

De provo's blijven minder vaak thuis, zij hebben als groep minder hobbies, besteden aan hun liefhebberij minder tijd en vinden het minder leuk op vereniging.

Daarentegen gaan zij meer de straat op, schoppen daar meer herrie, draaien meer plaatjes en doen meer aan kaarten.

de beoordeling van de politie

Verschillende auteurs, zoals Krantz en Vercruysse (1959, pag. 32 en 33), Bondy (1957, pag. 94-99) e.d., wijzen op de rol die de politie speelt bij het ontstaan van ongeregeldheden.

Dat de politie inderdaad een niet te verwaarlozen factor is bij het ontstaan van sommige relletjes, zal nog blijken bij de beschrijving van het preventie-experiment. Het feit echter dat dit lang niet voor alle ongeregeldheden geldt, roept de vraag op waarom het de jongens, bij bepaalde relletjes, juist om de politie te doen is.

Krantz en Vercruysse (1959, pag. 32) hebben in dit verband de aandacht gevestigd op wat zij 'regiefouten' hebben genoemd. Van het opvallende wijze aanwezig zijn van politie, nodeloos ingrijpen e.d. kan inderdaad een prikkelende werking op de aanwezige jongeren uitgaan.

Er zijn echter relletjes bekend waarvan het, *nog voor de politie aanwezig was*, vast stond dat het de jongens om de politie te doen was. Duidelijk komt dit naar voren in die gevallen waarin de jongens

TABEL 67

Politie	Factor I		Factor II		Factor III		Factor IV		Factor V						
	Contr.	Provo's	Contr.	Provo's	Contr.	Provo's	Contr.	Provo's	Contr.	Provo's					
modern - ouderwets	55	59	70	12	28	38	15	06	05	47	06	16	29	37	07
vervelend - niet vervelend	64	62	61	24	55	30	08	28	28	24	24	14	16	21	31
invloedrijk - geen invloed	52	29	73	32	63	36	07	22	31	16	11	25	07	18	22
tactisch - ontactisch	53	61	65	10	21	30	23	26	43	08	26	20	06	20	30
sterk - zwak	39	41	56	59	52	64	38	26	21	12	20	21	24	16	19
tevreden - ontevreden	42	48	60	15	35	12	30	34	13	23	25	38	12	19	20
hulpvaardig - niet hulpvaardig	50	25	48	13	16	08	17	09	51	06	21	18	32	44	27
soepel - streng	43	71	44	42	12	37	11	24	29	33	08	31	05	18	25
beleefd - onbeleefd	59	76	81	29	07	19	34	06	11	24	09	26	15	22	15
lastig - makkelijk	51	63	84	32	45	29	25	05	12	40	10	21	16	23	24
machtig - niet machtig	37	33	43	59	38	43	22	19	15	07	22	25	16	24	17
hartelijk - ongeïnteresseerd	71	54	82	14	08	28	37	22	04	14	22	08	08	43	14
rustig - onrustig	45	36	67	09	23	15	13	15	23	09	47	27	23	06	27
zeuren altijd - laten me mijn gang gaan	45	38	66	34	38	32	25	54	22	14	15	06	16	12	20
warm - koud	56	57	11	37	15	41	24	16	45	19	39	42	27	35	16
begrijpen me niet - begrijpen me	52	55	40	27	27	05	09	38	40	35	15	17	04	29	36
zeker - onzeker	47	58	45	50	35	36	18	33	30	08	36	33	06	26	27
uit de hoogte - tegemoetkomend	62	78	59	20	19	26	08	12	14	19	19	10	16	14	25

zelf, zogenaamd als klagende burgers, de politie opbellen met het dringende verzoek onmiddellijk te komen om een eind te maken aan de wanordelijkheden.

Men kan zich afvragen of in dit soort gevallen, waarbij het zonder meer om het dwars zitten van de politie gaat, de reputatie van de politie een rol speelt. Om een antwoord te kunnen krijgen op deze vraag werd, via de semantische differentiaal, nagegaan in hoeverre de in ons onderzoek betrokken groepen verschillend denken over de politie in hun woonplaats. Hierbij zal het ons, evenals dit het geval is geweest bij de beoordeling van hun vrienden, om twee dingen gaan.

Allereerst zal weer per onderzoeksgroep onderzocht worden via welke dimensies men de politie beoordeelt. Door de groepen onderling te vergelijken zal vervolgens nagegaan worden of er in dit opzicht nog verschillen bestaan tussen de onderzoeksgroepen.

Tenslotte zal in die gevallen waar sprake is van overeenkomstige dimensies, bekeken worden in hoeverre de groepen de politie hierop verschillend beoordelen.

BENOEMING VAN DE GEVONDEN FACTOREN

Het resultaat van de uitgevoerde factoranalyse staat vermeld in tabel 67. Hierin zijn per groep voor alle polariteiten de ladingen op de verschillende factoren aangegeven.

In de tabellen 68, 69 en 70 wordt, voor iedere onderzoeksgroep afzonderlijk een overzicht gegeven van de eigenschappen die een hoge lading hebben op de eerste 5 factoren. Het getal achter de eigen-

TABEL 68. *Controlegroep: eigenschappen met hoge lading op de bijbehorende factoren*

Factor I		Factor II		Factor III		Factor IV		Factor v	
hartelijk	71	machtig	59	sterk	38	modern	47	hulpvaardig	32
vervelend	64	sterk	59	hartelijk	37	makkelijk	40	modern	29
tegemoetkomend	62	zeker	50	beleefd	34	begrijpen me	35	warm	27
beleefd	59	streng	42	tevreden	30	soepel	33		
warm	56								
modern	55								
tactisch	53								

schappen geeft de grootte van de lading aan. Op grond hiervan zal weer getracht worden de factoren nader te omschrijven.

Naar aanleiding van deze rijtjes zou men de verschillende factoren als volgt kunnen omschrijven :

Factor I: heeft betrekking op de evaluering van het optreden van de politie.

Factor II: slaat op het gezag van de politie.

Factor III: verwijst naar het optreden van de politie.

Factor IV: verwijst naar het optreden tegenover hen.

Factor V: houdt verband met het optreden van de politie.

TABEL 69. *Criminelen: eigenschappen met hoge lading op de bijbehorende factoren*

Factor I		Factor II		Factor III		Factor IV		Factor V	
tegemoetkomend	78	invloed	63	zeurenaltijd	54	rustig	47	hulpvaardig	44
beleefd	76	vervelend	55	begrijpen		warm	39	hartelijk	43
soepel	71	sterk	52	me	38	zeker	36	modern	37
makkelijk	63	makkelijk	45	tevreden	34			warm	35
vervelend	62	machtig	38	zeker	33				
tactisch	61	zeurenaltijd	38						

Op grond hiervan zou men de factoren als volgt kunnen omschrijven :

Factor I: heeft betrekking op wat men van het optreden van de politie vindt.

Factor II: slaat op het gezag van de politie.

Factor III: verwijst naar de manier waarop de politie tegenover hen optreedt.

Factor IV: heeft betrekking op het optreden van de politie.

Factor V: heeft te maken met wat men van de politie vindt.

TABEL 70. *Provo's: eigenschappen met hoge lading op de bijbehorende factoren*

Factor I	Factor II	Factor III	Factor IV	Factor v
makkelijk 84	sterk 64	hulpvaardig 51	warm 42	begrijpen me 36
hartelijk 82	machtig 43	warm 45	tevreden 38	vervelend 31
beleefd 81		tactisch 43	zeker 33	tactisch 30
invloedrijk 73		begrijpen me 40	soepel 31	
modern 70				
rustig 67				
zeuren altijd 66				

Op grond hiervan zou men aan de factoren de volgende inhoud kunnen geven:

Factor I: slaat op wat zij van het optreden van de politie vinden.

Factor II: verwijst naar het gezag van de politie.

Factor III: heeft betrekking op wat zij vinden van het optreden van de politie tegenover hen.

Factor IV: is niet goed duidelijk.

Factor v: heeft iets van waardering in zich.

In één schema samengevat zien de factoren in de verschillende groepen er dus als volgt uit:

TABEL 71.

	Controle- groep	Hoeveelheid verklaarde variantie	Criminelen	Hoeveelheid verklaarde variantie	Provo's	Hoeveelheid verklaarde variantie
Factor I	evaluering optreden politie	53	evaluering optreden politie	50	evaluering optreden politie	56
Factor II	gezag	21	gezag	19	gezag	16
Factor III	optreden politie	10	optreden tegenover hem	11	optreden tegenover hem	11
Factor IV	optreden tegenover hem	10	optreden politie	10	?	9
Factor v	waardering	6	waardering	10	waardering	8

Uit dit schema blijkt duidelijk dat er met betrekking tot de dimensies waarop men de politie beoordeelt een zeer grote overeenkomst bestaat tussen de onderzoeksgroepen. In alle drie de groepen komen factoren voor als: evaluering optreden politie, gezag, en optreden van de politie tegenover hem.

Ook wat betreft de relatieve waarde (de prioriteit) die men aan de verschillende dimensies hecht, bestaat er nauwelijks enig verschil tussen de onderzoeksgroepen. Een dergelijk verschil bestaat er evenmin wanneer men per factor in termen van de hoeveelheid verklaarde variantie spreekt.

VERGELIJKING VAN DE ONDERZOEKSGROEPEN OP OVEREENKOMSTIGE FACTOREN

Wat vinden de proefpersonen nu van de politie? In het navolgende zal voor de factoren: evaluering optreden politie, gezag, en optreden van de politie tegenover hem, nagegaan worden in hoeverre de onderzoeksgroepen de politie verschillend beoordelen.

EVALUERING OPTREDEN POLITIE

Daar het hier de eerste factor betreft zal voor de vergelijking van de groepen weer uitgegaan worden van die eigenschappen waarvoor

TABEL 72. *Eigenschappen met hoge lading op de factor: evaluering optreden politie*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. (N=69)	Crim. (N=35)	Provo's (N=29)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Niet									
vervelend	4,99	3,38	3,21	ja	.004	ja	.003	nee	—
Tactisch	6,30	6,25	6,87	nee	—	nee	—	nee	—
Beleefd	7,68	5,80	6,39	ja	.0008	ja	.016	nee	—
Makkelijk	4,26	3,26	3,44	ja	.05	ja	.10	nee	—
Hartelijk	6,11	4,80	5,56	ja	.012	nee	—	nee	—
Tegemoetkomend	5,54	4,66	5,03	ja	.063	nee	—	nee	—

geldt dat zij in alle onderzoekgroepen een lading groter dan 50 hebben. In tabel 72 wordt een overzicht gegeven van de eigenschappen die aan deze voorwaarde voldoen.

Deze tabel laat duidelijk zien dat criminelen en provo's anders denken over het optreden van de politie dan de jongens uit de controlegroep.

Voorals de *criminelen* onderscheiden zich in dit opzicht van de controlegroep. Zij vinden de politie vervelender, lastiger, minder beleefd, minder hartelijk en minder tegemoetkomend.

Ook de *provo's* verschillen van de controlegroep. Zij vinden de politie vervelender, lastiger en minder beleefd. Over het geheel genomen beoordelen zij de politie gunstiger dan de criminelen. Voor geen enkele eigenschap is dit verschil echter significant.

Dat de criminelen en de provo's hier verschillen van de jongens uit de controlegroep is niet erg verwonderlijk. Wel is het opvallend dat men ook in de controlegroep de politie niet erg hoog beoordeelt. Ook daar vindt men de politie vervelend, betrekkelijk lastig en naar verhouding weinig tegemoetkomend.

HET GEZAG VAN DE POLITIE

De tweede factor die de onderzoekgroepen gemeen hebben betreft het gezag van de politie. Ook hier zal weer op dezelfde wijze te werk gegaan worden als het geval is geweest bij de semantische differentialen met betrekking tot zijn vrienden en zijn ouders. De groepen zullen dus vergeleken worden op diè eigenschappen waarvoor geldt, dat hun lading in alle drie de groepen een bepaalde minimum-waarde te boven gaat. In dit geval is deze onderste drempel 30. (Voor de wijze waarop deze berekend werd, wordt verwezen naar pag. 117). In tabel 73 wordt een overzicht gegeven van de eigenschappen die aan deze voorwaarde voldoen.

Deze tabel laat zien dat vergeleken met de controlegroep de *provo's* weinig onder de indruk zijn van het gezag van de politie. Zij vinden de politie minder invloedrijk, minder sterk, minder machtig en minder zeker. Dat de politie hen minder hun gang laat gaan, ligt in de lijn der verwachting. Opmerkelijk is echter dat ook de controlegroep vindt, dat de politie 'altijd zeurt'.

TABEL 73. *Eigenschappen met een naar verhouding hoge lading op de factor: gezag van de politie*

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. (N=69)	Crim. (N=35)	Provo's (N=29)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Invloedrijk	7,40	6,65	5,74	ja	.10	ja	.006	nee	-
Sterk	8,00	7,86	7,09	nee	-	ja	.055	nee	-
Machtig	7,86	7,09	6,64	ja	.06	ja	.01	nee	-
Laten me mijn gang gaan	4,02	3,09	3,30	ja	.05	ja	.10	nee	-
Zeker	7,65	7,28	6,14	nee	-	ja	.005	(nee)	(-)

De *criminelen* nemen hier een tussenpositie in. Zij vinden de politie minder invloedrijk en minder machtig dan de jongens uit de controlegroep. Dat zij het gevoel hebben dat de politie hen minder hun gang laat gaan, willen wij onmiddellijk aannemen.

Tenslotte blijkt uit deze tabel dat de *provo's* tenderen de politie minder invloed toe te schrijven dan de *criminelen* doen.

OPTREDEN VAN DE POLITIE TEGENOVER HEN

De laatste factor waarvoor nagegaan zal worden in hoeverre de groepen verschillend oordelen over de politie, betreft het optreden van de politie tegenover hen. Ook hier zal de vergelijking van de onderzoeksgroepen weer plaatsvinden op die eigenschappen waarvoor geldt dat alle drie de groepen een naar verhouding hoge lading op deze factor hebben. De minimum-lading bedraagt hier 24.

Voor de berekening hiervan werd uitgegaan van factor III voor de *criminelen* en de *provo's* en van factor IV voor de controlegroep (zie tabel 71, pag. 195). Nagegaan werd weer welke groep de naar verhouding kleinste hoogste lading op deze factor heeft. Dit blijkt de controlegroep te zijn met de polariteit modern – ouderwets. Door deze waarde (47) te halveren kwam de benedengrens van 24 tot stand.

In tabel 74 wordt een overzicht gegeven van die eigenschappen waarvoor geldt dat de lading er van in alle drie de groepen groter is dan 24.

TABEL 74. Eigenschappen met een lading hoger dan 24 op de factor: optreden van de politie tegenover hen

	Gemiddelde voor:			Is dit verschil significant?					
	Contr. (N=69)	Crim. (N=35)	Provo's (N=29)	Co-Crim. ja/nee	P	Co-Provo's ja/nee	P	Crim.-Provo's ja/nee	P
Niet									
vervelend	4,99	3,38	3,21	ja	.004	ja	.003	nee	-
Soepel	4,24	3,55	2,78	nee	-	ja	.012	nee	-
Begrijpen me	4,73	4,67	4,52	nee	-	nee	-	nee	-

Opvallend in deze tabel is dat alle drie de onderzoeksgroepen de politie laag beoordelen. Ook de controlegroep vindt de politie betrekkelijk vervelend, weinig soepel en klaagt er over dat de politie hen niet begrijpt.

De *provo's* zijn nog het minst tevreden van allen. Zij vinden de politie significant vervelender en minder soepel dan de jongens uit de controlegroep.

Vergeleken met de jongens uit de controlegroep vinden de criminelen de politie vervelender. Tussen de criminelen en de *provo's* bestaat in dit opzicht geen verschil.

SAMENVATTING

In het voorgaande werd nagegaan hoe de proefpersonen uit de onderzoeksgroepen over de politie denken. Hierbij kwam vast te staan dat bij de beoordeling van de politie alle groepen min of meer van dezelfde dimensies uitgaan.

Ook in de relatieve waarde die men aan deze dimensies hecht bestaat nauwelijks enig verschil tussen de groepen. Wel werden er verschillen gevonden in de wijze waarop de groepen de politie op de verschillende dimensies beoordeelden. Zo bleek er wat betreft de *evaluering van het optreden van de politie* een groot verschil te bestaan tussen de criminelen en de *provo's* enerzijds, en de jongens uit de controlegroep anderzijds. Vergeleken met de laatsten vinden de

criminen de politie vervelender, lastiger, minder beleefd, minder hartelijk en minder tegemoetkomend.

De *provo's* verschillen op de volgende punten van de controlegroep. Zij vinden de politie vervelender, lastiger en minder beleefd. Over het geheel genomen beoordelen zij de politie gunstiger dan de *criminen*. De verschillen zijn echter niet groot genoeg om significant te zijn.

Wat betreft het *gezag van de politie* bleek dat de *provo's* de politie nog het laagst aanslaan. Vergeleken met de controlegroep vinden zij de politie minder machtig, minder sterk, minder invloedrijk en minder zeker. Ook de *criminen* delen in dit opzicht, zij het in mindere mate, hun mening. Ook zij vinden de politie minder machtig en minder invloedrijk.

Zowel de *provo's* als de *criminen* 'klagen' er over dat de politie hen zo weinig hun gang laat gaan.

Het laatste punt waarop de groepen vergeleken werden was de *wijze waarop de politie tegenover hen optreedt*. Vooral de *provo's* bleken hier 'bezwaren' te hebben. Zij vinden, vergeleken met de controlegroep, de politie vervelender en minder soepel. Hetzelfde geldt, zij het in mindere mate, voor de *criminen*.

Tenslotte: dat de *provo's* en de *criminen* de politie minder gunstig beoordelen wekt weinig verwondering. Hun gedrag is van dien aard dat zij ongetwijfeld meerdere malen op onprettige wijze met de politie in aanraking gekomen zullen zijn. Dit zal zeker een stempel op hun appreciatie van de politie gedrukt hebben. Dat echter ook de jongens uit de controlegroep de politie in sommige opzichten niet erg hoog aanslaan geeft te denken. De vraag of dit terecht is of niet, is daarbij niet van belang. In beide gevallen betekent het dat de politie minder goodwill onder het 'normale publiek' heeft dan wenselijk is. Dit is ons inziens iets wat de politie zich slecht kan veroorloven.

samenvattend beeld van de criminelen

In het voorgaande werd punt voor punt nagegaan in welke opzichten de criminelen zich onderscheiden van de jongens uit de controle-groep. Thans zal, met als uitgangspunt de gevonden verschillen, een groepsbeeld gegeven worden van deze jongeren. In het volgende hoofdstuk zal hetzelfde gedaan worden voor de provo's. Door vergelijking van deze beelden hopen wij daarna in te kunnen gaan op de vraag of men hier met soortgelijke groepen te doen heeft.

GROEPSBEELD CRIMINELEN

De in ons onderzoek betrokken criminelen waren gemiddeld 17 jaar. Voor de meeste van hen geldt dat zij op het tijdstip van het onderzoek in loondienst waren. Zij zijn voornamelijk uit de lagere sociaal-economische bevolkingsgroepen afkomstig. Hun opleidingsniveau is hiermee in overeenstemming. In slechts weinig gevallen gaat dit het lager onderwijs te boven.

De behuizing van de gezinnen waaruit de criminelen afkomstig zijn, is minder goed dan die van de 'gemiddelde' Nederlander. Dit hangt mede samen met hun lagere sociale positie. Vergeleken met de Nederlandse bevolking komen zij uit naar verhouding grote gezinnen. Voor meer dan de helft hiervan geldt dat naast vader ook moeder meehelpt de kost voor het gezin te verdienen.

Wat vinden de criminelen nu van hun ouders? Duidelijk kwam vast te staan dat zij hun ouders ongunstiger beoordelen dan de jongens uit de controlegroep. In hun ogen zijn hun ouders onder meer: minder hulpvaardig, minder tegemoetkomend, zij hebben minder invloed, begrijpen hen minder goed en laten hen meer hun gang gaan.

Of, om het met de woorden van proefpersoon 126 te zeggen:

„'t Interesseert ze niet wat ik doe. Ze kunnen me niet begrijpen. Ze doen er geen eens moeite voor. Als ik met ze praat, dan gaat het hard tegen hard, bij wijze van spreken. Ik geef niet toe, maar zij geven ook niet toe.”

Ook over de wijze waarop zij grootgebracht zijn, zijn zij minder te spreken.

Proefpersoon 86 doet hierover het volgende relaas:

„Bijvoorbeeld uit school, zoals iedere kwajongen, . . . , half vier kwam je uit school, dat je denkt: ik ga buiten spelen; dat de ouders dan zeggen: 6 uur, hij is er nog niet, 7 uur, hij is er nog niet. Goed, de ene vader zou zeggen: hij komt wel. En dan moet er 's avonds gekaart worden. Je bent er nog niet: ze gaan weg. Nou en dan kom je om kwart over 8 pas binnen, dat is fout, maar je bent nog zo'n lummeltje. Deur gesloten. Kwart over één, pa en ma komen thuis van het kaarten. Zoonlief staat voor de deur. Wordt met veel slaag naar z'n bed geschopt. Zonder eten . . . Kijk, ik bedoel, dat vind ik geen ouders.”

Deze ontevredenheid over de opvoeding uit zich in hun antwoord op de vraag in hoeverre zij later hun kinderen anders zullen opvoeden. Bij de criminelen is dit in meerdere mate het geval.

Ook wat betreft de relatie tot hun ouders verschillen de criminelen van de jongens uit de controlegroep. Zij zijn minder gezeggelijk, minder beleefd, minder geduldig, minder openhartig, minder eerlijk, minder hulpvaardig en minder spraakzaam.

Op verzoeken van hun ouders reageren zij vrij negatief. Zij maken

hier doorgaans weinig woorden aan vuil, zoals blijkt uit de reactie van proefpersoon 140A op de vraag van moeder aan Jan of hij niet te laat thuiskomt. Proefpersoon antwoordt hierop:

„Nou Jan zegt: ‘gaat je niks an, al kom ik om twee uur thuis’. Hij denkt bij me(!) eige dat interesseert me niet hoe laat ik thuis kom, en wat doet ie... laat thuis komen.”

Hun doorgaans heftige wijze van reageren in deze situatieschetsjes doet vermoeden dat hun ouders het inmiddels wel afgeleerd zullen hebben zich met de zaken van hun kinderen te bemoeien.

Dit soort reacties beperkt zich niet uitsluitend tot deze testsituaties. Ook in andere plaatsen in het interview kunnen zij waargenomen worden. De woorden mogen daarbij anders zijn, de inhoud komt steeds op hetzelfde neer. Altijd weer wijzen zij, op een of andere manier, op een storing of breuk in de relatie met de ouders.

Zo vertelt bijvoorbeeld proefpersoon 111 naar aanleiding van de plaat van de jongen die tegen een muur staat:

„Ik denk dat ie ruzie thuis heeft gehad en dat ie de deur is uitgelopen en dat ie denkt nou lopen jullie allemaal maar naar de maan toe, ik kom toch niet meer thuis.

En misschien denkt ie ook: ik ga weglopen of zoiets, dat ie z'n ouders niet meer ziet.”

De mening die hun ouders volgens onze proefpersonen over hen hebben, bleek in aanmerkelijk minder gevallen positief te zijn. Uit deze mening blijkt ook dat er in mindere mate een stuwende invloed van de ouders uitgaat. Ook dit verwijst weer naar de geringe invloed die hun ouders hebben. Zij laten hun kinderen vrij. Het enige wat zij nog doen is op gezette tijden een waarschuwend geluid laten horen. Gezien het voorgaande mag men niet verwachten dat hier veel effect van uitgaat.

Proefpersoon 14 formuleert het als volgt:

„Nou eh... mijn moeder die denkt... eh... nou dat ik wel lastig ben. Ze waarschuwt me natuurlijk ook voor een hoop dingen... Ze zegt altijd tegen mij: je moet weten wat je doet, ik hou je niet tegen, maar denk goed na.”

Hier moet de proefpersoon het dan maar mee doen.

In hun houding ten opzichte van het leren verschillen de criminelen eveneens van de jongens uit de controlegroep. Zij zien minder de noodzaak van het leren in, doen het minder uit eigen beweging, hebben er minder belangstelling voor, vinden het minder interessant en zijn van mening dat je het zo kort mogelijk moet doen.

Gezien dit alles, wekt het weinig verwondering dat zij het op school minder prettig gevonden hebben. Proefpersoon 16 zegt hierover, naar aanleiding van de plaat van de jongen die de school verlaat:

„Ja... nou die jongen, die gaat dan naar huis toe, maar als je 't zo bekijkt, heeft ie het niet erg naar z'n zin gehad... hij slaat de deur dicht... gaat naar huis... zal waarschijnlijk zijn huiswerk niet maken, zo aan z'n gezicht te zien.”

Vraag van interviewer: „Wat zou ie denken?”

„Was ik er maar af, zo te zien... hij zal de deur waarschijnlijk met een smak dichtgooien. Hij zal wel naar huis toe gaan, maar z'n huiswerk zal ie waarschijnlijk wel laten liggen. Hij zal wel de straat op gaan.”

Hun gedrag op school blijkt met dit alles in overeenstemming te zijn. Als groep spijbelden de criminelen aanmerkelijk meer en waren beduidend lastiger dan de jongens uit de controlegroep. Dit weer spiegelt zich dan ook in hun gedachten over de redenen waarom de jongen op bovengenoemde plaat de school verlaat. Proefpersoon 103 zegt hiervan:

„Ik heb zo 't vermoeden dat die persoon van school gestuurd is, omdat ie... eh... een of ander heeft uitgehaald. En hij loopt nou natuurlijk te denken van eh, ... wat zal m'n vader ervan zeggen... zal ik eerst maar naar de stad gaan. Nee, dat kan ik beter niet doen, ... want eh... er komt toch een briefie. Hij kijkt somber, maar ik geloof toch wel dat ie naar huis zal gaan, maar eh... hij zal 't er wel aardig beroerd hebben.”

Interviewer: „Hij gaat wel naar huis toe...?”

„Ja... hij kan niet anders, de ouders krijgen toch een briefie, tenminste bij ons wel. Hij zal wel voor 3 dagen van school gestuurd zijn, dacht ik.”

Moet de crimineel kiezen tussen leren en werken, dan geeft hij over het algemeen de voorkeur aan dit laatste. Dat dit niet wil zeggen dat het werk wat hij doet naar zijn zin is blijkt wel uit het onderstaande.

DE WERKSITUATIE

Wat vindt de crimineel van zijn werk? Duidelijk kwam vast te staan

dat dit hem minder goed bevalt. Vergeleken met de jongens uit de controlegroep vindt hij zijn werk in mindere mate ideaal, en is het minder naar zijn zin. De crimineel denkt dan ook niet dat hij zijn werk nog lang zal doen. (Ook thuis blijkt men minder tevreden te zijn over het soort werk dat hij doet.) Dit alles komt goed tot uiting in het verhaal dat proefpersoon 115 vertelt naar aanleiding van de plaat die een werksituatie moet voorstellen. Hij zegt hiervan:

„Nou die meester geeft 'm iets op, of die zegt iets tegen 'm maar hij geeft zijn aandacht niet. Hij is ergens anders met zijn gedachten bij. Hij let helemaal niet op, en hij denkt.. volgens mij denkt die jongen meer aan de straat dan dat ie aan z'n werk is.

Hij heb overal lak an. Hij denkt bij ze eige, nou vertel het maar aan die of die, 't gaat m'n ene oor in en m'n andere oor uit, en ik vergeet 't. Hij heb er geen aandacht voor, voor z'n werk. Hij doet z'n werk niet met plezier.

Vraag interviewer: „Hoe gaat 't verder?”

„Hij zal 't niet lang maken. Hij zal niet lang bij die baas blijven.”

Dit verhaal weerspiegelt ook al min of meer de werkinstelling van deze jongen. Hij vormt in dit opzicht geen uitzondering. Ook voor de andere criminelen geldt dat, vergeleken met de proefpersonen uit de controlegroep, hun werkinstelling minder goed is. Zo doet bijvoorbeeld naar aanleiding van dezelfde plaat proefpersoon 137 het volgende verhaal:

„Dat is een bedrijfsleider en die... komt... die gaat naar die jongen toe en die wijst... op een fout die hij gemaakt heeft en die jongen, die kijkt er naar en die denkt... dat interesseert me niets. Hij denkt: wat kan mij dat schelen, ik kan zo veel fouten maken als ik wil. Het interesseert me eigenlijk niet veel.”

Interviewer: „En hoe gaat het verder?”

„Ik denk dat ie wel zal proberen om de fout te herstellen, maar als het hem niet lukt dan is het hem ook best.”

In overeenstemming met de sfeer van deze verhaaltjes is het feit dat het de criminelen minder interesseert hoe hun baas over hen denkt.

Wat betreft datgene wat zij het belangrijkste vinden in het werk blijkt dat de criminelen minder waarde hechten aan de aard van het werk en de sfeer die er in het bedrijf heerst. Daarentegen spelen de arbeidsvoorwaarden en de werkomstandigheden in technische zin, naar verhouding een belangrijke rol bij hen.

Met betrekking tot de werkmogelijkheden tenslotte kwam vast te

staan dat meer criminelen van mening zijn dat je tegenwoordig niets meer in Nederland bereiken kunt.

PERSOON EN TYPE

Ook voor een aantal meer individueel psychologische variabelen kwam vast te staan dat de criminelen zich onderscheiden van de jongens uit de controlegroep. Zo blijken zij materialistischer te zijn ingesteld, minder aspiraties te hebben, minder goed tegen alleen-zijn te kunnen, zich minder makkelijk bij anderen aan te sluiten, driftiger te zijn, eerder uit hun slof te schieten en zich minder goed te kunnen beheersen.

Hun opvliegende karakter komt goed tot uiting in een opmerking van proefpersoon 58. Op een gegeven moment zegt hij namelijk in het interview:

„Ik ben het type mens, . . . meestal gebruik ik eerst mijn mond en dan pas m'n hersens, dan . . . nou ja, laten we het zo stellen, ik ben het type mens dat zegt: val dood, en dan heb ik het gezegd, en dan heb ik er spijt van, maar ik zeg liever: val twee keer dood, dan om te zeggen: zo heb ik het niet gemeend.”

Ook wat betreft hun *gevoelsleven* nemen de criminelen een bijzondere plaats in. Zij voelen zich eenzamer, ontvangen minder liefde, voelen meer de behoefte om vertroeteld te worden, hebben meer onvervulde wensen en voelen zich meer gefrustreerd.

Hun eenzaamheid lijkt in strijd te zijn met het feit dat zij een groot aantal vrienden hebben. Dat de kwantiteit hier echter weinig zegt, blijkt wel uit de wijze waarop zij hun vrienden beoordelen. Zo vinden zij hun vrienden bijvoorbeeld minder hartelijk, minder warm en minder tegemoetkomend. Daarnaast zijn hun vrienden in hun ogen minder hulpvaardig. Ook zijn zij van mening dat hun vrienden hen minder goed begrijpen. Dat de relatie met hun vrienden inderdaad anders is dan wij ons onder vrienden zouden voorstellen komt tot uiting in het volgende door proefpersoon 29 vertelde voorval.

„Want hierso, ik rij op Strandwijk en ik stop op de boulevard. Affein, ik sta stil en er rijdt een vriend achter me en eh . . . die vriend kijkt om, en schiet ie boven op me. M'n hele achterzootje in mekaar, het achterwiel dubbelt, en die andere vrienden, die hadden de grootste gein, mijn brommerd in mekaar. Nou en daar had ik ook weer

een beetje met ze bonje. Moet je daar nou om lachen, weet je wel. En ik ging dus lopen met me brommerd aan me hand."

Interviewer: „En hielpen ze je ook?

„Welnee, ken je net denken. Breng 'm maar naar de verzekering, zeien ze, hij wordt wel weer gemaakt. Maar daar wor ik toch niks wijzer van."

Vervolgens geldt voor de criminelen dat zij in het algemeen lastiger zijn voor anderen dan de jongens uit de controlegroep, iets wat zij zich ook wel bewust zijn. Het komt bij hen meer voor dat hun ouders hen waarschuwen voor slechte vrienden of voor het feit dat zij door hun gedrag met de politie in aanraking zullen komen.

Dat zij tenslotte minder waarde aan goede manieren hechten is iets wat wel in de lijn der verwachting ligt.

MAATSCHAPPIJ

Ook met betrekking tot bepaalde maatschappijstereotypen blijkt dat de criminelen zich onderscheiden van de proefpersonen uit de controlegroep. Zo zijn zij meer van mening dat er tegenwoordig niet veel meer is dat de moeite waard is om je voor in te zetten. Zij vinden meer dat als je tegenwoordig wat bereiken wilt, je naar het buitenland moet gaan. Ook hebben meer criminelen de opvatting dat wie vooruit wil komen in het leven hard moet zijn.

Het jachtige en het onzekere van onze maatschappij speelt, evenmin als de gedachte aan oorlog, een rol van betekenis bij deze jongens.

Wel lijkt er bij hen sprake te zijn van een stuk algemene ontevredenheid met hun situatie hier, iets wat tot uiting komt in het feit dat opvallend veel criminelen wel zouden willen emigreren. Ook de redenen die hiervoor aangevoerd worden, zoals: de mensen hier, de omgeving, of het punt dat je dan weer andere mensen ontmoet, zijn hiermee in overeenstemming. Hun delinquent-zijn zal hier wel niet vreemd aan zijn. Zo vertelt bijvoorbeeld proefpersoon 108:

„Ja, ik denk wel eens over emigreren omdat alles me hier zo tegenzit. Eh... ik bedoel zo... tegen zit... 't sterft hier van de verboden... daarvoor denk ik wel eens aan emigreren."

Interviewer: „Je zegt zo, 't sterft hier van de verboden... waar dacht je daarbij aan?"

„Nou eh... eigenlijk is hier alles verboden. Eh... 't is alleen niet verboden om met

de grote massa mee te doen... Eh... zelfstandig... je eige persoonlijkheid ken je eigenlijk niet meer hier uitleven, 't is hier te eng, te bekrompen, te vol."

BELANGSTELLING

Wat betreft hun interesse bleek er naar verhouding een grote overeenkomst te bestaan tussen criminelen en controlegroep. Toch gaven ook hier bepaalde variabelen verschillen te zien tussen beide groepen. Zo blijken de criminelen minder belangstelling te hebben voor sport, ruimtevaart, klassieke muziek en binnenlandse politiek. Daarentegen hebben zij meer belangstelling voor techniek.

Hun activiteitsniveau is hiermee in overeenstemming. De criminelen doen minder aan sport, lezen minder over ruimtevaart en luisteren minder naar klassieke muziek. Omgekeerd besteden zij wel meer tijd aan techniek.

VRIJETIJDSEBESTEDING

In de wijze waarop zij hun vrije tijd doorbrengen blijkt het verenigingsleven een minder belangrijke rol te spelen. Het aantal jongens onder de criminelen dat lid is van een of andere vereniging is klein vergeleken met dat van de controlegroep. Ook geldt voor de criminelen dat zij over het algemeen korter lid zijn van een vereniging.

Het percentage criminelen dat opgeeft een hobby te hebben verschilt niet van dat van de controlegroep. Hetzelfde geldt voor de tijd die men aan deze hobbies besteedt. Daarnaast blijkt dat de criminelen minder tijd besteden aan studie, dat zij minder aan sport doen en dat zij in mindere mate hun vrienden thuis bezoeken.

Daarentegen gaan zij meer uit, kaarten meer, brengen meer een bezoek aan café of cafetaria, bezoeken meer een bioscoop en gaan vaker naar een feestje of dansen.

Geeft men de criminelen een aantal keuzemogelijkheden en vraagt men hen te kiezen hoe zij het liefst hun vrije tijd door zouden brengen, dan blijkt dat zij, vergeleken met de controlegroep, liever de stad ingaan dan thuis blijven, liever de stad ingaan dan de natuur opzoeken, liever alleen zijn dan met hun ouders, de bioscoop prefereren boven er op uittrekken, de voorkeur geven aan lol trappen boven met hun hobby bezig zijn.

Tenslotte kwam nog vast te staan dat zij over het algemeen minder positief staan tegenover de zondag. Proefpersoon 52 formuleert dit als volgt:

„Zondag voel ik me beroerd. Ik vind het een vervelende dag. Hoe eerder die voorbij is hoe liever ik het heb . . . Zo saai is die dag. Niks te stropen. Alleen de bioscoop en een eettentje. Meer kun je niet doen. Je ken hoogstens een beetje door de stad lopen. Meer niet. Verder is het een saaie dag.”

DE BEOORDELING VAN DE POLITIE

Ook op dit punt werden verschillen aangetroffen tussen de criminelen en de jongens uit de controlegroep.

De criminelen beoordeelden doorgaans de politie minder gunstig. Zo zijn zij minder tevreden over het optreden van de politie. Wat dit betreft vinden zij de politie minder beleefd, minder hartelijk, minder tegemoetkomend, lastiger en vervelender.

Ook het gezag van de politie slaan zij minder hoog aan. Met name vinden zij de politie minder invloedrijk en minder machtig.

samenvattend beeld van de provo's

In het voorgaande hoofdstuk werd een samenvattend overzicht gegeven van de punten waarop de scores van de criminelen afwijken van die van de jongens uit de controlegroep. Hier zal nog eens hetzelfde gedaan worden voor de provo's. Als basis voor het beeld van de provo's zal weer dienen de punten waarin zij verschillen van de controlegroep.

GROEPSBEELD PROVO'S

Voor de in ons onderzoek betrokken provo's kwam vast te staan dat zij overwegend tot de 16- tot 18-jarigen behoren. Zij zijn in hoofdzaak afkomstig uit de lagere sociaal-economische bevolkingsgroepen. De opleiding die zij genoten hebben is hiermee in overeenstemming. In slechts weinig gevallen gaat deze het lager onderwijs te boven. Het aantal scholieren onder hen is aan de lage kant. Deze behoren, gezien hun schoolgeschiedenis – voor allen geldt dat zij in hun voortgezette

schoolopleiding al minstens één keer zijn blijven zitten – zeker niet tot de betere leerlingen. Voor de provo's, die reeds werkzaam zijn ten slotte, geldt dat het merendeel van hen tot de arbeiders gerekend moet worden.

OUDERLIJK HUIS

Wat betreft hun behuizing, het niet hebben van een eigen kamer, het werkzaam zijn van de moeder, bleken de provo's niet te verschillen van de controlegroep. Ook met betrekking tot de gezinsonvolledigheid nemen de provo's als groep geen bijzondere plaats in. Wel werd gevonden dat, vergeleken met de Nederlandse bevolking, de provo's naar verhouding uit grote gezinnen komen. Dit punt, evenals dat van de slechte behuizing, hangt mede samen met het feit dat de provo's overwegend uit de lagere milieu's afkomstig zijn.

Een ander verschilpunt dat gevonden werd heeft betrekking op het door zijn werk niet aanwezig zijn van de vader. Het bleek namelijk dat de vaders van de provo's, volgens onze proefpersonen, gemiddeld meer afwezig zijn door hun werk dan de vaders van de leden van de controlegroep.

Wat vinden de provo's nu van hun ouders? Opvallend was, dat tegen de verwachting in, het oordeel van de provo's niet verschilt van dat van de jongens van de controlegroep. Ja, het bleek zelfs dat op sommige punten de provo's hun ouders gunstiger beoordeelden.

Tallose voorbeelden zijn aan te halen, waaruit men kan afleiden dat er tussen de provo's en hun ouders een goede verhouding bestaat. Zo antwoordt bijvoorbeeld proefpersoon 132 op de vraag of hij nog bepaalde wensen heeft:

„Ja het enigste zou zijn natuurlijk dat ik m'n moeder lang bij me kan houden als het ware, en dat ik m'n moeder in de toekomst... ook als ik getrouwd ben... gelukkig te maken... en dat moeder, als moeder weg is, dat moeder toch een fijne rustplaats heeft gevonden”.

Hetzelfde kan men terugvinden in het antwoord van proefpersoon 84 op deze vraag. Hij zegt daar:

„Ik hoop nog steeds de voetbalpool te winnen... en dat ik, als ik werk, dat ik genoeg geld kan overhouden om m'n vader en moeder goed te kunnen verzorgen als ze wat ouder worden”.

Ook uit hun antwoord op de vraag wat nu ideale ouders zijn, blijkt dat er een goede verstandhouding bestaat tussen de provo's en hun ouders. Zo antwoord proefpersoon 24 op deze vraag:

„Ja, m'n eige ouders, hè, dat is wel het beste. Dat is normaal hè.

Vraag interviewer: „Ja... en waarom vind je jouw ouders nu ideaal?”

„Ja... 't is eige hè.”

Proefpersoon 32 zegt het met de volgende woorden:

„Zoals m'n vader en moeder nu is, dat vind ik ideale ouders. Ik zou niks anders willen. Je ken er gewoon, normaal mee uitpraten... en eh... ach nooit overal aanmerkingen op of iets dergelijks. Ik mag gewoon m'n gang gaan”.

In dit laatste antwoord kan men reeds een thema beluisteren dat centraal staat bij de provo's. Het punt namelijk dat zij vinden, dat de ouders je vrij behoren te laten. Voor 75% van de provo's geldt dat ideale ouders, ouders zijn die je vrij laten. In dit opzicht verschillen zij sterk van de controlegroep. Proefpersoon 110 formuleert het als volgt:

„Wat ideale ouders zijn? Die ik nou heb. De dingen die ze me geven moeten die krijg ik en verder laten ze me vrij. Je doet maar wat je wilt. Als het niet goed gaat dan houden ze je wel tegen. Ze lopen mij niks in de weg en ik loop hun niet in de weg”.

Ook proefpersoon 21 denkt er zo over. Hij zegt:

„Wat volgens mij ideale ouders zijn? Nou die ik nu heb, dat zijn wel goeie ouders voor me hoor.

Vraag interviewer: „Ja, maar wat zijn nou volgens jou ideale ouders?”

„Ja och... ideale ouders zijn, wat zal ik zeggen, ... waar je alles van mag”.

Deze gedachte van het vrij laten leeft echter niet alleen bij de kinderen. Ook de ouders van de provo's denken er zo over. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het antwoord dat proefpersoon 78 geeft op de vraag wat volgens hem de mening van zijn ouders is.

„Ja... de mening van m'n ouders... je zo vrij mogelijk laten, niet te streng, ... problemen niet te gauw oplossen... zelf je problemen oplossen... en ook maar zelf uitzoeken. Niet te gauw bij hun komen. Hoe 't schip strandt, strandt 't. Zo denken zij er over”.

Over het algemeen blijkt de mening van de ouders van de provo's over hun kinderen, volgens onze proefpersonen, vrij positief te zijn.

In dit opzicht bestond er geen verschil tussen de provo's en de controlegroep. Wel gaat er in mindere mate een stimulerende werking van hen uit. Zij zitten hun kinderen minder achter de broek waar het gaat om punten als: je huiswerk maken, zorgen dat je vooruitkomt e.d. Dit is geheel in overeenstemming met het feit dat zij vinden, dat je de kinderen vrij moet laten.

Ook wat betreft de houding tegenover hun ouders bestond er geen verschil tussen provo's en controlegroep. Het enige verschilpunt vormde hier de mate waarin zij eerlijk zijn tegenover hun ouders. De provo's blijken dit in mindere mate te zijn. Daarnaast kan uit hun reacties op de situatieschetsjes afgeleid worden dat de ouders van de provo's minder invloed op hun kinderen hebben dan de ouders van de jongens uit de controlegroep.

SCHOOL EN LEREN

Wat betreft hun houding ten opzichte van het leren bestaat er een groot verschil tussen de provo's en de controlegroep. De provo's vinden het leren minder leuk, minder interessant, hebben er minder belangstelling voor, zij vinden het minder noodzakelijk, doen het minder uit eigen beweging en zijn van mening dat je het zo kort mogelijk moet doen.

Hun schooltijd hebben zij over het algemeen minder prettig gevonden, hetgeen goed tot uiting komt in de verhaaltjes die zij vertellen naar aanleiding van de plaat met de jongen die de school verlaat. Proefpersoon 146 bijvoorbeeld zegt hier het volgende over:

„Hoe die 't gehad heeft?... eh... nou hij heeft het niet zo naar zijn zin gehad zo te zien en eh... hij voelt ze eige... nou ja zeer blij dat ie weer de school uit is”.

Dat dit z'n weerslag heeft in de wijze waarop zij zich op school gedragen, ligt in de lijn der verwachting. Als groep spijbelden de provo's dan ook meer en waren aanmerkelijk lastiger op school dan de jongens uit de controlegroep. Dit laatste komt geregeld naar voren in de verhaaltjes die zij vertellen naar aanleiding van de plaat van de jongen, die de school verlaat. Proefpersoon 133 doet hierover het volgende relaas:

„Hij zat in een klas, een beetje te veel gein met de meisjes en zo en toen had de leraar

dat door. En toen zegt de leraar: jij maakt dat en dat. Helemaal niet, zegt ie, dat doe ik helemaal niet.

En jij doet dat wel. D'r uit dan, zegt de leraar.

Da's goed dan, zegt ie. En hij eruit, naar de directeur.

Hij van die directeur op z'n donder gehad.

Toen moest ie een tijd blijven en kreeg ie ook nog een stuk strafwerk. Nou en toen de school uit was ging ie naar huis. Hij had natuurlijk de pest in, en zo ging ie de deur uit".

Ook dat de provo's, als groep, liever werken dan dat zij naar school gaan is hiermee in overeenstemming.

Tenslotte kwam nog vast te staan dat de ouders van de provo's, volgens hen, het leren minder belangrijk vinden dan de ouders van de jongens uit de controlegroep. Ook gaat er wat het leren betreft minder een stuwende invloed van hen uit.

DE WERKSITUATIE

Wat vinden de provo's van het werk dat zij doen? Het onderzoek wees uit dat de provo's in dit opzicht niet lager scoorden dan de jongens uit de controlegroep. Sterker nog, tegen de verwachting in werd zelfs gevonden dat de provo's hun werk hoger beoordeelden.

Ook hun werkinstelling is over het algemeen goed. Duidelijk komt dit naar voren in de verhalen die zij vertellen naar aanleiding van de plaat, die een werksituatie moet voorstellen. Proefpersoon 124 bijvoorbeeld vertelt hierover het volgende:

„Nou hij luistert hier goed naar z'n ... naar de instructies van z'n baas zal ik maar zeggen, nou en hij denkt er goed bij na en hij kijkt goed hoe z'n baas het voordoet".

Met betrekking tot de vraag wat zij nu het belangrijkste in hun werk vinden, blijkt er wel een verschil te bestaan tussen de provo's en de jongens uit de controlegroep. Voor de provo's staan namelijk op de eerste plaats de arbeidsvoorwaarden. Proefpersoon 116 drukt dit als volgt uit:

„Wat het belangrijkste is? Nou wanneer er eten is... koffie en dan eh... kijken of er ook goeie W.C.'s zijn, handdoeken en zo... Ja... en eh... ja kijken hoe het geld zit hè, want daar ga ik voor werken".

Met de mensen op zijn werk kan de provo in de regel goed opschieten.

Of het nu zijn meerderen zijn of zijn collega's maakt hierbij geen verschil. Ook is men in het bedrijf, evenals thuis trouwens, wel tevreden over zijn werk. Hoe zijn baas over hem denkt, kan hem echter weinig schelen.

Tenslotte werd hier nog nagegaan in hoeverre, met betrekking tot de status van het werk, de provo's lager scoorden dan de jongens uit de controlegroep. Dit bleek niet het geval te zijn. Er was eerder sprake van een omgekeerde tendens.

PERSOON EN TYPE

Ook voor een aantal meer individueel-psychologische variabelen kwam vast te staan dat de provo's als groep zich onderscheiden van de jongens uit de controlegroep. Zo blijken zij minder aspiraties te hebben, minder behoefte te voelen om macht uit te oefenen en minder goed tegen alleen-zijn te kunnen.

Proefpersoon 78 drukt dit laatste wel heel kernachtig uit wanneer hij zegt:

„De nadelen van een afgelegen eiland? Je bent helemaal niet met mensen. Ik zelf zou er gek van worden zonder mensen om me heen”.

Daarnaast zijn zij materialistischer ingesteld, hebben minder behoefte aan zekerheid en zelfvertrouwen, houden er meer van om op te vallen, schieten eerder uit hun slof en vervelen zich meer.

Vooraf dit laatste is een thema dat steeds weer bij de provo's om de hoek komt kijken. Zo zegt bijvoorbeeld proefpersoon 24, naar aanleiding van de plaat van de jongen die tegen een muur staat:

„Nou die jongen, die verveelt ze eige.

Interviewer: Ja... en wat denkt ie?

Nou eh... had ik maar iets te doen.

Interviewer: Hoe zou 't komen dat ie daar is?

Tijd te veel zeker”.

Maar ook op meer directe wijze komt deze verveling in de verhalen van de provo's naar voren. Zo vertelt proefpersoon 129 naar aanleiding van de vraag: hoe ik mij op zondag voel, het volgende:

„Nou eh, ik word dan 's morgens wakker, en dan denk ik bij me eige: wat zal ik

vandaag nou weer eens gaan doen, weet je wel. Nou en dan ga ik me eige wassen en eten, en dan ga ik in m'n stoel zitten, weet je wel, en ergens aan denken. Ik denk dan aan de bioscoop, maar dat gaat ook vervelen. Al die films komen op hetzelfde neer. Nou en dan ga ik ergens een cidertje kopen, weet je wel, en een stukje rijden op de brommer en verder weet ik eigenlijk niet hoe ik die zondag door moet brengen, maar 's maandags denk ik weer: hè was ik maar vrij dan ga ik lekker overal heen, maar als je vrij bent dan denk je: nou heb ik helemaal geen interes.

Interviewer: En hoe voel je je dan op zondag?

Nou ik voel me eige slap op zondag, nergens geen zin in, of zo".

Wat betreft hun gevoelsleven bestaat er, op grond van ons materiaal, geen enkele aanleiding om aan te nemen dat de provo's er slechter aan toe zijn dan de jongens uit de controlegroep. Op variabelen als eenzaamheid, gebrek aan liefde, frustraties in het algemeen, kon geen verschil gevonden worden met de controlegroep.

Er bestaat dan ook geen reden om aan te nemen dat deze jongens zich ongelukkig zouden voelen.

Op nog een aantal andere punten werden er verschillen gevonden tussen de provo's en de controlegroep. Zo kwam b.v. vast te staan dat in de groepjes, waarvan zij deel uitmaken, de provo's een bijzondere plaats innemen. In deze groepjes treden zij naar verhouding meer op de voorgrond. Zij voeren hier, althans naar hun zeggen, meer het hoogste woord en behoren meer tot de initiatiefnemers. Ook op school, tijdens de gymnastiekles, bleek dit het geval te zijn.

De groepjes waartoe de provo's behoren, zijn gemiddeld groter dan die van de jongens uit de controlegroep. In overeenstemming hiermee is het feit dat zij opgeven meer vrienden te hebben. Het beeld dat zij hiervan geven, verschilt van dat van de controlegroep. Zo vinden de provo's hun vrienden onder meer sterker, machtiger, tactischer, moderner, soepeler en onrustiger. Daarnaast vinden zij hun vrienden minder hulpvaardig en minder warm. Wat dit laatste betreft kunnen we dus ook bij de provo's zien dat het aantal van de vrienden wel ten koste gaat van de relatie die men met ze heeft.

Vervolgens kwam nog vast te staan dat de provo's in het algemeen lastiger zijn voor anderen dan de jongens uit de controlegroep. Zij zijn zich dit ook bewust. Dit lastiger zijn weerspiegelt zich ook in de verhalen, die zij vertellen naar aanleiding van de vraag wat nu de voordelen zijn van een afgelegen eiland.

Proefpersoon 112 zegt hiervan:

„De voordelen zijn: je ken nooit geen ruzie krijgen, je ken altijd je eige zin doen, dus je hoeft van niemand commando's af te wachten... Ik bedoel... je krijgt nooit geen ruzie dus. . .

Je verveelt je eige misschien. Dat zijn natuurlijk de nadelen”.

Proefpersoon 22 formuleert het als volgt:

„De voordelen zijn: je ken doen en laten wat je wilt. De politie zit nooit op je dak als je wat doet... en eh... als je af en toe eens een keer uit je slof schiet, dan ken je zo gek doen als je wilt. Niemand heb er last van”.

Tenslotte bleek nog dat avontuur en vechten bij de provo's hoger genoteerd staan en dat zij minder waarde hechten aan goede manieren.

MAATSCHAPPIJ

Dat ontevredenheid met de situatie waarin zij leven geen afdoende verklaring kan zijn voor het gedrag van de provo's, blijkt wel uit het feit dat het percentage provo's dat wel zou willen emigreren zelfs kleiner is dan dat van de controlegroep. Met name verhelderend zijn in dit opzicht de redenen waarom men niet weg zou willen uit Nederland.

Proefpersoon 42 zegt hierover het volgende:

„Ik blijf liever in Nederland, weet je wel... 't is m'n geboorteland, ik hou er nu eenmaal van”.

Proefpersoon 84 zegt het met de volgende woorden:

„Ik zou toch niet weg willen voor m'n familie hier, m'n vrienden. M'n familie gaat goed met me om. Ik heb geen ruzie. Als je nou ruzie had, dan denk je: wat kan mij het schelen, ik ga weg. Maar ik vind het hier wel fijn hoor”.

Proefpersoon 24 zegt hierover:

„Da's niet leuk, zo weggaan van je kennissen, je kameraden en je buurt, je stad. Dat vind ik niet leuk”.

Als contrast laten wij nog even een crimineel aan het woord, die wel zou willen emigreren. Hij (16) formuleert het als volgt:

„Omdat ik het hier niet best naar m'n zin heb, daarom zou ik dan eventueel weggaan, en dan zou misschien een ander land mij gelukkig kunnen maken”.

Ook het hoge tempo (het jachtige) van onze maatschappij wordt door de provo's anders ervaren. Het is niet zo zeer iets waar zij zich bij neergelegd hebben, maar het wordt juist als iets positiefs gevoeld. Ja, men krijgt zelfs het gevoel dat juist de afwezigheid van drukte door hen als benauwend beleefd zou worden. Verschillende malen kan men bijvoorbeeld als nadeel van een afgelegen eiland horen noemen dat het er zo stil is, dat men er de drukte van de stad zou missen.

In het bijzonder komt dit tot uiting in het verhaal dat proefpersoon 124 vertelt naar aanleiding van de vraag hoe hij zich op zondag voelt. Hij zegt hierover:

„Nou eh... op zondag hè, de zaken, ik vind ze anders als door de week. Zondag hè, allemaal zo rustig, zo sloom... Ik hou van een beetje vlot... op een bepaalde manier. Bijvoorbeeld hè, als mensen... dat gekwebbel de hele dag, dat is waardeloos volgens mij. Ze kennen wel... maar dat mag ik al niet, ... b.v. rustig wezen van... zo langzaam hè, en dan lopen, heel rustig... en als je dan achter die mensen loopt, dan blijven ze nog zo eigenwijs staan... dat kom je vaak tegen op zondag hè. Dan lopen Pa en Ma te wandelen, en dan loop je er net langs, en dan komen er van die kant twee, en dan gaan ze nog eens voor een etalage staan, dan blijven ze midden op de straat staan. Maar door de weeks hè, dan hebben de mensen allemaal haast hè, tenminste haast, ze gaan allemaal naar huis toe. Ze lopen door, of ze lopen boodschappen te doen, maar zondag, dan is dat allemaal anders. Nee, ik mag dat helemaal niet”.

Ook de gedachten aan een eventueel op handen zijnde oorlog leeft bij de provo's minder dan bij de jongens uit de controlegroep.

Uit dit alles blijkt dat, voor een aantal in de literatuur als belangrijk genoemde onderwerpen, niet alleen geldt dat de provo's er niet slechter aan toe zijn dan de jongens uit de controlegroep, maar dat er zelfs sprake is van een omgekeerde tendens.

Wil dit nu zeggen dat er met betrekking tot de maatschappij helemaal geen verschillen gevonden werden tussen beide groepen? Dit is niet het geval. Zo werd bijvoorbeeld, in overeenstemming met de verwachting, geconstateerd dat de provo's meer van mening zijn dat er tegenwoordig niet veel meer de moeite waard is om je voor in te zetten.

Over andere aspecten van onze maatschappij, zoals: het is niet meer mogelijk om te laten zien wat je waard bent, onze maatschappij zit vol verboden,

als je wat bereiken wilt moet je naar het buitenland gaan, wie vooruit wil komen in het leven moet hard zijn, bleek er geen verschil in opvatting te bestaan tussen provo's en controlegroep.

DE BELANGSTELLING

Wat betreft hun interesses blijken de provo's zich duidelijk te onderscheiden van de controlegroep. Vrijwel voor alle onderwerpen waarvoor naar hun belangstelling gevraagd werd, geldt dat zij lager scoorden dan de jongens uit de controlegroep. Zo hebben de provo's minder belangstelling voor politiek (binnenlandse zowel als buitenlandse), zij zijn minder geïnteresseerd in sociale vraagstukken en jeugdwerk, zij voelen minder voor techniek en ruimtevaart, vreemde landen hebben minder hun belangstelling, zij interesseren zich minder voor sport en geven minder, om niet te zeggen niets, om klassieke muziek.

De enige uitzondering hierop vormt de televisie. De provo's hebben hier meer belangstelling voor dan de andere onderzoeksgroepen.

Hun activiteiten op deze gebieden zijn hiermee in overeenstemming. Zonder uitzondering geldt dat, waar hun belangstelling minder groot was dan die van de controlegroep, hetzelfde gevonden werd voor de mate waarin zij actief zijn op deze terreinen, en omgekeerd. De verschillen waren nu echter minder uitgesproken. Toch waren zij ook nu nog significant voor onderwerpen als: sport, techniek, ruimtevaart, vreemde landen en klassieke muziek. Voor al deze gebieden geldt dat de provo's zich er minder actief mee bezighouden.

DE VRIJETIJD SBESTEDING

Hoe brengt de provo nu in het algemeen zijn vrije tijd door? Het blijkt dat er in dit opzicht grote verschillen bestaan tussen hen en de controlegroep. Allereerst valt op dat het verenigingsleven bij de provo's een minder belangrijke plaats inneemt. Zij zijn in mindere mate lid van een of andere club. Maar ook de provo's, die wel lid zijn, vinden het minder leuk op vereniging. Daarnaast zijn zij minder actief bij het clubleven betrokken.

Ook hobbies en sport spelen bij de provo's een minder belangrijke rol. Niet alleen is het aantal proefpersonen dat helemaal geen hobby heeft het grootste voor de provo's, als groep besteden zij ook minder tijd aan hun liefhebberij dan de leden van de controlegroep.

Dat de provo's minder tijd spenderen aan studie, wekt, gezien hun geringe belangstelling voor school en leren, weinig verwondering.

Andere punten die de provo's doorgaans niet doen zijn: meedoen aan hulpacties, zijn vrije tijd thuis doorbrengen en tenslotte: of het nu familie, vrienden of zijn meisje betreft, de provo komt weinig bij de mensen thuis.

Daar je met dingen niet te doen je vrije tijd niet doorkomt, kan men zich afvragen wat de provo dan *wel* doet. In de volgende opzichten blijken de provo's zich te 'onderscheiden' van de jongens uit de controlegroep: allereerst brengen zij meer hun vrije tijd op straat door; bij elkaar gekomen komt herrieschoppen en vechten meer bij hen voor dan bij de andere groepen; ze gaan meer uit; kaarten meer; bezoeken vaker een café of cafetaria; gaan meer naar een feestje of dansen, waardoor zij ook meer behoefte aan uitslapen hebben.

Gezien het karakter van deze vorm van vrijetijdsbesteding, wekt het weinig verwondering dat de provo's als groep zich meer vervelen dan de andere onderzoeksgroepen en dat zij de zondag niet altijd even prettig vinden. Dat het hun vaak moeite kost deze dag aangenaam door te brengen blijkt wel uit verhalen als:

„Zondag, dan hoef je niks te doen. Dan luier je een beetje veel en je zit te lezen, te kletsen of je gaat naar de bioscoop toe, of je gaat een stuk rijden.

Hoe ik me voel? Nou ik voel me een beetje vreemd, want dan hoef je niks te doen, en m'n aard is veel drukte maken en zo. Dan voel ik me een beetje onrustig en zo, want dan hoef je niks te doen en dan verveel je je gauw... Dan gaan we zitten kaarten of zo, een stuk wandelen... door de stad, of we gaan een eind rijden”. (Proefpersoon 11.)

of:

„Nou op zondag weet je in het begin meestal niet wat je zal gaan doen. Je gaat naar een vriend toe, die wil daar heen en een ander wil weer daar heen.

Nou ja, meestal leg je je bij de één neer en dan ga je bijvoorbeeld de stad in, of je gaat kaarten, of je gaat naar de bioscoop. Dat legt er aan, waar ze nou toevallig zin in hebben.

De rest van de dag... wat je dan gaat doen dat weet je zelf niet. Je gaat zitten lezen, of je gaat eens naar buiten. Voor de rest doe je eigenlijk niet veel”. (Proefpersoon 42.)

Als contrast geven we weer eens een paar verhalen van jongens uit de controlegroep. Zo zegt proefpersoon 149 van de zondag :

„Nou ik voel me eige erg rustig, want zondagmorgen, als het mooi weer is, ga ik naar m'n duiventil en dan ben je alle zorgen, alle zorgen vergeet je gewoonweg. Je ziet je duiven om je heen. Daarna doe ik dan mijn aquarium. Is het mooi weer, dan ga ik vissen. Ik ga veel naar Noord-Holland toe. Als ik vis ook, dan voel ik me prins-heerlijk”.

Proefpersoon 15 formuleert het als volgt :

„Op zondag voel ik me eige vrij. 's Ochtends gaan we dus voetballen. Je spant je dus in... op zo'n dag. Hoe ik me voel? Ach, rustig, gewoon zoals ik me door de weeks voel, alleen een beetje prettiger, omdat ik vrij ben. Met m'n sport, echt vrij, rustig, ontspanning, niet te veel haasten. Lekker uitrusten”.

Juist in het feit dat zij op zo'n dag wel weten wat zij zullen gaan doen schuilt het grote verschil met de provo's.

BEOORDELING VAN DE POLITIE

Ook in hun mening over de politie verschillen de provo's van de jongens uit de controlegroep.

Wat betreft hun optreden vinden zij de politie bijvoorbeeld vervelender, lastiger en minder beleefd. Ook het gezag van de politie slaan zij minder hoog aan. Met name vinden zij de politie: minder machtig, minder sterk, minder zeker. Daarnaast kennen zij minder invloed aan de politie toe dan de proefpersonen uit de controlegroep.

Tenslotte vinden zij dat de politie in hun optreden tegenover hen niet erg soepel is.

vergelijking van provo's en criminelen

Bij het behandelen van bepaalde jeugdproblemen kan men nogal eens zien dat begrippen als jeugdcriminaliteit en nozemgedrag in één adem worden genoemd. Er werd reeds op gewezen dat het vaak voorkomt dat voor de verklaring van het provoverschijnsel leentje-buur wordt gespeeld bij de theorieën over jeugddelinquentie. Is dit nu een vruchtbaar uitgangspunt? Het antwoord hierop hangt af van de vraag in hoeverre we hier met vergelijkbare groepen te doen hebben.

In het voorgaande nu, werd, zowel voor de criminelen als voor de provo's, nagegaan in welke opzichten zij verschillen van de jongens uit de controlegroep. Vergelijkt men nu de daar gepresenteerde uitkomsten van ons onderzoek, dan blijkt dat er op bepaalde punten grote verschillen bestaan tussen provo's en criminelen. Deze verschillen maken de stelling dat men hier met soortgelijke groepen te doen heeft, uiterst twijfelachtig.

In het navolgende zal nog eens in het kort aangegeven worden voor welke gebieden geldt dat de positie van de provo's afwijkt van die van de criminelen.

Daar is dan allereerst het punt van het *ouderlijk huis*. De criminelen denken in het algemeen minder gunstig over hun ouders dan de provo's. Zij kennen hun ouders minder invloed toe. Zij zijn minder tevreden over het optreden van hun ouders. Over de wijze waarop zij zijn grootgebracht zijn zij evenmin erg te spreken.

Ook in de houding die zij tegenover hun ouders aannemen verschillen de criminelen van de provo's. De criminelen zijn in dit opzicht o.a. minder beleefd, minder gezeggelijk, minder hulpvaardig en minder aardig voor hun ouders. Ook bespreken zij minder hun problemen met hun ouders.

Dat dit alles eveneens van invloed zal zijn op de mening die hun ouders over hen hebben, ligt voor de hand. Gevonden werd dan ook dat de ouders van de criminelen over het algemeen minder positief over hun kinderen denken, dan de ouders van de provo's doen (althans volgens de proefpersonen).

Wat betreft *de houding tegenover het leren en het naar school gaan* bleken er in het algemeen gesproken weinig verschillen te bestaan tussen provo's en criminelen. Voor beiden geldt dat zij hier minder voor voelen dan de jongens uit de controlegroep. Hun gedrag op school is hiermee in overeenstemming. Zij zijn lastiger op school en spijbelen meer. Ofschoon voor dit laatste geldt dat beide groepen zich onderscheiden van de controlegroep is ook het verschil tussen de criminelen en de provo's hier significant. De criminelen blijken op school minder makkelijk te zijn dan de provo's en nog meer te spijbelen.

De *werksituatie* geeft weer een ander beeld te zien. Duidelijk kwam vast te staan dat de crimineel minder tevreden is met zijn werk dan de provo. Ook werd bij hen in meerdere mate een negatieve werkinstelling waargenomen.

Met betrekking tot de relatie met de mensen op zijn werk bleek er geen verschil te bestaan tussen beide groepen.

Wat betreft de toekomstmogelijkheden in Nederland zijn de provo's over het algemeen optimistischer gestemd dan de criminelen.

Tenslotte meent de crimineel, vergeleken met de provo, dat men thuis minder tevreden is over het werk dat hij doet en dat men dit werk in het algemeen minder belangrijk vindt.

Voor de werksituatie geldt dus eveneens dat de crimineel er minder goed aan toe is dan de provo.

Ook met betrekking tot een aantal *persoonlijkheidsvariabelen* werden er verschillen gevonden tussen provo's en criminelen.

Zo kwam vast te staan dat de provo's zich meer vervelen, minder goed tegen alleen-zijn kunnen, zich makkelijker aansluiten bij anderen, minder driftig zijn, in mindere mate de behoefte voelen om macht uit te oefenen, wel graag opvallen en in meerdere mate belangstelling hebben voor avontuur en vechten.

Groot was ook het verschil tussen provo's en criminelen op wat wij samenvattend het *gevoelsleven* hebben genoemd. Zo blijken de criminelen zich eenzamer te voelen, meer gefrustreerd te zijn, er meer naar te verlangen om verwend te worden, en zich meer bewust te zijn van een gemis aan liefde.

Met betrekking tot de *maatschappij* waarin zij leven werd gevonden, dat er bij de criminelen meer sprake is van een gevoel van algemene ontevredenheid. Met name de door hen doorgaans als negatief ervaren omgeving is hiervoor verantwoordelijk.

Oorlogsdreiging en het jachtige karakter van onze maatschappij, blijken hierbij geen rol van betekenis te spelen.

Ook wat betreft de interesses die men heeft, onderscheiden zich de provo's van de criminelen. Het *belangstellingsniveau* van de provo's blijkt daarbij vrijwel over de hele linie lager te liggen dan dat van de criminelen. De enige uitzondering hierop vormt de televisie. Hiervoor vertonen de provo's meer belangstelling.

De wijze waarop zij hun *vrije tijd* doorbrengen geeft de volgende verschillen te zien tussen provo's en criminelen. De provo's brengen in meerdere mate hun vrije tijd buitenshuis door. Aan hobbies besteden zij minder tijd. Het aantal onder hen dat geen hobby heeft is groter dan dat voor de criminelen. Het verenigingsleven vinden zij minder leuk. Wanneer zij bij elkaar zijn blijkt herrieschoppen en vechten bij hen meer voor te komen dan bij de criminelen. Daarnaast kaarten zij meer en draaien vaker een plaatje.

Tenslotte komt het bij de provo's meer voor dat men zonder een bepaald doel de straat op gaat.

Ofschoon zowel voor de provo's als voor de criminelen geldt dat zij een groot aantal *vrienden* hebben, blijken er wel verschillen te bestaan in de wijze waarop zij hun vrienden beoordelen.

Vast kwam te staan dat de provo's over het algemeen hun vrienden

gunstiger beoordelen. Zo vinden zij dat hun vrienden hen beter begrijpen, makkelijker zijn, en machtiger. Daartegenover staat dat zij hun vrienden minder rustig vinden en minder warm.

In het voorgaande werd nog eens in het kort een opsomming gegeven van de punten waarin provo's en criminelen van elkaar verschillen. Doel hiervan was: nagaan in hoeverre we hier met vergelijkbare groepen te doen hebben. Het grote aantal verschilpunten maakt duidelijk dat het weinig zinvol is provo's en criminelen als soortgelijke groepen te behandelen.

Deze uitkomst werpt reeds een bepaald licht op de vraag of er verband bestaat tussen provocisme en criminaliteit. Een afdoend antwoord kan echter op grond van deze gegevens alleen niet gegeven worden. Daartoe zou eerst bekend moeten zijn welke factoren verantwoordelijk zijn voor crimineel gedrag. Dat factoren *samenhangen* met delinquent gedrag wil immers nog niet zeggen dat zij er ook de oorzaak van zijn.

Zolang nog niet voldoende bekend is wat criminogene factoren zijn, zal de vraag of er verband bestaat tussen provo-zijn en crimineel worden op een andere manier beantwoord moeten worden. De meest directe methode is hier voor de groep provo's nagaan in hoeverre zij, naast hun provocisme, ook criminele gedragingen vertonen. In ons onderzoek werd dit op twee manieren gedaan.

Allereerst werd hiervoor gebruik gemaakt van politiedossiers. Immers: wanneer het juist is dat uit de provo's jeugddelinquenten groeien, dan mag men aannemen dat na verloop van tijd een groot aantal van hen inmiddels met de politie in aanraking is gekomen. Onze eerste kennismaking met de provo's dateerde van 31 december 1961. Op 1 juli 1964 werd het onderzoekprogramma afgesloten. Nagegaan werd nu per onderzoekgroep welk percentage van de proefpersonen in deze periode van 2½ jaar een delict had begaan. Tevens werd hierbij aandacht besteed aan de aard van het delict.

Daar ook deze methode nog maar betrekkelijk is, – van lang niet alle delicten die begaan zijn worden de daders gevonden, – werd nog een tweede, meer radicale, poging aangewend.

Gedoeld wordt hier op de participatie-studie. Twee participant-observatoren werden hierbij 'ingezet' in een cafetaria, waarvan ons

bekend was dat een bepaald gedeelte van onze provo's er regelmatig kwam. Zij hebben gedurende een periode van bijna vier maanden lief en leed met deze provo's gedeeld en zijn daardoor ruimschoots in de gelegenheid geweest om na te gaan of door de provo's ook vermogensdelicten worden begaan. De resultaten hiervan zullen in het volgende hoofdstuk besproken worden.

DEEL IV

de participatiestudie

de participatiestudie

HET DOEL VAN DE PARTICIPATIESTUDIE

In het voorgaande werd naar aanleiding van de resultaten van het vergelijkend onderzoek een beeld gegeven van de provo's. Gezien de onderzoeksituatie kon een dergelijke beschrijving niet meer zijn dan een opsomming van punten waarin deze jongens verschillen van de proefpersonen uit de controlegroep. Dit houdt uiteraard een beperking in. Vandaar dat gezocht werd naar een mogelijkheid om de provo's ook nog op een minder schematische wijze te bestuderen. Een methode die zich hiervoor bij uitstek leent is de participerende waarneming. Wat houdt een dergelijke werkwijze nu in? Gewoonlijk komt het er op neer dat iemand deelneemt aan een of ander groepsleven en vanuit zijn positie als participant dit groepsleven bestudeert. Zo kan men zich bijvoorbeeld aansluiten bij een bepaalde beweging om zo als het ware van binnen uit te observeren wat er in een dergelijke groep omgaat. In ons geval zou dit betekenen dat één of meer door ons geïnstrueerde jongens contact zouden moeten zoeken met een groep provo's en vervolgens zouden moeten proberen zich in

deze groep in te dringen. Het is duidelijk dat wanneer dit laatste zou lukken ons een schat aan gegevens ter beschikking zou komen. Niet alleen zou men zodoende volledig op de hoogte kunnen komen van het doen en laten van deze jongens, tevens zouden wij hierdoor een antwoord kunnen krijgen op een aantal vragen die in het interview niet of moeilijk aan de orde gesteld konden worden. Men kan hierbij denken aan punten als:

1. Beperkt dit provogedrag zich uitsluitend tot de oudejaarsavond, of is het in meer algemene zin kenmerkend voor deze jongeren?
2. Worden er door de provo's ook vermogensdelicten begaan?
3. Is het juist dat er bij de provo's homoseksuele neigingen aanwezig zijn?
4. Wordt er onder de provo's wel in negatieve zin over de maatschappij waarin wij leven gesproken?
5. Bestaat er reden voor, om aan te nemen dat het gedrag van de provo's berust op een of andere vorm van protest of verzet?

Daarnaast zou een participerende waarneming ons informatie kunnen verschaffen over wat er in deze jongens omgaat, wat hun belangstelling heeft en over hoe zij zich doorgaans gedragen.

Tenslotte zou het hierdoor mogelijk worden om na te gaan of er naast de in de literatuur genoemde hypothesen nog andere factoren aanwezig zijn, die verantwoordelijk zijn voor dit provogedrag.

Het grote probleem bij een dergelijke onderzoeksvorm is het vinden van een aantal jongens die bereid zouden zijn gedurende een paar maanden hun vrije tijd met die van de provo's te delen. De gedachten gingen hierbij uit naar een aantal dienstplichtigen.

Door prof. M. Mulder werd bij het Departement van Marine een verzoek ingediend om voor deze participatiestudie over twee dienstplichtige jongens te mogen beschikken. Dit verzoek werd ingewilligd. Hierdoor werd het mogelijk de provo's ook in hun eigen 'milieu' te bestuderen.

DE SELECTIE VAN DE PARTICIPANTEN

Bij het selecteren van de observatoren werd uitgegaan van een groep

van zestien dienstplichtigen, die allen in het horecabedrijf werkzaam waren geweest. Aan het werken met participanten die het beroep van kellner uitgeoefend hadden, waren ons inziens verschillende voordelen verbonden. Allereerst zouden de jongens hierdoor minder onwennig staan tegenover de sfeer in café's en bars, een punt dat hun ten goede zou komen wanneer zij met de provo's 'op stap' zouden moeten gaan.

Daarnaast werd verwacht dat zij door hun beroep geleerd zouden hebben niet verlegen te staan tegenover voor hen vreemde mensen.

Tenslotte werd aangenomen dat zij door hun beroep de gevaren zouden kennen van een overmatig gebruik van alcohol, en iets van de 'wereld' zouden hebben gezien. Voorkomen moest immers worden dat onze participanten door onbekendheid met het 'milieu' waarin zij terecht zouden komen zelf op verkeerde wegen zouden geraken.

In grote trekken zag de selectieprocedure er als volgt uit. De jongens werden bij elkaar geroepen. (Voor het merendeel gold dat zij elkaar niet of nauwelijks kenden.) Er werden groepsdiscussies gehouden. Opdrachten werden gegeven (o.a. moesten de jongens met zijn allen een stad bouwen). Alle jongens werden na afloop nog eens geïnterviewd. De hele procedure duurde twee dagen.

Tijdens dit proces werd met name op de volgende punten gelet:

1. De plaats die de jongen inneemt in de groep. Voert hij steeds de boventoon, of houdt hij zich meer op de achtergrond. Geeft hij richting aan de gebeurtenissen, of volgt hij meer de ontwikkelingen.
2. Hoe reageren de anderen op zijn gedrag? Houden zij rekening met wat hij zegt, of besteden zij hier geen aandacht aan?
3. Vlotheid, de mate van adrem zijn en gevoel voor humor van de betrokkenen. Maakt hij steeds leuke opmerkingen. Weet hij een verbale handigheid aan de dag te leggen.
4. Houdt hij lang aan zijn mening vast. Is hij in dit opzicht halsstarrig, of weet hij wel een zekere mate van soepelheid op te brengen. Het ging ons vooral om dit laatste. Om hiervan een indruk te kunnen krijgen werd bijvoorbeeld aan de betrokkene (onder 4 ogen) gevraagd voor de groep een standpunt te gaan verdedigen wat tegengesteld was aan datgene wat hij hiervoor ingenomen had. Met name werd hierbij gelet op het gemak waarmee deze opdracht uitgevoerd werd (sommigen begonnen er niet eens aan; zij

weigerden principieel (!) een standpunt te verdedigen waar zij niet achter stonden).

5. Hoe reageert hij wanneer hij onder druk wordt gezet? Laat hij zich hierdoor van zijn stuk brengen? Zo werd bijvoorbeeld een van de jongens uit de groep gehaald en de opdracht gegeven zijn mening uiteen te zetten voor de groep. Hij kreeg hiervoor 5 minuten bedenktijd. Tijdens zijn afwezigheid vertelde de onderzoeker de groep dat deze moest proberen de spreker zo veel mogelijk in de war te brengen. Zij mochten dit doen door hem in de redenen te vallen. Door hem uit te lachen of door opmerkingen te plaatsen als: 'Ach man schei toch uit, dat lijkt toch nergens op', e.d. Gekeken werd weer hoe het slachtoffer hierop reageerde.
6. Tenslotte werd via een sociogram nagegaan in hoeverre zij zich in deze periode populair hadden weten te maken bij de anderen.

Van deze 16 jongens werden er uiteindelijk twee gekozen om mee te doen aan ons onderzoek. Dat er met twee participanten werd gewerkt had verschillende redenen. In de eerste plaats zou dit het werk van de jongens zeer vergemakkelijken. Vooral in de beginperiode zouden zij veel steun aan elkaar kunnen hebben. Ook het feit dat zij het werk met zijn tweeën doen, zou de opdracht, emotioneel bezien, minder zwaar maken. Maar behalve dat het voor de participanten prettiger zou zijn het werk niet alleen te hoeven doen waren hieraan voor het onderzoek ook verschillende voordelen verbonden. Zo zou de kwetsbaarheid van de operatie hierdoor verminderen. Wanneer een van de participanten ziek zou worden, of er mee op zou willen houden dan zou hierdoor niet het hele onderzoek getroffen worden. Daarnaast kan men nog voordelen noemen als: het met zijn tweeën langdurig rondhangen in een cafetaria is minder verdacht dan wanneer men dat als enkeling doet. Het werken met twee personen komt de verslaggeving ten goede (twee zien meer dan een). Ook maakt dit controle mogelijk op wat er gezegd wordt.

DE KEUZE VAN DE CAFETARIA

Bij het uitzoeken van de plaats waar de participanten ingezet zouden worden werd uitgegaan van in het interview verzamelde gegevens.

Herhaaldelijk werden namelijk in het interview cafetaria's genoemd waar deze jongens steeds naar toe gingen. Twee hiervan konden nader geïdentificeerd worden. De onderzoeker bracht nu verschillende malen een bezoek aan deze cafetaria's om na te gaan welke van de twee het meest geschikt zou zijn voor ons doel. Achteraf aangeven waarom men nu juist de één genomen heeft en niet de ander is altijd een moeilijke zaak. Enerzijds werd hierbij gekeken naar factoren die de introductie van de participanten zou kunnen vergemakkelijken. Om deze reden werd de aanwezigheid van een televisietoestel in de ene cafetaria als belangrijk gezien. Dit maakte het namelijk onze jongens mogelijk lang in de cafetaria te blijven rondhangen, zonder dat dit verdacht gevonden zou worden. Daarnaast bleek dat tijdens de televisie voortdurend opmerkingen gemaakt werden over het programma. Hierin leken ons mogelijkheden te liggen om contact te krijgen met deze jongens (hard meelachen, zelf opmerkingen maken e.d.).

Ook de aanwezige juke-box werd in dit verband van belang geacht (draaien van plaatjes die populair zijn bij deze jongens). In dit geval kon de juke-box echter niet doorslaggevend zijn omdat in beide cafetaria's een exemplaar aanwezig was.

Daarnaast werd gekeken naar factoren die voor het onderzoek van belang konden zijn. Men kan hierbij denken aan punten als: de bezettingsgraad (is het er druk), blijven de klanten er lang zitten of stappen zij meteen op nadat zij hun consumptie gebruikt hebben, komen er veel jongens in de leeftijd van 15 tot 20 jaar, nemen deze jongens aan verschillende tafeltjes plaats, of gaan zij overwegend bij elkaar zitten.

Over het algemeen ontliepen de cafetaria's elkaar niet veel in deze opzichten. Bij de uiteindelijke keuze is doorslaggevend geweest, de aanwezigheid van het t.v.-toestel in de ene cafetaria en het feit dat hier gemiddeld meer jongens in de door ons gewenste leeftijdsgroep aanwezig waren.

DE INTRODUCTIE VAN DE PARTICIPANTEN

Alvorens de jongens de cafetaria te laten bezoeken was het nodig een aantal maatregelen te nemen die de introductie en het meedraaien met

de groep zouden vergemakkelijken. Allereerst werd, om hun aanwezigheid in deze cafetaria aannemelijk te maken een kamer voor de participanten gehuurd in de directe omgeving van deze snackbar. Daarnaast kregen zij de beschikking over een bromfiets, zodat zij te allentijde, wanneer dit nodig mocht blijken te zijn, met de jongens mee er op uit konden trekken.

Ook hun kleding, tenslotte, werd aangepast aan die van de groep waarmee zij in contact zouden komen.

Voor de introductie zelf werd als volgt te werk gegaan. Aan de participanten werd gesuggereerd dat zij, bij wijze van oefening, eerst in een gewone cafetaria ingezet zouden worden. Hierdoor zouden zij vast een beetje kunnen wennen aan het soort werk dat zij moesten verrichten. Na een inwerkperiode zouden zij dan overgeplaatst worden naar de echte cafetaria. In feite werden zij echter meteen in de door ons uitgezochte cafetaria ingezet. Met opzet werd deze procedure gevolgd. Voor een heleboel situaties geldt dat de dreiging die er vanuit gaat, niet reëel is, maar een gevolg is van de verwachtingen die wij er, vaak ten onrechte, van hebben. Hierdoor wordt het ons onmogelijk onbevangen tegenover dit soort situaties te staan. Dit heeft weer tot gevolg dat wij niet optimaal kunnen functioneren. Het werk vlot minder goed, waardoor onze oorspronkelijke opvatting een schijn van juistheid krijgt. Om dit proces nu te doorbreken werd de participanten verteld, dat de eerste cafetaria nog maar spel was, en dat het echte werk nog moest komen.

Deze werkwijze had nog een ander voordeel. Het was niet uitgesloten dat ondanks onze voorzorgsmaatregelen de participanten er niet in zouden slagen contact te krijgen met de jongens uit de cafetaria; dat zij als het ware buitengesloten bleven. In dat geval kon nog een tweede poging aangewend worden in de andere ons bekende cafetaria, zonder dat de participanten het stempel van de mislukking met zich mee zouden dragen. Met andere woorden, deze procedure maakte eventueel een 'blanco' start in een nieuwe situatie mogelijk.

Van deze reservemogelijkheid hebben wij gelukkig geen gebruik hoeven te maken. Binnen een week bleken de participanten vrijwel volledig door de 'bezetting' van de cafetaria opgenomen en geaccepteerd te zijn.

In totaal is met het participeren een periode van ruim $3\frac{1}{2}$ maand gemoeid geweest. De waarnemingen hebben overwegend betrekking op de avonden. Het observatieschema was zo ingesteld dat de participanten de ene week maandagavond vrij waren, de volgende week maandag- en dinsdagavond, dan weer alleen maandagavond enz.

Gestart werd medio november. Begin maart van het volgend jaar werden de observaties stopgezet.

De dagelijkse rapportering vond altijd plaats de ochtend volgend op de avond dat zij op pad geweest waren. Hierdoor lagen de gebeurtenissen nog vers in het geheugen. Het verslag werd steeds mondeling uitgebracht aan de onderzoeker. Om geen richting aan de observaties te geven werden er de eerste vier weken geen vragen gesteld over bepaalde onderwerpen. De vraagtrant beperkte zich toen tot opmerkingen als: 'wat deden jullie toen?', 'waar spraken jullie over?', 'wat gebeurde er nog meer?' e.d. Eerst na deze periode werden er, zij het nog op beperkte schaal, een aantal meer gerichte vragen gesteld.

DE CONTROLE OP DE POPULATIE

In het voorgaande werd gesteld dat uit het interview bleek dat een aantal provo's altijd in een bepaalde cafetaria bijeenkwam. In deze cafetaria nu zouden onze participanten ingezet worden. Voor de beoordeling van de resultaten van de participatiestudie is het van belang te weten of de groep jongens waarmee onze observatoren optrokken inderdaad tot de provo's gerekend mogen worden. Op de volgende wijze werd dit nagegaan.

Allereerst werden de namen van de jongens die deze cafetaria bezochten vergeleken met de namen van de jongens die deel uit hebben gemaakt van onze groep provo's.

Deze voor de hand liggende procedure bleek achteraf niet zo eenvoudig te zijn. De in de cafetaria aanwezige jongeren kenden elkaar namelijk doorgaans alleen bij voor- of bijnaam. De achternamen waren over het algemeen niet bekend.

Toch kon op deze wijze van 7 van deze jongens nog vastgesteld worden dat zij ook tot onze groep provo's behoord hebben.

Een andere mogelijkheid om na te gaan of we hier wel met provo's te doen gehad hebben is gebruik maken van de observaties van onze participanten. Verschillende door hen gerapporteerde gebeurtenissen wijzen erop dat door deze jongeren inderdaad provogedragingen aan de dag gelegd werden. Daar deze in het navolgende nog beschreven zullen worden, zullen wij ze hier achterwege laten.

Een ander punt dat erop wijst dat wij met deze cafetaria aan het goede adres zijn geweest is het feit dat voor de jaarwisseling afgesproken werd om 'en bloc' naar het relletjestoneel te gaan. Ook de verhalen over de vorige oudejaarsavond bevestigen dat wij niet met een doorsnee groep jongeren te doen hebben gehad.

resultaten van de participatiestudie

BESCHRIJVING VAN DE CAFETARIA¹

De Rimboe is een typische buurtcafetaria waarvan er dertien in een dozijn gaan. In een betrekkelijk kleine ruimte is een groot aantal tafeltjes en stoelen gepropt. De inrichting doet denken aan die van een oude derde klas stationsrestaurant. Het enige wat dan ontbreekt zijn de kranten maar die zouden toch niet gelezen worden. Sfeer gaat er niet van uit. Vooral overdag valt het op wat een kale boel het er eigenlijk wel is.

Naast de uit de cafetaria's niet meer weg te denken juke-box is er nog een groot televisietoestel aanwezig. Beide nemen een belangrijke plaats in het gebeuren in de Rimboe in. Zeker voor de avonden geldt dat vrijwel steeds een van de twee acte de présence geeft.

De scepter in de Rimboe wordt gezwaaid door Jo en Tom, een jong echtpaar. De vaste bezetting van de cafetaria kan gedurende de

¹ Alle in dit stuk genoemde namen zijn gefingeerd. Details die zouden kunnen leiden tot identificatie van de zaak of tot herkenning van bepaalde personen werden om deze reden achterwege gelaten.

avonden ruwweg verdeeld worden in twee groepen. Daar is dan allereerst een groep oudere mensen, in leeftijd varieërend van 60 tot in de 70. Daarnaast kan men een groep jongens onderscheiden waarvan de leeftijd schommelt tussen de 16 en 25 jaar. Het merendeel hiervan is tussen de 17 en 19. Het beroep dat zij uitoefenen bestaat overwegend uit ongeschoolde of semi-geschoolde arbeid.

Het aantal meisjes dat regelmatig in de Rimboe komt en als het ware tot de club behoort is zeer beperkt.

Slechts voor 3 meisjes geldt dat zij tot de vaste bezoekers van de cafetaria gerekend mogen worden. Vergeleken bij de anderen zijn zij nog erg jong. (Twee waren er 15 en de derde bleek 16 te zijn.) Op hun uiterlijk afgaand zou men ze echter ouder schatten. Kleding en opmaak zijn zoals de mode dat voorschrijft. Nauwe rokken tot boven de knieën. Hoog opgemaakt haar en een make-up die een verklaring kan vormen voor de grote omzetten van de cosmetische industrie.

DE RIMBOE ALS ONTMOETINGSCENTRUM

De cafetaria vormt het trefpunt voor deze jongens. Wie zijn vrienden wil ontmoeten gaat niet naar hun huis, maar loopt naar de Rimboe. Ook haalt men elkaar niet af.

Het bezoeken van de cafetaria is een één-mans-onderneming, of misschien is het beter om van een one-man-show te spreken. 's Avonds, in de Rimboe gezeten, kan men ze één voor één zien binnendruppelen. De wijze waarop dit geschiedt laat geen twijfel over hun aanwezigheid. Het gas van de brommer wordt nog eens opengezet. Er wordt flink met de deur gesmeten. Een luidruchtige begroeting vindt plaats. Zelfs hardhorenden zouden dit ritueel op de voet kunnen volgen. Inmiddels hebben de reeds aanwezigen de nieuwkomer uitgenodigd om er bij te komen zitten.

Dit gegeven is in overeenstemming met wat wij in het interview vonden. Ook daar bleek dat de provo's hun vrienden doorgaans buitenshuis ontmoeten. Voor deze jongens betekent 'buitenshuis' dan de Rimboe. Voor iedere activiteit die op het programma staat geldt, dat de cafetaria het uitgangspunt is. Ook wanneer men afspreekt om met z'n allen naar de bioscoop te gaan of te gaan dansen, is het vertrekpunt steeds de Rimboe. De avond begint niet alleen hier, hij eindigt

er ook. Na afloop van een uitje is het steevast de gewoonte om nog even langs 'Jo' te gaan. Ook al is het sluitingstijd geweest, toch wordt nog geprobeerd of men niet even binnen kan wippen. Dat deze onderneming zelden of nooit met succes wordt bekroond, vormt geen belemmering om een volgende keer weer een poging te wagen.

WAT GEBEURT ER IN DE CAFETARIA

De activiteiten in de Rimboe blijven beperkt tot 4 dingen en wel: plaatjes draaien, naar de t.v. kijken, een kaartje leggen of een praatje maken. Alle vier hebben gemeen dat zij met een hoop geluid gepaard gaan. Niemand heeft hier bezwaar tegen. Integendeel, dit leven in de brouwerij wordt juist op prijs gesteld. Het is eerder de stilte die als hinderlijk ervaren wordt. Dit kan men afleiden uit opmerkingen die dan gemaakt worden als: 'Er is hier ook geen moer te schaften' e.d.

Een enkele keer als het wat al te bont wordt, komt Jo tussenbeide en zegt dat het wat rustiger moet zijn. Doorgaans helpt dit slechts voor enkele minuten.

De oorzaak van deze luidruchtigheid ligt in het feit dat alle handelingen die ondernomen worden op het overige publiek zijn afgestemd. Men maakt een opmerking tegen zijn buurman, maar doet dit zo hard dat meteen de hele zaal kan meegenieten. Hun gedrag in de cafeteria is dan ook nauw verbonden met het aantal aanwezigen. Hoe kleiner dit aantal, hoe rustiger zij zijn. Zijn zij bijvoorbeeld, doordat het nog vroeg is, een tijdje met slechts 2 of 3 man, dan onderscheidt hun gedrag zich niet van dat van de gemiddelde lunchroombezoeker.

Dit voortdurend op het publiek spelen, drukt tevens een stempel op de *onderlinge relaties*. Deze doen soms wat ruzie-achtig aan. Men schreeuwt veel tegen elkaar, en doet nogal kort aangebonden. De reacties staan, althans voor ons gevoel, nooit in verhouding tot wat er gebeurd is. Dit wekt de schijn alsof zij nogal opvliegend zijn. In feite is het echter niet meer dan een groepsgewoonte, een spreektrant waaraan niemand bijzondere consequenties verbindt. Wanneer bijvoorbeeld een van de jongens de mosterd aan een ander vraagt, zegt deze: 'Ik ben bezig'. De vrager antwoordt hierop: 'Ach, zak dan in mekaar, klootzak'. Dit wil dan zoveel zeggen als: schiet een beetje op.

Niemand reageert hierop of zal dit als een persoonlijke belediging opvatten.

Deze verbale prikkels worden soms aangevuld met schijngevechten, waarbij men elkaar op de bovenarm slaat. Ook bootst men wel een straatgevecht na, waarbij men doet alsof men de ander met het hoofd een stoot in de maag wil geven.

In hun gedrag tegenover de aanwezige oudere mensen leggen zij eveneens weinig fatsoen aan de dag. Men spreekt over hen als over 'die ouwe lijken'. Deze uitdrukking gebruikt men echter niet uitsluitend onder elkaar, men spreekt er ook deze bejaarden mee aan.

Zo zegt bijvoorbeeld een van de jongens tegen Tante Annie, een weduwe van in de 70: 'Ga eens wat opzij, oud lijk, dan kan ik er langs.'

Een ander tafereeltje, dat hun geringe respect voor ouderen illustreert, is het volgende door een van de participanten vertelde verhaal:

„En toen kwamen er weer twee jongens binnen en die gingen bij de toonbank, voor de W.C. staan. En toen moest die oude dame, die Opoe weet U wel, de oudste daar, naar de W.C. En die twee jongens stonden er voor. Toen vroeg ze: 'mag ik er even langs'? En die vent pakt z'n glaasje bier op en die zegt: 'Lik m'n lul'. En Jo hoorde dit, en die werd kwaad! Die zei: 'Wat denk jij wel snotneus, dat tegen een oude dame te zeggen, je moest je schamen'.

De jongen antwoordt hierop: 'Ach ik heb geen moer met jou te schaften en geen grote mond tegen mij hè?'

Nou zegt Jo: 'Je gaat er maar gelijk uit. Je hoeft niet eens te betalen'.

Hij zegt 'Nee, ik ga niet'!

Wanneer Jo echter Tom (haar man) roept, weet de knaap niet hoe snel hij de zaak uit moet komen”.

Over hun *belangstelling* kan men kort zijn. Deze blijft beperkt tot vrouwen en alles wat daar mee samenhangt, en de bioscoop. Voor politieke gebeurtenissen of sportmanifestaties hebben zij volstrekt geen interesse.

Opera's, opperettes, shows, documentaires, klassieke toneelstukken e.d. kunnen wat hen betreft gestolen worden. De krant lezen zij niet. Toen een van de participanten een krant inzag, werd deze hem uit de hand geslagen met de opmerking: 'allemaal waar-deloos'!

Ook het doorspreken van sportuitslagen, een toch wel bij uitstek nationale bezigheid op zon- en maandag, blijft achterwege. Zelfs wanneer het wereldkampioenschappen betreft waarin ook Nederlanders een rol van betekenis spelen (Anton Geesink, Sjoukje Dijkstra) zijn zij ongeïnteresseerd. Liever zetten zij de juke-box aan dan naar dit soort gebeurtenissen te kijken.

Een uitzondering op dit alles vormt, zoals gezegd, het vrouwelijk schoon. Hierover raken zij niet gauw uitgepraat. Ook hier nemen zij, om met Westerman Holstijn te spreken, geen vijgenblad voor de mond. Alles draait hierbij om sexualiteit. De sterke verhalen zijn niet van de lucht. Hun uitlatingen wijzen erop dat zij weinig last hebben van waar Freud zich nog zorgen om maakte: de victoriaanse preutsheid. Ook voor het moeten verdringen of sublimeren van sexuele verlangens, bestaat in dit milieu weinig aanleiding.

De conversatie blijft niet beperkt tot mannen onder elkaar. Aanwezigheid van meisjes in de kring vormt geen enkel bezwaar. De gesprekken worden trouwens zo luid gevoerd dat iedereen kan meesmullen. Steeds gaat het over naar bed gaan met vrouwen. Aan alles kan men merken dat sexueel contact met meisjes een van de punten is waaraan de provo prestige kan ontlenuen.

Ook in de wijze waarop zij zich tegenover de meisjes gedragen, zijn ze uiterst grof. Dit blijkt wel uit het volgende voorval:

„Opeens zegt Jan tegen Betty: ‘wat heb jij een dikke buik’. ‘Ja’ antwoordt zij: ‘daar heb ik de laatste tijd nogal eens last van. Moet je kijken,’ zegt ze, en doet gelijk haar jas uit. Jan laat zich dit geen twee keer zeggen en pakt haar meteen bij haar onderbuik. Betty vond dit helemaal niet erg. Ze lachte er zo’n beetje om. Toen zegt Jan opeens, wijzend naar een ander meisje: ‘He, ik zou haar wel eens lekker in haar kruis willen grijpen’. Het bewuste meisje hoort dit, maar zegt er niets van. Ze krijgt alleen een beetje rode kleur en lacht er wat om.

Toen zei Jan: ‘Mag het niet even bij jou’?

‘Nee’, zegt zijn buurvrouw, ‘daar moet ik niks van hebben, die flauwe kul; dat doe je maar bij een ander.’

Nou zegt een ander: ‘Zou je dat niet lekker vinden, dat gestreel op je blote rug’.

‘Dat weet ik niet’, antwoordt ze.

‘Wat,’ zegt Jan, ‘dat weet je niet? Je hebt me toch weleens gehad!’”

Deze nog gekuiste versie geeft een goed beeld van de onderlinge verhoudingen.

Wat zij zich bij verkering voorstellen blijkt wel uit het volgende verhaal:

„Ja”, zegt Piet, ‘ik heb op het ogenblik een leuk meisje.’

Een van de participanten vraagt of hij goed met haar ouwelui kan opschieten. ‘Ach man.’ antwoordt Piet, ‘dat is waardeloos’.

‘Is ze te neuken?’ vraagt een ander.

‘Nee’, zegt Piet, ‘ik kan er niet bij.’

‘Ken je ook niet een beetje voelen,’ vraagt een ander, ‘of een beetje ruiken,’ valt een derde in.

‘Nee ook niet.’

Meteen roept het hele stel: ‘Wegpleuren dat wijf, wegpleuren! Waardeloos!’ ”

Behalve met praten over onderwerpen als meisjes, films en gelegenheden waar je lekker kunt dansen, brengen zij hun tijd ’s avonds door met naar de televisie te kijken. Ook dan zijn de opmerkingen niet van de lucht. Van verslaafd zijn aan de televisie is echter geen sprake. Als het programma hen niet bevalt, dan gaat de televisie uit en wordt de juke-box aangezet. Gezien hun beperkte belangstelling is er weinig voor nodig of de knop wordt omgedraaid. Aan dit lot ontkomt bijvoorbeeld geen enkele voorstelling met een min of meer cultureel karakter (concert, opera, documentaire, ballet, kerkdienst, een forum enz.). Er wordt niet eens even gekeken of het misschien nog meevalt. De aankondiging van het programma is al voldoende om de televisie af te zetten.

Wel in hun belangstelling mogen zich verheugen detectivefilms, zoals die van Perry Mason, oorlogfilms, komische familiestrips, kortom: stukjes die men tot het genre van het recht toe recht aan amusement mag rekenen.

Een geliefkoosde bezigheid wanneer de televisie af staat is het elkaar ‘jennen’. Men probeert dan via allerlei stekelige opmerkingen een ander kwaad te maken. Lukt dit bij iemand, dan heeft men het grootste plezier. De hele groep keert zich dan tegen het slachtoffer. Het succes is pas compleet wanneer uit het een en ander een vechtpartijtje voortkomt. Zo vertelt bijvoorbeeld een van de jongens over een ander:

„Die wil altijd knokken. Hij lokt het bij mij ook wel uit, maar ik geef helemaal geen sjoegje. Ik druk hem bij wijze van spreken net zo hard in de stront als ie mij probeert te doen. Nou en als ie ziet dat het niet lukt dan houdt hij er vanzelf mee op. Maar

als ie echt iemand vindt die kwaad wordt, om dat gekat van 'm, dan vindt ie dat prachtig. Dan gaat ie door. Dan gaat ie af en toe nog eens een klappie geven. Niet zo hard natuurlijk, maar toch zo dat je het wel voelt, dat je nog kwaaiër wordt, weet je wel. Maar ja, dat lukt 'm bij mij niet. En dan gaat ie naar een ander. Dan probeert ie bijvoorbeeld eerst Wim en dan Kees. En dan zie je Kees het hele cafetaria doorsjouwen met Nico achter 'm aan. En maar duwen en maar slaan . . . nou ja echt slaan natuurlijk niet, maar toch een gevoelige stomp op z'n schouder en zo. Dat vindt ie prachtig mooi, als ie z'n kracht kan tonen."

Een voorbeeld van hoe zo'n 'jen-partij' kan beginnen, is het volgende :

Bij de toonbank staat een jongen met een smoezelig teddy-beer jasje dat in z'n goede tijd wit is geweest. Een van de jongens staat op van een tafeltje en vraagt hem: 'Zeg die jaszjes, ken je die ook in het wit krijgen?' De jongen antwoordt hierop: 'Het is zeker wel makkelijk als je een grote bek hebt, dan ken je een banaan overdwars vreten.'

De ander antwoordt hier weer op: 'Ja, maar met dat autokerkhof van jou, ken je er zeker alleen maar op zuigen'.

Dit onderling uitlokken van 'vechtpartijtjes' brengt ons op een tweede punt waaraan de provo prestige kan ontlenuen. Naast succes bij de meisjes is dit lichaamskracht. Een derde punt in dit verband is, zoals nog zal blijken, de hoeveelheid drank (bier) die men op 'een avondje uit' kan verwerken.

DE STRUCTUUR VAN DE GROEP

In totaal kunnen 15 tot 20 jongens tot de vaste bezetting van de Rimboe gerekend worden. Zij vormen een grote kring van bekenden die regelmatig met elkaar optrekken, elkaar opzoeken en bij elkaar aan een tafeltje komen zitten. De groep heeft een open structuur. Er is geen straffe organisatie aanwezig, zoals dit wel bij gangs e.d. het geval is. Wij zouden achteraf niet eens aan kunnen geven wie nu de leider van het geheel is, laat staan dat er sprake is van secundanten, helpers en volgers. Van echt leiderschap is hier dan ook geen sprake.

Het open karakter van het geheel maakt dat men vrij snel opgenomen wordt in de groep. De participanten ondervonden in dit opzicht dan ook geen enkele moeilijkheid. Omgekeerd maakt men niet veel drukte over de afwezigheid van anderen. De relaties zijn oppervlakkig. De contacten weinig diepgaand. Er vinden geen vertrouwelijke ont-

boezemingen plaats. Er wordt niet geproken over wat men de afgelopen dag of week heeft meegemaakt. De conversatie is wat men 'anekdotisch' zou kunnen noemen, een gespreksvorm die men ook wel kan waarnemen in gezelschappen waarvan de leden elkaar niet goed kennen of elkaar in feite weinig te zeggen hebben. Gewoonlijk mondt dit uit in moppen of sterke verhalen vertellen. Het meerdere malen vertellen van een zelfde geschiedenis, het er nog eens op terugkomen e.d. vormt geen bezwaar, mits er maar elementen in aanwezig zijn die hen aantrekken of tot hun verbeelding spreken. Zo wordt bijvoorbeeld verschillende malen het verhaal verteld, dat men op een avond 'met z'n zessen over één meisje heen is geweest'.

De groep kent dus geen organisatie. Dit is in overeenstemming met de uitkomsten van Seelmanns onderzoek (1957, pag. 14 en 15) over de Halbstarken in München. Hij verklaart dit door erop te wijzen dat de groep niet van een strakke organisatie houdt.

Wij menen dat hier (nog) een andere factor in het spel is. De openheid van een groep hangt o.i. af van de mate waarin zij in haar eigen behoeften kan voorzien. Waar het bij deze jongens om gaat, is op een aangename wijze hun vrije tijd doorbrengen. Alléén kunnen zij dat niet. Zij zijn hiervoor aangewezen op de aanwezigheid van anderen. Hoe meer zielen, hoe groter de kans dat je je vermaakt. Vandaar dat iedereen welkom is; dat iedereen onmiddellijk uitgenodigd wordt er bij te komen zitten. Anders gezegd: gezien de moeite die het hun kost hun vrije tijd op een prettige manier door te brengen, kunnen zij het zich niet permitteren een gesloten gemeenschap te vormen.

HET WOORDGEBRUIK

De wijze waarop men zich uitdrukt is op zijn zachtst gezegd kernachtig. Het vloeken kost hun weinig moeite en op gezette tijden kan men de verschillende benamingen voor de geslachtsdelen de revue horen passeren.

Opvallend is echter dat men in dit opzicht seizoenen kan onderscheiden. Er zijn episoden dat alles heel rustig verloopt, maar die dan weer gevolgd worden door tijden dat de ene vloek na de andere er uit rolt. Naast hun stemming speelt hierbij duidelijk de aanwezigheid van anderen een rol. Hiervan gaat dan echter niet zo zeer een remmende,

maar juist een stimulerende werking uit. Hoe meer publiek, hoe luidruchtiger zij worden en hoe groffer hun taal wordt.

Naast dit 'functioneel' gebruik van krachttermen kan men ook zien dat er volstrekt gedachteloos gevloekt wordt. Legio zijn de situaties waarin een vloek gewoon als stopwoord gebruikt wordt. Zo kan bijvoorbeeld een van de jongens voorstellen: 'Laten we naar de Kruiik gaan, daar ken je g.v.d. lekker dansen'. Of een ander roept uit, nadat ze een leuk meisje gepasseerd zijn: 'G.v.d., wat een lekker stuk'!

DE VERTERINGEN

De Rimboe is een gelegenheid waar ook sterke drank geschonken mag worden. Als men dat wil, kan men er een glaasje port, sherry of vermouth drinken. Van deze mogelijkheid werd echter geen enkele keer door de jongens gebruik gemaakt. Men kan dan ook rustig zeggen, dat deze jongens geen sterke drank drinken. In de cafetaria beperken zij zich tot de verschillende frisdranken, bier, ijssorbets e.d.

Deze worden dan weer gecompleteerd met allerlei hartige hapjes zoals: patates frites, een balletje gehakt, loempia's. Dronkenschap werd geen enkele keer bij deze jongens waargenomen.

Buiten de cafetaria zijn de drinkgewoonten nog simpeler. Men drinkt dan uitsluitend bier. In een bar of dancing aangekomen, wordt dan ook niet gevraagd wat men drinken wil. Een van hen roept de ober en bestelt, zonder de anderen te raadplegen, evenveel glazen bier als het gezelschap leden telt. Vindt een ander dat hij wel aan een nieuw glas bier toe is, dan geeft hij de ober te kennen dat er een volgend rondje moet komen. Stilzwijgend wordt er daarbij van uit gegaan dat de groep hier ook wel behoefte aan heeft. Zo geeft, ieder op z'n beurt, een rondje. Iets anders dan bier wordt er niet gedronken. Niemand zou daar ook de kans voor krijgen. Iedere poging om iets anders te bestellen, bijvoorbeeld een flesje cola, wordt meteen de kop ingedrukt. De hele groep keert zich dan tegen de onverlaat. Onder het uitroepen van opmerkingen als: 'Wat ben jij voor een klootzak', en 'er wordt hier g.v.d. geen cola gezopen', wordt deze weer op het rechte spoor gezet.

Het is duidelijk dat er alles bij elkaar genomen nogal wat verteerd

wordt in zo'n week. Een juiste schatting van de bedragen die hiermee gemoeid zijn, is moeilijk te maken. Wel staat vast dat met minder dan *f* 20,— in de week geen van deze jongens rond zou komen. (Aangetekend moet hierbij nog worden dat wanneer zij met meisjes uitgaan, deze niet vrijgehouden worden, maar voor zichzelf moeten betalen.) Voor geen van deze jongens vormt dit een probleem. Voor allen geldt dat zij over ruime geldmiddelen beschikken. Lenen, poffen of laten opschrijven van de consumptie komt dan ook zelden of nooit voor.

HOE GEDRAGEN ZIJ ZICH BUITEN DE CAFETERIA

Het weekend gaat men gewoonlijk op stap. De gebruikelijke vrijetijdsbesteding is dan 'een bioscoopje pakken', dansen of zo maar de stad in gaan.

De plannen hiervoor worden vrijwel nooit van tevoren al gemaakt. Men spreekt bijvoorbeeld niet vrijdag al af, wat men zaterdag of zondag zal gaan doen. Men laat dit afhangen van de situatie en de stemming op het moment zelf. Dit neemt niet weg dat de dingen die zij op het weekend ondernemen vrijwel steeds op hetzelfde neerkomen.

HET BEZOEK AAN DE BIOSCOOP

Bij het uitzoeken van een film laten zij zich leiden door twee motieven. Er moet veel actie in zitten. Hiermee wordt dan bedoeld dat er flink in 'geknokt' moet worden en dat er veel bloed vloeit. Daarnaast moeten er 'mooie wijven' in voorkomen. Nu zou men kunnen denken dat wat vrouwelijk schoon betreft, men wel in iedere film aan zijn trekken komt. Deze jongens denken hier echter anders over. Zo kan bijvoorbeeld Doris Day hen maar weinig bekoren. Hetzelfde geldt voor Brigitte Bardot. Ofschoon men zou denken dat deze laatste toch 'sexy' genoeg is, spreekt dit soort vrouwelijkheid hen weinig aan. Hun ideaal wordt meer benaderd door het type van de Amerikaanse sexbom.

Zijn de mate van actie die er in de film voorkomt en het type filmsterren dus bepalend voor wat zij een goede film vinden, in de praktijk

komt hun keuze op een meer passieve wijze tot stand. Doorgaans komt het er op neer dat zij naar een bepaalde bioscoop gaan, waar altijd 'goede' films draaien. Soms weten zij, binnen gezeten, niet eens hoe de film heet.

In de bioscoop zelf zijn zij gewoonlijk vrij luidruchtig. Men komt met het nodige lawaai binnen. Hardop pratend. Ook al is de film reeds begonnen. Vooral tijdens het voorprogramma zijn zij op hun best. Het nieuws of eventuele documentaires, interesseert hen doorgaans weinig. Om de tijd wat te korten, maken zij hierover allerlei opmerkingen. Dit geschiedt dan op zo'n toon dat iedereen kan meegenieten. Niemand in de zaal zegt er wat van. Ook het aanwezige personeel maakt hier geen bezwaar tegen.

De hoeveelheid commentaar hangt af van de mate waarin de film hen boeit. Zo is het in de regel tijdens de hoofdfilm rustiger dan vóór de pauze. Ook worden er dan doorgaans andere opmerkingen gemaakt. Men leeft dan meer mee met wat er gebeurt, moedigt de hoofdrolspeler aan of veroordeelt op luide toon het gedrag van de slechte man (de verrader of schurk).

Tijdens het voorprogramma houden de opmerkingen meer een motie van afkeuring in. Men verveelt zich. Vindt dat er niet voldoende schot (letterlijk en figuurlijk) in zit. Hun reacties krijgen dan meer een negatief karakter. Een kano op een rivier in Lapland kan dan een opmerking ontlokken als: 'Mag leie dat ie om sodemietert, dan kenne we nog eens lachen'!

Niet alleen het filmprogramma kan hen tot het geven van commentaar verleiden. Een andere bron van lawaai vormen de opmerkingen die zij naar andere groepjes in de zaal schreeuwen. Ook dit is allesbehalve zondagschooltaal.

Om een idee te geven van wat er zo allemaal gezegd wordt, volgt hier een stukje van een verslag dat door één van de participanten uitgebracht is:

„Nou een hoop lawaai weer. We waren nogal vroeg zodat ik ze allemaal binnen zag komen. En stampen op de grond, en tegen de schotten slaan. En die juffrouw van de kaartjes een beetje op stang jagen. Maar die ging er helemaal niet op in. Nou en toen gingen ze zitten en gelijk een opmerking naar een ander groepje, zo van:

'Ha, die Jan'! Waarop Jan zegt: 'Ja, hou je bek g.v.d., ik heb last van m'n linker teelbal'. Nou de hele zaal had 't niet meer. En maar lachen.

Nou en toen was er een voorfilmpje van een Franse familie. Die hadden 2 kinderen en woonden in een heel klein huisje. Nou meteen opmerkingen van: 'Dan moet je maar niet zo veel neuken', en 'Dan moet je maar kapotjes gebruiken'. Een gelijk stond er iemand op, en die ging daar midden in de zaal een kapotje opblazen, totdat het knapte.

En op een gegeven moment begonnen ze te trompetteren. Zó weet U wel, met de lippen op elkaar. Nou en dan riep er weer iemand: 'Hou je bek, ik kan me eige scheten niet horen'.

En maar boeren laten, van die hele grote boeren, nou dat was geen gehoor."

In de pauze blijven zij nooit op hun plaats zitten. Niet zodra gaan de lichten in de zaal op, of zij staan en bloc op en gaan naar de gang of de foyer, wanneer deze aanwezig is. Daar wordt dan een sigaretje gerookt of wat gedronken. Verder wordt de tijd op de gebruikelijke wijze doorgebracht. Er wordt naar meisjes gekeken, er worden wat opmerkingen gemaakt. Hun gedrag is daarbij steeds zo dat zij altijd wel de aandacht van de omstanders trekken. Zo zegt op een gegeven ogenblik een van de jongens: 'G.v.d. wat een mooie spiegel. Die zou ik wel op m'n kamer willen hebben'. 'Kan die ook los'? Dit alles wordt op zo'n luide toon gezegd dat iedereen, dus ook de portier, het wel moet horen. Deze volgt dan nauwlettend het gebeuren, terwijl de jongens net doen alsof ze uitgebreid nagaan hoe de spiegel gedemonteerd moet worden.

Daarnaast 'voert' men elkaar of tracht elkaar aan te zetten tot bepaalde daden. Een voorbeeld hiervan is, dat men een van de jongens uitdaagt op het toilet zijn neus in een handdoek te snuiten.

Vaak is een dergelijke prikkel van buiten niet eens nodig en doet men uit zichzelf al bepaalde dingen om in de eigen groep op te vallen, (bijvoorbeeld het meenemen van een bierglas dat dan later – in de cafetaria – vol triomf aan de anderen getoond wordt, maar daar dan blijft staan, dus niet eens mee naar huis genomen wordt).

Na afloop van de voorstelling gaan zij gewoonlijk weer terug naar de Rimboe waar de avond op de reeds beschreven wijze verder wordt doorgebracht.

HET DANSEN

Een andere vaste gewoonte op de weekenden is het gaan dansen. Wat men hiermee op het oog heeft, komt goed tot uiting in de wijze

waarop zij het dansen omschrijven. Zij spreken namelijk van 'sexueel schuifelen'. Van stijldansen moeten zij niets hebben. Wanneer bijvoorbeeld een van de participanten zegt dat hij naar het Nieuwjaarsbal gaat van een of andere katholieke dansschool merkt een ander op:

„Ach dat moet je niet doen man, dat is zonde van je geld. Daar zijn helemaal geen lijf aan lijf gevechten. Dat is allemaal zwier en handen omhoog. Dat moeten we toch niet hebben.”

Ondanks deze waarschuwing gaat men toch met een ploegje van 6 man naar dit bal. Dat zij zich hier inderdaad niet amuseren blijkt wel uit het volgende, door een van de participanten vertelde verhaal:

„Opeens zegt Gerrit: 'G.v.d. wat een klerezootje is het hier'! Ja zegt Adrie: 'Ik wou maar dat ik in de Kruik zat, of in de Cobra-bar. 't Is klote. Er gebeurt niks. Ik heb zin om er één in mekaar te slaan. M'n handen jeuken. Er moet niet iemand wat tegen me zeggen, want dan gaat ie eran. Dan kennen ze me gelijk dit ding wel uitgooien. Ik ga maar eens lekker twisten.

Participant: 'Mag je hier twisten'? 'Nee', zegt Adrie, 'dan wordt het hier een bende. Dan word je eruit gegooid'.”

Toch is ook het twisten in hun ogen niet je ware. Er kleven dezelfde nadelen aan als aan het stijldansen. Zo zegt een van hen op een gegeven moment:

„Twisten, daar vind ik geen moer aan. Je houdt niks in je handen. Je staat van mekaar, dus dat is niks. Ik moet wat in m'n handen voelen. Een paar lekkere titten tegen m'n borst aan”.

Wanneer zij echter, door de omstandigheden, moeten kiezen tussen stijldansen en twisten, dan geven zij verreweg de voorkeur aan het laatste.

Dit blijkt duidelijk uit hun gedrag op een feestavond van een of andere rooms-katholieke buurtvereniging. Eén jongen die ook wel in de Rimboe komt, maar niet tot de vaste bezetting behoort, had hen namelijk gevraagd of zij er niet voor voelden deze clubavond bij te wonen. Er zou een toneelstuk opgevoerd worden en na afloop daarvan zou er dansen zijn. Hij kon wel voor gratis kaartjes zorgen. Een aantal jongens stemt hier uiteindelijk in toe. Daar het toneelstuk, een semi-religieus spel, hen niet erg aanlokt, besluiten zij alleen naar het dansen te gaan.

Nadat er eerst nog een verloting heeft plaatsgevonden, stelt een van de bestuursleden het orkestje voor aan het publiek en kondigt met de volgende woorden de eerste dans aan :

'Dames en Heren, laten we beginnen met een foxtrot. Er wordt alleen maar gequickstept, volkomen stijldansen. Geen rock, geen swing, geen twist'...

Nog voor hij uitgesproken is, staat de hele 'Rimboe-club' als een man op en begint meteen door elkaar te schreeuwen van: 'Wat! Geen twist! Wat een zootje! Wat een troep! Boeh, waardeloos! Wat doen we hier eigenlijk nog. We gaan naar huis'. 'Nou,' vervolgt de participant die hiervan verslag uitbrengt, 'die vent zat te kijken. Die schrok zich dood. En die jongens maar kankeren'.

Het bezoeken van dit soort dansavonden behoort tot de zeldzaamheden. Gewoonlijk gaat men in de stad dansen. In bepaalde bars, waar ook een dansruimte aanwezig is of in de eenvoudigere dancings (dure zaken, die bijvoorbeeld ook een floorshow hebben, worden niet bezocht). Al deze dansgelegenheden hebben gemeen dat in een kleine ruimte een groot aantal mensen aanwezig is. De dansvloer biedt, gezien haar beperkte omvang, niet meer mogelijkheden dan tegen elkaar aanstaan. Meer wordt trouwens ook niet verlangd. In tegenstelling tot in de Amsterdamse tram op spitsuren, maakt men hier geen enkel bezwaar tegen het 'zoveel mogelijk aansluiten'. De dansvorm die zij ten toon spreiden laat trouwens een maximum aan paren toe. De 'heer' slaat beide armen rond de taille van het meisje. De dame houdt beide armen rond de nek van haar partner. Verder worden tijdens dit dansen nog de verschillende mogelijkheden afgetaast.

Dit 'sexueel geschuifel' blijft beperkt tot de dancing. Men probeert niet na afloop de meisjes nog ergens anders (naar) toe te krijgen.

Het is niet ongewoon dat op één avond verschillende dansgelegenheden worden bezocht. Over het algemeen blijft men niet lang hangen in een zaak. Vrij snel volgt het voorstel om naar een andere 'tent' te gaan. In dit opzicht maken zij een ongedurige indruk. Steeds zijn zij op zoek naar iets anders. Het huidige weet hen doorgaans niet lang te boeien. Opmerkelijk is daarbij dat men altijd met de hele ploeg opstapt. Het is, voor zover ons bekend, geen enkele keer voorgekomen dat de groep zich halverwege de avond splitst. Na afloop gaat men gewoonlijk weer naar de Rimboe.

Om ten slotte nog een indruk te geven van de wijze waarop deze jongens zich gedragen tijdens 'een avondje uit', laten wij hier het verslag volgen van een bepaalde zaterdagavond:

„Nou we kwamen dus om ongeveer 8 uur in de Rimboe aan. Het hele stel zat er al. Nou gelijk van: kom er bij. Hoe gaat het? Ken je de laatste bak al? Ik zeg nee. Nou toen volgde weer een of andere schunnige mop. Nou ik ook maar gelijk een mop verteld. En toen begonnen ze opeens Jo te katten. Dat begon zo van: 'Zeg, Jo, wat zie je er slecht uit. Wat heb je een grote kringen onder je ogen'. 'Oh ja', zegt Jo. 'Ja en je krijgt zo'n dikke buik. 't Is zeker haast zo ver'? 'Ach stik', zegt ze, 'jullie zijn gek.' Toen kreeg ze een rooie kop en liep weg.

Nou en toen, van het een kwam het ander, zegt opeens de Rooie tegen Willem: 'Als jullie nou plat gaan, waar doe je het dan mee: met of zonder kapotje'. Nou zegt Willem: 'ik vecht altijd met de blanke sabel. Ik vind er niks aan met een kapotje'. 'Ach daar merk je niks van', zegt de Rooie. 'Enne... nou ja... ik wil er wel eens een paar voor je meenemen'. 'Dat is helemaal niet nodig,' antwoordt Willem, 'die ken ik zelf wel halen.' 'Ja', zegt de Rooie, 'maar ik ken er goedkoop aan komen.'

'Wat betaal je er dan voor,'? vraagt Arie.

'Twee kwartjes,' antwoordt Willem.

'Zo,' zegt Kees, 'dat is wel goedkoop, anders betaal ik altijd f 1,75'.

Opeens zegt Willem: 'Laten we de stad ingaan'. Nou wij gelijk allemaal betalen en naar buiten. Een heel gestommel en geschreeuw natuurlijk. En Gerard deed al zo agressief. Ik denk: nou dat kan een mooie boel worden.

Toen liepen we dus naar de bushalte. Onderweg begon die kleine al flink te doen. Hard schreeuwen, weet U wel, en flink lawaai maken. Echt opvallend. In de bus gebeurde niet veel. Er zaten bijna geen mensen in. Alleen twee stelletjes achterin. Er werd niet veel gezegd ook.

Eerst zouden we naar La Coté gaan. Nou we stapten dus naar binnen. Het was nog niet erg druk, zodat we allemaal konden zitten. Nou gelijk de Ploertedooier voor ons allemaal pils bestellen. Iets anders wordt er niet gedronken. Iedereen drinkt daar trouwens bier. De meisjes ook.

Maar Nico die had geen trek in pils en die zei: 'Voor mij een cola, ik ben van de drank af'. De Ploertedooier meteen van: 'Daar heb ik geen moer mee te maken, je zuipt ook maar bier, anders rot je maar op'!

En ook de anderen zeiden van: 'Ach wie zuipt er nou cola. Je lijkt wel een wijf, man'!

Nou toen kwam dus het bier. Iedereen meteen zijn glas pakken en drinken. Proost of zoiets wordt er niet gezegd.

Veel gesproken wordt er verder niet. Er speelt daar een bandje, met allemaal van die elektrische gitaren, weet U wel. Steeds maar rock en twist, en dat gaat dan achter mekaar door. En een lawaai dat het er is, dat is niet mooi meer! Praten ken je er haast niet, maar als je wat zegt, dan is het meteen van: 'stil, hou je bek, ik wil luiste-

ren'. Nou dan zitten ze zo'n beetje wezenloos voor zich uit te staren, glas bier in de hand en maar schudden met je kop. Soms gaat er een staan en maakt wat pasjes op de plaats. Gedanst wordt er niet. Daar is geen ruimte voor.

Nou hoe lang ze speelden weet ik niet, maar opeens stopten ze. Nou ik klappen natuurlijk. Maar verder bleef het doodstil. En iedereen met woeste blik naar me kijken. Ik kreeg zo'n rooie kop en stopte natuurlijk onmiddellijk. En meteen de Rooie van: 'Hoe ken je dat nou doen klootzak, er wordt hier toch niet geklapt. Kijk nou maar uit, want anders komen ze met z'n alle op je af'.

Nou toen was het dus pauze. Gelijk de heleboel opstaan en naar buiten. Dan zetten ze wel meteen de juke-box aan, maar ja, dat trekt toch minder.

't Is er anders wel een schunnige tent, want toen kwamen er b.v. 2 meisjes binnen en toen zei de ober: 'Nou er valt vanavond nog wat te neuken ook. Ik ben zo geil als een uil.' Nou dat vinden ze allemaal prachtig. Iedereen lachen natuurlijk. Maar die meisjes geven daar niks om. Die schijnen dat normaal te vinden.

Die ober kan trouwens z'n handen ook niet erg goed thuis houden, want als er een paar meisjes alleen binnenkomen, dan zegt ie: 'En schatje, wat moet je hebben', en dan slaat ie z'n arm om haar heen en dan voelt ie ergens, weet U wel.

En op een gegeven moment, dat was zo mooi, toen hield de muziek plotseling op. Nou als die speelt, is het een oorverdovend kabaal. Maar nu was het opeens stil. En nou zat er een stelletje en die jongen had haar zeker ergens geknepen, want dat meisje gaf een grote gil. Nou zou je dat anders nooit gemerkt hebben, maar omdat de muziek ophield, was het geen gehoor. En de ober meteen roepen van: 'Niet in de kont knijpen, niet in de dijen knijpen en van... ja als ik weg ben, dan durven jullie wel'.

Nou dat vonden ze natuurlijk prachtig. Iedereen lachte zich kapot. Maar niet alleen de ober roept van die schunnige dingen. Ze doen het allemaal.

Zo ging er b.v. een stelletje weg en toen riep iemand tegen de jongen, zodat iedereen het kon horen: 'Hé, zou die rooie vanavond stroef gaan'. Nou dat meisje gaf er niets om; ze lachte wat en toen liepen ze er dus uit.

Verder wordt er natuurlijk behoorlijk wat geflufflooid. En dat gaat dan maar waar iedereen bij zit. Zo zat er b.v. een stelletje en dat meisje had nogal een lage jurk aan. De jongen had z'n arm om haar heen. En maar zoenen! Eerst in haar nek, en toen op haar schouders en toen nog lager. Nou hij kwam zowat tot op haar navel. Maar ze vond het schijnbaar nog lekker ook, want ze zei er niks van. Inmiddels hadden we nog een paar rondjes pils genomen. Maar toen de muziek eenmaal ophield was het gauw bekeken. Dan vinden ze er niets meer aan. Dan is het van: 'Nou er is geen moer meer an, laten we maar weggaan'. Nou wij naar buiten. Ik denk, weet je wat, ik ga er als eerste uit, dan hoeft ik tenminste niks te geven. Dus ik langs de (een sigaar rokende) portier en naar achteren wijzen dat zij wel wat zullen geven. Nou achter mij loopt de Rooie, die doet precies hetzelfde. En Nico ook. Nou zo ging het maar door. Nou toen kwam als laatste Willem. Nou die gaf ook niks. En die vent kwaad! Hij zegt: 'Ik sta hier ook niet voor niets. Jullie komen er niet meer in.' 'Nee', zegt Willem, 'je staat hier om die grote dure sigaren te roken'. En wij lachen, maar die vent was behoorlijk kwaad!

Nou toen zouden we naar de Cobra-bar gaan. Maar eigenlijk hadden we niet veel

zin, want de vorige keer was het er ook waardeloos. Geen kip te bekennen. Onderweg gebeurde er niet veel. Het was werkelijk doodstil op straat. Af en toe kwamen we een paar meisjes tegen. Nou dan werd er natuurlijk gefloten en geroepen. Zo van: 'ha, lekker stuk, of: zo, lekkere stoot van me'. Nou en dan achteraf natuurlijk allemaal commentaar geven.

Nou die uitlatingen van hen, dat is werkelijk verschrikkelijk. Ze praten erover alsof het vee is. Helemaal geen respect of wat ook. Zo van: 'G.v.d. wat een titten heeft dat wijf. Daar even lekker met je kop tussen liggen'. Of: 'Moet je zien wat een wijf. Daar zou ik m'n vette kloten wel eens tussen willen slaan.'

Nou en toen kwamen we langs de bioscoop. Even naar de plaatjes gekeken. Er draaide een film over een slavenschip. Dat leek ze wel wat. Zwaardvechten, spanning, mekaar de harses inslaan, een hoop bloed. Ja, ze zijn gek op bloed.

En het bleef maar stil onderweg. 'Snap je dat nou', zegt Arie: 'er is geen moer te doen op straat.'

Willem dacht wel dat het vanwege de kerstdagen kwam. Nou en toen kwamen we opeens op de kerstboomverbranding en de oudejaarsavond. Dat het dan altijd zo'n rotzooi was. Verleden jaar hadden ze zich rot gelachen. Er waren wel een paar klappen gevallen, maar die moest je op de koop toe nemen. Dat was wel iets voor ons zeiden ze. Ik zei natuurlijk: 'dat lijkt me fantastisch, maar hoe gaan we dan?' Nou we zouden om half twaalf 's avonds verzamelen in de Rimboe en van daaruit vertrekken. Leo, Jan en nog zo'n paar zouden er dan ook zijn.

Ik zeg: 'dat is afgesproken, wij zijn ook van de partij.'

Inmiddels waren we bij de Cobra-bar aangekomen. Nou dat was zo mogelijk nog een schunniger troep dan La Coté. Weinig licht, weet U wel. En druk! Het zat er helemaal vol. Allemaal jongens en meisjes van onze leeftijd. Een heel stel kenden we al van La Coté. Nou ze vonden het er hardstikke gezellig. Maar binnen een half uur stonden we weer buiten. Vonden ze er weer geen moer aan. In die tijd is er niet veel gebeurd. Zitten kon je nergens, dus we hingen maar zo'n beetje bij de juke-box. Glas bier in de hand. Af en toe een plaatje draaien. Veel roken.

We hebben ook nog even gedanst, maar daar was niet veel aan. Die meisjes waren te vies om aan te pakken.

Verder werd er natuurlijk zwaar gevrejen. Er is daar praktisch geen licht. Het is er zo donker als wat. En dan liggen ze daar languit op die banken. En maar flikflooiën. Niemand die er iets van zegt. De baas niet, de kellner niet. Het hoort er allemaal bij.

Nou, toen na zo'n halfuurtje, toen was het opeens van: laten we naar een andere tent gaan, waar meer wijven zijn. Wij weer met z'n allen naar buiten. En toen kwamen we langs een restaurant met een draaideur. Nou zij met z'n vieren erin, en maar draaien. Die mensen binnen wisten natuurlijk niet hoe ze het hadden. Maar zij hadden de grootste lol. Ze lachten zich kapot. En allerlei opmerkingen maken. Vooral Gerard was goed in vorm. Nou wij verder. We zouden naar de Pico-bar gaan. Onderweg natuurlijk een hoop lawaai maken. Tegen schuttingen schoppen en tegen benzinepompen slaan. En in plassen trappen zodat de mensen nat werden. Zo ging dat maar door. Vooral Willem begon vechtlustig te worden. Dan ging ie zo voor je staan en zei: 'Zullen we even' (vechten). Nou dan stond je weer even te sparren. De anderen

er omheen. Aanmoedigen weet U wel. Na een tijdje stopte dat vanzelf en liepen we weer door.

Toen kwamen we bij de Pico-bar. Wij naar binnen, maar er zat geen mens. We hebben daar een pilsje genomen en zijn toen meteen weer opgestapt.

Op straat was het weer hetzelfde liedje. Veel kabaal maken. Hard zingen. Af en toe doken er twee een portiek in en begonnen weer wat te vechten. Nou toen kwamen we langs een warenhuis en opeens zegt Arie: 'Ik mot pissen'. Nou gelijk wij allemaal op een rijtje tegen de muur pissen. Dat was natuurlijk geen gezicht. De mensen aan de overkant bleven staan en kijken, weet U wel. Maar Piet (de andere participant) deed niet mee. Die ging in een steegje staan. Toen de anderen dat merkten, begonnen ze meteen van: 'Wat een lul, wat een klootzak, nou valt ie me helemaal tegen', enz.

Daarna liepen we weer door. En brullen en lallen en brallen. Na een poosje kwamen we een groepje bekenden tegen. Meteen luidruchtig begroeten. En opmerkingen maken van: we hebben fijn gestapt, en een leuke kroeg ontdekt. Veel gezopen. Vertellen hoeveel pils we gedronken hadden. Nou we hadden er de man misschien 10 of 12 gehad. Dat vonden ze zeker niet genoeg, want ze maakten er soms 6 of 7 bij. Zo van: 'ik heb er al 18 op en ik ben al mijn geld kwijt,' weet U wel. Echt flink doen van nou moet je eens even kijken, wat ik vanavond al niet gezopen heb. Wat ken ik zuipen!

En vragen waar zij naar toe gaan. Nou ze zouden naar de Zebra-bar toegaan. Een mooie tent was dat. Met lekkere geile wijven.

Toen gingen we weer verder. Eerst natuurlijk nog luidruchtig afscheid genomen. Nou toen kwamen we opeens langs een bar, die kenden ze nog niet. Nou zegt Gerrit: 'we moeten maar eens naar binnen gaan, we moeten maar eens wat nieuwe barretjes proberen.' Wij naar binnen. Een pilsje besteld. Een beetje geknobbeld. Wat moppen getapt en zo. Lang zijn we weer niet gebleven.

Inmiddels was het half twee geworden. Wij zo'n beetje overleggen wat we doen zouden. Nou de meerderheid voelde er het meest voor om nog even langs 'Jo' te gaan. Dat werd dus gedaan. Onderweg weer hard zingen van: 'Paradiso, met je palmenstrand'. 't Leek wel een dronken stelletje. En schreeuwen natuurlijk. En tegen allerlei dingen slaan die we tegenkwamen. Nou toen kwamen we nog twee bekenden tegen. Wij gelijk er op af. Een beetje vechten. Niet echt hoor. Gewoon maar wat slaan. Nou toen gingen we weer verder.

En toen opeens zegt Gerard van: 'Als er nu iemand op die hoek daar staat, dan pak ik 'm, dan gaat ie eran.' Ik zeg tegen 'm: 'Nou, weet je wat, dan loop ik hard vooruit en dan pak je mij.' Hij zegt: 'Nee, daar heb je niks aan, 't moet een vreemde zijn.' Nou er stond niemand, dus er gebeurde verder ook niks.

Toen hebben we nog een keer met z'n allen tegen een schutting staan urineren en daarmee was het wel zo'n beetje afgelopen. Jo was inmiddels al gesloten, dus daar was niets meer te beleven. Maar toen hebben we nog even wat nagepraat. Zo van: 'dat we zo fijn gestapt hadden.' Een paar wilden nog wat gaan drinken, maar toen bleek dat de anderen hier weinig voor voelden, werd besloten om naar huis te gaan. Dit was zo'n beetje wat we gisteren meegemaakt hebben.

DE PARTICIPERENDE WAARNEMING ALS HYPOTHESE-TOETSEND
INSTRUMENT

In het voorgaande werd op grond van de verslagen van de participanten een beeld gegeven van de wijze waarop de provo's hun vrije tijd doorbrengen en van, wat men zou kunnen noemen, hun vrijetijdsbesteding-milieu (de cafetaria, diverse bars en andere vermaakgelegenheden).

Behalve voor deze verkennende waarnemingen werd de participatiestudie ook nog gebruikt om een antwoord te kunnen geven op een aantal vragen, die voor de theorievorming van belang zijn. Met name ging het ons daarbij om de volgende punten:

BEPERKT HET PROVOGEDRAG ZICH UITSLUITEND TOT DE
OUDEJAARSVOND?

De mate waarin wij ons zorgen moeten maken over de relletjes tijdens de jaarwisseling, hangt niet in eerste instantie af van wat daar nu precies gebeurt. Ten onrechte wordt dit nogal eens gedacht. Men is dan al verheugd als de gebeurtenissen op een dergelijke avond beperkt zijn gebleven tot enkele charges van de politie en wat materiële schade. Wanneer wij echter met inschakeling van een grote politiemacht weten te bereiken dat op een bepaalde plaats de situatie 'betrekkelijk rustig' blijft, dan is dit enerzijds verheugend, maar het zegt niets over de ernst van het verschijnsel. Het spreekt immers vanzelf dat men zich bij de aanwezigheid van een overmacht aan politie 'kalm' houdt. Uitsluitend afgaan op wat zich onder deze omstandigheden nog slechts afspeelt, is zich gedragen als een arts die een patiënt eerst medicijnen geeft om de pijn te onderdrukken en daarna, wanneer de omgeving zegt dat de zieke gelukkig niet meer zo'n pijn heeft, de kwaal als minder ernstig beschouwt. Anders gezegd: de maatregelen die allemaal genomen worden om het uitbreken van de relletjes te voorkomen, maken het zinloos om voor de diagnose van het verschijnsel op de ons nog resterende symptomen af te gaan.

Maar nog in andere zin wordt de ernst van het gebeuren niet in eerste instantie bepaald door wat zich ter plaatse afspeelt. Belangrijker nog is de vraag in hoeverre deze ongeregelheden in het leven van de betrokkenen een incidenteel karakter hebben.

Het bij bepaalde gelegenheden uit de band springen, is op zich nog niet iets waarover wij ons zorgen zouden moeten maken. De behoefte hieraan wordt door de maatschappij wel onderkend en in bepaalde gevallen – ook voor volwassenen! – zelfs gesanctioneerd (carnaval, kermissen, e.d.). Sutherland (1947, pag. 44) noemt dit treffend de 'moral holidays'.

De participatiestudie nu, werd gebruikt om na te gaan of het provocisme van deze jongens beperkt blijft tot de oudejaarsavond of meer in algemene zin kenmerkend is voor hen. Verschillende gerapporteerde voorvallen wijzen erop dat dit laatste het geval is. Herhaaldelijk kan men in het optreden van deze jongens een provocerend element onderscheiden. In het voorgaande werden hiervan reeds enkele voorbeelden gegeven. ('Als er nu iemand op de hoek staat dan grijp ik 'm'; schreeuwen en hardop boeren in de bioscoop; lawaai maken op straat e.d.). Daarnaast zouden nog verscheidene pogingen genoemd kunnen worden om ruzie met anderen uit te lokken. Er bestaat dan ook gegronde reden om te stellen dat de misdragingen van de provo's zich niet beperken tot bepaalde dagen in het jaar.

Een ander punt is echter of deze jongens nu wel zo vechtlustig zijn als ze aangeven te zijn. Uit het interview blijkt dat de behoefte aan avontuur en vechten meer voorkomt bij de provo's dan bij de jongens uit de controlegroep. Op grond hiervan zou men mogen verwachten dat er door hen nogal eens een robbertje vechten weggegeven wordt. Maar behalve wat onderling stoeien heeft de hele participatiestudie geen enkele echte vechtpartij te zien gegeven. Nog sterker: er zijn zelfs aanwijzingen dat als het erop aan komt deze jongens juist vechtpartijen uit de weg gaan. Zo maakt bijvoorbeeld op een bepaalde avond een van de observatoren een opmerking over de hardos van een groepje passerende jongens. Meteen zegt een van de jongens met wie hij op stap is: 'Kijk uit man, ze slaan je op je smoel voor je het weet'. Verschillende andere voorvallen zouden nog aangehaald kunnen worden. Alle wijzen erop dat het vechten meer met de mond, dan daadwerkelijk wordt bedreven.

Toch speelt het 'vechten', zij het op een ander niveau, een belangrijke rol in de gedachtenwereld van deze jongens. Er wordt veelvuldig gesproken over vechtpartijen die in het verleden hebben plaatsgevonden. Een van de jongens is in het bezit van een ploerten-

dooier, die hij vol trots aan de anderen toont. De eerste keer dat onze observatoren met de jongens de stad ingaan wordt hen gevraagd of zij wel gewapend zijn. Al deze punten wijzen erop dat het vechten bij deze jongens een niet weg te denken grootheid is. In de praktijk moet men deze vechtlust echter met een korreltje zout nemen. Het is een bron waaraan men prestige kan ontleen, waarmee men zijn aanzien kan vergroten. Er wordt echter dankbaar gebruik gemaakt van het feit dat niemand zijn vechtaspiraties hoeft waar te maken. Men gelooft het zo ook wel. Hun gedrag beperkt zich dan ook voornamelijk tot een soort verbale flinkheid. Men is luidruchtig, schopt herrie, men trekt de aandacht van voorbijgangers, men uit voornemens om iemand te grijpen, moedigt anderen aan om iets te doen, men 'zoekt' ruzie, maar op een of andere manier weet men zeer goed hoe ver men hiermee kan gaan. Wat betreft de intentie is hun gedrag dan ook niet zo zeer kwaadaardig, maar veeleer baldadig te noemen.

WORDEN ER DOOR DE PROVO'S OOK VERMOGENSDELICTEN BEGAAN?

Met opzet hebben wij deze vraag zo geformuleerd. Teveel nog wordt bij de beantwoording van de vraag of het provocisme tot de jeugd-criminaliteit gerekend moet worden, uitgegaan van het criterium of er strafbare handelingen begaan zijn.

Nu is er op zich weinig tegen het aanhouden van een dergelijk criterium, mits men maar goed voor ogen houdt dat de zo tot stand gekomen groep 'criminelen' allesbehalve homogeen is. Wil men een dergelijke beperking voor lief nemen, dan kan men zonder meer de provo's tot de criminelen rekenen. Onmiskkenbaar worden door hen strafbare vergrijpen begaan.

Maar hiermee is uiteraard nog geen antwoord gegeven op de vraag of provo's en jeugddelinquenten die vermogensdelicten hebben begaan over één kam geschoren mogen worden. Daarvoor zou men moeten weten of door de provo's ook diefstallen worden gepleegd.

Uit de participatiestudie blijkt dat het aantal 'vermogensdelicten' van de provo's tot twee beperkt is gebleven.

Eén geval betrof het meenemen van een bierglas uit een bioscoop. Nadat dit in de cafetaria vol trots, als gold het een trofee, aan de aan-

wezigen getoond was, werd het door de nieuwe eigenaar in de cafeteria achtergelaten. Een tweede voorval vond plaats bij het verhuizen van de participanten. Twee jongens uit de cafeteria waren hen hierbij behulpzaam. Toen zij hiermee klaar waren, liet een van deze jongens de participanten een dasspeld zien. Hij had deze 'meegepikt' uit hun vorige woning. Na de dasspeld getoond te hebben, gooide hij hem weg op straat.

Beide voorvallen hebben gemeen dat het de jongens niet zo zeer te doen is om de waarde die het meegenomen object vertegenwoordigt, maar om de indruk die het meenemen van het voorwerp op de anderen zal maken. Het zijn als het ware bravourhandelingen, die trouwens ook in andere groepen, zoals reisgezelschappen e.d. waargenomen kunnen worden.

Van echte vermogensdelicten is in deze periode geen sprake geweest.

Zoals in het voorgaande reeds gesteld werd, zou ook nog met behulp van politiedossiers nagegaan worden in hoeverre onze proefpersonen inmiddels met de wet in aanraking zijn gekomen. In tabel 75 wordt per onderzoekgroep het percentage jongens aangegeven dat in de periode tussen 1 januari 1962 en 1 juli 1964 een door de politie geconstateerd delict heeft begaan.

TABEL 75. *Percentage geconstateerde delicten per onderzoekgroep begaan tussen 1 januari 1962 en 1 juli 1964.*

Percentage voor:						Is dit verschil significant?					
Contr.		N		Crim.		N		Provo's		N	
Ja-Nee	P	Ja-Nee	P	Ja-Nee	P	Ja-Nee	P	Ja-Nee	P	Ja-Nee	P
10,0	.69	48,5	.35	23,3	.30	Ja	.001	Ja	.07	Ja	.03

Uit deze tabel blijkt dus dat er, zoals te verwachten was, met betrekking tot het aantal proefpersonen dat in deze periode een delict heeft begaan, een groot verschil bestaat tussen de criminelen en de jongens uit de controlegroep. De criminelen onderscheiden zich in dit opzicht ook van de provo's. Het verschil tussen deze laatsten en de

jongens uit de controlegroep is echter ook significant. Dit betekent dat, wat betreft het aantal proefpersonen dat een delict heeft begaan, onze groep provo's zowel van de criminelen afwijkt als van de controlegroep. Dit zou erop kunnen wijzen dat de provo's hier een tussenpositie innemen. Nadere analyse per proefpersoon van de delicten wijst echter uit dat dit laatste niet het geval is. Onderverdeeld naar agressieve- en vermogensdelicten zien de begane overtredingen er namelijk als volgt uit: (zie tabel 76).

TABEL 76. *Analyse van de aard van de begane overtredingen per proefpersoon.*

De door de proefpersoon begane delicten zijn:

	Vermogens- delicten	Agressieve delicten	Aantal proef- personen dat een of meer delicten heeft begaan	Aantal proef- personen per groep (N).
Contr.	5	2	7	69
Crim.	17	0	17	35
Provo's	1	6	7	30

Deze tabel laat duidelijk zien dat het verschil tussen de provo's enerzijds en de criminelen en de jongens uit de controlegroep anderzijds, een *kwalitatief* karakter heeft. De overtredingen van de provo's blijven vrijwel uitsluitend beperkt tot de agressieve delicten! In dit opzicht onderscheiden zij zich zowel van de criminelen als van de leden van de controlegroep.

Met betrekking tot het aantal proefpersonen dat een vermogensdelict heeft begaan bestaat er geen significant verschil tussen provo's en controlegroep, maar wel tussen provo's en criminelen.

Op grond van ons materiaal bestaat er dan ook geen aanleiding om te veronderstellen dat provocisme leidt tot jeugddelinquentie in de zin van het begaan van vermogensdelicten. Provo's en jeugdcriminelen behoren tot verschillende categorieën!

Ook aan storingen in de psychoseksuele ontwikkeling is in de literatuur, bij de bespreking van het provoprobleem, aandacht geschonken. Zo meent Mik (1961, pag. 229) dat, naast een aantal andere factoren, kenmerkend voor de provo's is: onderwaardering van de vrouw in de groep, met soms tendensen in homo-erotische of latent homo-erotische richting.

Wat Mik precies bedoelt met onderwaardering van de vrouw in de groep is niet goed duidelijk. Deze zelfde onduidelijkheid bestaat ten aanzien van de groep die hij op het oog heeft. Vast staat in ieder geval dat bij de provo's de vrouw een zeer centrale plaats inneemt in hun gedachtenwereld. Er werd reeds op gewezen dat dit een onderwerp is waarvoor zij een schier eindeloze belangstelling op kunnen brengen. Maar niet alleen in 'theorie' houden zij zich bezig met meisjes. Ook in de praktijk wordt hun hele doen en laten beheerst door vrouwen. Hun filmvoorkeur is erop gebaseerd ('een goeie film man, allemaal lekkere wijven'), de keuze van dansgelegenheden berust erop. ('Naar de Kruik moet je gaan, daar zijn lekkere wijven'), hun voorkeur voor bepaalde dansvormen is erop geïnspireerd ('twist is waardeloos, je moet lekker seksueel kunnen schuifelen,' een paar lekkere titten tegen je borst voelen').

Gezien onze resultaten zouden wij eerder van een extreme overwaardering willen spreken.

Homo-erotische activiteiten werden in deze groep niet waargenomen. Ons materiaal houdt dan ook bepaald geen bevestiging in van Miks uitspraak.

WORDT ER ONDER DE PROVO'S WEL IN NEGATIEVE ZIN OVER ONZE
MAATSCHAPPIJ GESPROKEN?

Er werd reeds op gewezen dat een aantal auteurs het provogedrag ziet als een reactie op de maatschappij waarin wij leven. De steeds verder gaande technische ontwikkeling zou als het ware leiden tot ontmenselijking en robotisering van onze samenleving. Hiertegen zouden deze jongens dan in verzet gekomen zijn.

Schuilt in het materiaal dat de participatiestudie opgeleverd heeft op een of andere wijze een bevestiging van deze hypothese? Het

antwoord op deze vraag moet ontkennend luiden. Er wordt onder de provo's niet gesproken over onderwerpen als de maatschappij, de werksituatie voor de arbeider e.d. Hun conversatie blijft beperkt tot vrouwen, dansen, populaire zangers (Elvis) of aanverwante gebieden. Hierbuiten komt men niet. De provo houdt zich niet bezig met wat er in de wereld gebeurt. Hij is niet op de hoogte van toestanden of wan-toestanden. Hij praat niet over hoe de dingen eigenlijk zouden moeten zijn, of over wat er veranderd zou moeten worden. Hij neemt de dingen zoals ze zijn. Dit niet zo zeer omdat hij geleerd heeft er in te berusten, maar omdat hij gewoon niet beter weet.

Uit dit alles blijkt duidelijk dat er een verschil in waardensysteem bestaat tussen de provo's en ons. Dit komt goed naar voren in wat één van deze jongen op een gegeven moment zegt:

„Ja, ik mag graag dansen, lekker dicht bij mekaar. Dat vind ik wel lekker. Je zit de hele week te werken en dan zaterdagavond zo lekker tegen elkaar aan, dat vind ik heerlijk. Daar heb je de hele week voor gewerkt, om dat te kunnen doen”.

Dit verschil in opvatting over wat belangrijk is in het leven, kunnen wij desnoods betreuren, maar het is een realiteit waarmee we rekening moeten houden.

Het niet onderkennen van dit feit, leidt er toe dat men deze jongens motieven in de schoenen gaat schuiven die voor ons zouden gelden wanneer *wij* in hun situatie zouden verkeren, maar op hen niet van toepassing zijn. Hier wreekt zich het feit dat de verschillende maatschappelijke groeperingen zo slecht op de hoogte zijn van wat er in de ander omgaat.

Hiermee is tevens min of meer een antwoord gegeven op de vraag of er reden voor bestaat het gedrag van de provo's te zien als een of andere vorm van protest of verzet. De participatiestudie toont duidelijk aan dat er geen reden bestaat dit provocisme te verklaren als een reactie op een op één of andere wijze negatief ervaren buitenwereld. Dit neemt niet weg dat er natuurlijk wel een oorzaak voor dit gedrag moet zijn. Zoals nog zal blijken, zullen we deze echter binnen de provo's zelf moeten zoeken.

Tenslotte moet nog een antwoord gegeven worden op de vraag of de participatiestudie aanleiding geeft nieuwe hypotheses over de

mogelijke oorzaken van dit provogedrag te formuleren. Ons inziens is dit niet het geval. Dit resultaat wekt weinig verwondering wanneer men zich het grote aantal factoren dat wel met dit provocisme in verband wordt gebracht, in herinnering brengt. Voorlopig bestaat er dan ook niet zozeer behoefte aan uitbreiding maar aan inkrimping van deze hoeveelheid veronderstellingen.

het relpreventie-experiment

Beschrijving van een poging
het uitbreken van relletjes tijdens de jaarwisseling
te voorkomen.

de relletjes tijdens de jaarwisseling

INLEIDING

In een aantal plaatsen in Nederland doet zich het feit voor dat op gezette tijden de jeugd met de politie slaags raakt. Soms gaat het hierbij om incidentele ongeregelheden. Deze dienen zich vrij onverwacht aan, om dan weer even snel te verdwijnen als ze gekomen zijn, of elders weer op te duiken. Daarnaast kunnen relletjes onderscheiden worden die zich als het ware tijden van tevoren aankondigen. Hiertoe behoren onder meer de in sommige plaatsen inmiddels traditioneel geworden relletjes tijdens de jaarwisseling. Op deze laatste hebben wij ons in deze studie gericht. In eerste instantie om aan de adressen van onze groep 'nozems' te komen. Daarnaast echter om een beter inzicht in deze ongeregelheden te kunnen krijgen. Om dit laatste te kunnen bereiken werden in de periode tussen 1960 en 1964, in verschillende plaatsen in Nederland de relletjes op de oudejaarsavond bijgewoond. Een groot aantal observatoren is hierbij betrokken geweest. Als 'nozem' gekleed waren zij van begin tot eind bij de ongeregelheden aanwezig. Met behulp van de op deze wijze verkregen

informatie werd nagegaan of zich in de ontwikkeling van deze relletjes nog bepaalde wetmatigheden voordoen. Tevens vormden deze gegevens de basis voor het sluitstuk van ons onderzoekprogramma: in een van onze onderzoekplaatsen het uitbreken van deze traditionele ongeregelde heden te voorkomen.

INDELING

De indeling van dit hoofdstuk ziet er als volgt uit. Allereerst zal een uitgebreid verslag gegeven worden van de ongeregelde heden tijdens de jaarwisseling 1962/1963. Daarna zullen de gebeurtenissen nader geanalyseerd worden om zo tot een aantal relbevorderende en relondermijnende factoren te kunnen komen. Deze zullen als basis voor het relpreventie-experiment dienen. De opzet en de resultaten van dit experiment vormen dan het slot van dit hoofdstuk.

VERSLAG VAN DE RELLETJES TIJDENS DE JAARWISSELING 1962/1963¹

Het is omstreeks kwart voor tien wanneer we in de buurt van de O-laan aankomen. Het is nog overal rustig. Er is weinig verkeer op de weg. De straten maken een verlaten indruk. Slechts nu en dan komen we een paar jongens tegen. Een enkele keer passeren wij een portiek, waarin twee of drie jongens staan. Het is koud buiten, vinnig koud. De temperatuur is ongeveer 7 graden onder 0. Er staat een matige wind, die onplezierig aandoet, wanneer je er lang tegenin moet lopen. De straten en trottoirs zijn bedekt met een dikke laag sneeuw. Op het ogenblik is het droog. Er valt geen sneeuw meer. Ook de rest van de avond zal ons dit bespaard blijven.

Van de politie is nog weinig te merken. Wel kruisen we op onze weg een soort bestelwagen met agenten. De auto staat midden op een kruispunt. Door afwisselend groot en klein licht in te schakelen, attenderen ze mij op hun aanwezigheid. Twee agenten lopen op een groepje kleine jongens (10-11 jaar) toe, die een vuurtje aan het

¹ Dit verslag is een poging het gebeuren op deze oudejaarsavond te reconstrueren. Het is gebaseerd op de observaties van de heer J. J. M. Zwezerijnen, de heer S. Zoutendijk en de schrijver. Gaarne wil ik eerstgenoemden nogmaals danken voor de vele inspanningen die zij zich voor dit onderzoek hebben willen getroosten.

stoken zijn. Om niet nodeloos aandacht te trekken, vervolgen wij gewoon onze weg.

Omstreeks 10.00 uur parkeren we de auto op de O-laan en zetten onze observaties te voet voort. Tot 11.00 uur verschilt het beeld weinig van wat het daarvoor was. Ofschoon er relatief gesproken wel wat meer mensen op straat zijn, maakt ook nu de omgeving van de O-laan nog een volslagen uitgestorven indruk. Zo nu en dan stuit men op een groepje jongetjes, dat bezig is met het in brand steken van een kerstboom of tot fakkels gedraaide brandende kranten in het rond zwaait. Elders kan men jongens voorbereidingen zien treffen voor de kerstboomverbranding van 12.00 uur.

Over het algemeen maken deze jongens een vrij schichtige indruk. De politie neemt een vrij sterke plaats in hun gedachten in. Verschillende malen kan men b.v. waarnemen dat zij in passerende auto's of in voorbijgangers rechercheurs of stillen menen te zien. In feite passeerde dan respectievelijk een taxi of een van de observatoren. Een ander voorval dat in deze richting wijst, is het volgende. Een groepje jongens is bezig kerstbomen te verzamelen. In de verte nadert een jongen, die kennelijk geen onbekende is. Iemand roept hem aan en vraagt of er politie in de buurt is.

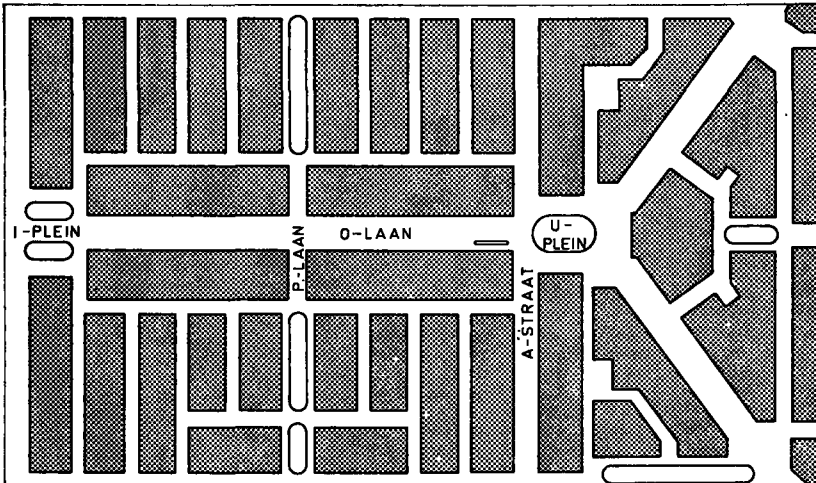

FIG. 8. Stratenplan rond het relletjesterrein.

Soms is de toon ook wat agressiever. Zo nader ik een groepje jongens, dat bezig is met het aanleggen van een brandstapel. Terwijl ik in hun richting loop, hoor ik een van hen vragen: 'Wie is die lul?', verder kan ik ongemoeid passeren.

Behalve deze groepjes, waarvan de activiteit voor het merendeel gericht is op het maken of voorbereiden van kerstboombrandjes, ziet men weinig mensen op straat. Alleen bij de L-kade wordt een luidruchtig groepje van 6 in leren jacks geklede jongens gesignaleerd. Deze verdwijnen na enige tijd in de richting van de binnenstad. Even verderop is een groep van \pm 8 jongens in een sneeuwbalgevecht gewikkeld. Voor het overige wordt de rust slechts nu en dan verbroken door het afsteken van vuurwerk.

Rond 11 uur begint er verandering in dit beeld te komen. Het sterkst komt dit tot uiting in de frequentie waarmee er vuurwerk wordt afgestoken. Druk is het nog steeds niet, maar er zijn al wel meer mensen op straat. Bijna zonder uitzondering zijn het jongeren in de leeftijd van 14 tot 17 jaar. Meisjes komt men weinig tegen.

Het vuurwerk blijkt behalve als aankondiger van het nieuwe jaar nog een andere functie te hebben. Het is een acte de présence, een baken waarop, naar al spoedig blijkt, niet alleen de observatoren zich richten. De volgende voorvallen tonen dit duidelijk aan:

1. Aan de overkant loopt een groepje van 4 jongens. In een zijstraat wordt opeens vuurwerk afgestoken. Met versnelde pas gaan de jongens de hoek om en verdwijnen in de richting van de plaats waar het vuurwerk afgestoken werd.
2. Drie jongens lopen op straat. Opeens klinkt er vuurwerk. Een van hen roept: 'daarheen'. Ook dit groepje haast zich in de richting van het vuurwerk.

Daarnaast kweekt het vuurwerk een bepaalde stemming of (wellicht) haakt het in op een bepaalde gemoedstoestand. Verscheidene malen kan men waarnemen dat jongens, als reactie op de knallen van in de verte afgestoken vuurwerk, kreten uitstoten als: pats, boem, hatsjee, zet 'm op.

In tegenstelling tot vroeger op de avond zijn de groepjes die men nu tegenkomt wat luidruchtiger in hun optreden. Dat de jaarwisseling voor hen meer dan een symbolische betekenis heeft blijkt uit opmerkingen als: 'Nog één uurtje, dan begint het'. 'Straks om 12 uur,

dan gaat het gebeuren', of van een groepje 'teleurgestelden': 'Nog geen moer te zien'.

Evenals verleden jaar dient de A-school weer als politiebasis. Voor de school zijn agenten bezig wagens op gang te brengen. Een groepje van 5 jongens komt langs. Enigszins treiterend blijven zij staan. De agenten reageren vrij gemoedelijk. Er ontstaat hilariteit bij de jongens over een politiewagen die niet wil starten. Als het tenslotte wel lukt schelden de jongens: 'vuile saboteurs'.

Inmiddels is het kwart over elf geworden. Op verschillende plaatsen op de O-laan staan agenten geposteerd. Zwarte en witte politievolkswagens rijden af en aan. Daarnaast kan men nog een soort half-open jeep zien en een bestelauto met agenten. Achter uit de wagen steken, voor iedereen duidelijk zichtbaar, drie sabels naar buiten. Ook zijn er agenten te paard.

In de hal van het B-theater hebben twee agenten postgevat. Zij worden op een gegeven moment omringd door een groepje kleine meisjes (leeftijd 13-14 jaar). Een van hen zegt tegen de agenten: 'Er zijn geen nozems hoor. U moet nog even wachten. Straks komen ze wel, om 12 uur, met honderden, daar kennen jullie toch niet tegenop'.

Op de O-laan bij de P-laan staan 2 agenten. Op ongeveer 5 m afstand staan kleine jongens. Een van hen vertelt de anderen, op vrij luide toon, zodat de agenten hem moeten kunnen verstaan, wat sterke verhalen. Het gaat blijkbaar over sabels want hij heeft 't over 'een striem jongen, over z'n kop, zodat al z'n haren er af waren'. Even later lopen de jongens op de agenten af en vragen: 'Meneer, weet U ook hoe laat het is?'

Bij het I-plein staan een jongen en een meisje. De jongen heeft een lege groentekist bij zich en doet voor hoe hij, opgesteld om de hoek van de straat, aanstormende agenten met de kist zal neervellen: „Kijk dat doe ik zo (kist wordt met geweldige smak op hoofd van denkbeeldige agent gevleid) en dan komt er nog een, en dan doe ik weer zo!” (maakt zelfde gebaar).

Inmiddels is men achter het B-theater op een groot aantal kruispunten bezig met het formeren van brandstapels. Uit voortuintjes en portieken wordt allerlei brandbaar materiaal aangesleept. Er heerst een jachtige stemming. Een grote knaap in leren jack geeft aanwijzingen. Kennelijk gaat het hem niet snel genoeg. Verschillende malen

kan men hem: 'Opschieten g.v.d.', horen zeggen. Als een nieuwkomer zich bij de groep aansluit vraagt men hem of er politie in de buurt is. De politie is echter in geen velden of wegen te bekennen. Blijkbaar concentreert deze zich volledig op de O-laan.

Behalve een toenemende activiteit op straat is ook een toenemende activiteit achter de ramen waarneembaar. Op tal van plaatsen kan men zien dat de gordijnen open geschoven worden. Mensen verschijnen voor de ramen. Later zal nog blijken, dat hun gedrag zich niet altijd uitsluitend tot kijken beperkt.

Ondertussen rijdt op het U-plein een soort overvalwagentje. Door een microfoon worden orders gegeven aan de zich daar bevindende agenten. De postende agenten gaan zich verdekt opstellen. Een jongen vraagt schuw: 'Wat zeggen ze (over de microfoon), komen ze (de overvalwagen) hierheen?' 'Laat ik maar pleite wezen!' en voegt de daad bij het woord. Er is echter niets aan de hand.

Het is nu 10 voor twaalf. Agenten te paard komen het U-plein op en stellen zich op in de hal van het B-theater.

Achter het B-theater zijn de brandstapels inmiddels gereed gekomen. Er omheen bevinden zich groepjes mensen. De leeftijd loopt sterk uiteen. Het merendeel is echter nog geen 20. Hieronder bevindt zich ook een vrij grote groep van jongeren in de leeftijd van 10-14 jaar.

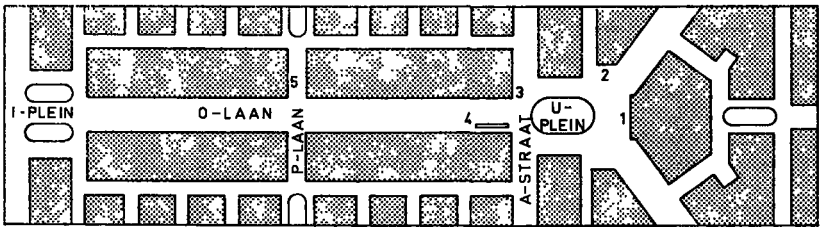

FIG. 9. Situatieschets relletjesterrein.

1 = B-theater	4 = vluchtheuvel
2 = telefooncel	5 = urinoir
3 = automatiek	

Middernacht! Het lang verbeide uur is aangebroken! Vrijwel gelijktijdig laaien op de verschillende kruispunten de vuren op. Overal heerst nu een enorme activiteit. De wind wakkert de vuren sterk aan.

Vonkenregens spatten huizenhoog, een schouwspel dat de omwonenden waarschijnlijk met gemengde gevoelens zullen waarnemen. Omstanders schudden elkaar de hand of schreeuwen elkaar een gelukkig nieuwjaar toe. Er wordt met vuurwerk gegooid. Er heerst een uitgelaten stemming.

Bij een partijtje sneeuwballen gooien sneuvelt een ruit. Eerst verdwijnt iedereen maar na 5 minuten komt de dader zich melden, een \pm 15 jarige jongen gekleed in leren jack.

Nadat de feeststemming wat geluwd is zegt een jongen van ongeveer 16-17 jaar tegen z'n vriendjes, die om hem heen staan: 'Kom laten we naar de laan gaan'. Zij geven echter ontwijkende antwoorden en traineren het 'gaan naar de laan'.

Inmiddels is op de O-laan het beeld ook volledig veranderd. Mensen komen hun huis uit. Er wordt vuurwerk afgestoken, Gelukkig Nieuwjaar gewenst. Ook in en bij deuropeningen staan groepjes mensen. Achter de ramen ziet men mensen verschijnen. Uit de zijstraten komen groepjes jongelui aan. Af en toe wordt vanuit de huizen vuurwerk op straat gegooid.

Eerst rond kwart over twaalf wordt de situatie wat overzichtelijker. De laanbewoners zijn naar binnen gegaan. Met het verstrijken van de tijd wordt het publiek homogener. Bestond het oorspronkelijk (om 12 uur) nog uit mannen, vrouwen, jongens, meisjes en kinderen, rond 12.15 uur bestaat het nog vrijwel uitsluitend uit jongens in de leeftijd van 15 tot 18 jaar. Meisjes ziet men nog maar heel weinig. De provocaties laten nu niet lang meer op zich wachten.

Bij het B-theater staat een groepje van ca. 15 jongens, waaronder 2 in leren jack. Qua type lopen ze zeer uiteen. Er zitten kantoorachtige en schoolgaande jongens bij, maar ook jongens die vermoedelijk handarbeid verrichten. De groep maakt een vrij amorphe indruk. Het is zo te zien meer een conglomeraat van individuen, dan een eenheid van mensen die elkaar voor dit tijdstip ook al kenden. Van een leider is geen sprake. In de hal van het theater staan 2 agenten geposteerd. Het is hierop dat de aandacht voornamelijk gericht wordt. Kennelijk 'wil' men wat. Er wordt geroepen: 'Kom op nou, jongens', een ander roept: 'Aanvallen godverdomme', een derde: 'We moeten gein hebben, verdomme, er moet iets gebeuren'. Daartussendoor kan men nog horen: 'Heb ie een sabel, dan krijg je mij niet

mee'. Verder dan deze verbale uitingen komt het echter niet. De beide agenten reageren volkomen niet op wat er gezegd wordt. Zij doen net of er niets aan de hand is. Wanneer deze opvoering hierdoor niet gauw genoeg het gewenste resultaat oplevert, valt de groep uiteen. Een aantal, waaronder de knaap die 'aanvallen g.v.d..' riep, loopt schreeuwend in de richting van de O-laan. Onderweg kruisen zij twee agenten te paard. Er gaat een luid boe-geroep op. Er wordt gefloten. Ook aan de overkant wordt de komst van de agenten begeleid met gejuw en geschreeuw.

Bij de telefooncel is een ander groepje bezig. Zij schieten vuurpijlen af in de richting van de agenten in het B-theater. Door de wind drijven deze af naar rechts. Iemand zegt: 'Meer naar links richten, verdomme'. Een ander geeft te kennen dat er eens wat meer rotzooi moet komen.

Voor de automatiek, even verderop, staat een groep jongens van ongeveer 12 man. Zij zijn gekleed in winterjas, dragen witte boorden en een das. Een aantal van hen wil zich kennelijk verwijderen van het strijdtoneel. Een van de overblijvers roept: 'Kom op nou jongens, bij elkaar blijven, anders wordt het helemaal niks'. Na enig gearzel keert dit groepje afvalligen terug en gezamenlijk wordt de tocht voortgezet.

Overigens is het alweer tamelijk rustig op het plein. Er lopen nog slechts (verspreid) wat kleine groepjes jongelui rond. Ze gooien vuurwerk naar elkaar en in de portieken, groeten elkaar luidruchtig, of stoeien wat met meisjes, wanneer ze deze tegenkomen. Af en toe heffen ze een of ander lied aan. De ware lust hiertoe ontbreekt kennelijk, want doorgaans moet deze activiteit halverwege onderbroken worden, wegens gebrek aan belangstelling.

De agenten die bij de A-sstraat staan verlaten hun post en lopen de O-laan op in de richting van het U-plein. Daar is het aanmerkelijk drukker. Op het trottoir aan de kant van R. slenteren groepjes jongens heen een weer. De politie bevindt zich op de stoep aan de overkant van de straat. Zij oefenen grote aantrekkingskracht uit op de richting waarin het vuurwerk afgestoken wordt. Patrouillerende auto's rijden op en af. Men tracht de bestuurders te laten schrikken door vlak voor de wagens vuurbommetjes te laten ontploffen. Ook kan men verschillende malen zien dat bonken sneeuw naar de auto's worden gegooid.

Onder het publiek, dat vrijwel geheel uit jongeren bestaat, bevindt zich ook een groepje van 4 jongens (leeftijd van 17 tot 19 jaar). Een van hen trekt sterk de aandacht. Hij is zeer beweeglijk, maakt allerlei opruiende opmerkingen en bestookt voortdurend voorbijgangers met rotjes. Door bekenden wordt hij, eveneens luidruchtig, begroet met: 'Ha, die pojer!'

Vlak bij hen kan nog een groepje netjes geklede, maar erg plat sprekende, jongens onderscheiden worden. Een van hen, in visgraten jas, kronkelt zich als gebukt onder sabelhouwen en roept uit: 'Dan word ik maar weer met 6 maanden ziekenhuis opgeknapt, maar plezier hebben we dan gehad.' Kennelijk biedt, in zijn ogen, de situatie hiervoor niet voldoende perspectief. Even later kan men hem namelijk horen zeggen: 'Als 't zo gaaf blijft hier, zullen we naar de L-kade moeten'.

Inmiddels heeft zich bij de P-laan een grote groep jongens verzameld (ca. 30 man). Op het kruispunt bevinden zich 3 politieauto's. De politie maant het publiek tot doorlopen. Wanneer, nadat verschillende malen is gewaarschuwd, nog geen aanstalte gemaakt wordt aan deze oproep gehoor te geven, wordt de menigte met getrokken sabel uit elkaar gedreven. Een gedeelte vlucht de P-laan in, de rest de O-laan op. Een jongen in een zwart leren jack, die niet gauw genoeg maakt dat hij wegkomt, krijgt een klap op zijn kuit, evenals een in grijze overjas geklede jongen. Twee agenten drijven met getrokken sabel de jongens in de richting van het U-plein. De jongens lopen vrij onverschillig voor de agenten uit, net of ze niets met dit alles te maken hebben. Een groepje, dat ver genoeg van de politie afstaat om zich dit te kunnen permitteren, heft een luid boe-geroep aan. Elders begint een spreekkoor 'Leve de vrijheid' te roepen. Hier en daar schreeuwt iemand: 'Vuile moordenaars'.

Een aantal jongens vlucht naar het U-plein. Hier bevindt zich ook Pojer. Hij gooit een gillende keukenmeid tussen de politiepaarden die zowaar even steigeren. De politie steekt de straat over en loopt in de richting van de P-laan. Pojer-zelf schiet een jongen in leren jack aan en praat over de sabelstriemen die hij over zijn kuit heeft gekregen.

Op de hoek staat een overvalwagentje en een 5-tal agenten. Daaromheen bevinden zich groepen jongens zonder duidelijke structuur. Het wagentje rijdt over de linker stoep in de richting van het U-plein.

De jongens heffen nu het Feyenoord-lied aan: 'Geen woorden maar daden', gevolgd door een ordelijk spreekkoor: 'leve de vrijheid en democratie'.

Drie agenten uit het overvalwagentje lopen nu in gesloten front op de linker stoep van het plein terug naar de P-laan. De sabels tegen de laarzen tikkend drijven ze iedereen voor zich uit, onder het uitroepen van opmerkingen als: 'doorlopen!, ophoepelen!, 't moet nu maar eens afgelopen zijn'. Publiek dat zich op gelijke hoogte met hen bevindt wordt tegen de muur gedrukt. De jongens zeggen tegen elkaar: 'Rustig doorlopen, dan schieten we straks een zijstraat in'. Sommigen proberen echter in portieken achter te blijven, maar worden er door de agenten ruw uitgeplukt en weer de weg op geduwd. Aan de overkant van de straat tracht men dit vuurtje nog aan te wakkeren door luid 'Hoei, hoei' te roepen.

Een van de observatoren wordt tegen de muur gedrukt. Als hij nadat de agenten weer zijn doorgelopen achter hen aangaat blijft de middelste agent, de armen opzij houdend, hem met zijn rug tegenhouden. Hij zegt: 'Staan blijven jij, je mag er niet door!' 'Maar ik wil daarheen'. 'Niets mee te maken, je blijft achter anders...' 'Maar de weg is toch vrij'. Hierop keert de linkse agent zich om en komt met rood aangelopen hoofd dreigend op de observator af, scheldend en vloekend van: '... als je godverdomme niet staan blijft...' etc. Hij schopt hem met opgetrokken knie krachtig in het kruis.

Observator (kwaadwordend): 'Alles goed en wel, maar van m'n zak heeft U af te blijven'. De agent: 'Interesseert me niet'. Vervolgens draaien de agenten zich om en voltooien hun actie. De meeste jongens zijn naar de overkant uitgeweken of linksaf de P-laan ingegaan. Op de hoek staat een agent een jongen gekleed in winterjas af te tuigen. Wat hieraan voorafgegaan is, is onbekend.

In de P-laan hebben zich nu zo'n 30-tal jongens verzameld, waaronder ook Pojer en de jongen die hij verteld had van de sabelstriemen op zijn kuit. Hier is ook een groffe blonde jongen met een suède jack, die zich steeds zorgvuldig buiten de gevaarzone houdt, maar wel veel te vertellen heeft. Als een ander hem wil trekken naar de hoek, waar agenten staan, zegt hij: 'Ik kijk wel uit', maar direct daarna tot de groep: 'Dat zijn ook geen helden (de agenten), ze zitten 'm te knijpen,

we moesten eens een gevecht hebben van man tegen man, één van ons tegen één van hun, en met blote handen'.

Een ander: 'Nou dan win je zo!'

Hij weer: 'Nee, jij kan 't beter doen, jij geeft goeie meppen!'

Even later zegt hij: 'Er is hier geen flikker te beleven. Ze (de agenten) moesten eens wat meer lopen en slaan, dan zou je wat beleven, maar ze durven niet, er zijn te veel hogen bij'.

Intussen scheiden Pojer en zijn vriend zich van de groep af en lopen over het trottoir naar de hoek waar een agent staat. Pojer laat zich trekken en doet of ie bang is, maar gaat dan onder aanmoediging op 2 m afstand wijdbeens voor een agent staan. Deze doet of hij niets merkt, en er gebeurt verder niets.

Ook in het verlengde van de P-laan, aan de overkant van de O-laan dus, bevinden zich groepjes jongens. Op het kruispunt zelf staan 3 politieauto's en daaromheen een aantal agenten. De politie wordt nu zeer actief. Een van hen loopt met getrokken sabel op een groepje van 5 jongens af die in een portiek staan te kijken. Zij dragen normale winterjassen, witte boord en stropdas. Zo te zien zijn het school- of kantoorgaande jongens. Ze weten niet hoe snel ze de benen moeten nemen.

Drie andere agenten snellen met blanke sabel de P-laan in en vegen de straat schoon. Een van de jongens uit een zich daar bevindend groepje, maakt zich niet snel genoeg uit de voeten. Eerst op het laatste moment gaat hij er vandoor. Al vluchtende krijgt hij op beide kuiten een klap met de sabel. Na de charge ga ik naar hem toe. Hij loopt nog kreunend over z'n kuiten te wrijven. Ik vraag hem waar hij geslagen is, om zodoende de zaak beter te kunnen bekijken. Hij trekt z'n broek en laat mij een enorme striem zien. Hakkelend zegt hij: 'Ik zal hem wel krijgen – godverdomme – ik ken 'm wel als ik hem nog eens alleen tegenkom...' Dan gaat hij weer naar de O-laan terug.

Een jongen in leren jack vlucht een urinoir in dat zich halverwege de straat bevindt. Agenten met getrokken sabel drijven hem eruit. Ineengedoken tegen de muur staat hij met twee agenten naast zich, die met ontbloot sabel, beslist niet meer kalm, op hem inslaan. Zelf bevind ik mij, alleen, aan de overkant van de weg. Ik krijg geen tijd meer om het bovenstaande tafereel langer te volgen, want nu komt, met getrokken sabel, een agent op mij afgestoven. Hij schreeuwt:

'Vooruit, verdwijn, . . . weg jij'. Met zijn ontblote sabel slagbewegingen makend, drijft hij mij voor zich uit. Hem voortdurend aankijkend loop ik zo snel mogelijk achteruit, hem niet mijn rug toekerend. Na een paar meter op deze wijze afgelegd te hebben wordt de achtervolging gestaakt.

Een zwarte auto rijdt de P-laan in. Opeens zie ik een fles door de lucht zweven die met een klap op het dak van de auto neerkomt. Er gaat een groot gejuich op. Bij de hoek aangekomen sluit ik me aan bij een groepje jongens en zeg: 'Nou, dat gaat er ook flink aan toe hier'. Een van hen zegt: 'Ja, wat wil je, ze gooien ook met flessen. Dat kunnen ze (de agenten) toch nooit toelaten'. Net als hij uitgesproken is, zie ik de jongen in leren jack, die even tevoren in het urinoir door de politie afgetuigd werd. Ik loop snel naar hem toe en vraag wat er aan de hand is. Hij strompelt met een van pijn vertrokken gezicht, en het enige wat hij uit kan brengen is een hartgrondig: 'Godverdomme'. Huilend vervolgt hij zijn weg, vermoedelijk naar huis.

Inmiddels heeft de politie zich weer teruggetrokken op het kruispunt O-laan-P-laan, waar zich nu 4 politiewagens bevinden. Bij het urinoir heeft zich weer een groepje jongens verzameld. Een jongen komt min of meer huppelend op het groepje af en vertelt trots: 'Nou, ik heb de eerste klap al binnen hoor'.

Aan de overkant van de O-laan staat op een overigens verlaten hoek een jongen in winterjas, de handen in de zakken. Op ongeveer 3 m afstand van hem staat een agent die hem maant door te lopen. De jongen zegt dat hij op tweehonderd zoveel woont en vraagt vervolgens waarom hij door moet lopen. De agent komt op hem af en zegt: 'Schiet nou op joh'. De jongen vraagt nogmaals waarom hij door moet lopen. Op ongeveer 4 m hiervandaan staat een open politiewagentje. Twee agenten staan klaar om te hulp te schieten. Nauwlettend wordt het voorval gevolgd. Weer vraagt de jongen waarom hij door moet lopen. De agent antwoordt min of meer opgewonden: 'Omdat U tegensprekt, begrijpt U, U moet niet praten, U moet doorlopen alleen maar doorlopen'. ('t Lijkt wel of hij alleen nog maar z'n ontvangen instructies kan herhalen.) Een tweede agent komt assistentie verlenen. De jongen kiest eieren voor z'n geld.

Inmiddels is het ongeveer één uur. De ergste drukte is al weer voorbij. Op de rechter stoep van de O-laan tussen de P-laan en het

I-plein staan – verspreid over het trottoir – wat jongens (in totaal misschien 20). Hun aandacht is gericht op de agenten en politieauto's die zich op het kruispunt bij de P-laan bevinden. Een van hen waarschuwt dat de politie er weer aan komt. Iemand antwoordt: 'Ach wat, ze kunnen niet hard lopen met al dat lood in hun schoenen'. Een derde zegt: 'Maak je niet druk, voor ze hier komen ben ik al lang weg'. Ondertussen nadert over de stoep een politiejeep, aan weerskanten geflankeerd door agenten met getrokken sabel. Zij drijven het publiek op in de richting van het I-plein. Niemand mag achterblijven. Diegenen die een portaal in vluchten worden hierin achtervolgd door agenten met ontbloot sabel.

Ik bevind me nu op het inmiddels schoongeveegde trottoir, halverwege het I-plein. Opeens stopt een open politiejeep aan de kant van de weg en een van de inzittenden roept naar een agent: 'Die lange dweil (hiermee wordt auteur bedoeld) moet van de weg.' De agent komt nu op mij af, maar voor hij mij bereikt heeft, is naast mij een zwarte volkswagen gestopt, waaruit een hoge politiefunctionaris stapt. Het volgende gesprek ontwikkelt zich dan:

'Meneer, waar woont U?'

'Niet in Den Haag'.

'Waar verblijft U dan?'

Ik antwoord: 'Hoe bedoelt U dat zo?'

'Gaat U naar waar U op het ogenblik verblijft en gaat U onmiddellijk'. Ik antwoord: 'Nou, ik loop hier alleen maar rond, ik dacht dat...'

Hij valt mij echter in de rede en zegt: 'U gaat van de openbare weg af', en vervolgens verbetert, 'en als U dat niet doet dan zal geweld gebruikt worden'. Vervolgens wendt hij zich af en ik vervolg mijn weg in de richting van het I-plein. Hier bevindt zich een groepje jongens. Een van hen vertelt over de charge die heeft plaatsgevonden. Dat ze uit elkaar werden geslagen. Op de vraag wat ze dan gedaan hadden antwoordt hij dat ze alleen maar een beetje heen en weer hadden gelopen en dat ze hem tegen zijn benen hadden geslagen. Ik antwoord: 'Ja, het is druk hè, vanavond'. Waarop hij vervolgt: 'Druk, dit is nog niets, je had verleden jaar moeten zien, toen lagen hier (bij het plantsoen) al die verkeerspalen onderste boven, de boompjes waren eruit en zo'.

Inmiddels komen 3 jongens op mij af. Een van hen zegt: 'Jij hebt ook al een waarschuwing gehad hè?' Ik antwoord bevestigend, waarop een ander zegt: 'Hij moet ook een erekruis hebben'. Daar hier verder niets gebeurt loop ik de O-laan weer op, in de richting van het U-plein. Er zijn nog maar weinig mensen op straat. De drie jongens lopen achter mij aan. Onderweg komen we een jongen tegen die nogal met zijn been trekt. Ik zeg tegen hem: 'Nou ze hebben jou ook goed te pakken gehad'. Hij antwoordt (uit zijn rol vallend?): 'Nou, geraakt hebben ze me niet, maar het scheelde maar een haartje'. Later zag ik hem weer gewoon lopen.

Inmiddels heeft S. zich ook bij ons gevoegd. We naderen nu de kruising van de P-laan. Hier staat de open politiewagen met er omheen een 5-tal agenten. De jongens blijven staan. Zij gaan niet verder.

S. en ik vervolgen onze weg. Op de hoek blijft S. even staan om naar de politie te kijken. Zelf loop ik nog een paar passen door. Onmiddellijk komt er een agent op S. af en zegt: 'Wil je wel eens op- hoepelen, hoe vaak hebben we jou al niet gewaarschuwd.' Ook Z. heeft zich inmiddels bij ons gevoegd. Verder is in de naaste omgeving geen publiek te bekennen. Wanneer ik merk dat S. aangehouden wordt, voeg ik me weer bij hem. Een agent schiet op me af en zegt: 'Ja, wat is dat, wat moet U hierbij?' Meteen trekt hij zijn sabel uit de schede. We staan nu met de drie observatoren tegenover 5 agenten, waarvan 3 met getrokken sabel. Een van hen roept: 'Vooruit, gaat U weg'. Een ander daar doorheen: 'Wilt U nou weg wezen'. Z. zegt: 'Ik heb zo net van een van U een trap gehad, dat was voor niets.'

Een van de agenten antwoordt: 'Dan hebt U een goeie les gehad'. Een ander zegt: 'Dan moet U nou verdwijnen'.

Z. vraagt: 'Vindt U dat een goeie les?' De agent antwoordt: 'Nou moet U verdwijnen, weet U dat!'

Een ander vraagt: 'Waar komt U vandaan'. Z. antwoordt: 'Ik kom eh... uit Amsterdam'. Dit schijnt de druppel te zijn die de emmer doet overlopen. De agent roept uit: 'Amsterdam, en hier komen om herrie te schoppen; man verdwijn nou onmiddellijk'.

De anderen schreeuwen: 'Vooruit, van de weg, vooruit, verdwijn joh, hup' etc. Zij drijven ons voor zich uit. Wanneer wij zonder verzet te plegen weglopen blijven zij staan. Z. en S. gaan de P-laan in.

Zelf loop ik de O-laan op in de richting van het U-plein. Een jongen schiet mij aan en vraagt hoeveel waarschuwingen ik al gehad heb. Ook zegt hij: 'Je moet uitkijken, want ze steken je mordsdood'.

Het is nu ongeveer 01.20 uur. De weinige overgebleven jongens gaan nu ook weg. Pojer herkent een van de observatoren. Grinnikt naar hem en lacht voluit wanneer deze hem zegt: 'Die nozems met helmen hebben tenminste lol gehad'.

Nog eenmaal worden Z. en S. aangehouden door een agent, die hen gelast van de O-laan weg te blijven. S. antwoordt: 'We zoeken de wagen'. De agent antwoordt: 'Heren(!), gaat U dan naar huis'. Over de inmiddels door naar huiskerende feestgangers druk bereden O-laan spoeden wij ons naar de auto.

nadere uitwerking van het gebeuren

Wanneer we ons de gebeurtenissen van deze oudejaarsavond weer voor de geest halen dan blijkt dat we hier drie fasen kunnen onderscheiden. Daar is dan allereerst de periode tot 12 uur. Hierin beperken zich de activiteiten, voor wat het publiek betreft, voornamelijk tot het nemen van poolshoogte. Groepjes jongeren verschijnen op de O-laan om dan, na gezien te hebben dat er nog niets aan de hand is, even snel te verdwijnen als ze gekomen zijn. Zij lopen vooruit op de komende gebeurtenissen, zonder echter pogingen aan te wenden het proces te vervroegen. In de huizen blijft de activiteit beperkt tot het open schuiven van de gordijnen en het zo nu en dan voor het raam gaan staan om te kijken of er nog niets gaande is.

Alles is ingesteld op datgene wat komen gaat. Acties zijn spaarzaam en liggen vrijwel uitsluitend op verbaal niveau. Er wordt gesproken over wat men straks gaat doen, – aan sterke verhalen is dan ook geen gebrek –, of men spreekt zijn teleurstelling uit over het feit dat er nog niets te beleven valt. De enige afwisseling in dit overigens eentonige

tafereel vormt het plotseling knallen van afgestoken vuurwerk. Denkend aan de vrijwel identieke ontwikkeling van het gebeuren op voorgaande oudejaarsavonden komt onwillekeurig de gedachte aan een opvoering, aan een massaspel, in ons op. En hoewel er geen officieel programma bestaat, loopt alles toch volgens de regelmaat van de klok.

De komst van de politie past precies in dit beeld. In de overigens nog vrijwel uitgestorven O-laan worden de posten uitgezet. Auto's patrouilleren. Via een soort versterker worden de laatste aanwijzingen gegeven. Iedereen is klaar. Het spel kan beginnen.

Klokslag 12 uur zet de tweede fase in. Als bij toverslag verandert het beeld. Uit de zijstraten spoeden zich kleine groepjes naar de O-laan. Bewoners van de O-laan begeven zich naar buiten. Buren en bekenden wensden elkaar een gelukkig nieuwjaar.

Ook elkaar passerende groepjes wisselen nieuwjaarswensen uit. Van alle kanten wordt vuurwerk afgestoken. Er heerst een uitgelaten stemming. Na ongeveer tien minuten treedt er een verandering op in deze situatie. Wat betreft het vuurwerk is het kruit nu wel zo'n beetje verschoten. De bewoners van 'de laan' begeven zich weer naar binnen en nemen plaats achter de ramen. Het publiek dat aanvankelijk bestond uit jong en oud, man en vrouw, wordt steeds homogener qua samenstelling. Nadat de grootste drukte voorbij is, bestaat het voornamelijk nog uit jongens in de leeftijd van 14 tot 20 jaar. In grotere en kleinere groepjes, verspreid over 'de laan', wachten zij op de dingen die komen gaan.

Hiermee is de derde fase ingegaan. Groepjes jongeren slenteren 'doelloos' rond, een beeld dat herinneringen oproept aan een dorpsstraat op zondag. Naast deze jongens kan men eenheden onderscheiden die een minder afwachtende houding aannemen. Dit zijn de potentiële haarden van onrust. Hierin zitten de gangmakers. Bij deze groepjes sluiten zich vaak anderen aan, omdat in hun aanwezigheid zijn, de beste garantie inhoudt dat je wat meemaakt. Op hen is dan ook alle hoop gevestigd. Ook de observatoren draaien bij voorkeur met deze formaties mee. Wij hebben hier met ad hoc-groeperingen te doen van een tijdelijk karakter. Met uitzondering van de kern blijft het bestaan ervan beperkt tot deze avond. Daarna gaat ieder weer zijn eigen weg.

Overigens maakt lang niet iedereen deel uit van een groepje. Er zijn ook jongens die alleen lopen of met z'n tweeën.

Een luchtfoto van O-laan en omgeving zou een aantal interessante dingen vertonen. Allereerst zou hieruit blijken dat alles zich op de O-laan concentreert. Op zij- of parallelwegen is, met uitzondering van een enkele voetganger, niemand te bekennen.

Van een gelijkmatige verdeling over de laan is echter geen sprake. Twee dingen vallen hierbij op.

In de eerste plaats dat politie en publiek als het ware hun eigen territorium hebben. Beiden hebben de beschikking over één kant van de straat. Hierdoor lijkt het drukker dan het zou zijn wanneer het publiek over beide trottoirs verdeeld zou zijn.

Daarnaast zou men uit een dergelijke foto kunnen aflezen dat het publiek vooral daar blijft rondhangen waar zich de meeste agenten bevinden.

De activiteiten blijven nog beperkt tot het plaatsen van opmerkingen, het uitwisselen van sterke verhalen, wat geschreeuw en gefluit. In sommige groepjes moedigt men elkaar aan. Er heerst een merkwaardige sfeer. Enerzijds is daar die zoekende menigte die weet dat er wat gebeuren gaat. Zij wacht als het ware op datgene wat welhaast onvermijdelijk schijnt. Daarnaast is er dan de politie, wiens dreigende aanwezigheid eveneens bijdraagt tot het gevoel van spanning dat opkomt.

Alle aandacht is op het doen en laten van de politie gericht. Maar ofschoon het duidelijk is dat de aanwezigen allen op een of andere wijze geïnteresseerd zijn in het in moeilijkheden komen van de politie, verschilt, zoals reeds min of meer gesteld werd, de bereidheid hier daadwerkelijk aan mee te helpen, van persoon tot persoon. Met dit laatste als criterium zou men in het aanwezige publiek ruwweg de volgende categorieën kunnen onderscheiden.

Allereerst is daar dan een naar verhouding klein aantal jongeren dat wel bereid is een actief aandeel in het ontstaan van de ongeregelheden te hebben.

Daarnaast kan een groep sympatisanten waargenomen worden, die getuige hopen te zijn van eventuele wanordelijkheden, zonder zichzelf daarbij een actieve rol toe te denken. Hoewel teleurgesteld over het feit dat er nog maar steeds niets gebeurt, wenden zij zelf geen enkele poging aan om verandering in deze situatie te brengen. Doen zich eenmaal ongeregelheden voor, dan blijft hun aandeel hierin beperkt tot wat juichen en joelen.

Vervolgens kan nog een groep van ambivalente toeschouwers waargenomen worden. Ook zij zijn afgegaan op de verhalen dat je op de O-laan vechtpartijen met de politie kan zien. De ontwikkeling ter plaatse doet hen echter steeds meer twifelen aan de juistheid van deze verhalen. Eigenlijk staan zij voortdurend op het punt het 'strijd-toneel' te verlaten. Slechts het aandringen van de groep om toch nog te blijven ('anders wordt het helemaal niks') weerhoudt hen hier nog van.

Tenslotte bevindt zich onder de aanwezigen nog een groep jongeren die eigenlijk een soort buitenstaanders zijn. Zij vinden het geheel maar een 'slappe vertoning' en zijn, zoals uit hun opmerkingen blijkt, doorgaans meer voor de politie dan voor de herrieschoppers.

Hoe ontwikkelt zich de situatie nu verder? Zolang er nog 'niets' gebeurt, is het merendeel van de aanwezigen doorgaans in beweging. Het gebied waarover men zich beweegt is niet groot. Het beperkt zich voornamelijk tot het gedeelte van de O-laan tussen U-plein en I-plein. Men loopt dit stuk van de laan af. Constateert dat er niets aan de hand is. Keert vervolgens weer op zijn schreden terug enz. Pleisterplaatsen vormen daarbij, zoals gezegd, die punten waar zich meerdere agenten bevinden.

Ofschoon het aan stemming niet ontbreekt, is het, met uitzondering van wat kleine voorvalletjes, nog niet tot een handgemeen met de politie gekomen. Gezien dit veel geschreeuw maar weinig wol karakter van de situatie, vraagt men zich onwillekeurig af of het nog wel tot incidenten zal komen. Maar niet alleen bij de onderzoeker gaat deze gedachte post vatten. Ook bij een gedeelte van het publiek doet zij zich voor.

Sommigen opperen reeds het plan om maar naar huis te gaan. Laten zich aanvankelijk overhalen om toch te blijven. Maar met het uitblijven van de ongeregeldheden wordt de invloed van de groep in dit opzicht steeds kleiner. Steeds meer groepjes brokkelen af doordat een aantal van hen het wachten moe wordt en naar huis gaat.

Deze tendens, dat met het verstrijken van de tijd steeds meer teleurgestelden de O-laan gaan verlaten, zal zich nog versterken, mits maar geen voedsel gegeven wordt aan de verwachting dat er toch nog iets zal gebeuren. In dit opzicht is deze periode kritiek te noemen.

Op dit moment wordt van de aanwezige agenten de hoogste zelfbeheersing geëist, de grootst mogelijke frustratie-tolerantie.

Bepaalde groepjes zullen immers niet met deze stille aftocht genoeg willen nemen. Zij zullen nog een laatste poging willen aanwenden om alsnog verandering in de situatie te brengen. Vandaar :

Op ongeveer 10 meter afstand van een groepje agenten verzamelt zich een aantal jongens. Na een paar minuten is hun aantal gegroeid tot ongeveer 30 man. Actie gaat er niet van uit. Mogelijk wel een dreiging. De politie grijpt in. Maant tot doorlopen. Tracht de jongens te verspreiden.

Aan het uit vrije wil het terrein verlaten, is hiermee abrupt een einde gekomen.

Wat beweegt deze mensen nu om naar de O-laan te komen? Gedeeltelelijk kan men deze vraag reeds beantwoorden door haar anders te formuleren. Men zou namelijk ook kunnen vragen: wat beweegt de politie om naar de O-laan te komen? Of wat meer neutraal: wat beweegt de onderzoekers om naar de O-laan te komen? Dit geschiedt op grond van voorgaande ervaringen. Deze wekken de verwachting dat er ook nu wel weer ongeregelheden zullen plaatsvinden. Hierin schuilt dan ook het grote gevaar van het precedent. Het legt a.h.w. de basis voor een volgende rel. Talloze voorbeelden zijn aan te halen van situaties waarin een eenmaal onstane rel gevolgd werd door andere. Doorgaans geschiedt dit dan op kortere termijn; op achtereenvolgende dagen of achtereenvolgende weekenden. Langere tussenpozen zijn zeldzaam. Deze treft men slechts wanneer er sprake is van bijzondere gebeurtenissen, zoals hier de jaarwisseling.

Ook het feit, dat alle partijen zich juist naar dit 'ontmoetingscentrum' (de O-laan) begeven is niet zonder betekenis. Het wijst er duidelijk op dat het de jongens niet alleen gaat om herrieschoppen enz., maar om een ontmoeting met de politie. Immers: in zij- en parallelwegen zou men, zo men dat wilde, ongestoord zijn gang kunnen gaan. Dit zou ook het geval kunnen zijn wanneer men het tijdstip van het inzetten van de ongeregelheden verplaatste naar de vooravond.

Vanwaar dit provoceren van de politie? Via observaties alleen kan geen antwoord op deze vraag gegeven worden. Maar wat hiervoor ook het motief mag zijn, één ding staat vast, en wel het feit dat het met

de politie in conflict te zijn geweest als prestige verhogend ervaren wordt (omgekeerd wordt het wegblijven als 'slap' gezien). Talloze opmerkingen wijzen in deze richting. Zo wordt het ontvangen hebben van een waarschuwing als een compliment gezien. Wie meerdere waarschuwingen gehad heeft, komt in aanmerking voor een erekruis. Men vertelt niet zonder trots dat 'de eerste klap' alweer binnen is. Door met het been te trekken, laat men aan de omstanders merken dat men ook tot de groep van de getroffen en behoort.

Maar niet alleen op de oudejaarsavond zelf wordt melding gemaakt van het eigen aandeel in het gebeuren. Ook hiervóór wordt uitvoerig gesproken over wat men het vorige jaar heeft meegemaakt. Uit het bovenstaande zal het duidelijk zijn dat het hierbij niet zo nauw met de waarheid wordt genomen. Het opschroeven van wat er in feite gebeurd is, leidt daarbij tot het vergroten van de verwachting over wat er dit jaar weer te wachten staat. Dit maakt dit soort ongeregeldheden tot een hardnekkig verschijnsel. Het bemoeilijkt de bestrijding ervan in hoge mate. Het precedent vloeit nu immers niet alleen voort uit de werkelijke situatie, maar heeft ook haar wortels in de fantasie van de 'belanghebbende'.

Zelfs een betrekkelijk rustige oudejaarsavond kan daarom niet als een voor de toekomst hoopvol begin gezien worden. Ook het gebeuren op een dergelijke avond zal niet kunnen ontkomen aan het lot opgeblazen te worden tot de gebruikelijke proporties. Slechts het gedurende enige jaren *volledig uitblijven* van wanordelijkheden zou hier voor de toekomst preventief kunnen werken.

HET OPTREDEN VAN DE POLITIE

In het voorgaande werd gewezen op de invloed van het precedent. Het wekt de verwachting dat er ook nu wel eens ongeregeldheden zouden kunnen plaatsvinden. Dit illustreert duidelijk dat de gevolgen van een eenmaal onstane rel niet altijd beperkt blijven tot de ontwikkeling op het moment zelf. Zij groeien boven de oorspronkelijke situatie uit. Maken zich hiervan los. Maar wat nog belangrijker is: zij maken zich tevens los van de oorspronkelijke oorzaak van de ongeregeldheden. Niet *waarom* er een rel geweest is, maar *dat* er een rel geweest is, werkt nu het ontstaan van nieuwe wanordelijkheden in de hand.

Dit gegeven is van belang voor het bepalen van onze houding tegenover een dergelijk gebeuren. Het is verleidelijk om de opeenvolgende situaties als identiek te zien. Om ons bij ons optreden te laten leiden door hoe het de eerste keer was. Hierin schuilt echter een groot gevaar. Met name waar het om relletjes gaat waarvoor geldt dat de oorspronkelijke rel nu al weer jaren geleden heeft plaatsgevonden. Deze zijn in het vlak van de *traditie* komen te liggen. Het is dan een *gewoonte* geworden dat er op een bepaalde dag, in dit geval de oudejaarsavond, wanordelijkheden plaats vinden. Daarom komt men naar de O-laan. Een logische consequentie van het verstrijken van de jaren is nu dat de groepen die voor deze ongeregelde zaken moeten zorgen steeds veranderen. De oorspronkelijke oude garde is inmiddels tot de gezeten burgers gaan behoren. Hun plaatsen zijn ingenomen door jongere personen. Het merendeel hiervan weet alleen nog maar van horen en zeggen wat er vroeger gebeurd is. Een groot aantal onder hen hoopt doorgaans meer op ongeregelde zaken, dan dat zij zich voorstellen er zelf actief aan deel te nemen.

De bestrijding van een dergelijk verschijnsel is daarmee in een ander vlak komen te liggen. Het gaat *nu* niet meer om het doorbreken van aanwezige groepen, maar om het doorbreken van een traditie.

Het is tegen deze achtergrond dat het optreden van de politie beoordeeld zal worden. Het is duidelijk dat daarbij tot andere uitkomsten gekomen kan worden dan bij een formele evaluering van het handelen van de politie. Formeel geredeneerd is het de taak van de politie daar aanwezig te zijn waar wanordelijkheden verwacht worden; is het te begrijpen dat zij zich door een speciale uitrusting – helm, sabel, leren jas, laarzen – tracht te beschermen tegen zeker niet denkbeeldige kwetsuren; kan zij niet toestaan dat door haar gegeven aanwijzingen of geboden niet opgevolgd worden, enz.

Beschouwt men dit optreden echter vanuit het – volgens onze opvatting – inmiddels traditioneel geworden streven op oudejaarsavond op de O-laan, de politie te dwarsbomen, dan verandert de situatie. De oorspronkelijk met succes aangewende middelen als: machtsvertoon, actief ingrijpen, e.d. hebben dan de volgende, in feite ongewenste nevenwerking:

Het reeds voor 12 uur duidelijk aanwezig zijn van de politie sterkt de vermoedens dat er ook dit jaar weer ongeregelde zaken zullen plaatsvinden. De speciale uitrusting van

de agenten schijnt daarbij de juistheid te bevestigen van de verhalen die de ronde doen over wat er allemaal gebeurt op de oudejaarsavond. Tevens wekt zij grote verwachtingen over wat er straks nog staat te gebeuren.

Wat betreft het ingrijpen: iedere ingreep van de politie, hetzij in de vorm van een maning tot doorlopen, hetzij door middel van het geven van een waarschuwing, roept de gedachte op dat het nu nog slechts een kwestie van tijd, van wachten dus, is. Dit heeft weer tot gevolg dat de gesignaleerde tendens, uit vrije wil het terrein te verlaten, wordt stopgezet.

Actief ingrijpen in de vorm van het ontruimen van de trottoirs e.d. maakt dat het publiek van een min of meer amorfe massa een eenheid wordt. Doordat bij een dergelijke ingreep uiteraard alle aanwezigen over één kam geschoren worden, wordt er een negatieve stemming gekweekt onder dat gedeelte van het publiek waarvan de activiteiten zich alleen tot kijken beperkt hadden. De hierdoor opgewekte verontwaardiging bevordert het ontstaan van lijdelijk of actief verzet. Hierdoor wordt de door de politie ondervonden weerstand nog weer vergroot.

In het bovenstaande werd erop gewezen dat het optreden van de politie ook een aantal in feite niet gewenste gevolgen met zich brengt. De meest belangrijke hier is ons inziens dat het zonder *dringende* noodzaak overgaan tot actie remmend werkt op de tendens het terrein uit vrije wil te verlaten.

Wanneer is er nu sprake van een dringende noodzaak? Bij het vaststellen hiervan wordt niet alleen uitgegaan van het directe gevaar dat een situatie inhoudt. Ook met het potentiële gevaar dat een dergelijke situatie kan opleveren, wordt rekening gehouden. Het vaststellen van dit laatste nu is, vooral van buitenaf, geen eenvoudige zaak.

In hoeverre gaat er nu daadwerkelijk een dreiging van de situatie uit? De verschillende oudejaarsavondrelletjes die wij hebben mogen meemaken, vertonen een vrijwel uniform beeld.

Zonder uitzondering kan hiervan gezegd worden dat het jongere publiek, de potentiële herrieschoppers dus, voor het merendeel bestaat uit weinig gevaarlijke, ja in wezen zelfs laffe jongetjes. Hun activiteiten liggen hoofdzakelijk op verbaal niveau. Gevaarlijk worden zij eerst wanneer zij door de omstandigheden in een situatie terecht gekomen zijn, waaruit ze zich niet meer kunnen draaien zonder prestige-verlies. Dit zijn onder meer die situaties waarin op hun verbale of daadwerkelijke provocaties wordt ingegaan. Is het eenmaal zo ver dan zorgen de omstanders wel dat de betrokkene niet meer terug kan. Via aanmoedigingen en door hem aan zijn uitspraken te herinneren,

bewerkstelligen zij dat er zonder gezichtsverlies geen teruggang meer mogelijk is.

Maar er is nog meer. Het nauwlettend observeren van het aanwezige publiek bracht nog een belangrijk feit aan het licht. Een gegeven dat wij voordien niet voor mogelijk gehouden hadden. Niet alle aanwezige jongeren zijn tegen de politie. Onder hen bevindt zich ook een aantal dat het gedrag van hun leeftijdgenoten afkeurt. Ja, er zijn er zelfs die meer voor de politie zijn dan voor de aanwezige herrieschoppers. De agent als buitenstaander, meent echter met één grote hem vijandig gezinde groep te doen te hebben.

Behalve het onbekend zijn met deze aspecten van de situatie is er nog een andere factor die bijdraagt tot het overschatten (door de politie) van de dreiging die van de situatie uitgaat. Hoe is nl. de situatie voor de dienstdoende agent.

Hij verneemt dat hij op de oudejaarsavond met een groot aantal collega's ingezet zal worden op de O-laan. Hem is verteld dat, gezien de bijzondere situatie een speciale uitrusting gewenst is. Mocht hij, wegens het ontbreken van persoonlijke ervaringen niet weten waarom helm, sabel, etc. nodig zijn, dan wordt hem dit wel verteld. Ook in het geval dat hij niet mocht begrijpen waarom zoveel agenten dienst moeten doen op deze avond zal hem dit wel uitgelegd worden.

Ter plaatse aangekomen, weet hij dat in de directe nabijheid van de O-laan een groot aantal agenten in paraatheid is gebracht om direct te kunnen assisteren wanneer dit nodig mocht zijn.

Objectief gesproken allemaal maatregelen die wijzen op een doeltreffende organisatie. Emotioneel bezien een niet in alle opzichten geruststellende wetenschap. Dit complex van voorzorgsmaatregelen kan dan ook een voedingsbodem scheppen van waaruit het niet makkelijk is de situatie onbevangen tegemoet te treden. Hierin schuilt het *gevaar van machtsvertoon*. Gebruiken van machtsvertoon kan zinvol zijn, maar er moet voor gewaakt worden dat men niet zelf gaat geloven dat het nodig is. Dit leidt alleen maar tot een krampachtig optreden, tot het signaleren van gevaar waar in feite niets aan de hand is en zodoende tot nodeloos ingrijpen. Niet het vertoonde gedrag gaat dan de aanleiding tot optreden vormen, maar de opvattingen en denkbeelden die men heeft van de aanwezigen. Waartoe dit in de praktijk kan leiden maakt het volgende voorbeeld duidelijk.

Door een misverstand had een lid van het team van observatoren niet de aan de situatie aangepaste kleding bij zich. Hij ging gekleed in een vrij nieuwe winterjas. De andere twee leden hadden zich wel voor deze gelegenheid speciaal uitgedost. Het resultaat was dat de niet-verklede observator geen enkele moeilijkheid had ondervonden van de politie, geen waarschuwing ontvangen had e.d. Voor de overige twee observatoren was de oogst in dit opzicht: een schop in het kruis, driemaal persoonlijk achtervolgd met de blanke sabel, tegen de muur geduwd, weggeduwd, een groot aantal waarschuwingen ontvangen, verschillende malen de toegang tot een bepaald gedeelte van de straat ontzegd, vloekend aangesproken zijn, uitgescholden voor lange dwel.

CONCLUSIE

In het voorgaande hebben wij vanuit de theorie dat de relletjes op de O-laan een op traditie stoelend verschijnsel zijn, het optreden van de politie nader geanalyseerd. Gewezen werd daarbij op de nadelen die aan de door hen gevolgde procedure kleven, met name wanneer men het effect ervan beziet op langere termijn. Het recept werkt misschien wel, maar het heeft het bezwaar dat het eindeloos herhaald moet worden. Het is niet in staat de traditie dat op de oudejaarsavond op de O-laan de politie in moeilijkheden wordt gebracht te doorbreken. In tegendeel: de nevenwerking ervan helpt zelfs de instandhouding van deze traditie te bevorderen. Zou het ook anders kunnen? Is het mogelijk de O-laan van haar reputatie te ontdoen? In het volgende hoofdstuk zal beschreven worden hoe getracht is het uitblijven van relletjes tijdens de jaarwisseling 1963-1964 te bevorderen.

het relpreventie-experiment

INLEIDING

Wie een poging wil ondernemen om het uitbreken van bepaalde relletjes te voorkomen, kan van verschillende kanten te werk gaan.

Zo kan men uitgaan van de gedachte dat voor het ontstaan van ongeregeldheden publiek nodig is. Zonder mensen geen relletjes. Wat houdt het zich begeven naar het relletjesterrein nu in? Het betekent in feite dat men een keuze gedaan heeft uit een aantal manieren waarop men zijn vrije tijd kan doorbrengen.

Een van deze mogelijkheden was het gaan kijken naar de ongeregeldheden, of er zelf aan deelnemen. Of men dit al dan niet gedaan heeft, hangt voor een groot deel af van de aantrekkelijkheid van de concurrerende mogelijkheden, waarover men op dat moment beschikte. Kenmerkend voor de oudejaarsavond is nu dat het aantal dingen dat men buitenshuis kan doen, uiterst gering is.

Zo zijn b.v. zonder uitzondering alle vermaakcentra gesloten. Voegt men hierbij dat men op deze avond gewoonlijk al urenlang in de huiskamer gezeten heeft, dan is hiermee als het ware voldaan aan de

voorwaarden die nodig zijn om het 'nozempie-kijken' – bij gebrek aan beter – een bijzondere aantrekkingskracht te verlenen.

Vanuit dit standpunt bezien zou een mogelijke oplossing van het probleem kunnen schuilen in het doelbewust creëren van voor deze jongens aantrekkelijke alternatieve mogelijkheden. Men kan hierbij b.v. denken aan het organiseren van een Nieuwjaarsbal in een of andere lokaliteit in de buurt van de O-laan. Het daarbij aanwezig zijn van een bij deze jongeren populair orkest zou ongetwijfeld een groot aantal jongens 'wegzuigen' van de O-laan. Een ander voordeel hiervan zou zijn dat de relletjes niet meer zo in het middelpunt van de belangstelling komen te staan, waardoor hun overlevingskans eveneens gereduceerd zou worden.

Men kan nog op andere wijze het verloop van dit soort relletjes beïnvloeden. Zo hebben de observaties uitgewezen dat het aantal werkelijke herrieschoppers betrekkelijk klein is en dat hun 'ondernemingsdrift' nauw gekoppeld is aan het risico dat zij menen te lopen.

In de praktijk betekent dit dat hun moed schommelt met de afstand waarop zij zich van de agenten bevinden. Hoe verder zij buiten de gevarezone zijn, hoe meer praatjes zij krijgen.

Het duidelijk waarneembaar zijn van de politie houdt in dat zij als het ware elk ogenblik het gevaar dat zij lopen, kunnen taxeren. Men zou hen deze zekerheid kunnen ontnemen en daardoor hun ondernemingslust temperen door in de menigte het gerucht te laten verspreiden „dat men voorzichtig moet zijn, omdat er zich een groot aantal 'stillen' onder het publiek bevindt die je meteen bij je kladden pakken als je wat doet". Men zou dit alles nog een levensecht tintje kunnen geven door nog een aantal arrestaties in scene te zetten.

Er is nog een andere mogelijkheid. Aan vrijwel alle relletjes, waaraan reeds een bepaalde rel is voorafgegaan, ligt een zelfde patroon ten grondslag. In grote trekken ziet dit er als volgt uit:

1. Het publiek komt met bepaalde verwachtingen. Het hoopt getuige te mogen zijn van schermutselingen tussen politie en herrieschoppers.
2. De verwachtingen over datgene wat komen gaat, berusten niet altijd op eigen ervaringen. In een groot aantal gevallen weet men slechts van horen en zeggen, of uit de krant, wat zich hier allemaal voor kan doen.

3. Met het verstrijken van de tijd ontwikkelt zich, wanneer er maar niets gebeurt, een tendens om weer weg te gaan.
4. Ieder ingrijpen van de politie – terecht of niet terecht – maakt een einde aan deze tendens uit vrije wil het terrein te verlaten.
5. Aan de schermutselingen gaat een sfeer van ‘nu-gaat-het-gebeuren’ vooraf. Er wordt een bepaalde stemming gekweekt. Joelen, spreek- en zangkoren vormen de inleiding tot wat onvermijdelijk dreigt te worden: het ingrijpen van de politie.

Al deze punten zijn van invloed op de ontwikkeling van de relsituatie. Voor een aantal ervan geldt dat zij relbevorderend werken. Andere weer kunnen als relondermijnd gezien worden.

Als *relbevorderende factoren* kunnen worden beschouwd: de verwachting dat er iets gaat gebeuren; het ontstaan van spreekkoren, joelen e.d.; het ontstaan van een gespannen sfeer, waarbij men duidelijk voelt dat nu ieder ogenblik de bom kan losbarsten; het onnodig ingrijpen van de politie; provocaties e.d. van het publiek.

Relondermijnd zijn: het uitblijven van ongeregelde heden; het niet ingrijpen van de politie; het teleurgesteld worden in de verwachting dat er iets gaat gebeuren; het constateren dat anderen reeds naar huis gaan omdat er toch niets gebeurt.

Men zou nu preventief kunnen ingrijpen door het ontstaan van relletjesbevorderende factoren te ondermijnen en omgekeerd de aanwezige relondermijnde tendenties te versterken.

Bij onze opzet om het uitbreken van relletjes zoveel mogelijk tegen te gaan, werd dit laatste als uitgangspunt gekozen.

DE OPZET VAN HET EXPERIMENT

Op de volgende wijze werd nu getracht het uitblijven van ongeregelde heden te bewerkstelligen.

Een groep van 22 ‘rolspelers’ werd ingezet op de O-laan, het terrein waarop zich tot nog toe steeds ongeregelde heden hadden voorgedaan. Zij werden, in paren van 2, verspreid opgesteld over het terrein waar de relletjes verwacht werden. Hun kleding was aangepast aan de situatie. Zij varieerde van windjacks, montycoats tot 3/4-jasjes.

Wat betreft uiterlijk en type was de groep weinig homogeen. Dit

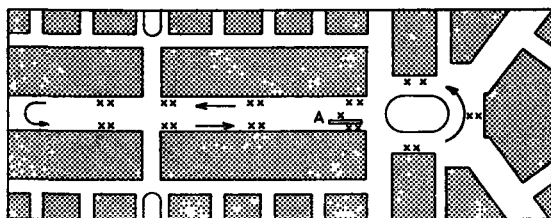
was doelbewust gedaan. Op deze wijze hoopten wij te voorkomen dat de groep als bij elkaar horende eenheid herkend zou worden. Wel gold voor de meesten dat zij beslist niet op hun mondje gevallen waren. Een andere maatstaf die bij de selectie aangelegd werd, was de uiterlijke leeftijd. De groep moest door kunnen gaan voor leeftijdgenoten van de ter plaatse aanwezige jongens.

Hun taak was driedelig:

allereerst moesten zij onder het aanwezige publiek een stemming kweken dat er niets te bevelen valt, (ondermijnen dus van de verwachting dat er iets gaat gebeuren). Daarnaast moesten zij zoveel mogelijk trachten de mensen van het terrein weg te krijgen. Tenslotte moesten zij wanneer een relletje dreigde te ontstaan zoveel mogelijk trachten de spanning te doorbreken en indien mogelijk de initiatiefnemers uitschakelen (voorkomen dus dat er een stemming ontstaat die a.h.w. naar een uitbarsting toegroeit. Of anders gezegd: ontregelen van het 'natuurlijke' verloop van de relontwikkeling).

Om dit alles te kunnen bereiken, werd op de volgende wijze te werk gegaan. Even voor 12.00 uur (middernacht) stelde elk paar zich op de vooraf afgesproken plaats op (zie bijgaand schema).

FIG. 10. Loopschema relpre-ventie-experiment. Elk kruisje stelt een rolspeler voor. De pijlen geven de looprichting aan.

De kruisjes geven de plaatsen aan waar de jongens (hierna rolspelers genoemd) zich bevonden. Het punt A is een vluchtheuvel. Hierop bevond zich de onderzoeker. Vanaf deze plaats zou, op een gegeven moment, het signaal gegeven worden om met de actie te starten.

Het teken hiertoe bestond uit het afschieten van een aantal bijzondere vuurpijlen. Na dit sein werd met de operatie begonnen.

Deze hield het volgende in:

de rolspelers mengen zich onder het publiek en beginnen te improviseren op het thema dat er vanavond weer niets gaat gebeuren, dat er de laatste tijd nooit meer wat te beleven valt, kortom: dat ze er niets aan vinden.

Het is duidelijk dat de bedoeling hiervan is de verwachting van het publiek dat er weer wat te beleven valt te ondermijnen. Behalve bovengenoemde uitspraken moesten ook de volgende zinnen steeds in de conversatie terugkeren:

„Nee het zit er niet meer in. Als er wat had moeten gebeuren, had het al lang geweest moeten zijn. Er zijn nu veel te weinig mensen. Zo net ging 't nog, maar nu gaat iedereen al naar huis. De mensen komen niet eens meer. Nee vroeger was dat anders. Toen kon je nog eens gein hebben. Maar toen waren er ook veel meer. Ze bleven ook langer. Maar nou gaat iedereen al meteen naar huis. Er is niks meer te beleven. Er gebeurt de laatste jaren nooit meer wat. Verleden jaar was het ook al niks. Nee mij hebben ze hier voor het laatste gezien. Ik heb er meer dan genoeg van. Het is hier alleen maar kou lijden geblazen.

Het is de laatste keer dat ik me heb laten overhalen.

Als je die verhalen achteraf hoort, is er altijd een heleboel gebeurd. Nou verleden jaar was ik er toevallig nog eens een keertje zelf bij. Nou, toen is er toch ook niks gebeurd. Zeg nou zelf.

Ik blijf niet langer. Laten we nou naar huis gaan. Waarom zouden we nog langer blijven. Iedereen schijnt naar huis te gaan. De meesten zijn trouwens al weg.

Ik begin er ook genoeg van te krijgen.

Ik ga naar huis, daar is het lekker warm. Het is mij te koud hier.

Waar zijn de anderen eigenlijk. Nou ik kwam Jan net nog tegen. Hij zei dat ie naar huis ging. De anderen waren al weggegaan zei hij. Er gebeurde toch niks meer, zei hij.

En Willem? Die zou toch ook komen. Nou die is niet eens gekomen. Die had er geen zin meer in. Het is alleen maar kou lijden geblazen zei hij. Je komt toch voor niks. Er gebeurt toch niets.

Je kan hier wachten tot je een ons weegt. Nee ik zie er niets meer in. Zou er nog wat gebeuren? Nee daar geloof ik niets meer van. Het is nou te riskant. Er zijn veel te weinig mensen. Als je nou wat doet, hebben ze je zo in de gaten. Nee, wat zou je nou nog kunnen doen met die paar mensen. Ik stap maar eens naar huis. Het zit er dit jaar niet meer in. Volgend jaar zien ze me trouwens hier niet meer. Ik heb er nou meer dan genoeg van. De politie gaat ook al weg. Ga je mee naar huis?

Het spreekt vanzelf dat dit 'improviseren' op hiertoe speciaal belegde trainingsbijeenkomsten eerst grondig doorgenomen werd.

Zoals uit het bovenstaande blijkt, werd bij de gesprekken ook voort-

durend verwezen naar jongens die er niet meer zijn (Jan en Willem). De bedoeling van deze verwijzingen naar denkbeeldige andere personen was het aantal mensen dat er zogenaamd niet meer in geloofd te 'vergroten'. Zodoende werd gehoopt kracht bij te zetten aan de stelling dat er nog maar weinig van de situatie te verwachten valt.

Door het loopschema, zie blz. 293, werd bewerkstelligd dat, met korte tussenpozen, het publiek steeds geconfronteerd werd met jongens die lopen te verkondigen dat er vanavond niets te beleven valt, dat ze maar naar huis gaan e.d.

Zou zich b.v. op een bepaald punt een groepje jongens bevinden, dan zouden zij binnen een vrij kort tijdsbestek 11 maal geconfronteerd worden met een stel rolspelers dat met een verveeld gezicht, soms gapend, loopt te praten over het feit dat het nu wel zo'n beetje voorbij is, dat er niets meer gebeuren gaat, dat ze onderhand het wachten moe zijn en naar huis gaan.

Dit voortdurend in contact komen met mensen die stellen dat er niets meer gebeuren gaat is uiteraard niet erg bevorderlijk voor de aanvankelijk hooggespannen verwachtingen. Verwacht werd daarbij nog dat ook onder het aanwezige publiek mensen zouden zijn die de gedachte dat er niets gaat gebeuren zouden overnemen. Dat zij, op hun beurt, deze gedachte weer door zouden vertellen, zodat gaandeweg een soort sneeuwbaaleffect zou ontstaan.

Naast dit ondermijnen van de stemming hadden de rolspelers nog een andere taak. Zij moesten proberen te bereiken dat het publiek zo veel mogelijk de O-laan zou verlaten. Daarom werd in de gehouden conversatie niet alleen gezinspeeld op het feit dat er niets meer te verwachten valt. Tevens werden hierbij voorstellen geopperd zoals:

Ga mee naar huis, gaan we naar de T.V. kijken; er schijnt een goede show te komen. Laten we naar de binnenstad gaan. Ga mee naar R., misschien dat daar nog wat te beleven valt.

Gehoopt werd daarbij dat deze voorstellen navolging zouden vinden bij een gedeelte van het publiek.

Bij dit alles was het natuurlijk van belang dat de rolspelers zo lang mogelijk niet herkend werden als jongens die steeds maar verkondigen dat ze naar huis gaan, terwijl men ze steeds weer opnieuw aantreft. Door verandering van kleding en verwisseling van partner werd ge-

tracht deze herkenningkans te verkleinen. Hierbij werd gebruik gemaakt van de aanwezigheid van doorlopende trapportalen in de O-laan. Nadat de rolspelers nl. ongeveer één ronde gedaan hadden gingen zij een vooraf aangewezen portiek binnen, liepen de buitentrapp op, verwisselden van jas, gingen naar beneden, en zetten hun ronde voort. Na weer bijna het hele traject afgelegd te hebben gingen zij weer een bepaalde portiek binnen, en wachtten hier op de rolspelers die zich vlak achter hen moesten bevinden. Waren ook deze bij de portiek aangeland, dan werd met hen van kleding gewisseld en tevens van combinatie veranderd. Vormde b.v. eerst rolspelers A en B een paar, en C met D. Nu ging A met C een combinatie vormen en B met D. Op deze manier werd dus op 3 verschillende wijzen een ronde gelopen en zodoende de kans op herkenning verkleind.

De laatste taak van de rolspelers bestond, zoals gezegd, uit het ontregelen van stemming en sfeer in geval zich een dreigende situatie mocht ontwikkelen. Eventuele raddraaiers moesten daarbij zo veel mogelijk uitgeschakeld worden.

Hiertoe werd als volgt te werk gegaan: wanneer de situatie kritiek dreigde te worden moesten de rolspelers een cigaret opsteken en de zich in hun nabijheid bevindende jongens er ook een presenteren. Door deze ingreep werd de aandacht van de betrokkenen weer even afgeleid.

Tijdens het aanbieden van een vuurtje werd dan weer het bekende gesprek begonnen over het feit dat er zo weinig te beleven valt, dat er vanavond weinig te doen is, enz. Met name moest deze sigarettenmanipulatie plaatsvinden bij de actieve jongens, zodat deze steeds, nog voor ze tot actie konden overgaan, werden uitgeschakeld. De bedoeling van dit alles was vooral tijd te winnen. Hoe langer de ongeregeldheden uitbleven, hoe meer onze 'boodschap' zou aanslaan en des te meer mensen hun geduld zouden verliezen en naar huis gaan of hun heil elders zoeken.

In dit verband was tevens een belangrijke factor: *het optreden van de politie*. Voorgaande observaties hadden uitgewezen dat iedere ingreep van de kant van de politie in hoge mate de verwachting sterkt dat het nu nog slechts een kwestie van wachten is; dat het nu elk ogenblik kan losbarsten. Er ontwikkelt zich een bepaalde spanning. Samen-

scholingen ontstaan. Alles concentreert zich op de aanwezige agenten. Verder ingrijpen van hun kant is nu welhaast onvermijdelijk. Als ergens dan ook geldt dat wie A zegt ook B moet zeggen, dan is dat hier wel het geval.

Voor het slagen van het experiment was het daarom van groot belang dat door de aanwezige agenten de grootst mogelijke tact aan de dag gelegd werd; dat zij zich zo lang mogelijk beheersten en eerst in uiterste nood, wanneer het niet anders meer kon, zouden optreden.

Gebruik werd nu gemaakt van het bekende feit dat iedereen die zich geobserveerd weet, zich zo goed mogelijk tracht te gedragen. Een brief werd gestuurd naar de verantwoordelijke politieautoriteit, waarin deze meegedeeld werd dat er een vergelijkend onderzoek zou plaatsvinden naar het optreden van de politie in verschillende plaatsen in Nederland. Deze brief was ondertekend door prof. Mulder, die reeds twee jaar tevoren, in samenwerking met de politie, als observator de ongeregeldheden op de O-laan had bijgewoond. De passage waarin doel van, en aanleiding voor, dit onderzoek worden beschreven luidt als volgt:

„... De komende oudejaarsavond hopen wij nog een laatste onderzoek te kunnen doen.

Aanleiding hiervoor zijn opmerkingen geweest, opgevangen bij soortgelijke studies in andere plaatsen in Nederland. Daarbij werd gesteld dat ook het optreden van de politie kan bijdragen tot het ontstaan van relletjes. Met name werd hierbij gesproken over on-tactisch handelen van sommige agenten, het nodeloos ingrijpen, het voortdurend manen tot doorlopen e.d. Omgekeerd werden daarbij voorbeelden aangehaald van situaties waarbij het juist aan het beheerste gedrag van de agenten te danken was dat relletjes uitbleven. Deze agenten wisten door hun tactisch optreden, niet ingaan op uitdagingen, net doen of er niets aan de hand is e.d., menige situatie te redden.

Teneinde nu deze beweringen op hun juistheid te kunnen toetsen zal een vergelijkend onderzoek gedaan worden in een aantal plaatsen in Nederland waaronder (... plaatsnaam...).

De bedoeling ervan is na te gaan of de politie in deze onderzoekplaatsen inderdaad verschillend optreedt en of het juist is dat er in sommige plaatsen in het gedrag van bepaalde agenten elementen aanwezig zijn die het ontstaan van relletjes kunnen bevorderen.

Gewerkt zal worden met speciaal voor dit doel getrainde observatoren, wier taak zal bestaan uit het evalueren van het positieve of negatieve effect dat van het gedrag van de politie kan uitgaan . . .”.

Het is een normaal verschijnsel dat iedereen die beoordeeld wordt graag zo goed mogelijk voor de dag wil komen. Vandaar dat in deze brief met opzet duidelijk tot uitdrukking is gebracht wat de onderzoeker als goed optreden ziet (niet ingaan op provocaties, net doen of er niets aan de hand is) en wat als slecht (nodeloos ingrijpen, manen tot doorlopen e.d.). Wanneer een dergelijke beoordeling dan nog tevens het antwoord inhoudt op de vraag wie nu verantwoordelijk is voor het ontstaan van deze relletjes: publiek of politie, dan mag verwacht worden dat deze laatste hun uiterste best zullen doen om op deze vraag een zo ondubbelzinnig mogelijk antwoord te geven.

Op deze wijze hoopten wij te kunnen bereiken dat de aanwezige agenten zo beheerst mogelijk zouden optreden en daarmee het publiek geen voedsel zouden geven aan de verwachting dat er deze avond veel te beleven zou zijn. Van de andere kant werd tevens geprobeerd de agenten te sterken in de gedachte dat met een beheerst optreden ook het gewenste resultaat (uitblijven van ongeregelde heden) bereikt kan worden.

Bij het passeren van agenten werd nl. een soortgelijke conversatie gevoerd als bij het gewone publiek. Ook dan werd luidkeels verkondigd dat er niets gebeurde, dat er niks aan was vanavond en dat men maar naar huis ging.

VERSLAG PREVENTIE-EXPERIMENT

Omstreeks 11.10 uur arriveerde het onderzoeksteam op een punt dat in de directe omgeving van het terrein lag waar de relletjes verwacht werden. Het laatste gedeelte werd te voet afgelegd. Teneinde niet als eenheid op te vallen vertrokken de paren hierbij met korte tussenspelen naar hun uiteindelijke bestemming. Voor een groot aantal rolspelers was dit de eerste werkelijke kennismaking met de buurt. Tot nog toe hadden zij, op de instructiebijeenkomsten, uitsluitend via een maquette en dia's kennis kunnen nemen van de situatie ter plaatse. Gezien het vroege uur was er echter nog ruimschoots gelegenheid om

zich te oriënteren op het terrein waar men na middernacht werkzaam zou zijn.

Tevens werd deze periode gebruikt om na te gaan waar zich de portieken bevonden van waaruit men zou starten, waar van kleding veranderd zou worden en waar van partner gewisseld werd. Iedereen zorgde ervoor dat uiterlijk 11.55 uur de uitgangspositie ingenomen was.

Wat betreft de drukte vertoont de buurt grote overeenkomst met de voorgaande jaren. De O-laan zelf is vrijwel uitgestorven. In de omliggende straten heerst op bepaalde punten grote activiteit. Koortsachtig wordt hier gewerkt aan het formeren van de inmiddels traditioneel geworden brandstapels. Er heerst een gespannen sfeer. Men beweegt zich schichtig; er wordt gefluisterd; men 'sist' elkaar toe dat er politie in aantocht is, een geluid dat zich dan a.h.w. als een echo voortplant door de buurt. Men gedraagt zich als samenzweerdere die blij geven van een kwaad geweten. Wantrouwen straalt je van alle kanten tegemoet.

Is er wat dit betreft weinig nieuws onder de zon, een groot verschilpunt met de voorgaande jaren vormden de weersomstandigheden. Was het op de beide voorgaande oudejaarsavonden venijnig koud (wind en vorst), nu was het weer bijna zacht te noemen.

Teruggekeerd op de 'laan' is het beeld hier nog min of meer ongewijzigd. Nog steeds is er vrijwel niemand aanwezig. In tegenstelling tot de voorgaande jaren ontbreken echter de politieposten, hetgeen als een hoopvol teken wordt gezien. Zelfs de hal van het B-theater is verlaten. Wel patrouilleren voortdurend politieauto's. Ook nu rijden er politiejeeps, met 4 man achterin. De sabels die vorig jaar duidelijk naar buiten staken, zijn nu niet zichtbaar.

Inmiddels kan op de O-laan een groepje van drie agenten waargenomen worden. Zij wandelen, naast elkaar, langzaam in de richting van het U-plein. Hier verlies ik hen uit het oog. Een ander groepje agenten gaat, voorafgegaan door een man in burger, een huis in op de O-laan.

Nog steeds maakt de 'laan', voor een onderzoeker die het van relletjes moet hebben, een troosteloze indruk.

Maar dan treedt plotseling verandering op in het beeld. Het is

12.00 uur geworden. Mensen begeven zich naar buiten. Van alle kanten stroomt publiek naar de 'laan'. Eerst aarzelend, maar geleidelijk aan heftiger, barst het vuurwerk los.

Vanaf zijn vluchtheuvel heeft de onderzoeker een goed overzicht van het gebeuren. Opvallend is vooral het grote aantal mensen dat op de been is. Ruw geschat ligt hun aantal tussen de twee- en driehonderd, een veelvoud van wat het vorige jaar aanwezig was. De meesten bevinden zich op het gedeelte van de laan waar vorig jaar ook de ongeregeldheden waren.

Inmiddels zijn de vuurpijlen in gereedheid gebracht. Zeven minuten na middernacht, nadat het meeste kruit alweer zo'n beetje verschoten is, wordt het startsein gegeven. De rolspelers beginnen hun eerste ronde.

Intussen is het 12.15 uur geworden. Er hebben zich nog geen incidenten voorgedaan. Agenten wandelen over het trottoir, maar bemoeien zich op geen enkele wijze met het publiek. Behalve de politieauto's, rijden ook twee agenten te paard de O-laan op en af. Zij vormen het mikpunt van spottende opmerkingen en van vuurwerk dat in hun richting gegooid wordt. De bedoeling hiervan is de paarden aan het schrikken te maken. Hier vinden de eerste 'sabotagehandelingen' van het onderzoekteam plaats. Verschillende malen wordt bewerkstelligd dat het vuur zijn doel niet kan bereiken doordat de onderzoeker, juist voordat de jongen wil gaan gooien, hem aanschiet en hem, met een sigaret in de mond, vraagt of hij misschien een vuurtje heeft. Het oponthoud, veroorzaakt door dit onverwachte verzoek, noopt de betrokkenen snel het vuurwerk te laten vallen of het alsnog weg te gooien, voordat het in hun handen ontploft. In die tussentijd zijn de agenten echter al weer buiten schot.

Inmiddels blijkt wel dat de situatie ter plaatse duidelijk verschilt van die van het vorig jaar. Een positief verschil is dat de agenten rustig en onopvallend optreden. Zij grijpen niet in, manen niet tot doorlopen, maar zijn slechts aanwezig.

Minder prettig is, dat in tegenstelling tot de vorige oudejaarsavonden de bewoners van de laan geen aanstalten maken hun huis binnen te gaan. Zij blijven voor het huis staan, in de portieken of in de deuropening. Ook treft men onder het publiek mensen aan op pantoffels of zonder overjas; deze mensen zijn kennelijk, aangelokt

door het zachte weer, nog een stapje verder gegaan. Een ander verschilpunt vormt de aanwezigheid van een groot aantal jonge stelletjes.

Dit alles is uiteraard van invloed op de samenstelling van het publiek. In tegenstelling tot de voorgaande jaren was dit nu veel gemengder.

Deze verandering in omstandigheden maakte een directere aanpak noodzakelijk. De rolspeleers werden daarom, zover dit nodig was, gezegd zich meer rechtstreeks tot de aanwezige jongeren te wenden.

Inmiddels is het 12.25 uur. Er hebben zich nog geen ongeregelheden voorgedaan. Van een gespannen sfeer is geen sprake. Het publiek wacht af, er gaat geen actie van uit. Er wordt niet gejoeld of geschreeuwd. De rolspeleers gaan door met hun boodschap. Een groepje vertrekkende (!) jongens zegt 'troostend' tegen een paar meelopende rolspeleers:

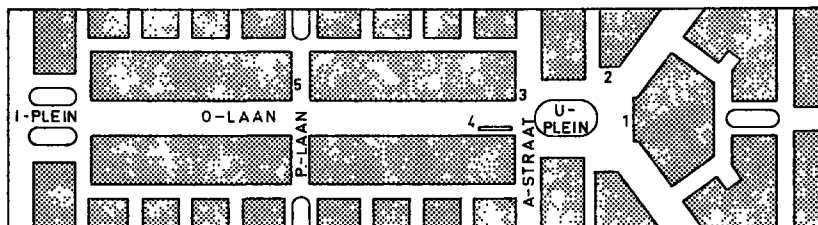

FIG. 11. Situatieschets relletjesterrein.

„Wacht maar, het is nu nog te vroeg; kom om twee uur nog maar eens terug; het begint altijd pas laat”. Deze opmerking is niet in overeenstemming met de feiten. Vorig jaar om deze tijd waren de ongeregelheden al ruimschoots aan de gang. Ook andere, met rolspeleers vertrekkende jongens, menen dat het nu nog veel te vroeg is. De boodschap van de rolspeleers slaat dus wel aan. Verschillende malen slaagt men er ook daadwerkelijk in groepjes jongens af te voeren. Het lijkt echter wel of voor ieder weggaand groepje het dubbele aantal terugkomt. Het publiek blijft toestromen.

Inmiddels verstrijkt de tijd. Het is alweer half één geweest. Een grote hoeveelheid mensen heeft zich verzameld op het punt waar de P-laan de O-laan kruist. Op dit zelfde kruispunt zijn ook verleden

jaar de ongeregelde heden begonnen. Op een van de hoeken staat een aantal agenten en een politieauto. Het publiek concentreert zich vooral hierop. Op de andere hoek zegt een agent tegen een bepaald groepje: „Toe jongens, gaan jullie nou naar huis, wij willen ook graag een borreltje drinken”.

Eigenlijk is het een vreemde situatie. Een kruispunt met op alle hoeken grote drommen mensen. In het midden de politie. En maar kijken en maar wachten tot er iets gebeurt.

Inmiddels is het wel duidelijk dat de boodschap van de rolspelers niet in de drukte verloren is gegaan. Op verschillende plaatsen kan men jongens uit het publiek horen vragen of er nog wat gebeuren zal. Hier en daar ontstaat zelfs een soort gekanker op de ‘groep’ die had moeten zorgen dat er wat te beleven viel. Anderen reageren weer met een: ‘Afwachten maar’, of ‘We zullen wel zien’.

Slaat het thema van de rolspelers dus wel aan, het gewenste effect, ondermijnen van de verwachting dat er iets gebeuren gaat, wordt echter nog slechts ten dele bereikt. Met name de grote hoeveelheid publiek die nog steeds aanwezig is, werkt hier interfererend. Spoedig blijkt namelijk dat een gedeelte van de jongens nog hoop put uit de aanwezigheid van deze mensenmassa.

Op sommige plaatsen wordt het publiek wat roeriger. Een jongen in een leren jack probeert vuurwerk op passerende auto's te gooien. Ik zie dat hij via de bekende sigaretmanipulatie ‘uitgeschakeld’ wordt. Dit gebeurt ook met een groepje jongens dat zangaspiraties blijkt te hebben. Een zelfde lot treft een groepje dat joelneigingen vertoont. Ondanks de aanwezigheid van een grote menigte mensen maakt de ‘laan’ dan ook een vrij rustige indruk.

12.40 uur: nog steeds hebben zich geen incidenten voorgedaan. Het U-plein is, evenals dat voor middernacht het geval was, vrijwel verlaten. Het pleit schijnt hier wel gewonnen te zijn. Verschillende groepjes verlaten het toneel. Een gedeelte van het aanwezige publiek heeft echter de hoop niet opgegeven en is naar de P-laan getrokken.

Hier is de situatie minder gunstig. Een jongen van een jaar of 17 – klein, gedrongen postuur – probeert de mensen de straat op te drijven om zo het verkeer te blokkeren. De toestand is kritiek. Teneinde raad probeert de onderzoeker een niet van risico onblote ingreep. Goed hoorbaar voor de omstanders roept hij de jongen toe: „Rustig

een beetje, kleintje pils, we kunnen het van hier ook wel zien". Mokkend zijn schouders ophalend, gaat de jongen af. De situatie is voorlopig weer gered.

Intussen wordt koortsachtig geprobeerd de mensen van dit kruispunt weg te krijgen. Van een aantal rolspelers wordt de ronde onderbroken. Zij krijgen opdracht langs de hoekpunten te circuleren. Deze tactiek is tevens nodig om in geval van nood direct rolspelers bij de hand te hebben om in te grijpen. Een nieuw offensief wordt ingezet. Luidruchtig wordt verkondigd dat er niets aan is vanavond. Dat het nu te laat is. Dat als er wat had zullen gebeuren dit al lang gebeurd had moeten zijn. Voorstellen worden gedaan om naar huis te gaan, naar de binnenstad of naar R. Sommige groepjes geven gehoor aan deze uitnodiging, maar te veel nog blijven staan, of keren terug wanneer zij zien dat bepaalde vriendjes niet meegaan. Deze actie gaat zeker niet ongemerkt aan het publiek voorbij. Een positief gevolg ervan is dat de aanwezigen binnen een zeer korte tijd van alle kanten te horen kregen dat er niets meer te beleven valt, dat het maar een slappe vertoning is. Anderzijds vielen nu bepaalde rolspelers op als mensen die steeds maar zeggen dat er niets gebeurt. Wantrouwen wekte dit echter niet bij het publiek, iets wat trouwens ook niet verwacht werd. Daarvoor was de werkwijze te ongebruikelijk.

Inmiddels is het 12.45 uur geworden. Ofschoon er nog veel publiek aanwezig is, hebben zich nog steeds geen relletjes voorgedaan. Ik bevind mij op korte afstand van een jongen in leren jack die een soort vuurbom aangestoken heeft. Een schier onophoudelijke vonkenregen stroomt uit het apparaat. Op een gegeven moment zet de jongen onder grote hilariteit de 'brandende' bom op z'n hoofd en draait zo rond zijn as. Een politiewagen met open bakje passeert langzaam. Achterin zitten 4 agenten. De jongen doet echter niets. De auto is ondertussen alweer ongeveer 10 meter van de knaap verwijderd. Plotseling draait deze zich om en gooit, nog voor ik er wat aan doen kan, de bom, zijwaarts, naar het langzaam rijdende politiewagentje. Tegen iedere verwachting in valt de bom precies tussen de agenten in het open bakje. Ook hier blijft de bom doorbranden. Een luid gejoel gaat op. De agenten proberen het projectiel uit de auto te verwijderen, hetgeen niet goed lukt. Ten einde raad springen zij uit het bakje. Eerst dan slagen zij er in het apparaat te verwijderen. Ondertussen zijn van

verschillende kanten mensen op het gejoel afgekomen. Ook de politie is uiteraard van de partij. De getroffen politieauto rijdt achteruit naar het trottoir van waar de bom gegooid is. De agenten springen eruit, maar er wordt geen achtervolging ingezet. Even maakt de auto aanstalte om op het trottoir te gaan rijden, maar op het laatste moment komt de chauffeur hiervan terug. (De vorige oudejaarsavond werd deze manoeuvre herhaaldelijk toegepast, als ondersteuning voor de agenten, die het publiek met de blanke sabel opdreven.)

Ook na dit ongelukkige voorval blijven de agenten zich rustig gedragen. Rondom het kruispunt bevindt zich nu een grote menigte mensen. De politie onderneemt echter geen stappen om de straat te ontruimen. Wel zijn er versterkingen aangekomen, maar actie gaat er niet van uit.

Tot 01.05 uur doet zich weinig verandering voor in deze situatie. Ondertussen is aan het thema van de conversatie van de rolspelers een nieuw punt toegevoegd. Er wordt nu duidelijk hoorbaar gevraagd hoe laat het is. Naar aanleiding van het antwoord wordt dan gezegd: „Al één uur geweest? Nou dan ga ik maar eens naar huis. Zo laat gebeurt er nooit meer wat. Dan had het al lang gebeurd moeten zijn. Kom ga mee man”.

Ook nu kan men constateren dat groepjes jongeren aangestoken worden door deze gesprekken en het terrein verlaten. Te veel blijven er echter staan, zodat de actie te weinig zoden aan de dijk zet. Ook blijkt dat bepaalde groepjes die reeds weggegaan waren, nu weer teruggekomen zijn. Aangetrokken door het vele publiek dat nog steeds aanwezig is, blijven zij nog rondhangen.

Op een van de hoeken staat een groepje jongens. Een van hen vertelt hoe verleden jaar zijn broer een agent een dakpan op zijn hoofd gegooid heeft. Een ander uit het groepje haalt een buis te voorschijn en zegt dat hij dat ook wel even met de buis zal doen. De anderen hitsen hem op. Zeggen dat hij dat niet durft e.d. Zonder prestigeverlies kan de jongen niet meer terugkrabbelen. Er rest hem niets anders dan te gooien, wat hij dan ook doet. De buis mist ruimschoots zijn doel. De agent draait zich om en komt op het groepje af. Dit zet het op een lopen. Al vluchtende slaat een van de jongens nog even een ruit in.

Hierna begint de politie actiever op te treden. Er wordt een begin

gemaakt met het ontruimen van de straat. De agenten komen op het publiek af en manen dit tot doorlopen. Aanvankelijk schoorvoetend, maar daarna in verhoogd tempo, wordt hieraan gehoor gegeven. Af en toe lopen de agenten met versnelde pas in de richting van een groepje jongeren, dat het dan prompt op een lopen zet.

Op een beperkt aantal na, geeft de onderzoeker aan alle rolspelers de opdracht het terrein te verlaten.

Vanaf een vluchtheuvel, vlakbij het kruispunt, observeert hij het gebeuren. Eigenlijk is het een vreemde vertoning. Groepjes mensen, die maar niet weg willen gaan. Die slechts in beweging komen wanneer de politie zich in hun richting begeeft. Er wordt niet geschreeuwd of gejoeld. Animo om nog wat te ondernemen, schijnt er ook niet meer te zijn. Men wacht slechts en kijkt toe of er toch nog niet iets zal gebeuren.

Gaandeweg worden de trottoirs leger. Incidenten hebben zich bij dit ingrijpen van de politie niet meer voorgedaan. Voor zover wij hebben kunnen nagaan, werden hierbij geen klappen uitgedeeld.

Ongeveer kwart voor twee verlaten wij het terrein en begeven ons naar de taxi-standplaats op het I-plein. In de 'laan' heerst dan nog slechts de drukte van zich naar huis spoedende feestgangers.

RESULTAAT PREVENTIE-EXPERIMENT

Zoals reeds gesteld werd, ging het bij het preventie-experiment om de volgende drie punten:

- a. het ondermijnen van de verwachting dat er iets gaat gebeuren,
- b. het neutraliseren van potentieel gevaarlijke situaties,
- c. het bevorderen van de tendens het terrein te verlaten.

Uit voorgaand verslag blijkt dat, hoewel voor al deze punten geldt dat er successen geboekt zijn, er niet voorkomen kon worden, dat de politie uiteindelijk moest ingrijpen. Tweemaal heeft zich in de periode dat wij aanwezig waren (van middernacht tot 01.45 uur) een incident voorgedaan. Allereerst was daar dan het stuk vuurwerk dat in de politieauto terecht kwam. Vervolgens was er nog het voorval met de buis die naar een agent gegooid werd¹.

¹ Op het U-plein blijkt zich nog een incident te hebben voorgedaan. Hier kantelden om omstreeks 01.30 uur 6 jongens een Daf. Dit voorval vond plaats op een moment dat zich vrijwel geen publiek meer op het plein bevond.

Wanneer we ons de gebeurtenissen van de oudejaarsavond nog eens voor de geest halen dan blijkt dat de oorzaak hiervan vooral bij het derde punt (c) gezocht moet worden. Het bleek niet goed mogelijk de mensen in voldoende mate van het terrein weg te krijgen (of zoals een van de rolspelers kernachtig zei: 'Ze waren gewoon niet weg te branden').

Weliswaar slaagde men er verschillende malen in bepaalde groepjes af te voeren, maar over het geheel genomen bleven er nog te veel op het terrein zelf. Ondanks onze inspanningen bestond er weinig behoefte de 'laan' te verlaten.

Dit feit werpt een nieuw licht op de eerder gedane uitspraak dat zich na verloop van tijd, wanneer er maar niets gebeurt, een tendens ontwikkelt om het terrein te verlaten. Dit gegeven was ontleend aan de observaties tijdens de twee voorgaande oudejaarsavonden. Deze beide avonden hadden gemeen, dat het, in tegenstelling tot dit jaar, erg koud was. Het gebeuren dit jaar illustreert ons inziens duidelijk dat deze behoefte om weg te gaan niet alleen ingegeven werd door het uitblijven van ongeregelde heden. Er was nog een rechtstreekse stimulans om weg te gaan: de heersende kou. Deze maakte dat het alternatief: naar huis gaan, aan aantrekkelijkheid won.

Dat de weersomstandigheden een factor zijn bij het ontstaan van relletjes is niets nieuws. Hierop werd reeds in 1956 gewezen in een publikatie van de hand van de politie van West-Berlijn (1956, pag. 16). Stilzwijgend was er echter van uitgegaan dat gedurende de winter deze factor redelijk constant zou zijn.

Het zachte weer was daarbij niet alleen verantwoordelijk voor de geringe behoefte van de mensen om naar huis te gaan. Een ander gevolg ervan was dat er nu veel meer mensen op de been waren dan de voorgaande jaren. Ook dit moet als een storende factor gezien worden. Immers: zo lang er nog zoveel mensen aanwezig waren, kon men nog blijven hopen dat er iets zou gaan gebeuren. Dit ondanks het feit dat de actuele situatie geen aanleiding gaf voor een dergelijke hoop.

Betekent dit nu dat het hele experiment niets uitgethaald heeft? Dat van de opzet totaal geen effect is uitgegaan?

Het effect vaststellen van een operatie als deze is een moeilijke zaak. Zelfs wanneer zich geen ongeregelde heden hadden voorgedaan, zou dit niet eenvoudig geweest zijn. Theoretisch zou men de gebruikte

methode kunnen beproeven door het operatieterrein in tweeën te verdelen. De onderzoekgroep zou haar activiteiten dan hebben moeten beperken tot een gedeelte van het potentiële relletjesgebied. Het andere gedeelte zou ongemoeid gelaten moeten worden. In de praktijk is een dergelijke opzet echter niet te realiseren. Immers: stel dat op het niet-bewerkte gedeelte ongeregeldeheden uitbreken. Op dit moment zou het hele publiek uit het wel in bewerking zijnde gedeelte van de 'laan' op deze herrie afstuiven. Alleen het onderzoeksteam zou hier over blijven. Wanordelijkheden op het andere terrein, zouden dan verantwoordelijk zijn voor het uitblijven van ongeregeldeheden op het eigen gebied.

Een andere mogelijkheid zou kunnen zijn het vergelijken van de bewerkte buurt met een andere buurt waar eveneens steeds relletjes uitbreken op de oudejaarsavond. Berucht in dit verband is b.v. de omgeving van de R-laan. Bij de oudejaarsrelletjes worden R-laan en O-laan steeds in één adem genoemd. De krantenverslagen over de omgeving van de R-laan maken melding van het volgende:

Het publiek gooide met stenen, flessen en tegels. Drie politieauto's werden door deze projectielen beschadigd.

Verschillende malen was het nodig charges met de blanke sabel uit te voeren.

Twee mensen uit het publiek liepen hierbij snijwonden op. Drie agenten raakten gewond: een jeeprijder kreeg een steen tegen zijn hoofd, een brigadier kreeg snijwonden aan handen en gezicht, nadat een fles door de zijruit van een surveillance wagen was gevlogen. De derde agent liep verwondingen in het gezicht op bij een vechtpartij.

In plaats van met de R-laan zou men het gebeuren op de O-laan ook kunnen vergelijken met wat op de Z-laan gebeurd is. Ook voor deze laatste buurt geldt dat het traditie is, dat zich bij de jaarwisseling ongeregeldeheden voordoen. Tot nog toe waren die altijd minder ernstig dan op de O-laan. Dit jaar was hier echter sprake van omgooien van auto's, openbreken van trottoirs, ten einde de zo verkregen tegels als projectielen te kunnen gebruiken, de rijbaan blokkeren, auto's aanhouden, verkeersborden uit de grond trekken, joelen, schreeuwen, e.d.

De hier naar voren gebrachte buurten zijn niet gekozen, omdat de relletjes die zich hier voorgedaan hebben 'toevallig' ernstiger waren dan die op de O-laan. Voor beide geldt namelijk dat zij tot de plaatsen

behoorden, waar reeds gedurende een aantal jaren op de oudejaarsavond het gebeuren door ons geobserveerd werd. Beide wijken hebben tot de potentiële plaatsen behoord, waar het preventie-experiment had kunnen plaatsvinden. Voor beide geldt dat de ongeregelde heden er in de voorgaande jaren minder omvangrijk waren dan op de O-laan. Het feit dat dit jaar de relletjes op de O-laan minder ernstig waren zou daarom veelbetekenend kunnen zijn.

Dergelijke vergelijkingen kunnen misschien een aanwijzing inhouden, het spreekt vanzelf dat ze niet als afdoend bewijs kunnen dienen. Zou men op deze wijze aan willen tonen dat onze actie het gewenste effect heeft gehad, dan zou eerst nog waar gemaakt moeten worden dat wij hier met gelijkwaardige buurten, situaties, e.d. te doen hebben gehad. Dit laatste is natuurlijk onmogelijk.

In het bovenstaande werd er op gewezen dat het praktisch gesproken, niet goed mogelijk is aan te geven welke invloed onze werkwijze gehad heeft op het gebeuren op de O-laan. Gesteld kan slechts worden:

dat de 'boodschap' van de rolspeelers niet in de drukte verloren is gegaan,

dat wij er in geslaagd zijn het publiek voortdurend te confronteren met de gedachte dat er niets te beleven valt,

dat dit thema door een gedeelte van het publiek overgenomen werd, dat dit voortdurend aanwezig zijn van jongens die menen dat er niets gaat gebeuren remmend werkt op het in de (rel)stemming komen van de aanwezigen (daarnaast voorkomt het dat het publiek zich als een gelijk gestemde eenheid kan voelen),

dat in een bepaald aantal gevallen met succes groepjes jongens afgevoerd werden,

dat verschillende malen met succes bepaalde relbevorderende acties de kop ingedrukt konden worden.

Het is niet onredelijk om te veronderstellen dat, ondanks het feit dat niet voorkomen kon worden dat de politie moest ingrijpen, bovenstaande activiteiten een gunstige invloed hebben gehad op de ontwikkeling ter plaatse.

Meerdere malen is in pers en vakliteratuur geschreven over het aandeel dat de politie heeft in het ontstaan van ongeregelheden. Met name wordt hier dan bedoeld op het soms provocerende optreden van bepaalde agenten. Zonder meer is duidelijk dat de wijze waarop de politie zich gedraagt van invloed is op het gebeuren. Hun handelen drukt een stempel op de gang van zaken bij op handen zijnde relletjes.

Bij dreigende ongeregelheden zijn zij echter niet de enige partij die in het geding is. Toch schijnt het zo te zijn, dat wanneer de relletjes eenmaal zijn uitgebroken, de politie niet gauw een goede pers krijgt. De situatie doet hier soms denken aan de ruzie tussen twee broertjes. De oudste kan wel gelijk hebben, maar hij moet de wijste zijn. Van de politie wordt dit laatste ook steeds verwacht. Wie niet uit eigen ervaring weet wat zich allemaal bij relletjes afspeelt, weet vaak niet wat voor hoge maatstaven hij hiermee aanlegt.

Een ander punt is dat men eigenlijk niet kan spreken over het optreden van de politie. Wanneer op een bepaalde plaats relletjes verwacht worden dan is hier een groot aantal agenten op de been. Hieronder zijn agenten die uiterst tactisch optreden, en agenten die minder zelfbeheersing aan de dag leggen. Ook hier geldt dat de ketting zo sterk is als de zwakste schakel. Selectie, wat hier in feite 'inkorten' van de ketting zou betekenen, is niet altijd mogelijk daar men meestal toch al met personeelstekort te kampen heeft. Het voortdurend generaliserend spreken over het ontactische optreden van de politie, terwijl men in feite slechts bepaalde agenten op het oog heeft, houdt een gevaar in. Het bewerkstelligt dat op den duur het hele politiecorps, ten onrechte, een slechte naam krijgt. Hierdoor gaat dit een deel van haar goodwill bij het publiek verliezen, iets wat juist de politie zo slecht kan hebben. Tevens wordt hiermee de status, en daarmee de aantrekkelijkheid, van het beroep van agent nog meer aangetast dan reeds het geval is.

Gedurende een aantal jaren zijn wij in de gelegenheid geweest op verschillende plaatsen in Nederland relletjes bij te wonen. Hierbij werd vooral aandacht geschonken aan de wijze waarop zich dergelijke rellen ontwikkelen. Ook de mogelijke invloed die van het optreden

van de politie kan uitgaan, werd hierbij nagegaan. Deze observaties hebben ons geleerd dat inderdaad in sommige gevallen de politie ook bijdraagt tot het ontstaan van ongeregelheden. Voortdurend manen tot doorlopen, 'nodeloos' ingrijpen e.d. zijn factoren waarvan, wanneer het publiek uit is op moeilijkheden, vaak juist een averechtse werking uitgaat. Voor deze gevallen kan men het eens zijn met de veel gehoorde uitspraak dat de politie provocerend optreedt. In het bijzonder kunnen wij in dit verband weinig enthousiasme opbrengen voor de werkwijze van sommige agenten op de oudejaarsavond 1962 (zie het betreffende observatieverslag op pag. 266 e.v.).

Anders is het gesteld met de hierop volgende jaarwisseling. Het optreden van de politie op de O-laan kan toen ons inziens onmogelijk gezien worden als relbevorderend. Men trad zeer beheerst op. Mengde zich rustig onder het publiek zonder op enigerlei wijze in te grijpen. Maar bepaalde elementen uit het publiek moesten en zouden hun rel hebben. Wanneer men dan, zelfs met de hulp van 23 rolspelers, er niet in slaagt ongeregelheden te voorkomen, dan moet dit een gegeven zijn waarmee mensen, die steeds geneigd zijn de politie verantwoordelijk te stellen, rekening moeten gaan houden.

Dit alles neemt niet weg dat ook het optreden (in de ruimst mogelijke zin) van de politie voor verbetering vatbaar is.

Zo is het ons al meerdere malen opgevallen dat de aanwezigheid van agenten te paard weinig zinvol is. Mogelijk zijn zij van nut wanneer de ongeregelheden zich eenmaal voorgedaan hebben. Daarvóór vormen zij echter een kwetsbaar punt dat door het relletjes-minnende publiek bij voorkeur uitgekozen wordt voor hun provocerende gedragingen. Een agent te paard kan immers betrekkelijk weinig doen tegen aanvallen die van een afstand op hem ondernomen worden.

Een ander punt is dat plaatsen, waar het voorgaande jaar de ongereloheden zijn losgebarsten, zoveel mogelijk vermeden moeten worden. In dit verband kwam het ons als strategisch onjuist voor dat dit jaar, op het punt waar verleden jaar ook moeilijkheden zijn geweest, weer een aantal agenten opgesteld stond. Het publiek beweegt zich namelijk voor het merendeel naar plaatsen waar zich relletjes hebben voorgedaan. Het hier aantreffen van agenten sterkt hen alleen maar in hun verwachting dat ze weer aan het goede adres zijn.

In het algemeen ontstaan trouwens dáár concentraties van mensen

waar zich ook meerdere agenten bevinden. Het op deze wijze tot stand komen van samenscholingen zou voorkomen kunnen worden wanneer de aanwezige agenten voortdurend in beweging zouden blijven.

De hiergenoemde punten zijn slechts details. Op zich zijn zij niet in staat het ontstaan van relletjes als deze te voorkomen. Deze hebben een diepere oorzaak. Gezien de opzet van deze studie, waarbij het van belang werd geacht aan de proefpersonen niet de bedoeling van de onderzoeker mee te delen, kon hiernaar geen onderzoek worden ingesteld. Uit de observaties is echter duidelijk vast komen te staan, dat het de herrieschoppers in de O-laan voornamelijk te doen is om de politie. Vrijwel alle provocaties zijn, direct of indirect, hierop gericht. Men maakt het de agenten moeilijk, of wil men het kernachtiger zeggen, men sart de politie, nog voor deze hier aanleiding toe geeft. Dit maakt de zaak mogelijk ernstiger dan deze incidentele relletjes doen vermoeden. Het zou namelijk kunnen wijzen op de aanwezigheid van een ongunstige 'image' van de politie bij het publiek. De uitkomsten van het hiervoor reeds beschreven vergelijkend onderzoek (zie pag. 200) zouden deze veronderstelling kunnen steunen. Ook daar kan men immers zien dat zelfs de controlegroep een vrij negatief beeld heeft van de politie. Hierin zou ook de verklaring kunnen schuilen van het feit waarom ook beheerst optreden van de kant van de politie niet kan voorkomen dat zich ongeregeldheden voordoen. *De reputatie, opgedaan in het verleden, kan niet op één avond teniet worden gedaan.*

Zo lang men niet precies weet wat de oorzaken van dit soort relletjes zijn, moet relbestrijding in het vlak van de symptoombestrijding blijven liggen. Een poging van dit laatste is het preventie-experiment geweest. De politie zal het hier echter van haar optreden moeten hebben. Maar dan liefst niet alleen van haar optreden tijdens de inmiddels traditioneel geworden ongeregeldheden. Juist in de hier buiten vallende periodes zullen pogingen aangewend moeten worden om een gedeelte van de goodwill die men zo te zien bij het publiek verloren heeft, terug te winnen. Een populaire politie zal zich nu eenmaal in haar optreden meer gesteund zien door het publiek, dan een politie met een negatieve, of alleen maar neutrale reputatie. Anderzijds zou het misschien aanbeveling verdienen wanneer ook

landelijk, b.v. via onze publiciteitsmedia, aandacht besteed zou worden aan de moeilijke positie waarin de politieagent zich bevindt. Met name de televisie zou, door licht te werpen op de moeilijkheden verbonden aan het agent-zijn, hier een belangrijke bijdrage kunnen leveren. (Moeilijkheden die zich niet alleen tot het beroep beperken, maar ook hun nawerking hebben op de gezinssituatie. Men denke slechts aan de kinderen die vaak hun hele jeugd door de buurtgenoten gezien worden als 'kinderen van een smeris', die je dus nooit helemaal kunt vertrouwen.)

Wat de politie zelf betreft: iedere grote plaats zou eigenlijk over een aparte groep agenten moeten beschikken die qua type en optreden bijzonder geschikt zijn om ingezet te worden op plaatsen waar zich ongeregelheden voor zouden kunnen doen. Aan de samenstelling van een dergelijke 'brigade' zou zoveel zorg besteed moeten worden, dat het als een eer beschouwd wordt, lid van een dergelijke groep te mogen zijn. Het voordeel hiervan is niet alleen dat men op den duur, bij dreigende situaties, de beschikking heeft over een groep mensen die grote ervaring heeft op dit terrein. Meer effect nog zal er uitgaan van het punt dat de leden van dit corps het als een erezaak zullen beschouwen dat waar zij aanwezig zijn zich geen ongeregelheden zullen voordoen.

NABESCHOUWING

In het voorgaande werd uiteengezet dat de opzet van het preventie-experiment slechts ten dele gelukt is. Ongetwijfeld is de ontwikkeling ter plaatse in gunstige zin beïnvloed. Dit is echter niet voldoende. In dit verband kan men de bestrijding van relletjes vergelijken met het onderdrukken van een epidemie. Het ten dele de kop indrukken ervan is nog geen reden tot vreugde. De restanten zijn namelijk nog voldoende om het verschijnsel weer nieuw leven in te blazen.

Een vervelende bijkomstigheid is nu dat dit soort gebeurtenissen zich niet laat isoleren. Er wordt over gesproken. Er wordt over geschreven. Nieuwsberichten en kranten schenken er aandacht aan. Dit alles begunstigt de verspreiding ervan. Men kan dan ook voorspellen dat, wanneer niet tijdig afdoende ingegrepen wordt, het aantal relletjes in Nederland sterk zal toenemen. Er zal dan een nieuwe ver-

maakvorm ontstaan zijn waarvoor met name op warme zomerdagen, op weekenden en andere vrije dagen grote belangstelling zal bestaan. Deze nieuwe vorm van vrijetijdsbesteding kan men kortweg: 'agentjepensten' noemen. Is het eenmaal zo ver, dan zal de bestrijding ervan vrijwel een hopeloze zaak zijn. Het dwarsbomen van de politie is dan een nieuwe 'sport' geworden, waaraan je allemaal eens een keer deelgenomen moet hebben.

Beslissend voor deze ontwikkeling zal ook zijn de wijze waarop de politie nieuwe potentiële relsituaties tegemoet treedt. Wanneer iets het ontstaan van nieuwe ongeregelheden bevordert, dan is dit het feit dat korte tijd ervóór een relletje heeft plaatsgevonden.

Een ieder die hier door omstandigheden niet bij heeft kunnen zijn, en het gevoel heeft dat hij de boot heeft gemist, zal zich naar het oude relterrein begeven, waardoor de basis voor nieuwe relletjes alweer is gelegd.

Het voorkómen van precedënten is dan ook van het grootste belang. Slaagt men hier niet in dan zal, wat als incident begon, uitgroeien tot een ware plaag.

DEEL VI

slot

het provocisme, een nadere analyse

Wanneer we ons nog eens de hiervoor beschreven uitkomsten van ons onderzoek voor de geest halen, dan blijkt dat de stelling van Bondy c.s. (1957, pag. 84), dat er geen principiële verschil bestaat tussen jongens die wel aan relletjes deelnemen en jongens die dit niet doen, niet langer houdbaar is.

Hetzelfde geldt voor de uitspraak van Krantz en Vercrujse (1959, pag. 34), dat het weliswaar deze jeugd is die zich zo gedraagt, maar dat het in geen geval een voor deze jongeren 'eigenlijk', dus 'onvermijdelijk', 'voorspelbaar' gedrag is, dat in normale situaties van hen verwacht kan worden. Duidelijk is vast komen te staan dat jongens die actief betrokken zijn geweest bij ongeregeldheden *niet alleen in dit opzicht* verschillen van leeftijdgenoten, die hier niet aan meedoen.

Vanwaar nu deze verschillen in uitkomst? In het voorgaande werd reeds gewezen op de methodologische tekortkomingen, die gekleefd hebben aan de wijze waarop Bondy c.s. en Krantz en Vercrujse te werk zijn gegaan. Nu hoeft een onderzoek, dat niet aan bepaalde te

stellen methodologische eisen voldoet, niet per se tot onjuiste uitkomsten te leiden. Dit zal eerst het geval zijn wanneer er een rechtstreeks verband bestaat tussen het niet voldoen aan deze eisen en het onderzoekresultaat. Hierover is nog weinig bekend¹.

Er is echter meer. De juistheid van een uitspraak wordt niet alleen bepaald door het methodologisch gezond zijn van het onderzoek, waaraan men de feiten, waarop men zich baseert, ontleent. Tevens is hierbij van belang of deze feiten (in het midden gelaten of zij juist zijn of niet) een dergelijke conclusie toelaten. Anders gezegd: ook uit juiste feiten kunnen onjuiste conclusies getrokken worden.

Bekijken we vanuit dit standpunt nog eens de onderzoekresultaten van bovengenoemde auteurs, dan kunnen we het volgende zien:

Bondy c.s. (1957, pag. 54-64) constateren op grond van hun onderzoekmateriaal dat:

1. wat betreft de gezinsonvolledigheid de situatie van de Halbstarken niet ongunstiger is dan die van de overige jeugd;
2. de Halbstarken niet uit één bepaalde sociaal-economische bevolkingsgroep afkomstig zijn;
3. er geen verband bestaat tussen deelnemers aan Halbstarkenrelletjes en werkeloos zijn;
4. wat betreft de werksituatie, er geen verschil bestaat tussen Halbstarken en de overige jeugd;
5. het percentage jeugddelinquenten onder de Halbstarken niet opvallend hoog is.

¹ Voor de praktijk is het van het grootste belang dat uitgezocht gaat worden wat het verschil in resultaat zou zijn tussen een methodologisch goed en een methodologisch minder goed of slecht opgezet onderzoek. Met andere woorden: dat systematisch nagegaan wordt tegen welke eisen men wel en tegen welke men niet ongestraft kan zondigen. Het is niet ondenkbaar dat op deze wijze zou blijken dat het al of niet opvolgen van bepaalde methodologische eisen in de praktijk weinig verschil uitmaakt. Ook in de relatie tussen theoretische en toegepaste statistiek hebben we dit t.a.v. bepaalde punten kunnen waarnemen.

Gezien het voorgaande zal het duidelijk zijn dat hier geen pleidooi gehouden wordt voor de relativering van de methodologische eisen, waaraan een onderzoek moet voldoen. Gesteld wordt slechts dat er dringend behoefte bestaat aan onderzoek op het terrein van de onderzoek-leer. Ook de methodologie is een theorie. Zij heeft hierdoor evenzeer toetsing van haar uitspraken als iedere andere theorie. Men krijgt echter wel eens de indruk dat de methodoloog op grond van zijn bijzondere positie meent dat hij gevrijwaard is de relevantie van zijn stellingen aan te tonen.

Laten wij er even van uitgaan dat deze uitkomsten juist zijn. Dit zou dan betekenen dat er op deze 5 punten geen verschil bestaat tussen de Halbstarken en de overige jeugd.

Wanneer men echter op een vijftal punten geen verschillen vindt tussen Halbstarken en de overige jeugd dan rechtvaardigt dit nog niet de uitspraak dat er *dus* geen principiële verschil bestaat tussen jongens die wel en jongens die niet aan relletjes deelnemen. Een dergelijke conclusie is volstrekt niet gewettigd. Daartoe zijn veel te veel belangrijke vraaggebieden buiten beschouwing gelaten. Zo lang men niet weet hoe de situatie daar ligt moet de conclusie beperkt blijven tot de uitspraak dat op deze 5 punten de Halbstarken zich niet onderscheiden van de overige jeugd. Verder kan men op grond van dit materiaal niet gaan.

Ook in het boek van Krantz en Vercruisje (1959, pag. 142-144) kan men zien dat er meer geconcludeerd wordt dan de feiten toelaten. De auteurs richten een Rock en Roll Club op en constateren dat jongens, die tijdens een bepaald jazzconcert verantwoordelijk zijn voor bepaalde ongeregelheden, zich in de club wel netjes weten te gedragen. Hieruit concluderen zij dat er geen sprake is van een jeugdprobleem. Dat er met deze jongens niets aan de hand is. Dat het allemaal een kwestie is van verouderde normen aanleggen.

Laten wij er omwille van de discussie even van uitgaan dat de leden van de genoemde dansclub inderdaad tot de jongeren behoren waarover men zich in het algemeen zorgen maakt. Dat wij hier dus met 'echte nozems' te doen gehad hebben (wanneer dit niet het geval geweest zou zijn zou de discussie zinloos zijn; dan zouden Krantz en Vercruisje gevonden hebben dat jongens, waarmee niets aan de hand is, zich in een dansclub netjes gedragen; iets wat wij graag aan willen nemen).

Wat is nu het geval? Krantz en Vercruisje bestuderen het gedrag van een groep als nozems getypeerde jongeren. Eenmaal in de week kijken zij gedurende een paar uur naar de wijze waarop deze jongens zich gedragen. De bedoeling is op grond hiervan een beeld te kunnen krijgen van deze jongens; een antwoord te kunnen geven op de vraag wat dit nu voor jongens zijn. Bij dit alles worden ze nog geassisteerd door 2 meisjes die als participerende waarnemsters *tijdens het dansen* aanwezig zijn, maar op de overige dagen geen enkel contact met deze jongens hebben.

De dansbijeekkomsten leverden dus het materiaal waarop de auteurs zich baseren. Dit wil dus zeggen dat hun conclusies berusten op ervaringen die zij gedurende een paar uur per week opdeden. Op de vraag hoe deze jongens zich *gedurende de rest van de week* gedragen moeten zij het antwoord schuldig blijven. Hun redeneerwijze vertoont dan ook grote overeenkomst met die van Bondy c.s. Ook deze gingen immers uit van een beperkt aantal gegevens van waaruit zij op ongeoorloofde wijze verder generaliseren.

Krantz en Vercrujssse maken niet meer dan een momentopname van het leven van hun proefpersonen. Hun informatie blijft hiertoe beperkt. Hetzelfde moet dan gelden voor hun conclusie. Deze mag dan ook niet anders luiden dan dat het dansclubexperiment heeft uitgewezen dat jongens die *bij andere gelegenheden* ongewenst gedrag vertonen *onder bepaalde omstandigheden* zich normaal weten te gedragen.

Met opzet wordt hier van het dansclub*experiment* gesproken. Krantz en Vercrujssse beseffen namelijk niet voldoende dat hun studie een ingreep in het leven van hun proefpersonen inhield. Zij voegen aan de levenssituatie van deze jongeren iets toe wat hiervoor nog niet aanwezig was. Zij verzuimen daarbij zich af te vragen of deze toevoeging misschien verantwoordelijk kan zijn voor dit verschil in gedrag. Als zodanig gedragen zij zich als mensen die niet geloven dat kinderen gebrek aan vitamine C kunnen hebben. Zij nemen nu een groep kinderen waarvan gezegd wordt dat zij hieraan lijden onder hun hoede en tracteren deze regelmatig op een glas sinaasappelsap. Na dit een aantal weken volgehouden te hebben stellen zij triomfantelijk vast dat bij deze kinderen helemaal geen gebrek aan vitamine C voorkomt en dat dit verschijnsel 'dus' helemaal niet bestaat.

Of nog anders gezegd: Krantz en Vercrujssse houden niet voldoende rekening met de mogelijkheid dat hun dansclub een doeltreffende therapie was voor het verschijnsel waarvan zij het bestaan ontkennen.

PROVOCISME IS GEEN UITING VAN VERZET

Zowel het in het tweede deel beschreven vergelijkend groeponderzoek, als de participatiestudie hebben uitgewezen dat er geen aanleiding bestaat het provogedrag als een verzetsreactie op een bepaalde, negatief ervaren, situatie te zien. De instelling van de provo's tegen-

over het ouderlijk huis, de werksituatie, de maatschappij e.d. bleek niet te verschillen van die van de jongens uit onze controlegroep. Vooral de gegevens uit de participatiestudie tonen duidelijk aan dat het provocisme volstrekt niet op te vatten is als een uiting van verzet van deze jongens tegen welke wantoestand dan ook. Hiermee is dan hopelijk een eind gekomen aan de mythe dat deze jongeren in feite een soort élite zouden vormen. Een groep die als het ware op haar manier blijk geeft van haar misnoegen over bepaalde, niet te loochenen 'misstanden', zoals de steeds verdergaande ontmenselijking van onze maatschappij, de dreiging van een derde wereldoorlog, de degradatie van de arbeid tot een mensonterende bezigheid e.d.

Vooral aan dit laatste punt wordt door Kaiser (1959, pag. 150) grote waarde gehecht. Hij ziet het Halbstarkengedrag dan ook als een reactie op de werksituatie. Hij gaat er daarbij vanuit dat als kenmerkend voor de jonge industriearbeider gezien mag worden de behoefte om in zijn werk vooruit te komen. Het werk biedt echter geen perspectief meer. Het is uitzichtloos. Men kan er zich niet laten gelden. Het kan niet voldoen aan zijn behoefte aan status. Dit leidt tot ontevredenheid en ten dele tot agressiviteit. In de relletjes zouden deze Halbstarken nu zoeken wat zij in hun werk niet meer kunnen vinden.

Tegen Kaisers opvatting kan men een aantal theoretische bezwaren aanvoeren. Onmiddellijk valt bijvoorbeeld op dat Kaiser zijn theorie over het Halbstarkengedrag uitsluitend zou kunnen gelden voor die jongens die reeds van school zijn. Kaiser kan niet verklaren waarom zich ook scholieren onder de Halbstarken bevinden. Voor hen gaat zijn theorie niet op (een analoge redenering kan men opstellen voor de onder de Halbstarken aanwezige *geschoolde* arbeiders).

Daarnaast kan men zich afvragen of op gemiddeld 17-jarige leeftijd de arbeider zich erg druk maakt om de status van het werk dat hij op dat moment verricht. Hij staat dan immers nog aan het begin van zijn loopbaan. Hij kan nog van alles ondernemen. Niets ligt, bij wijze van spreken, nog vast voor hem. Maar zelfs wanneer vast zou staan dat op deze leeftijd de aard van het werk in belangrijke mate bijdraagt tot de status die men in zijn groep geniet, dan nog houdt Kaiser in zijn theorie te weinig rekening met het feit dat het werk niet de enige bron is waaraan men status kan ontlenen. Andere mogelijkheden op

dit terrein zijn b.v. : bestuursfuncties in het verenigingsleven; aanvoerder zijn van een sportteam; het op een of ander terrein uitblinken; de lichaamskracht waarover men beschikt; succes bij het andere geslacht hebben; bezittingen zoals een bromfiets, draagbare radio, geld. Gemis aan status, vanwege de aard van het werk dat men verricht, kan dus op talrijke manieren gecompenseerd worden.

Tenslotte kan men zich afvragen waarom, wanneer het juist is dat de werksituatie verantwoordelijk is voor deze ongeregelde heden, slechts zo'n klein gedeelte van de ongeschoolde arbeiders Halbstarkengedragingen vertoont. Met andere woorden: Kaisers theorie kan niet verklaren hoe het komt dat bepaalde ongeschoolde arbeiders wel en anderen weer niet meedoen aan deze relletjes. Dit laatste wijst er duidelijk op dat het verrichten van ongeschoolde arbeid op zich niet voldoende is om het provoverschijnsel te verklaren.

Er is echter nog meer. Naast deze min of meer theoretische bezwaren kunnen nog een aantal feiten aangevoerd worden, die niet te rijmen vallen met Kaisers opvatting. Zou zijn theorie juist geweest zijn dan hadden wij b.v. in ons onderzoek moeten vinden dat:

1. de provo's van mening zijn dat hun werk niet erg belangrijk is, dat het weinig status heeft;
2. er bij de provo's sprake is van een algemene ontevredenheid met hun werksituatie;
3. de provo's een hoog aspiratieniveau hebben;
4. wanneer zij het nog eens over zouden mogen doen, zij liever door zouden leren dan meteen gaan werken.

In het voorgaande hebben we kunnen zien dat van dit alles geen sprake is. In de wijze waarop zij hun werk beoordelen bestaat geen verschil tussen provo's en jongens uit de controlegroep.

Wat betreft de status van hun werk was er eerder sprake van een omgekeerde tendens. De provo's slaan hun werk namelijk hoger aan dan de proefpersonen uit de controlegroep. Daarnaast kwam vast te staan dat de provo's als groep een *lager* aspiratieniveau hebben. Tenslotte bleek dat, geplaatst voor de keuze: doorleren of meteen gaan werken, de provo's significant meer de voorkeur geven aan dit laatste.

Dit alles wijst er duidelijk op dat er weinig reden bestaat het provocisme als een reactie op de werksituatie te zien.

In het voorgaande werd aangegeven welke factoren géén verklaring kunnen vormen voor het provoverschijnsel. Nu kan men zich afvragen wat dan wèl verantwoordelijk is voor dit provogedrag. Voor het antwoord op deze vraag zullen wij ons moeten baseren op die punten, waarin de provo's verschillen van de jongens uit onze controlegroep. Teneinde deze punten nog eens op te frissen, zal hier in het kort een op deze verschilpunten gebaseerde generaliserende karakteristiek van de provo's gegeven worden.

Provo's dan, zijn overwegend uit de lagere maatschappelijke klassen afkomstige jongeren met een begavningsniveau dat onder het gemiddelde ligt. Het beroep dat zij uitoefenen is hiermee in overeenstemming. In slechts weinig gevallen gaat dit het peil van de geoefende arbeid te boven. Over hun ouderlijk huis zijn zij in het algemeen goed te spreken. Ook tegenover hun werk staan zij vrij positief. Dit kan echter niet gezegd worden van hun schooltijd. Leren trekt hen weinig aan. Zij hebben er minder belangstelling voor en zien er ook minder de noodzaak van in. Deze geringe belangstelling blijft niet alleen tot het leren beperkt. Ook op andere door ons aangeboorde gebieden, zoals politiek, techniek, sport e.d. is zij terug te vinden. Andere symptomen, die op het bestaan van een meer algemene ongeïnteresseerdheid zouden kunnen wijzen, zijn: hun geringe belangstelling voor het verenigingsleven, het geringe aantal liefhebberijen dat zij hebben, het feit dat zij vinden dat er tegenwoordig nog maar weinig meer de moeite waard is om je voor in te zetten.

De gedachtenwereld van de provo's gaat het directe kringetje waarin zij leven niet te buiten. Toekomst noch verleden nemen hier een grote plaats in. Een probleem kan slechts het nù vormen. Met name wat je in dit nù moet doen. Deze vraag houdt hen meer bezig dan welke andere ook. Belangrijke maatschappelijke gebeurtenissen, politieke voorvallen e.d., moeten het hiertegen afleggen.

Naast deze algemene ongeïnteresseerdheid kan men als kenmerkend voor de provo's zien dat zij minder aspiraties hebben en minder gedreven worden door een behoefte aan machtsuitoefening in de zin van leiding geven. Niet in alle opzichten doet de provo echter 'onder' voor de gemiddelde proefpersoon uit de controlegroep. Zo

trekken bijvoorbeeld avontuur en vechten de provo's meer aan. Zij houden er meer van om op te vallen en zijn impulsiever. Daarnaast vervelen zij zich meer en kunnen minder goed tegen alleen zijn.

Hun beperkte belangstelling is uiteraard van invloed op de wijze waarop zij hun vrije tijd doorbrengen. Sport, hobbies, het verenigingsleven en studie nemen hier een weinig belangrijke plaats in. Wat doen de provo's dan wel? Allereerst brengen zij, vergeleken met de controlegroepen, veel meer hun vrije tijd op straat door. De provo's gaan meer uit. Zij bezoeken vaker een café of cafetaria, of trekken de stad in. Zij kaarten meer en gaan vaker naar een feestje of dansen.

PROVOCISME IS VRIJETIJSBESTEDING

Voor ieder mens geldt dat hij op een of andere manier moet zien zijn vrije tijd te vullen. De mate waarin hij hierin zal slagen hangt af van de middelen waarover hij beschikt en de te vullen tijd. Hoe meer vrije tijd men heeft, hoe meer middelen men tot zijn beschikking zal moeten hebben. Vakanties, vrije weekenden e.d. zullen in dit opzicht meer van ons eisen dan gewone werkdagen. Evenzo zal de gepensioneerde werknemer, bij gelijke middelen, verhoudingsgewijs meer moeite hebben zijn dag door te komen dan zijn collega die nog werkzaam is.

Wat wordt nu bedoeld met middelen? Hieronder worden verstaan al die dingen, die ons in staat stellen onze tijd te vullen. Hiertoe kunnen dus gerekend worden onze liefhebberijen, vaardigheden, belangstellingen, lidmaatschappen, onze ontwikkeling en de kennis waarover wij beschikken, de sociale contacten die wij hebben, de functies die wij buiten onze normale werkzaamheden bekleden, geld (om ons ontspanning te kunnen verschaffen), radio, televisie, e.d.

In het voorgaande hebben wij kunnen zien dat voor een groot aantal van deze middelen geldt dat de 'natuur' de provo's slecht bedeed heeft. Zij zijn minder goed ontwikkeld, hebben minder belangstelling, minder liefhebberijen, zijn in mindere mate lid van verenigingen, enz. (de genese van het provosyndroom wordt hier buiten beschouwing gelaten). Dit heeft tot gevolg dat, waar het om de vrijetijdsbesteding gaat, de *eigen inbreng* van de provo's steeds gering is. Dit maakt hen in hoge mate afhankelijk van anderen en van wat er om hen heen ge-

beurt. De provo's slenteren op straat. Of zij zich zullen amuseren hangt voor een groot deel af van de vraag of zich 'onderweg' iets voordoet.

Zij staan op de hoek van de straat, en kunnen slechts hopen dat er iets gebeurt.

Zij trekken de stad in, maar niemand kan hen garanderen dat er iets te beleven valt.

Het is nu ons inziens dit in hoge mate afhankelijk zijn van gebeurtenissen in de buitenwereld dat dit provoceren in de hand werkt. Daarbij hebben de provo's inmiddels wel geleerd dat een klein duwtje in de goede richting een onschuldig voorval tot een ware belevenis kan laten uitgroeien. Van deze kennis weten zij op het juiste moment gebruik te maken.

Een dame op leeftijd laat een hondje uit. Door grommende geluiden te maken proberen zij de hond en daardoor tevens de vrouw op stang te jagen.

Er passeert een jong stelletje. Door een opmerking over het meisje te maken proberen zij de jongen kwaad te maken.

Men doet net alsof men aan de auto van een ander zit, om zodoende de eigenaar uit zijn tent te lokken.

Men suggereert dat men een spiegel uit de hal van een bioscoop wil slopen, maar verkondigt dit voornemen zo hard dat de portier onmiddellijk van dit plan op de hoogte is en zich er mee moet gaan bemoeien.

Men roept passerende agenten opmerkingen na en kijkt dan of zij reageren.

In een nauwe straat hinderen zij het verkeer door midden op de weg te gaan lopen en kijken dan wat de betrokken automobilisten zullen doen.

Steeds gaat het om kleine voorvalletjes. Om muisjes, waarvan zij als het ware hopen dat de beestjes nog een staartje zullen hebben.

PROVOCISME: HET ONTBREKEND ALTERNATIEF

Met opzet werd in het voorgaande gesteld dat afhankelijkheid van gebeurtenissen in de buitenwereld provocisme *in de hand werkt*. Het bevordert het ontstaan van dit soort gedragingen, maar hoeft er niet

rechtstreeks verantwoordelijk voor te zijn. Het is bijvoorbeeld goed denkbaar dat er nog iets meer voor nodig is om provocisme tot middel tot vrijetijdsbesteding te maken.

Ook bepaalde resultaten van ons onderzoek wijzen in deze richting. Zo is gebleken dat de provo's er meer van houden om op te vallen, dat zij meer voelen voor avontuur en vechten, en impulsiever zijn. Dit zou kunnen betekenen dat persoonlijkheidsvariabelen ook een rol spelen. Daarnaast is het bekend dat er in de lagere milieus minder weerstand bestaat tegen het gebruikmaken van lichaamskracht, hetgeen op het werkzaam zijn van sociologische factoren zou kunnen duiden. Vervolgens geldt voor al deze jongens dat ze in hun puberteit zijn, een periode die gekenmerkt wordt door grotere prikkelbaarheid en onevenwichtigheid.

Dit alles neemt echter niet weg dat het provocisme zich manifesteert als een vrijetijdsaan gelegenheid, die bij voorkeur de kop opsteekt in situaties, waarin op korte termijn een alternatief ontbreekt. Verschillende voorvallen wijzen in deze richting. Zo blijkt uit de participatiestudie dat wanneer men met een bepaald doel op stap ging (b.v. naar de bioscoop, dancing of een of ander dansavondje) zich onderweg geen ongeregelheden voordeden; dat een aantal jongens uit de Rimboe op de oudejaarsavond alle animo om te provoceren verloren toen zij op een groepje leuke meisjes stuitten; dat er zich om dezelfde reden tijdens een bepaalde kerstboomverbranding geen ongeregelheden voordeden (de jongens hadden het veel te druk met het 'stoeien' met de in grote getale aanwezige meisjes); dat een bezoek aan een dansavondje in een buurtclubhuis zonder enig incident verliep.

Al deze punten wijzen er ons inziens op dat het provocisme geen doel op zich is, maar een middel. Ook de ervaringen, die Krantz en Vercrujisse met hun Rock en Roll Club hebben opgedaan, zouden in deze richting kunnen wijzen. Ook zij vonden immers dat jongens, die verdacht werden van nozemisme, zich in deze dansclub wel netjes wisten te gedragen. Met andere woorden: de provo provokeert, maar doet dit niet ongeacht de situatie waarin hij zich bevindt. Hij provokeert ook niet voortdurend. Hij provokeert 'slechts' wanneer de situatie hem niets anders te bieden heeft. Dit geeft zijn provocisme een instrumenteel karakter.

Tegen deze achtergrond bezien zou men de provo's kunnen omschrijven als: in grotere of kleinere groepen optredende mannelijke adolescenten die, bij gebrek aan beter, als tijdverdrijf een provocerend al dan niet vergaand baldadig gedrag aan de dag leggen.

Dit 'bij gebrek aan beter' geeft aan dat we hier niet met een innerlijke drang te doen hebben, met een voortdurend tot provoceren gedreven worden. Het instrumentele karakter van dit provogedrag roept dan ook de vraag op of dit provocisme nu wel het meest typerende voor deze jongens is. Het punt waar het hier om gaat is, of het provocisme op zich ook niet een symptoom kan zijn, een uitingsvorm van iets, dat in feite veel meer kenmerkend voor hen zou zijn. Wij doelen hier op het onvermogen van deze jongens zichzelf te amuseren, hun verveling, hun algemene ongeïnteresseerdheid. Ofschoon ons onderzoek geen definitief antwoord op deze vraag kan geven, zijn wij wel geneigd dit laatste te denken.

NABESCHOUWING

In een van zijn paedagogische werken stelt Langeveld (1960, pag. 101-102) de principiële vraag aan de orde of de school ook richting moet geven aan de wijze waarop het kind zijn vrije tijd moet doorbrengen. Na er op gewezen te hebben wat dit voor school en kind betekenen zou, meent hij deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden. Dit aspect van de opvoeding ziet Langeveld als een gezinsaan gelegenheid. Slechts wanneer het gezin niet meer aan deze opgave zou kunnen voldoen zou de school deze taak mogen overnemen. Het verschijnsel van de provo's illustreert dat de school niet van deze 'bevoegdheid' heeft gebruik gemaakt. De oorzaak hiervan laten wij voorlopig nog even in het midden. Duidelijk is in ieder geval dat, om welke reden dan ook, wij in onze maatschappij kinderen grootbrengen die niet in staat zijn zichzelf bezig te houden.

Bij de beantwoording van de vraag of wij ons zorgen moeten maken over de provo's is dit verschijnsel veel belangrijker dan de 'zinloze' vernielingen die zij aanbrengen of hun voor ons lastige provocisme. Verschillende onderzoekingen hebben uitgewezen dat het provogedrag gebonden is aan een bepaalde leeftijd. Dat na het twintigste jaar deze gedragingen wel tot het verleden behoren. De symptomen die ons

in eerste instantie verontrust hebben zijn dan verdwenen. De provo
provoceert niet meer. Hij heeft ondertussen vaste verkering of is in-
middels getrouwd. Maar behalve dit zal er weinig veranderd zijn! In
plaats van doelloos op straat te zwerven of in een cafetaria rond te
hangen zal hij nu in zijn huiskamer zitten. Met dezelfde ongeïnteres-
seerdheid. Zonder hobbies. Nog steeds afhankelijk van wat de buiten-
wereld te bieden heeft, hetgeen nu neer zal komen op radio en tele-
visie. Dit perspectief is o.i. niet minder zorgwekkend dan de symp-
tomen waar wij oorspronkelijk van uit zijn gegaan: de relletjes.

Niet alleen het niet stimulerend werken van school en ouderlijk huis
is verantwoordelijk voor een dergelijke ontwikkeling. Er is nog een
andere factor die hier storend werkt. Wij doelen hier op het feit dat
de noodzaak om jezelf bezig te kunnen houden steeds geringer wordt.
De zich steeds verder uitbreidende vermakelijkheidsindustrie biedt
ons talrijke vormen van amusement, die wij slechts behoeven te
ondergaan. Deze ontspanning zonder inspanning is een oneerlijke
concurrent voor iedere vorm van vrijetijdsbesteding, die op aan te
leren vaardigheden berust. Wie hier eenmaal ja tegen heeft gezegd kan
op den duur moeilijk terug. Het toegeven aan deze vorm van vermaak
leidt als het ware tot atrofie van het vermogen jezelf te kunnen amu-
seren. Wat dit betekent kan men reeds op kleine schaal zien in
bepaalde gezinnen waar door netstoring e.d. de televisie een avond
uit moet vallen. Men moet er echter niet aan denken wat de gevolgen
hiervan kunnen zijn als de mens nog eens door slechte tijden op
langere termijn deze vermakelijkheidsbronnen zal moeten ontberen.

„Non scholae sed vitae discimus”. „Wij leren niet voor de school,
maar voor het leven.” Deze van Seneca stammende spreuk staat boven
menige schooldeur geschreven.¹ Over wat dit ‘leven’ nu precies
inhoudt heeft ieder zo zijn eigen gedachten. Maar wat ook met dit
leven bedoeld wordt, het is duidelijk dat de vrije tijd waarover de
mens beschikt hiertoe niet gerekend wordt. De school leidt wel op
voor het leven, maar niet voor de vrije tijd die wij moeten vullen.
Weliswaar is de ‘vrijetijdsweek’ van de mens momenteel langer dan
zijn werkweek, maar daar wordt niet verder bij stilgestaan.

¹ Ontleend aan M. J. Langeveld: Die Schule als Weg des Kindes, 1960, pag. 153.

De school leidt op voor het leven en daarom krijgen de kinderen op de lagere school slechts tweemaal drie kwartier gymnastiekles per week. Wie aan het leven denkt, denkt immers niet aan sport, recreatie of vrijetijdsbesteding. Voor al deze gebieden geldt dat er slechts aandacht aan besteed wordt voor zover er nog tijd, geld en ruimte over is. Het zijn de secundaire waarden in ons bestaan. De sluitposten van onze begrotingen.

De resultaten van ons onderzoek wijzen echter op de grote betekenis van het in je vrije tijd bezig kunnen zijn. Vrije tijd is niet meer het voorrecht van de enkeling. Het is 'gemeen' goed geworden, in de dubbele betekenis van het woord. Het vergt daarom een actief beleid.

Een maatschappij, die wel vrije tijd geeft, maar niet de middelen om haar te vullen, ondermijnt haar eigen fundament. Wanneer de situatie zo wordt dat het ouderlijk huis hier niet meer in kan voorzien, dan zal zij haar taak over moeten nemen. De school wordt dan de aangewezen plaats om in deze behoefte te voorzien. Hier moet de basis gelegd worden voor de vrijetijdsbesteding en hierdoor tevens voor de bestrijding van het provocisme. Alle pogingen die berusten op het bezighouden van deze jongeren zijn slechts lapmiddelen. Hiermee lost men niets op. In het meest gunstige geval bestrijdt men zodoende de *provogedragingen*; het hieraan ten grondslag liggende syndroom laat men echter onberoerd. Bij komende preventieprogramma's zal de nadruk dan ook niet moeten vallen op *bezighouden* van de provo's, maar op het bezig *kunnen zijn* van deze jongeren. Slaagt men er niet in dit te realiseren, dan zal cultuurpessimisme realisme blijken te zijn.

bijlagen

vragenlijst

Codenummer pl. :

Codenummer pp:

Aanvang itv. :

Man/Vrouw :

Einde itv :

Leeftijd:

Plaats :

Dan heb ik hier eerst een paar korte vraagjes.

1. Hoe oud ben je?
2. Wat ben je van beroep?
3. Met z'n hoevelen zijn jullie thuis? personen
4. Leven je beide ouders nog?
Zijn jullie met allemaal jongens thuis of heb je ook nog zusters?
(samenstelling gezin: vader, moeder, broers, zusters)
5. Het hoeveelste kind ben jij?

6. Wie zitten er boven je in leeftijd?
 Aantal andere kinderen: broers van
 zusters van
7. Ja, en dan wou ik nog graag een paar gegevens hebben over jullie thuis.
- Hoeveel kamers bevat jullie huis?
 - Heb je een eigen kamer of moet je die met een ander delen?
 - Hebben jullie een radio thuis. Heb je een eigen radio? ja/nee
 - Hebben jullie T.V.? ja/nee
 Heb je een grammofoon? ja/nee
9. Zo, dat waren dan even een paar korte vraagjes om een beetje een indruk te krijgen van de grootte van jullie gezin en de situatie thuis. Dan krijgen we nu weer wat anders. Daar de wijze waarop iemand zijn vrije tijd doorbrengt af zou kunnen hangen van de opleiding die hij gehad heeft, zou ik nu graag even wat over je opleiding willen praten. Eerst ben je natuurlijk naar de lagere school gegaan.
 Welke was dat?
11. Ben je zonder kleerscheuren van de lagere school afgekomen of ben je wel eens blijven zitten? maal.
14. En na de lagere school, wat ben je toen gaan doen?

ALLEEN VOOR PPN. DIE NIET MEER OP SCHOOL ZITTEN

15. Als ik het dus goed begrepen heb, dan ben je na de
 gaan werken. Was je blij dat je van school af was, of had je liever nog wat doorgeleerd? Nou kun je dit natuurlijk zo wel vragen, maar wij hebben gemerkt dat het vaak niet meevalt om hier zo maar een antwoord op te geven.
 Daarom doen wij dat hier wat anders.
 Kijk, ik heb hier een lijn, een schaal noemen wij dat, en die lijn loopt van niet blij naar erg blij (aanwijzen). De bedoeling is nu dat je door middel van een streepje op deze lijn aangeeft in hoeverre je blij was dat je van school af was. Hoe meer blij je was dat je van school af was, hoe meer je streepje naar rechts komt te staan op de lijn.
 Deze lijn is dus een soort weegschaal. Hoe meer je streepje naar rechts komt te staan, hoe meer de schaal doorslaat naar erg blij. En omgekeerd, hoe meer je streepje naar links komt te staan, hoe meer de schaal doorslaat naar niet blij. Is dit duidelijk, of zal ik het nog eens zeggen (met voorbeeld controleren of pp. het principe door heeft). Goed, geef dan nu eens met een streepje op deze lijn aan in hoeverre je blij was dat je van school af was (schaal 15).

20. Had je op school nog bepaalde lievelingsvakken?
Welke waren dat?
21. Was je goed in sport? (inleidende vraag)
22. Als er nou bij de gymnastiekles gekozen moest worden behoorde jij dan tot de jongens die meestal het eerst gekozen werden of werd je doorgaans pas later gekozen? Nou heb ik hier weer zo'n schaal (schaal 22 voor pp. leggen). Links staat: het laatst, en aan de andere kant: het eerst (aanwijzen). Geef nu weer door middel van een streepje op deze lijn aan of je meestal vroeg of laat gekozen werd. Hoe eerder je doorgaans gekozen werd hoe meer je streepje dus naar rechts komt.
23. Ben je ook wel eens aanvoerder van een elftal of zoiets geweest?
(Zo ja) Was dit vaak het geval?
24. Was je nou op school wat ze weleens noemen een lastige jongen? (even een verbaal antwoord afwachten), daarna: Nou heb ik hier weer zo'n schaal, en die loopt van niet lastig naar erg lastig (aanwijzen). Geef eens door middel van een streepje op deze lijn aan in hoeverre je op school een lastige jongen was (schaal 24).
25. Heb je wel eens gespijbeld op school? (inleid. vr.)
(eerst verbaal antwoord afwachten), daarna: Nou heb ik hier weer zo'n schaal. Geef weer eens door middel van een streepje op deze lijn aan in hoeverre je vaak spijbelde toen je nog op school zat (schaal 25).

VOOR PPN. DIE NOG OP SCHOOL ZITTEN

26. Na de lagere school ben je dus naar de gegaan.
Is dat altijd goed gegaan of ben je weleens blijven zitten? maal
27. Heb je nog bepaalde lievelingsvakken?
Welke zijn dat?
28. Jullie krijgen op school natuurlijk ook sport. Ben je goed in sport?
(inleidende vraag).
29. En als er nou bij de gymnastiekles gekozen moet worden behoor jij dan tot de jongens die meestal het eerst gekozen worden, of word je doorgaans pas later gekozen?
Nou heb ik hier weer zo'n schaal (schaal 25, voor pp. leggen). Links staat het laatst, en aan de andere kant het eerst (aanwijzen). Geef eens door middel van een streepje op deze lijn aan of je meestal vroeg of laat gekozen wordt. Hoe eerder je doorgaans gekozen wordt, hoe meer je streepje dus naar rechts komt.

30. Ben je ook wel eens aanvoerder van een elftal of zoiets geweest?
(Zo ja, was dit vaak het geval).
32. Was jij nou op school wat ze weleens noemen een lastige jongen? (even een verbaal antwoord afwachten), daarna: Nou heb ik hier weer zo'n schaal en die loopt van niet lastig naar erg lastig (aanwijzen). Geef eens door middel van een streepje op deze lijn aan in hoeverre je op school een lastige jongen bent.
(schaal 21)
34. Zo, nou hebben we het zonet over de sport gehad. Nou heb ik hier een proefje waarmee het uithoudingsvermogen gemeten kan worden. Heb je nogal een goed uithoudingsvermogen?
Kijk, het gaat als volgt. (voordoen)
Pp. op grond laten zitten met zijn rug tegen de muur. Hij moet nu proberen zijn rechter- of linkerbeen (naar keuze) zo lang mogelijk enkele centimeters van de grond te houden. Zodra zijn hiel de grond raakt stoppen.
Tijd min. sec.
35. T.A.T. Jongen die school verlaat.
Instructie: Dan krijgen we nu weer iets anders. Ik heb hier een foto van een jongen die op het punt staat de school te verlaten.
Probeer nu eens naar aanleiding van dit plaatje een verhaaltje van ongeveer één minuut te vertellen over die jongen, waarin voorkomt hoe hij het gehad heeft, hoe hij zich voelt en wat hij nu gaat doen. Dus: hoe heeft hij het gehad, hoe voelt hij zich momenteel en wat gaat hij nu doen.
Is dat duidelijk? Het gaat dus om een kort verhaaltje. Ga je gang maar. (opnemen op tape: na afloop vragen of pp. wel eens meer zoiets gedaan heeft, en of het een beetje meeviel).
38. Dan krijgen we nu weer iets heel anders. Op dit blaadje (38) zie je een zin staan, die niet afgemaakt is. Het is nu de bedoeling dat jij die zin verder afschrijft. Dus, om even een voorbeeld te geven, stel dat er bijvoorbeeld gestaan zou hebben: wanneer het mooi weer is... Dan zou ik die zin als volgt afgemaakt hebben: wanneer het mooi weer is... ga ik het liefst naar zee. Jij moet dus iets soortgelijks doen bij deze zin. Is dat duidelijk? Ga je gang (pp. die versie geven die op hem van toepassing is).
Na afloop: nou heb ik hier nog zo'n paar niet-afgemaakte zinnen.
Wil je die ook even afschrijven?
39. Als je nu eens zelf onderwijzer zou zijn, zou je dan graag in je klas net zulke leerlingen hebben als je vroeger zelf bent geweest? Nou heb ik hier weer zo'n schaal (39). Geef eens door middel van een streepje op deze lijn je mening aan.
40. Nou krijgen we hier iets dat een beetje lijkt op wat je al eens gedaan hebt. Ik heb hier weer zo'n vel waar allemaal schalen op staan. Bij elke schaal staat een

eigenschappen-paar, zoals naar-leuk, moeilijk-makkelijk, enz. (aanwijzen)
Bovenaan zie je het woord leren staan. Het is nu de bedoeling dat je weer door middel van een streepje op elke lijn aangeeft hoe jij leren vindt. Is dat duidelijk? Ga je gang. Probeer zo snel mogelijk te werken.

42. Dan heb ik hier op dit papiertje (42) een aantal uitspraken staan. Achter elke uitspraak zie je staan: is eigenlijk wel zo, is niet waar, en is overdreven (aanwijzen).
Lees deze zinnen nu eens door en zet dan een streep onder het antwoord dat jij van toepassing vindt. Dus als jij vindt dat wat er staat waar is dan zet je een streep onder is eigenlijk wel zo, vind je dat het niet waar is dan zet je een streep onder niet waar, enz. Is dat duidelijk? Ga je gang.

HET WERK (alleen voor ppn. die al van school zijn)

Zo, dan krijgen we nu weer een ander onderwerp. In het voorgaande hebben we het steeds over het leren en je schooltijd gehad. Nu zou ik graag nog eens wat over je werk willen praten.

46. Wat doe je momenteel voor een soort werk? (met algemene termen kan niet worden volstaan)
47. Nou heb je dus net gezegd wat voor een soort werk je doet. Hoe lang denk je dat je dit werk nog zal doen? (schaal 47). Nou heb ik hier weer zo'n schaal. Geef eens door middel van een streepje op deze schaal aan in hoeverre je verwacht dat je dit soort werk nog lang moet doen.
48. Wat lijkt jou nou ideaal werk? (inleidende vraag)
50. Nou heb ik hier een rechtopstaande lijn.
Bovenaan staat wat jij ideaal werk vindt, en hier links het werk dat je nu doet. (aanwijzen)
Geef nou eens door middel van een streepje op deze lijn aan in hoeverre het werk wat je nu doet dit ideaal benadert. Hoe meer je vindt dat het werk dat je nu doet dit ideaal benadert hoe hoger je het streepje moet zetten. Is dat duidelijk? Ga je gang.
51. Mooi zo. En geef dan nu nog eens met een kruisje op deze lijn aan in hoeverre je verwacht dat over 5 jaar je werk dit ideaal benadert.
52. Wat vind je nou het belangrijkste in je werk? Stel nou eens dat je voor het eerst een baantje ging zoeken. Op wat voor punten zou je dan letten? Wat zou dan voor jou belangrijk zijn?
53. Nou heb je dus zojuist gezegd wat jij belangrijk vindt in je werk. Geef nou eens

op deze lijn aan in hoeverre het werk dat je nu doet hieraan voldoet. Hoe meer dit het geval is, hoe hoger je streepje komt te staan.
Is de bedoeling duidelijk? (Zo niet, concreet voorbeeld geven).

54. En over 5 jaar, hoe zal dan volgens jou de situatie zijn? Geef dat eens aan met een kruisje. (schaal 54)
55. Dan krijgen we nu het volgende. Stel nu eens het geval dat een goede vriend van jou je zou vragen hem te helpen bij het kiezen van een baantje. Zou je hem dan:
1. jouw bedrijf aanraden om te gaan werken?	ja/nee
2. zou je hem jouw baantje aanbevelen?	ja/nee
60. Dan heb ik hier weer zo'n paar schalen (papier aan pp. voorleggen). De bedoeling is weer dat je door middel van een streepje je mening geeft.
De eerste heeft dus betrekking op hoe goed je met je collega's kunt opschieten. Verder spreken de vragen voor zich. Ga je gang maar.
61. T.A.T. van werksituatie. Nou heb ik hier weer zo'n plaat. De bedoeling is weer dat je naar aanleiding van deze plaat een verhaaltje van ongeveer een minuut vertelt waarin voorkomt wat hier gebeurt, wat hij denkt en wat hij gaat doen. Dus, om het nog eens te herhalen: wat gebeurt hier, wat denkt hij en wat gaat hij doen.
- 61A. Dan heb ik hier een aantal vragen die je kunt beantwoorden door een streepje op bijbehorende lijn te zetten.
- 61B. Nou heb ik hier een papier waar steeds twee dingen tegenover elkaar staan. Wij zouden nou graag van je willen weten wat jou van beide het meest aantrekt. Dat kun je aangeven door een kruisje op het bijbehorende streepje te zetten. Om een voorbeeld te geven. Trekt een grote stad je meer aan dan een klein dorp, dan komt je kruisje hier (links) te staan.
Trekt een klein dorp je meer aan, dan zet je dus je kruisje hier (rechts).
Zo doe je dat ook bij de volgende paren. Is de bedoeling duidelijk? Ga je gang.
62. Ja, dan heb ik hier weer zo'n niet-afgemaakte zin. Wil jij die weer even afmaken? (62)
63. En dan zijn hier weer twee uitspraken, waarvan je moet zeggen of ze volgens jou waar zijn, niet waar of overdreven. Geef weer je mening door een streep te zetten onder het antwoord dat volgens jou juist is.
67. Dan krijgen we nu het volgende. Ik heb hier een blaadje waarop je de punten ziet staan, die jongens van jouw leeftijd en opleiding gehaald hebben op een bepaald proefje. Zoals je ziet is het hoogste aantal punten door hem hier gehaald en het laagste aantal door Van Dijk.

De rest zit daar dus tussen. Het hoogst mogelijke aantal punten dat je halen kunt is 100 en het laagst mogelijke 0. Zoals je ziet heeft niemand 100 of 0 punten gehaald. Jij krijgt straks ook dit proefje te doen. Hoeveel punten denk jij dat je wel kunt halen?

69. Dan krijgen we nu een soort spraakwater-spelletje. Je weet wel, dat doen ze voor de radio ook weleens. Dan moeten de mensen een minuut spreken over een bepaald onderwerp. Dat gaan we hier nou ook doen. Alleen hoeft het hier maar een halve minuut te duren. Alles wat je zegt is goed. Is de bedoeling duidelijk? Je krijgt een minuut bedenktijd. Daarna moet je van wal steken. Het onderwerp luidt: waarom ik weleens over emigreren denk. Spreek dus straks eens een halve minuut over: waarom ik weleens over emigreren denk. (na afloop iets zeggen in de zin van: 'viel het een beetje mee' of iets dergelijks).

Zo, dat hebben we ook weer gehad. Dan komen we nu aan een ander onderwerp. We hebben het zojuist gehad over je werk. Nu zou ik graag eens wat met je willen praten over de situatie thuis. En om dan maar meteen van wal te steken:

71. Wat doet je vader? (nagaan wat dit werk inhoudt)
72. Is vader in verband met zijn werk veel afwezig? Kun je dat weer eens met een streepje op deze lijn aangeven?.
73. Werkt je moeder ook?
74. (Zo ja) Is moeder in verband met haar werk veel weg? Geef dat eens met een streepje op deze lijn aan.
80. Ja, dan hebben we het nu dus zo'n beetje over je ouders. Vind je nou dat je ouders streng voor je zijn? Wil je weer eens op deze lijn aangeven in hoeverre jij vindt dat je ouders streng voor je zijn? (80)
- 80a. (indien pp. broertjes of zusjes heeft)
Geef nou eens op deze lijn aan in hoeverre je ouders streng zijn voor je broertjes en zusjes. (80a)
81. Dan heb ik hier een vraagje dat een beetje lijkt op wat je al gehad hebt. Zonet vroeg ik je wat nou volgens jou ideaal werk is. Nu zou ik graag van je willen weten wat nou volgens jou ideale ouders zijn. (Inleidende vraag)
83. Nou heb je dus een bepaald beeld voor ogen van wat nou volgens jou ideale ouders zijn. Geef nou weer eens met een streepje op deze lijn aan in hoeverre jouw ouders dit beeld, dit ideaal, benaderen. (83)
- 83a. Nou heb ik hier een lijst met een aantal uitspraken. Achter elke uitspraak zie je staan: waar of niet waar.

De bedoeling is weer dat je door middel van een streepje antwoord geeft. Vind je wat er staat waar, dan zet je dus een streep onder waar. Is wat er staat volgens jou niet waar, dan zet je een streep onder niet waar. Is dat duidelijk? Ga je gang.

84. Wat is nou volgens jou de belangrijkste taak van ouders?
(inleidende vraag)
85. Ja, nou heb je dus zojuist gezegd wat nou volgens jou de belangrijkste taak van ouders is. Kun je nou op deze lijn eens aangeven in hoeverre volgens jou jouw ouders erin geslaagd zijn deze taak te vervullen? (85)
86. Als je nou met een probleem zit bespreek je dat dan weleens met je ouders? (verbaal antwoord afwachten, daarna:) Nou heb ik hier weer zo'n lijn. Geef eens op deze lijn aan in hoeverre je dit vaak doet.
87. Vind je dat je ouders altijd voldoende waardering tonen voor wat je doet? Geef eens op deze lijn aan in hoeverre je ouders veel of weinig waardering tonen voor wat je doet.
88. (Situatieschets) Dan krijgen we nu het volgende.
Jan is van plan uit te gaan. Juist als hij op het punt staat het huis te verlaten roept zijn vader: 'Waar ga je naar toe Jan'?
Nou zou ik graag van je willen weten:
Wat zegt Jan?
Wat denkt Jan?
Wat doet Jan?
Dus, om het nog eens te herhalen. Juist op het moment dat Jan het huis wil verlaten roept zijn vader: waar ga je naar toe Jan? Nou wil ik graag van jou weten wat Jan zegt, denkt en doet.
- 88A. Schalen over mijn vrienden, mijn ouders, de politie.
89. Nou krijgen we iets soortgelijks als zonet. Jan is weer van plan om uit te gaan. Juist als hij op het punt staat het huis te verlaten roept zijn moeder: 'Kom je niet te laat thuis Jan'? Nou wil ik weer van je horen wat Jan zegt, denkt en doet.
90. Nou krijgen we weer iets anders. Stel dat je plotseling een dag vrij zou krijgen. Hoe zou je die dan liever doorbrengen? Je antwoord kun je weer geven door een kruisje op de bijbehorende lijn te zetten. (fietsend – wandelend als voorbeeld gebruiken)
92. Zo, dan krijgen we nou weer zo'n spraakwatervalletje. Je weet nou hoe het gaat. De bedoeling is dat je 30 seconden praat over een bepaald onderwerp. Het onderwerp waar het nu om gaat is: de mening van mijn ouders.

Je hebt weer een minuut bedenktijd. Het gaat dus over:
de mening van je ouders.
Ga je gang.

93. Als je later zelf kinderen hebt geloof je dan dat de manier waarop je ze zal opvoeden veel verschilt van die waarop je ouders dat bij jou gedaan hebben? Geef je mening weer door middel van een streepje op deze schaal.
94. Dan heb ik hier weer zo'n niet-afgemaakte zin. Het is dus weer de bedoeling dat jij die verder afmaakt.
95. Als je dat nou eens vergelijkt met je vrienden vind je het dan bij jullie thuis gezellig? Geef eens op deze lijn aan in hoeverre je het thuis gezellig vindt.
96. Nou heb ik hier weer een papier waar een groot aantal lijnen op staat. Bovenaan zie je staan: ik tegenover mijn ouders. De bedoeling is dus weer dat je bij elke lijn aangeeft hoe je tegenover je ouders bent.
Ga je gang.
98. Dan krijgen we nu weer zo'n spraakwaterloefening. Probeer weer eens een halve minuut te praten over de voor- en nadelen van een afgelegen eiland.
99. Dan heb ik hier een blaadje daar staan vijf verschillende tijdvakken van onze geschiedenis op. Je ziet hier staan: de tijd van de kruistochten, de tijd waarin we nu leven en de pionierstijd in Amerika enz. Zet nu eens een streep onder die tijd waarin je het liefst geboren zou zijn als je het zelf voor het zeggen had mogen hebben.
(in alle gevallen dat pp. de voorkeur geeft aan een ander tijdperk dan het huidige, vragen waarom hij de voorkeur geeft aan die tijd boven de huidige)
100. Dan krijgen we nu weer wat anders. Ik heb hier een lijst waar verschillende dingen op staan. Lees deze lijst rustig door en geef dan met een kruisje aan welke twee van deze dingen je het liefst zou willen hebben, aan welke twee jij dus de meeste waarde hecht.
102. Dan heb ik hier nog een losse uitspraak met daaronder weer drie mogelijke antwoorden. Zet een streep onder dat antwoord dat in jouw geval het meest van toepassing is.
103. Zo, dan krijgen we nu weer zo'n spraakwateralletje. Praat eens een halve minuut over 1965, een toekomstvoorspelling.
104. Nou heb ik hier weer zo'n schaal. Geef eens op deze lijn aan hoe oud je verwacht te worden.

105. Ja, nou hebben we het zojuist al even over de toekomst gehad. Zijn er nou nog bepaalde dingen of wensen waarvan je hoopt dat ze in de nabije of verre toekomst verwezenlijkt zullen worden? Heb je nog bepaalde idealen, om het eens zo te zeggen?
108. Dan zijn hier een aantal vragen die je weer kunt beantwoorden door een streepje op de bijbehorende lijn te zetten.
110. Dan heb ik hier weer een papier waar een aantal vragen op staat. Het antwoord kun je weer geven door een streepje op de bij de vraag horende lijn te zetten.
- 110b. T.A.T. Jongen bij muur.
 Instructie: Dan krijgen we nu weer iets dat je al eens gedaan hebt. Ik heb hier een foto van een jongen. Probeer eens naar aanleiding van dit plaatje een verhaaltje van één minuut te vertellen over die jongen waarin voorkomt hoe het komt dat hij daar is, wat hij denkt en hoe het verder gaat.
 Dus: hoe komt het dat hij daar is, wat denkt hij, en hoe gaat het verder.
111. Zo, dan zijn we nu bij het laatste onderwerp aangekomen, het onderwerp waarom het ons te doen was, namelijk de vrijetijdsbesteding. En om dan maar meteen van wal te steken: Breng je nou in het algemeen het merendeel van je vrije tijd thuis door of buitenshuis? thuis/buitenshuis
112. Laten we nou eens kijken hoe je de afgelopen week je vrije tijd hebt doorgebracht. Weet je nog wat jedag gedaan hebt?
 (één week de revue laten passeren)
1.dag:
 2.dag:
 3.dag:
 4.dag:
 5.dag:
 6.dag:
 7.dag:
113. Ben je nog lid van een of andere vereniging? ja/nee van:
 Is dat al lang zo, of pas sinds kort? jaar
 Ben je nou, wat men wel noemt, een trouw lid, of kom je niet al te vaak?
trouw/niet trouw
114. Nou heb ik hier weer zo'n schaal met als vraag: vind je het leuk op vereniging of doet het je weinig? Geef je mening weer met een streepje aan.
115. Bekleed je nog een bepaalde functie in die vereniging? ja/nee
 (Zo nee) Is dit vroeger wel het geval geweest? ja/nee

117. Heb je nog een bepaalde hobby?
118. (Zo ja) besteed je daar veel tijd aan?
Geef je antwoord weer eens door een streepje op deze lijn te zetten.
119. Ga je vaak uit? Geef op deze schaal weer eens aan in hoeverre je vaak uitgaat.
122. Heb je momenteel verkering?
124. Sluit je je doorgaans makkelijk aan bij een groepje? Nou heb ik hier weer zo'n schaal. Geef hier eens op aan in hoeverre je je makkelijk bij een groepje aansluit. (123)
125. Heb je veel vrienden? Hoeveel ongeveer
- 126A. Nou heb ik hier een lijst met een groot aantal onderwerpen erop. We zouden nu graag van je willen weten in hoeverre je voor deze onderwerpen belangstelling hebt en wat je er aan doet. Je antwoord kun je weer geven door een streepje op de bijbehorende lijn te zetten.
127. Dan krijgen we nu het volgende. Zet op dit blaadje hier eens onder elkaar de voornamen van de vrienden waar je geregeld mee optrekt.
Ja, ga je gang.
Nou zou ik graag het volgende van je willen weten. Als jullie nou zo met dit groepje bij elkaar zijn wie van deze jongens voert dan doorgaans het hoogste woord, zet daar eens een 1 achter, in deze kolom.
En wie daarna, zet daar eens een 2 achter. En dan (een 3). En van wie gaan nou meestal de voorstellen uit om iets te doen. Zet daar weer eens een 1 achter. En van wie komen daarna de meeste voorstellen? Zet daar weer een 2 achter. En dan? (een 3). En wie van deze jongens is nou het meest getapt? Zet daar weer een 1 achter. En wie na hem? Zet daar weer een 2 achter. En dan?
En dan tenslotte: wie treedt nou doorgaans als de leider van dit groepje op? Zet daar weer een 1 achter. En als hij er nou niet is, wie heeft dan meestal de leiding? En dan?
128. Komen deze jongens nou vaak bij je thuis over de vloer of ontmoeten jullie elkaar meestal buitenshuis?
thuis/buitenshuis
(Buitenshuis) Waar is dat dan doorgaans?
129. En wat doen jullie nou gewoonlijk zo'n beetje als je bij elkaar bent?
133. Heb je weleens meegedaan aan bepaalde hulpacties voor een of ander goed doel?
ja/nee
134. Volg je in je vrije tijd nog bepaalde cursussen?
ja/nee
(Zo ja) Wat zijn dat dan voor cursussen?

135. Nou heb ik hier weer een uitspraak waarvan je weer met een streepje kunt aangeven in hoeverre je het er mee eens bent. Oudere mensen hoor je vaak zeggen, dat je jeugd zo'n fijne tijd is. Geef eens op deze lijn aan in hoeverre jij het hiermee eens bent.
136. Zo, dan krijgen we nu de laatste spraakwaterval. Praat eens een halve minuut over: hoe ik mij op zondag voel.
137. Heb je nog een bepaalde godsdienst?
138. Zo, dat hebben we dan gehad. Dan heb ik hier nog een ander vraagje en wel: hou je van dieren (inleidende vraag)
139. Wat zijn nou volgens jou zo de voordelen van een-dier-zijn.
140. Heb je nou wel eens het gevoel dat je met je vrije tijd geen raad weet? Kun je op deze lijn eens aangeven in hoeverre je je wel eens verveelt?
144. Als je 's avonds thuiskomt, slapen je ouders dan doorgaans al? ja/nee
145. Dan hebben we hier de laatste plaat. Praat eens een minuut over wat dit voorstelt en hoe het gekomen kan zijn.
149. Zo, dan krijgen we nu een proefje om je herinneringsvermogen te meten, om dat zo maar eens te zeggen. Dit is het laatste en dan zijn we klaar. Kun je je nog herinneren wat je tussen 30 december en 3 januari gedurende de avonden hebt gedaan? (Alle avonden de revue laten passeren)

bijlagen van de vragenlijst

15.

niet blij _____ erg blij

22.

het laatst _____ het eerst

24.

niet lastig _____ erg lastig

25.

niet veel _____ veel

38.

1. Als ik mij vergelijk met mijn vriendjes van de lagere school die meteen zijn gaan werken, dan vind ik ...
2. Mijn schooltijd vind ik ...
3. Als ik zelf had mogen kiezen ...
4. Als ik het nog eens over mocht doen ...
5. Mijn ouders vinden dat leren ...
6. Wat betreft het leren, mijn kinderen later zullen ...

39.

niet graag _____ erg graag

40.

LEREN

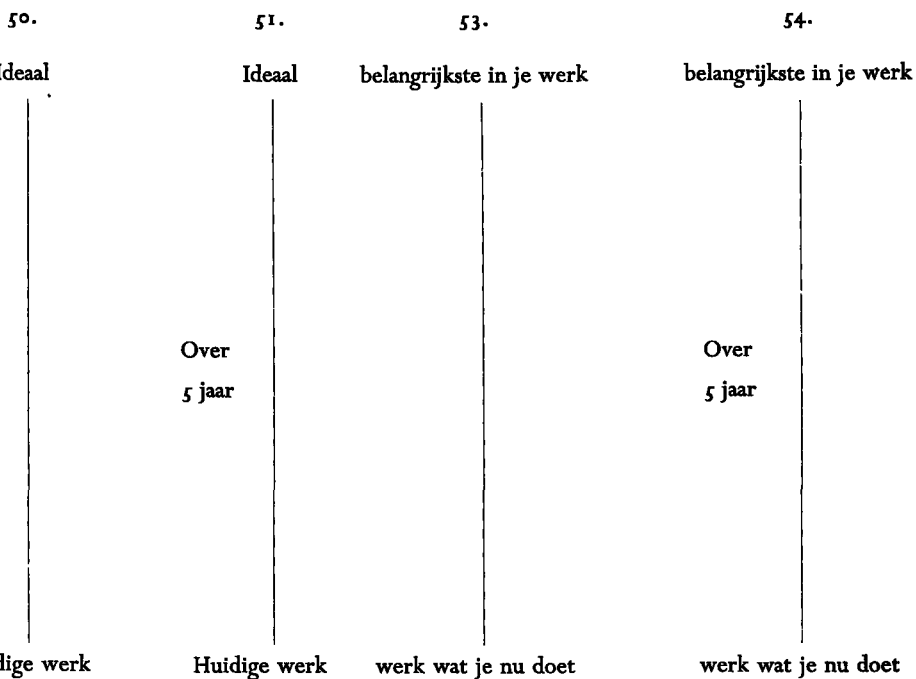
naar	_____	leuk
moeilijk	_____	makkelijk
niet nodig	_____	noodzakelijk
gedwongen	_____	vrijwillig
belangstelling	_____	geen belangstelling
onbelangrijk	_____	belangrijk
fijn	_____	vervelend
interessant	_____	niet interessant
zo kort mogelijk	_____	zo lang mogelijk

42.

1. Er is tegenwoordig niet veel meer dat de moeite waard is om je voor in te zetten	is eigenlijk wel zo
is niet waar
is overdreven
2. Als je tegenwoordig wat bereiken wilt, dan moet je haast wel naar het buitenland gaan	is eigenlijk wel zo
is niet waar
is overdreven
3. Onze maatschappij zit vol regels, je kunt haast niets doen of je stoot op een verbod	is eigenlijk wel zo
is niet waar
is overdreven

47.

niet lang _____ erg lang

60.

Geef eens door middel van een streepje op onderstaande lijn aan hoe goed je met je collega's kunt opschieten.

niet goed _____ heel goed

En nu, hoe goed je met je baas kunt opschieten.

niet goed _____ heel goed

En nu, in hoeverre ze op je werk tevreden zijn over wat je doet.

niet tevreden _____ erg tevreden

En nu, in hoeverre het werk dat je doet naar je zin is.

niet erg naar mijn zin _____ heel erg naar mijn zin

In hoeverre kan het je wat schelen hoe je baas over je denkt.

niet veel _____ erg veel

61a.

Kun je je in het algemeen goed beheersen.

niet goed _____ heel goed

Zouden je kornuiten erg graag net zulk werk doen als jij doet.

niet graag _____ erg graag

Denk je vaak: ik wou dat er maar eens wat gebeurde.

nooit _____ vaak

Schiet je nogal gauw uit je slof.

niet gauw _____ erg gauw

Heb je vaak het gevoel dat je weleens lekker uit de band zou willen springen.

nooit _____ vaak

In hoeverre vindt men, denk je, in het algemeen jouw werk belangrijk.

minder belangrijk _____ erg belangrijk

Hecht je veel waarde aan goede manieren.

niet veel _____

erg veel

Val je graag op.

niet graag _____

erg graag

Denk je vaak, als ik maar eerst wat verder ben, dan wordt het wel anders.

nooit _____

vaak

61B.

WAT TREKT JE MEER AAN:

..... een grote stad	- een klein dorp
..... een klein groepje	- een grote massa
..... winkelen in een warenhuis	- kopen in een buurtwinkel
..... een gemaskerd bal	- een instuif met dansen
..... een rustige straat	- een drukke straat
..... de plaats waar je woont	- een vreemde plaats
..... een carnaval	- een dansavond met bekenden
..... je eigen buurt	- het centrum van de stad
..... vakantie in clubverband	- met een vriend met vakantie
..... een kermis	- een buurtfeestje
..... een zelfbedieningswinkel	- een gewone winkel
..... ergens onopgemerkt zijn	- de aandacht van anderen trekkend
..... een stadion vol mensen	- een clubhuis met bekenden
..... optrekken met mensen die je tijdens je vakantie hebt ontmoet	- met een clubje op vakantie gaan

62.

Wanneer mijn kinderen later moeten werken zal ik er in ieder geval voor zorgen.....

63.

Wie vooruit wil komen in het leven moet hard zijn

- is eigenlijk wel zo
- is overdreven
- is niet waar

Het is tegenwoordig haast niet meer mogelijk om te laten zien wat je waard bent

- is eigenlijk wel zo
- is overdreven
- is niet waar

67.

Hoogst mogelijke aantal punten 100

Laagst mogelijke 0

Aantal punten behaald door:

Herman Groot	93	Jan Postma	60
Jan Hofkamp	91	Wim Pouw	58
Gerrit de Jong	89	Kees Naaldwijk	53
Wim de Vries	85	Frans Voorthuizen	50
Piet Hulsman	80	Dirk Vermeulen	48
Jaap van Leusden	76	Rein Dubbelman	45
Hans van Leeuwen	71	Frits van Deil	43
Dik Langhout	68	Akke van Dijk	40
Aart Rijken	62		

72.

weinig _____ veel

74.

weinig _____ veel

80.

niet streng _____ erg streng

80A.

niet streng _____ erg streng

83.

ideale ouders _____ ouders
(verticaal)

83A

E/C

nummer

Gedurende mijn diensttijd zou ik liever sergeant zijn dan gewoon soldaat.	waar	niet waar
Ik vind het vervelend als men mijn voorstellen niet aanneemt.	waar	niet waar
Als er iets gebeuren moet neem ik graag de leiding.	waar	niet waar
Het is in het leven belangrijk om het ver te brengen.	waar	niet waar
Ik zet gewoonlijk langer mijn zin door dan anderen.	waar	niet waar
Als iets tegenzit dan prikkelt dat mijn verzet nog eens extra.	waar	niet waar
Ik mag graag iets organiseren.	waar	niet waar
Hoe meer actie hoe liever ik het heb.	waar	niet waar
Ik leg me niet gauw bij de dingen neer.	waar	niet waar
Ik vind het leuker om leiding te geven dan om zelf geleid te worden.	waar	niet waar
Als er iets gebeuren moet ben ik vaak haantje de voorste.	waar	niet waar
Een hoge functie bij de strijdkrachten zou mij wel lijken.	waar	niet waar
Ik vind het prettig om in het middelpunt van de belangstelling te staan.	waar	niet waar

85.

heel goed _____ minder goed

86.

nooit _____ vaak

87.

weinig _____ veel

modern		ouderwets
vervelend		niet vervelend
invloedrijk		geen invloed
tactisch		ontactisch
sterk		zwak
tevreden		ontevreden
hulpvaardig		niet hulpvaardig
soepel		streng
beleefd		onbeleefd
lastig		makkelijk
machtig		niet machtig
hartelijk		ongeïnteresseerd
rustig		onrustig
zeuren altijd		laten me mijn gang gaan
warm		koud
begrijpen me niet		begrijpen me
zeker		onzeker
uit de hoogte		tegemoetkomend

90.

E/C

Nummer :

Stel dat je plotseling een dag vrij zou krijgen, hoe zou je die dan liever doorbrengen :

..... fietsend	- wandelend
..... alleen	- met anderen
..... lekker thuis blijven	- de stad ingaan
..... de stad in	- de vrije natuur in

..... met je vrienden	- met een meisje
..... lekker luiierend	- allerlei karweitjes opknappend
..... alleen	- met je ouders
..... lezend	- sportend
..... er op uit trekkend	- naar de bioscoop
..... op het water	- aan het strand
..... kamperend	- bij vrienden thuis
..... lol trappend	- met je hobby
..... op de kermis	- in de dierentuin
..... naar een circus	- naar een cabaret
..... naar een mooie tentoonstelling	- naar een voetbalwedstrijd
..... op een terrasje zittend	- rondrijdend
..... lekker uitslapend	- vroeg er op uit trekkend
..... met je vader	- met je moeder

93. niet veel _____ erg veel

94. Als ik later zelf kinderen heb zal ik er in ieder geval voor zorgen dat ...

95. niet gezellig _____ erg gezellig

96. **IK TEGENOVER MIJN OUDERS**

niet gezellig	_____	gezellig
spraakzaam	_____	zwijgzaam
hulpvaardig	_____	niet hulpvaardig
oneerlijk	_____	eerlijk
prettig	_____	naar
gierig	_____	royaal
gesloten	_____	openhartig
kortaf	_____	geduldig
brutaal	_____	beleefd
lastig	_____	gezegkelijk

99.

De tijd van de grote ontdekkingsreizen
De tijd van de kruistochten
De tijd waarin wij nu leven
De pionierstijd in Amerika
De vorige eeuw

100.

E/C

Nummer:

Lees deze lijst eens rustig door en geef dan door middel van een kruisje aan, welke van deze dingen je het liefst zou willen hebben.

..... Een goede vriend
..... Vrede
..... Een scooter
..... Een goed stel hersens
..... Plezier
..... Geld op de bank
..... Veel vrije tijd
..... Een goede baan
..... Een meisje

..... Zelfvertrouwen
..... Een groot zakgeld
..... Een geloof
..... Ouders waar je wat aan hebt
..... Populair zijn
..... Zekerheid in je leven
..... Ergens in uitblinken
..... Een zorgeloos bestaan

102.

Waarom ik me eenzaam voel.

Weet ik zelf niet

Ik voel me niet eenzaam

Gaat je niets aan

104.

niet oud

erg oud

108.

Hoeveel mensen schat je dat diep in zich het gevoel hebben dat ze aan liefde tekort komen.

weinig _____ veel

Hoeveel mensen schat je dat zich tegenwoordig onzeker voelen.

weinig _____ veel

Hoeveel mensen voelen zich tegenwoordig eenzaam, denk je.

weinig _____ veel

110.

Ben je nogal geduldig van aard:

niet geduldig _____ wel geduldig

Als je ergens een beslissing over moet nemen, doe je dat dan meteen of denk je er liever nog wat langer over na:

direct _____ na lang nadenken

Wanneer we uitgaan van hoe je het nu hebt, vind je dan dat je nog veel te wensen hebt:

weinig _____ erg veel

In hoeverre benijden je vrienden je om het werk dat je momenteel doet:

benijden me niet _____ benijden me erg

Vind je jezelf, vergeleken bij anderen, erg nieuwsgierig:

niet erg _____ heel erg

Is men thuis tevreden over het soort werk dat je doet:

niet erg _____ heel erg

Kun je goed tegen alleen zijn of voel je je doorgaans niet prettig als je geen mensen om je heen hebt:

kan niet tegen alleen zijn _____ kan goed tegen alleen zijn

Ben je wel eens driftig:

nooit _____ vaak

114.

doet me weinig _____

erg leuk

118.

weinig _____

veel

119.

weinig _____

veel

124.

niet makkelijk _____

makkelijk

126A

E/C

Nummer:

Heb je belangstelling voor:

weinig

veel

Buitenlandse politiek

Doe je er wat aan

Sport

Doe je er wat aan

Sociale vraagstukken

Doe je aan sociaal werk

De vakvereniging

Doe je er wat voor

Ruimtevaart

Lees je er wel over

Jeugdwerk

Doe je zelf wat

De Nederlandse politiek

Doe je er wat aan

Techniek _____
 Doe je er wat aan _____
 Vreemde landen _____
 Lees je er wel over _____
 Geschiedenis _____
 Lees je er wel over _____
 Klassieke muziek _____
 Luister je er wel naar _____
 Godsdienst _____
 Doe je er wat aan _____
 Televisie _____
 Kijk je veel _____

127.

Voornamen	hoogste woord	voorstellen	meest getapt	leiding

135.

helemaal niet _____ helemaal mee
 mee eens _____ eens

140.

verveel me nooit _____ verveel me vaak

de functie van de gebruikte tests

In het voorgaande werd er op gewezen dat van de diversiteit aan informatie die per test kan binnenkomen slechts een gedeelte werd gebruikt. Dat gedeelte namelijk, dat op het doel van de test betrekking had. Met dit laatste als maatstaf zou men twee soorten informatie kunnen onderscheiden en wel:

1. de gezien het doel van de test als adequaat te beschouwen informatie. Het betreft hier gegevens die ons in staat stellen een antwoord te geven op de vraagstelling die in de test, zij het min of meer verhuld, aan de orde wordt gesteld.
2. de niet adequate informatie. Dit zijn gegevens die geen verband houden met wat de test beoogt te meten. Zij kunnen in dit opzicht dus geen bijdrage leveren. Zoals reeds gesteld werd, werden deze gegevens in het onderzoek buiten beschouwing gelaten.

Om een indruk te geven welke informatie door ons als adequaat werd beschouwd, volgt hieronder een overzicht van de gegevens waarom het ons bij de verschillende in ons onderzoek gebruikte tests te doen is geweest. De tests worden hier behandeld in de volgorde waarop zij in het interview verschijnen. Voor de juiste formulering en instructie wordt verwezen naar het interview, bijlage I, pag. 333.

20. Heeft proefpersoon nog bepaalde lievelingsvakken. Het gaat hierbij uitsluitend om het aantal proefpersonen per groep dat gymnastiek als lievelingsvak opgeeft. Verwacht wordt dat dit 'niet-intellectuele' vak meer aanhangers onder de profo's zal hebben dan in de controlegroep.

34. De uithoudingsvermogenproef. Deze werd ontleend aan Eysenck (1947, pag. 159). Doel ervan is: meten van het doorzettingsvermogen van de proefpersoon.

35. T.A.T. Plaat van jongen die de school verlaat. Hierbij gaat het om de instelling tegenover het naar school gaan. Met name om de vraag of hij het al dan niet prettig op school vindt.

38. Sentence completion:

1. Als ik mij vergelijk met mijn vriendjes van de lagere school, die meteen zijn gaan werken, dan vind ik...	... dat het verstandiger is om door te leren; of andere versies waarin tot uiting komt dat doorleren beter is.
2. Mijn schooltijd vind ik...	prettig versus niet leuk.
3. Als ik zelf had mogen kiezen...	was hij dan gaan leren of gaan werken.
4. Als ik het nog eens over mocht doen...	was hij dan gaan leren of gaan werken.
5. Mijn ouders vinden dat leren...	vinden zij leren noodzakelijk, erg belangrijk e.d.
6. Wat betreft het leren, mijn kinderen later zullen...	moeten zij leren of laat proefpersoon ze hierin vrij.

52. Wat vindt proefpersoon het belangrijkste in zijn werk. In hoeverre let hij hierbij op de volgende punten:

- het soort werk (is het prettig, kun je er wat leren, zijn er goede vooruitzichten);
- de menselijke verhoudingen (de sfeer, aardige collega's, aardige chef);
- de materiële voorzieningen (het loon, wat zijn de werktijden, is hij zaterdag vrij);
- het bedrijf in technische zin (goede werkruimte, goed gereedschap e.d.);

61. T.A.T. Plaat met werksituatie. Hierbij gaat het om de instelling tegenover het werk. Is deze positief of negatief.

61B. Test om een eventuele anonimiteitsdrang te meten.

62. Sentence completion:

Wanneer mijn kinderen later moeten werken zal ik er in ieder geval voor zorgen...	dat ze een goede opleiding gehad hebben, dat ze een vak geleerd hebben, dat ze doorleren.

67. Test om het aspiratie-niveau te meten.

69. Spraakwaterval met als onderwerp: waarom ik wel eens over emigreren denk. Hierbij ging het om de volgende punten:

- a. Zou hij wel willen emigreren (verwijzing naar een of andere vorm van ontevredenheid);
- b. Meent hij dat je voor een goede toekomst op het buitenland aangewezen bent;
- c. Hoe staat hij tegenover het hierdoor moeten opgeven van familiebanden;
- d. In hoeverre is zijn omgeving de oorzaak van het wel naar het buitenland willen.

83A. Test om een eventuele machtsdrang of geldingsdrang te meten.

88. Situatie-schets: Als Jan op het punt staat het huis te verlaten roept vader hem na: 'Waar ga je naar toe, Jan?'. Wat zegt Jan hierop, wat denkt hij en wat doet hij.

Hierbij gaat het om de volgende punten:

- a. Gaat Jan in op vader's vraag. Zegt hij waar hij heen gaat.
- b. Gaat Jan weer naar binnen om uitleg te geven.
- c. In hoeverre denkt Jan in negatieve termen (ach barst, waar bemoei je je mee).
- d. In hoeverre gaat Jan inderdaad naar de plaats waarheen hij gezegd heeft te zullen gaan.

89. Situatie-schets. Juist op het moment dat Jan op het punt staat om uit te gaan roept zijn moeder: 'Kom je niet te laat thuis, Jan?'.
Wat zegt Jan hierop, wat denkt hij en wat zal hij doen.

Hierbij gaat het om de volgende punten:

- a. In hoeverre geeft proefpersoon een negatief antwoord (dat bepaal ik zelf wel, waar bemoei je je mee, e.d.).
- b. In hoeverre denkt Jan in negatieve termen.
- c. Toont hij begrip voor moeder's vraag. Vindt hij dat moeder gelijk heeft dit te vragen.
- d. Geeft hij gehoor aan het verzoek van zijn moeder.

90. Hierbij gaat het om een inzicht te krijgen in het vrijetijdsbestedingspatroon van de proefpersoon. De items 1, 5, 10, 14 en 18 worden niet gescoord. Deze items dienden slechts om de structuur van de lijst minder duidelijk te maken.

92. Spraakwaterval met als onderwerp: de mening van mijn ouders. Dit thema moet de proefpersoon als het ware uitnodigen om in te gaan op bepaalde stereotype-achtige uitlatingen, die in ieder gezin wel voorkomen. Deze doorgaans vermanende opmerkingen kunnen ons een inzicht geven in bepaalde 'hebbelikheden' van de proefpersoon. Het ging hier dan ook om de volgende punten:

- a. waarschuwen ze hem voor slechte vrienden;

- b. vinden ze dat hij meer thuis moet blijven;
- c. vinden zij dat hij minder laat thuis moet komen;
- d. en tenslotte meer in het algemeen: denken zijn ouders volgens proefpersoon wel positief over hem.

94. Sentence completion:

Als ik later zelf kinderen heb,
zal ik er in ieder geval
voor zorgen, dat...

Hierbij gaat het om het projecteren van een eventueel negatief eigen beeld. Opmerkingen die op de aanwezigheid hiervan kunnen wijzen zijn: zal ik ervoor zorgen dat ze geen gekke dingen doen, dat ze geen nozems worden, dat ze rustiger zijn, e.d.

98. Spraakwaterval met als onderwerp: de voor- en nadelen van een afgelegen eiland.

Voordeel: je hebt van niemand last, je bent vrij.

Nadeel: 1. je verveelt je
2. je bent eenzaam

99. Tijdperkentest: hierbij ging het om de volgende punten:

- a. weg willen vanwege het jachtige en onzekere (politieke toestand) van onze maatschappij;
- b. je ontmoet andere mensen, andere volken, je komt in een nieuwe wereld;
- c. de tijdperken kunnen appelleren aan een zin voor avontuur en vechten in de proefpersonen.

100. De behoeften-preferentie test. Twee versies werden gebruikt. Bij de eerste ging het om het item vrede. Per groep werd nagegaan hoeveel jongens aan het item vrede de voorkeur gaven boven de andere items.

Bij de tweede versie was het ons te doen om de punten zelfvertrouwen en zekerheid in je leven. Ook nu weer werd per groep vastgesteld hoeveel proefpersonen dan deze items prefereerden boven de andere items.

103. Spraakwaterval met als onderwerp: 1965, een toekomstvoorspelling. Nagegaan werd of de proefpersoon in zijn voorspelling ook zinspeelde op een op handen zijnde wereldoorlog.

104. Schaal met de vraag: hoe oud verwacht je te worden. Was bedoeld om na te gaan in hoeverre in de proefpersoon de gedachte aan een alles verwoestende atoomoorlog leefde. Een dergelijke oorlog zou immers ook van invloed zijn op zijn 'levensduur'. De veronderstelling hierbij was dat hoe ouder hij verwachtte te worden, hoe minder de gedachte aan een eventuele oorlogsdreiging in hem leefde.

105. Dingen die de proefpersoon nog hoopt te bereiken, of wensen waarvan hij hoopt dat ze in vervulling zullen gaan.
Deze vraag moest ons inzicht geven in:
- de aspiraties van de proefpersoon (hoopt hij wat te bereiken in het leven; zinspeelt hij op het halen van bepaalde diploma's).
 - de vraag in hoeverre de proefpersoon bij zijn wensen materialistisch georiënteerd is.
108. T.A.T. Plaat met jongen die tegen een muur geleund staat. Hierbij gaat het om de vraag in hoeverre verveling aangevoerd wordt als oorzaak van het feit dat hij daar staat.
127. Het betreft hier een soort sociogram opgemaakt door één persoon.
Het gaat daarbij om de plaats die de proefpersoon in de groep inneemt met betrekking tot punten als:
- het hoogste woord voeren;
 - van wie gaan de meeste voorstellen uit;
 - wie is het meest getapt;
 - wie is doorgaans de leider.
129. Wat doen proefpersoon en zijn vrienden als ze bij elkaar zijn.
Hierbij gaat het uitsluitend om de punten herrieschoppen, vechten, e.d.
Nagegaan wordt per groep hoeveel van de proefpersonen een dergelijk item noemen.
136. Spraakwaterval met als onderwerp: hoe ik mij op een zondag voel. Hierbij gaat het om de vraag of men de zondag een prettige dag vindt.
139. Wat zijn de voordelen van een dier zijn. Hierbij ging het om de volgende punten:
- je krijgt een goede verzorging;
 - je wordt verwend, vertroeteld.
145. T.A.T. Oorlogsplaat. In hoeverre roept de plaat associaties bij de proefpersoon op aan oorlog of oorlogsdreiging.
149. Geheugentest: deze diende om na te gaan in hoeverre de proefpersonen bij de relletjes aanwezig zijn geweest.

literatuur

- ABEL, B., La saison des bandes. Parijs, Les Cahiers de l'Enfance, 1960.
- AMADO, G., Ethique et psychologie d'un groupe d'adolescents inadaptés. L'Evolution psychiatrique, 1951/1.
- ARGYLE, M., Psychology and social problems. Londen, Methuen & Co., 1964.
- ASHENHEIM, E. B., Wie kam es so weit. München, Juventa-Verlag, 1958.
- BALOGH, J. K. en C. J. RUMAGE, Juvenile delinquency proneness. Washington, Public Affairs Press, 1956.
- BARKER, P en A. LITTLE, The Margate offenders: a survey. New Society, 30 Juli 1964, Londen.
- Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultur: Denkschrift zur Problematik der Halbwüchsigen, 1956.
Niet gepubliceerd manuscript.
- BEDNARIK, K., Der junge Arbeiter von heute, ein neuer Typ. Stuttgart, 1953, Gustav Kilpper Verlag.
- BEETS, N., De grote jongen. Utrecht, 1954.
- BLOCH, H. A. en A. NIEDERHOFFER, The gang: a study in adolescent behavior. New York, Philosophical Library, 1958.
- BONDY, C., J. BRADEN, R. COHEN en K. EYFERTH, Jugendliche stören die Ordnung. München, Juventa-Verlag, 1957.

- BORNEMANN, E., *Jugendprobleme unserer Zeit*. Göttingen, 1958.
- BUYTENDIJK, F. J. J., *Unruhe und Geborgenheit in der Welt des jungen Menschen*. Universitas, 1958.
- Cahiers Pédagogiques. *Crise de la jeunesse*. Parijs, Seupen, 1957 (dec.)
- CECCALDI, P., *Le phénomène des bandes*. Melun, Impr. Administrative, 1961.
- CHARLESWORTH, J. C. (ed.), *Leisure in America: blessing or curse?* Philadelphia: The American Academy of Political and Social Science, monograph 4, 1964.
- CLOWARD, R. A. en L. E. OHLIN, *Delinquency and opportunity*. Clencoe (Ill.), The Free Press, 1960.
- CNOOP-KOOPMANS, A. J., *Hoe helpen wij de massajeugd? Pro Juventute*, 1954/12.
- COHEN, K., *Delinquent boys, the culture of the gang*. Glencoe (Ill.), The Free Press, 1955.
- COUWENBERG, S. W., *Jongere en oudere generatie in onze tijd*. Sociaal Contact, 6 Febr. 1957.
- COUWENBERG, S. W., *De vereenzaming van de moderne mens*. Den Haag, 1957.
- CRAWFORD, P. L., D. I. MALAMUD en J. R. DUMPSON, *Working with teen-age gangs*. New York, Welfare Council of N.Y. City, 1950.
- DELANY, L. T., *Establishing relations with anti-social groups and an analysis of their structure*. The British journal of delinquency, Juli 1954.
- DUNGEN, M. VAN DEN, *De jeugdige mens en de machteloosheid der volwassenen*. Utrecht-Antwerpen, 1958.
- DIJKHUIS, J., *Rock 'n Roll*. Dux, 1956/12.
- ELL, E., *Die enttäuschte und missbrauchte Generation*. Unsere Jugend, 1959/6.
- ELLEMERS, J. E., *Recente uitingen van de jeugd: een gemeenschappelijke verklaringsgrond*. Sociologische Gids 1957/5/6.
- ELMERICH, E., *Halbstarke Aggressionen und ihre Ursachen*. Zeitschrift für Staatssoziologie, 1956/9.
- EYSENCK, H. J., *Dimensions of personality*, London, Kegan Paul, 1947.
- FROEHNER, R., *Wie stark sind die Halbstarcken?* Bielefeld, M. von Stackelberg Verlag, 1956.
- FYVEL, T. R., *Teddy boys, rebels without a cause*. 'Western World', juni 1957.
- FYVEL, T. R., *Rebellious youth in an affluent society*. New York, Shocken Books, 1962.
- GEHRKE, H., *Zum Problem der Halbstarcken*. Die berufsbildende Schule, 1956/9.
- GOTTLIEB, D. en J. REEVES, *Adolescent behavior in urban areas*. Glencoe (Ill.) The Free Press, 1963.
- HANHART, D., *Arbeiter in der Freizeit*. Bern, Hans Huber Verlag, 1964.
- HANSELMANN, H., *Halbstarck-Ganzschwach*. Pro Juventute, 1957/7/8.
- HARTMANN, K., *Spielaspekte des Jugendkrawalls*. Zeitschrift für Psychotherapie und Medizinische Psychologie, 1958, pag. 1960 e.v.
- HAVE, T. T. TEN, *De betekenis van het clubhuiswerk voor de jeugd*. Volksopvoeding, 1958, pag. 65-81.
- HENDRIX, W. J., *De 'nozem': historische parallelen*. Sociologische Gids 1957/5/6.

- HOLMBERG, C., Gatubråken i Stockholm vid årsskiftet 1956/1957. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1957 pag. 268 e.v.
- Mgr. Hoogveld Instituut. Moderne jeugd op haar weg naar volwassenheid. Nijmegen 1953.
- Mgr. Hoogveld Instituut. Jeugd in Tilburg. Nijmegen, 1958.
- HIJNER, C., Clubhuiswerk in Amsterdam. Pro Juventute, Jrg. 8/5.
- JONGE, H. DE. Inleiding tot de medische statistiek. Leiden, Verhandeling van het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, 1958.
- JORAY, R., Bandenbildung und Bandendelikte. Basel, S. Karger, 1961
- JOUBREL, H., Mauvais garçons de bonnes familles. Parijs, Aubier - Montaigne, 1957.
- JOUBREL, H., Une certaine jeunesse. Rééducation, 1958, No. 100, pag. 21.
- JOUBREL, H., Les jeunes en groupes et en bandes. Parijs, Spès, 1959.
- JOUSSELIN, J., Jeunesse, fait social méconnu. Parijs, 1959.
- KAISER, G., Die Kriminalität der sogenannten Halbstarken. Unsere Jugend, 1957. No. 7.
- KAISER, G., Zur Aetiologie der sogenannten Halbstarken. Unsere Jugend, 1958/2/3.
- KAISER, G., Der Zivilisationskonflikt der randalierenden Jugend. Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie, 1959 No. 4.
- KAISER, G., Randalierende Jugend. Heidelberg, Quelle & Meyer, 1959.
- KAISER, G., Zur Erscheinung des Rowdytums und des Vandalismus. Unsere Jugend 1962/3.
- KERN, E., 'Halbstarken'. Blätter der Wohlfahrtspflege, 1957/10.
- KLUTH, H., Die 'Halbstarken', Legende oder Wirklichkeit. Deutsche Jugend, 1956/11.
- KRAMER, D. en M. KARR, Teen-age gangs. New York, Holt, 1953.
- KRANTZ, D. E. en E. V. W. VERCRUIJSSE, Op zoek naar het beeld van de jeugd. Sociologische Gids, 1957/5/6.
- KRANTZ, D. E. en E. V. W. VERCRUIJSSE, De jeugd in het geding. Amsterdam, De Bezige Bij, 1959.
- Kriminal-Polizei Berlin-West. Jugendausschreitungen: eine Zeiterscheinung oder ein Erziehungsproblem. Berlijn, december 1956.
- KROEBER KENETH, Die Halbstarken und die Halbschwachen. Junge Wirtschaft, 1956/10.
- KVARACEUS, W., World Side Story, The Unesco Courier, Mei 1954.
- LANGEVELD, M. J., Capita uit de algemene methodologie der paedologie. Groningen, J. B. Wolters, 1959.
- LANGEVELD, M. J., Die Schule als Weg des Kindes. Braunschweig, Georg Westermann Verlag, 1960.
- LEBOVICI, S. en Y. ROUMAJON, L'adolescent et les bandes. 'Hygiène mentale', 1960, No. 5.
- LOPEZ CORDOZO, Werkende jeugd in deze tijd. De Koepel, 1959/5.
- Maatschappelijke verwildering der jeugd. Den Haag, Staatsdrukkerij en Uitgeverij Bedrijf, 1952.

- MACGUIRE, A., The Mod-Rocker-riddle. Emancipated and reactionaries. *New Society*, 28 mei 1964.
- MANNHEIM, H., Juvenile delinquency. *The British Journal of delinquency*, vol. 7, No. 2.
- MARTIN, J. M., Approaches to delinquency prevention: a critique. *Crime and Delinquency*, 1961, No. 1.
- MAYS, J. B., Growing up in the City. Univ. of Liverpool Press, 1954.
- MIDDENDORF, W., Jugendliche Banden. *Kriminalistik*, 1958/6.
- MIDDENDORF, W., Die Halbstarcken. *Zentralblatt für Jugendrecht und Jugendwohlfahrt*, 1959/6/7.
- MIDDENDORF, W., New forms of juvenile delinquency. New York, U.N. Dept. of Econ. and Soc. Affairs, 1960.
- MIK, G., Teddy Boys and Teddy Girls: the psychological and psychiatric aspects. *International Child Welfare Review*, 1961/4.
- MIK, G., Onze Nozems. Nijkerk, G. F. Callenbach N.V.
- MILLER, D., Psychology of the delinquent boy. *New Society*, 23 juli 1964.
- MUCHOW, H. H., Zur Psychologie und Pädagogik der 'Halbstarcken'. *Unsere Jugend*, 1956/9/10/11.
- MUCHOW, H. H., Jugendliche stören die Ordnung. *Unsere Jugend*, 1957/10.
- MUCHOW, H. H., Sexualreife und Sozialstruktur der Jugend. München, Grassi, 1959.
- MULDER M., e.a., Mensen, groepen, organisaties: speurwerk in de sociale psychologie. Dl. II. Assen, van Gorcum en comp., 1963.
- New York City Youth Board. Reaching the unreached. New York, 1952.
- New York City Youth Board. Reaching teenagers. New York, 1954.
- OSGOOD, CH. E., G. J. SUCI en TANNENBAUM, The measurement of meaning. Urbana, Univ. of Illinois Press, 1957.
- PARROT, P. en M. GUENEAU, Les gangs d'adolescents. Parijs, Presses Universitaires de France, 1959.
- PERQUIN, N., Jeugd versus Maatschappij. Dux, 1959/1.
- QUENTIN, F., en F. STIEBIETZ, Polizei und akute Masse. *Polizei-Praxis*, sept. 1955, Duitsland.
- RASCHEN, G., Die Krawalle der Halbstarcken und die Staatsautorität. *Recht der Jugend*, 1956/12, pag. 359-361.
- ROBINSON, R. A., Closed and open gangs. *New Society*, 28 mei 1964.
- ROESSLER, W., Jugend im Erziehungsfeld. Düsseldorf, 1957.
- ROMNICIANO, H., Le rôle de la police pour la prévention et le contrôle de la délinquance. *Revue moderne de la police*, 1958, pag. 3-6.
- ROSE, G., Teddy Boys and Teddy Girls: Sociological aspects. *International Child Welfare Review* 1961/4.
- RYMAN, E., Teddy boy. Londen, M. Joseph, 1958.
- SAAL, C. D., Hoe leeft en denkt onze jeugd? Publicatie van het Sociologisch Instituut van 'Kerk en Wereld', Utrecht, 1950.
- SAGITZ, W., Das Problem der 'Halbstarcken' in psychologischer Sicht. *Neue Juristische Wochenschrift* 1959.

- SALISBURY, H. E., *The shook-up generation*. Londen, M. Joseph, 1959.
- SCHELSKY, H., *Die skeptische Generation*. Düsseldorf, 1957.
- SCOTT, P., *Gangs and delinquent groups in London*. *The British journal of delinquency*, 1956/1.
- SEELMAN, K., *Das Halbstarke-Problem in München*. Niet gepubliceerd manuscript, 1957.
- SHERIF, M. en C. W. SHERIF, *Reference Groups*. New York, Harper and Row, 1964.
- SLAVSON, S. R., *Reeducating the delinquent through group and community participation*. New York, Harper, 1954.
- SOHL, H., *Baldadigheid in Nederland*. Tilburg, Zwijzen, 1959.
- SPENCER, J., *Stress and release in an urban estate*. Londen, Tavistock publications, 1964.
- SPENCER, J. C., *The unclubbable adolescent*. *The British journal of delinquency*, vol. 1, No. 2, 1950.
- STAUSZ, W., *Wir versuchen 'Strassenjugendliche' zu aktivieren*. *Schweizerische Zeitschrift für Gemeinnützigkeit*, 1958/8.
- STEINER, LEE R., *Understanding juvenile delinquency*. Philadelphia, Chilton Comp. 1960.
- STUART, L., *Jugendkriminalität und 'Halbstarke'*. *Unsere Jugend*, 1957/4.
- STUCLEY, E., *Teddy boys' picnic*. Londen, A. Blond, 1958.
- SUTHERLAND, E. H. en CRESSEY, D. R., *Principles of criminology*. Chicago, Lippincott, 1955.
- THRASHER, F. M., *The Gang*. Chicago, Univer. of Chicago Press, 1927.
- TURNER, M. L., *Ships without sails*. Londen, University of London Press, 1953.
- Unesco Institut: *Veröffentlichung No. 2: Auffällige Verhaltensweisen von Jugendlichen heute*, München, juni 1958.
- VILLEN, N. H., *Teddy Boys and Teddy Girls: pedagogical aspects*. *International Child Welfare Review* 1961/4.
- VILLETORTE, P., *Contribution de la police à la hygiène mentale de la rue*. *Hygiène mentale*, 1958, No. 4.
- WATTENBERG, W. en BALISTRIERI, J., *Gang membership and juvenile misconduct*. *American sociological review*, Vol. 15, No. 6, dec. 1950.
- WHYTE, W. F., *Street corner society*. Chicago, The Univer. of Chicago Press. 1958.
- WIECZOREK, 'Halbstarke', *eine Erscheinung unserer Zeit?* *Jugendschutz* 1956/10.
- WILDE, G. J. S., *Neurotische labiliteit gemeten volgens de vragenlijstmethode*. Amsterdam, Van Rossen, 1963.
- WILFERT, O., *Jugend 'Gangs'*. Wenen, Springer Verlag, 1959.
- WINKELMANN, H., *Zur Psychologie der Halbstarke*. *Jugendschutz*, 1957/3.
- WOLFGANG, M. E., L. SAVITZ en N. JOHNSTON, *The sociology of crime and delinquency*. New York, John Wiley & Sons, 1962.
- ZULLIGER, H., *Jugendliche und Halbstarke*. Zürich, Verner Classen Verlag, 1958.
- ZULLIGER, H., *Horde - Bande - Gemeinschaft*. Stuttgart, E. Klett Verlag 1961.

personen- en zakenregister

- Affectieve relaties:** 14, 106, 125, 149, 156-7, 165.
- Afwezigheid vader:** 105.
- Agressie:** 18-9, 60, 106, 155, 157-8, 224, 256-7, 259, 324, 326,
Zie ook: Provo: 'lol trappen'.
- Alcoholisme:** 18.
- Ambtenaren:** 32, 88.
- Anonymiteitsdrang:** 60, 67, 148.
- Arbeiders**
geofende: 32, 88, 99-100, 323,
geschoolde: 32, 88, 99-100, 321,
ongeschoolde: 32-3, 88, 99-100, 139, 321-2.
- Auteur, curriculum vitae:** 375.
- Avontuur:** 60, 155, 157-8, 324, 326.
- Beroepenstratificatie:** 32-4, 41, 88, 99-100, 139, 321, 323.
- Bondy:** 14-5, 18, 20-1, 28-30, 33-4, 38, 42, 96, 98-9, 104, 136, 148, 191, 317-8, 320.
- Braden:** 28.
- Busemann:** 18.
- Bijlagen:** 333-62.
- Centraal Bureau voor de Statistiek:** 97, 101, 103.
- Cohen:** 28.
- Communicatiemedia:** 21, 176-7, 179-80, 224, 312, 328.
- Couwenberg:** 15.
- Creativiteit:** 15.
- Debiliteit:** 18.
- Definities**
nozem: 4-5,
'provo': 5-6, 327,
vriend: 151, 159, 163-4.
- Duitsland, onderzoek:** 28-38.
- Dwanggedachten:** 18.
- Eenzaamheid:** 15, 147-8, 150, 156-7, 224, 324.

- Eyferth: 28.
Eysenck: 359.
- Fisher: 182.
- Geboorterangorde: 105-10.
- Gedragsomschrijving
oorzakenstructuur: 11,
provo's: 6-7, 18, 48, 153-8, 227-313,
323-4,
uiterlijke verschijningsvorm: 11, 289.
- Geldingsdrang: 19.
- Generatieconflict: 9.
- Geoefende arbeiders: 32, 88, 99-100, 323.
- Geschoolde arbeiders: 32, 88, 99-100, 321.
- Gezin
binding: 14,
grootte: 88, 101-2, 107-9,
onvolledigheid: 14, 34, 88, 103-5,
109-10, 318,
sfeer: 14-6, 34, 88, 101-26, 132, 155,
202-3, 211-3, 223, 321, 323, 327-9.
- Gueneau: 16.
- Hanselmann: 19, 150, 178.
Hartmann: 16.
Historische benadering: 8-12.
Holmberg: 18, 37-43, 96-7, 100, 103-4,
145, 149, 181, 183.
Homosexualiteit: 19, 260.
- Idealen: 19, 148.
Inhoud: XIII.
Interview-resultaten: 95-262.
- Jeugddelinquenten
algemeen: 54-6, 69, 104-5,
belangstelling: 176-80, 208,
beoordeling ouders: 114-26, 202-3,
groepsbeeld: 201-2,
maatschappijcritiek: 170-5, 207,
mening over politie: 191-200, 209,
onderwijs en beroepsopleiding: 127-33,
204,
persoonlijkheidskenmerken: 145-58, 206-7,
samenvattend beeld: 201-9,
vergelijking met provo's: 222-6, 259, 318,
vriendschappen: 159-69,
vrije-tijdsbesteding: 181-90, 208-9,
werksituatie: 134-44, 204-5.
Jonge, de: 182.
- Kaiser: 14-5, 19, 28-38, 42, 90-1, 96-100,
102, 104-9, 136, 142-4, 149, 176, 181,
183, 321-2.
- Kantoorpersoneel: 32, 99-100.
- Kern: 19, 121.
- Kluth: 14, 17, 126.
- Krantz: 8-9, 19-20, 24-7, 35, 42, 102, 176,
191, 317, 319-20, 326.
- Kriminalpolizei Berlin-West: 20, 306.
- Langeveld: 327-8.
- Leeftijd: 34, 87, 95-8, 183, 321.
- Marine Opkomst Centrum: 72, 230-2.
- Massa: 18, 20, 37, 67, 148.
- Medewerkers: XI, XII.
- Methodiek
Amsterdamse Biografische Vragenlijst: 59,
anamnese: 35,
antwoordcategorieën: 74,
arrestanten: 30-1, 33-4, 38,
bandrecorders: 74-5,
beroepsgroepen van het materiaal: 32-4,
88,
betrouwbaarheid uitkomsten: 59, 69, 153,
bewerking waarnemingsuitkomsten: 90-2,
 χ^2 -toets: 91,
controle populatie observatiemilieu: 235-6,
controlegroep(en): 23, 31-3, 39, 41-4,
55, 69, 92, 127,
criterium maatschappijcritiek: 170,
differentiërend vermogen meettechnieken:
44, 55, 69,
directe vragen: 60,
dossiermateriaal: 28-9, 31, 33-4, 36, 44,
54-5, 225, 258,
factoranalyse: 110-26, 159-69, 192-9,
gedragsobservatie: 26-7, 31, 265-313,
zie ook: Methodiek, participerende ob-
servatie,
gemiddelden: 91,
generalisatie: 25, 38, 71,
historische benadering: 8-12,
hypothesen: 55, 68, 90-1, 134, 255,
261-2,
indirecte vragen: 61,

Methodiek

individueel antwoord en groepsbeeld: 69-71,
instructie rolspelers: 294-5,
interviewduur: 58-9,
interviewer-controle: 36, 73-6,
interviewer-gedrag: 35-6, 74-6,
interviewformulieren: zie bijlagen,
interviewproces: 73-81,
interviews: 56-72,
interviewscoring: 36, 72,
interviewsituatie: 34-6, 43, 58, 79-81,
introductie participanten: 233-5,
invloed weersomstandigheden: 300-1, 306,
keuzemotivering: 68,
meettechnieken: 45, 57, 60-8, 70-1,
participerende observatie: 56, 225-62, 326,
participerende observatie als hypothesetoetsend instrument: 255,
proefinterviews: 78,
projectie gebaseerd op vergelijking: 67-8, 70,
P-waarden: 92,
relpreventie-experiment: 54, 263-313,
representativiteit steekproef: 52, 54, 85-9,
representativiteit van het materiaal: 23-5, 27-9, 39-40, 42-3,
rollenspel: 77-8,
rolspelers: 77-8, 292-6, 298-305, 308,
samenstelling controlegroep: 52-4, 82-9,
samenstelling vergelijkingsgroep jeugd-delinquenten: 54-6, 82-9,
schaaltechnieken: 63-4, 74, 128, 146, 153,
selectie interviewers: 76-8,
selectie observatiemilieu: 232-3,
selectie participanten: 230-2,
semantische differentiaten: 64, 110-26, 159-69, 192-9,
sentence completion: 66, 129,
significantie: 91-2,
situatieschets: 66,
sociogrammen: 151-3,
sociogramscoring: 152,
specimen vragenlijst: 333-57,
sprakwaterval: 65-6, 70-1, 74, 148, 360-2,
statements: 61-3,

steekproef: 44,
Voor onderzoekssteekproef zie: Methodiek, samenstelling steekproef.
tests: 37-8, 58-60, 65-72, 74, 136, 358-62,
testscoring: 65, 69-72, 358-62,
testtoetsing: 69, 72,
theorie: 318,
toetsingstechnieken: 91,
Zie ook: Methodiek, testtoetsing training interviewers: 76-80,
t-toets: 91,
typologie materiaal: 30-1, 153,
uitnodigen proefpersonen: 82-9,
uitnodigingsbrief: 83-4,
uitnodigsters: 84-5, 87,
validiteit: 37, 69,
vergelijkbaarheid materiaal: 8-12, 23, 25, 33, 41-2, 44, 87-9, 127,
verzamelen materiaal: 23, 33, 35, 39, 44, 56, 58,
weigering deelname aan onderzoek: 85-6.
Mik: 14, 19, 105, 149, 173, 260.
Moederliefde: 106.
Muchow: 14, 17-8, 102, 121, 149, 170, 173.
Mulder: 83, 134, 230, 297.
Nederland, onderzoek: 24-8.
Neurotische verschijnselen: 18-9, 59, 150, 156-157.
Nozem, definitie: 4-5.
Onderwijs: 15, 32, 34, 40-1, 96-100, 127-33, 183-4, 186, 189, 322, 324, 327-9.
Ongeschoolde arbeiders: 32-3, 88, 99-100, 139, 321-2.
Oorlog: 16, 60, 68, 173-5, 224.
Opvoeding: 14, 36, 110-26, 155, 158.
Osgood: 64.
Ouders: 14, 36, 88, 105, 110-26, 132, 155, 158, 223.
Parrot: 16.
Participatiestudie, resultaten: 237-62, 326.
Perquin: 14, 17, 126, 150, 173.
Pers: 21.
Persoonlijkheidskenmerken: 18, 30, 37, 40, 60, 145-58, 215-7, 224.
Politie
arrestatiemotieven: 30, 40, 98-9,

Politie

- gezag van: 194-8, 200,
 - houding en optreden van: 20, 39, 191, 194-200, 255, 266-7, 269-79, 281-2, 284-9, 291-2, 296-9, 302-5, 308-12,
 - mening van jeugd-delinquenten: 191-200,
 - mening van provo's: 60, 191-200, 221,
 - perceptie eigenschappen door provo's: 192-200,
 - reactie van publiek op: 39-40, 267, 269-70, 274-5, 279, 302,
 - rel-anticipatie: 20, 285, 288, 297, 298,
 - uitdaging door provo's: 191, 193, 271-2, 274-6, 300, 303-5, 307, 325,
 - waardering door provo's: 195, 288,
 - waarschuwingen: 39, 274, 277, 279, 284, 291,
 - woordgebruik: 274, 276-8, 289.
- Prestige: 15, 285.
- Privacy: 103.
- Probleemstelling: 45-8.
- Provo
- affectieve relaties: 149-50, 156-7, 165, 224-5,
 - afwezigheid vader: 105,
 - agressiviteit: 155, 157-8, 224, 256-7, 259, 324, 326
 - anonymiteitsdrang: 148,
 - arbeidsatisfactie: 135, 143,
 - aspiratieniveau: 146-8, 156, 322-3,
 - avontuurlijkheid: 60, 155, 157-8, 224, 324, 326,
 - beoordeling aard van hun werk: 137-8, 143, 322,
 - beoordeling arbeidsklimaat: 137-8, 143,
 - beoordeling arbeidsvoorwaarden: 137-8, 143,
 - beoordeling ouders: 110-26, 223,
 - beoordeling werkomstandigheden: 137-8, 143,
 - beroepsdifferentiatie: 88, 99-100,
 - beroepsdifferentiatie vaders: 88, 99-100,
 - beroepsstatus: 142-4, 318, 321-3,
 - bioscoopbezoek: 186-7, 246-8, 326,
 - bravuur: 166, 258,
 - cafeteria als ontmoetingscentrum: 238-9,
 - cafetariabezoek: 186-7, 189, 232, 237-46, 324, 326, 328,
 - contactvaardigheid: 147, 157, 224, 324,
 - cursussen: 183-4, 186, 189,
 - dansgewoonten: 186-7, 189, 248-50, 319-20, 324, 326,
 - definitie: 5-6, 327,
 - descriptie via participatiestudie: 237-62,
 - doorzettingsvermogen: 147,
 - driftigheid: 147, 224.
 - eenzaamheid: 147-8, 150, 156-7, 224, 324,
 - emigratieneiging: 170, 174-5,
 - frustratiegevoelens: 150, 156-7, 175, 224,
 - geboorterangorde: 105-10,
 - gedragsomschrijving: 6-7, 18, 48, 153-8, 227-313, 323-4,
 - gedragsomschrijving in verricht onderzoek: 22-44, 153, 317-20,
 - geduld: 148,
 - gejaagdheid der maatschappij: 172, 175, 224,
 - gevoelsleven: 149-50, 156, 224,
 - gezinsgrootte: 88, 101-2, 107-9,
 - gezins sfeer: 34-5, 40, 60, 71, 88, 101-26, 132, 155, 211-3, 223, 321-3, 327-9,
 - gezinsvolledigheid: 88, 103-5, 109-10, 318,
 - groepsbeeld: 210-1,
 - groepsstructuur in cafetaria: 243-4,
 - hobbies: 183, 186, 189-90, 224, 323-4,
 - homosexuele gedragingen: 260,
 - impulsiviteit: 147, 324, 326,
 - innerlijke onrust: 149,
 - interesse in godsdienst: 176-9,
 - interesse in jeugdwerk: 176-9,
 - interesse in klassieke muziek: 179-80,
 - interesse in lezen: 179-80,
 - interesse in mening van de bazen over hen: 138-9, 143,
 - interesse in politiek: 176-9, 323,
 - interesse in sociale vraagstukken: 177, 179, 189, 323,
 - interesse in sport: 177-9, 323-4, 4
 - interesse in televisie: 176-7, 179-80, 224, 328,
 - interesse in vakvereniging: 177, 179,
 - interessen: 19, 34, 60, 138-9, 143, 176-80, 219-21, 224, 323-4, 327-8
 - leeftijd: 95-8, 183, 321,
 - leiderschapsperceptie: 151-3, 156-7,
 - 'loltrappen': 188-90, 224,

Provo

maatschappijcritiek: 15, 35, 60, 170-5, 217-9, 224, 260-1, 321,
maatschappij-stereotypen: 171-3, 175,
machtsdrang: 147-9, 156-8, 224, 323,
materialisme: 148, 156,
mening over politie: 60, 191-200, 221,
mening over vrienden: 60, 159-69,
zie ook: Methodiek, sociogrammen
neiging tot opvallen: 147-8, 156, 224, 326,
nieuwsgierigheid: 147,
onderwijs en beroepsopleiding: 40-1, 60, 96-100, 127-33, 183-4, 186, 189, 213-4, 223, 322-4, 327-9,
onzekerheidsgevoelens: 147, 149, 156,
oorlogsverwachting: 173-5, 224,
opvliegendheid: 147-8, 156-7,
perceptie 'last hebben van anderen': 153-8,
perceptie mening van ouders over hen: 124-5,
perceptie toekomstmogelijkheden in het werk: 139-41, 144,
personalia: 60,
persoonlijkheidskenmerken: 18, 30, 37, 40, 60, 145-58, 215-7,
plaats in de groep: 152-3,
privacy: 103,
protesthouding: 261,
relatie met bazen: 138-9, 143,
relatie met mede-werknemers: 138, 143, 223,
relatiepatroon in cafetaria: 239-43,
samenvattend beeld: 210-21, 323-4,
scholieren: 97-9, 321,
schoolbeleving: 130-1, 322,
schoolgedrag: 131-3,
sociaal-economische status: 96-100, 109, 142-4, 318, 321-3, 326,
sociogrammen: 151-2,
spijbelen: 131-2,
tevredenheid bedrijf met hun werk: 141,
tevredenheid thuis over hun werk: 141-2, 223,
toekomstverwachting: 139-41, 144, 150, 175, 223, 321, 323,
typologie: 153, 215-7,
verblijf buitenshuis: 183-4, 186, 189-90, 224, 251-4, 324-5, 328,

verenigingsleven: 181-3, 189-90, 224, 322-4,
vergelijking met jeugd-delinquenten: 222-6, 259, 318,
verkering: 183-4, 186, 189, 328,
vermogensdelicten: 257-9,
verteringen bij vrijetijdsbesteding: 245-6,
verveling: 147-9, 157, 189, 224, 327,
verzetshouding: 15, 261, 320-1,
voorkeurspatroon vrijetijdsbesteding: 187-8,
vrienden: 151, 157, 159-69, 183-6, 189, 224-5,
vrijetijdsbesteding: 34-5, 56, 60, 181-90, 224, 251-4, 323-9,
vrijheid in de opvoeding: 113, 117, 125,
waardering goede manieren: 155, 326,
waardering politie: 195, 288,
werkende moeders: 104,
werkinstelling: 136, 143, 223, 323,
werksituatie: 134-44, 214-5, 223, 318, 321-3,
woonsituatie: 102-3, 109,
woordgebruik: 244-5, 268, 271-3, 275,
zakgeld: 178, 246,
zelfbeheersing: 148,
zelfvertrouwen: 147, 156,
zondagsindolentie: 185, 189.
Provocisme, analyse: 317-29.
Psychopathie: 18.
Puberteit: 17, 326.
Publiek
reactie op politiegedrag: 39-40, 267, 269-70, 274-5, 279, 283, 302.
rel-anticipatie: 20, 280, 282-6, 291, 305.

Recreatie: 17.

Religie: 19, 176-9.

Relletjes

actieven: 30-2, 282,
anticipatie; politie: 20, 285, 288, 297, 298,
anticipatie; publiek: 20, 280, 282-6, 291, 305,
bevorderende factoren: 292, 308,
jaarwisseling: 255, 265-79, 285,
meelopers: 30-2, 282-3,
preventie-experiment: 290-313, 305-13,
raddraaiers: 30-2, 98, 296,

- Relletjes
 remmende factoren: 292, 308,
 traditievorming en -doorbreking: 286-9,
 311.
 Roessler: 36.
 Rose: 15, 104, 134-5.
- Sagitz: 18-20, 149-50.
- Samenvattingen
 achtergrondgegevens provo's: 100,
 beeld jeugd-delinquenten: 201-9,
 beeld provo's: 210-21, 323-4,
 gezinssituatie: 100, 109-10, 121-2, 125-6,
 interessen: 180,
 maatschappij-critiek: 174-5,
 mening van provo's over politie: 199-200,
 onderwijs en beroepsopleiding: 133,
 perceptie vrienden: 167-9,
 persoonlijkheidskenmerken en typologie:
 156-8,
 rel-preventie experiment: 312-3,
 verricht onderzoek provogedrag: 43-4,
 vrijetijdsbesteding: 189-90,
 werksituatie: 143-4.
- Schizofrenie: 18.
 Scholieren: 32, 88, 97-9, 321.
 Seelmann: 14, 16, 98, 121, 181, 244.
 Situationele factoren: 20.
 Sociaal-economische status: 34, 41, 96-100,
 109, 142-4, 318, 321-3, 326.
 Spelaccommodatie: 17.
 Statistieken: 44, 97, 101, 103.
 Sutherland: 256.
- T.A.T.: 65, 71, 74, 136, 359, 362.
 Technologische ontwikkeling: 15.
- Unesco: 14-5, 99, 121, 126, 134-6, 142.
- Vakliteratuur
 divergerende conclusies: 3,
 overzicht: 363-7.
 Vegt, van der: 77.
 Vercrujssse: 8-9, 19-20, 24-7, 35, 42, 102,
 176, 191, 317, 319-20, 326.
 Verenigde Naties: 108.
 Verenigingsleven: 19, 181-3, 189-90, 224,
 322-4.
 Verzetshouding: 15, 261, 320-1.
 Voorwoord: vii.
- Weersomstandigheden: 20.
 Werkende moeders: 104.
 Werkloosheid: 16, 318.
 Werklozen: 32, 34, 318.
 Werksituatie: 15, 34, 41, 134-44, 214-5,
 223, 318, 321-3.
 Wilde: 59.
 Woningssituatie: 16-7, 102-3, 109.

curriculum vitae

De auteur werd in 1933 te Parée in het voormalige Nederlands-Indië geboren. Na in Amsterdam de middelbare school doorlopen te hebben vervolgde hij in 1952 zijn studie aan het Nederlands Opleidings Instituut voor het Buitenland te Breukelen.

In 1955 schreef hij zich in als student in de psychologie aan de Gemeente Universiteit te Amsterdam alwaar hij in 1961 afstudeerde.

Vanaf 1960 is de auteur als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de Afdeling Geestelijke Gezondheid van het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde. Aanvankelijk maakte hij hier deel uit van de Sectie Groepspsychologie. Hierin deed hij, in samenwerking met prof. dr. M. Mulder, onderzoek op het terrein van de experimentele sociale psychologie.

Momenteel maakt de auteur deel uit van de Sectie Ontwikkelingsstudie, alwaar hij zich bezighoudt met problemen met betrekking tot de jeugdcriminaliteit, on-aangepast gedrag van jongeren en jeugd in het algemeen.